

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 43

Частина 4

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	д-р філол. наук, проф. А.Д. Белова
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	д-р філол. наук, проф. В.Б. Бурбело; д-р філол. наук, проф. І.О. Голубовська; канд. філол. наук, проф. Н.Ю. Жлуктенко, д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан; д-р філол. наук, проф., член-кор. НАН України Н.Ф. Клименко; д-р філол. наук, проф. Н.М. Корбозерова; д-р філол. наук, проф. Г.Г. Крючков; д-р філол. наук, проф. О.С. Снитко; д-р філол. наук, проф. Л.В. Коломієць; д-р філол. наук, проф. Л.І. Шевченко; д-р філол. наук, проф. О.І. Чередниченко
Адреса редколегії Рекомендовано	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, Інститут філології, тел.: 239-32-58 Вченою радою Інституту філології 26.03.2013 року (протокол № 8)
Зареєстровано	Постановою президії ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу інформації видано Міністерством юстиції України серія KB № 16155-4627P від 11.12.2009 р ДК № 1103 від 31.10.02

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2013

СТЕРЕОТИПИ НАРОДІВ ЄВРОПИ В АСПЕКТІ ДІАХРОНІЇ

Стаття присвячена вивченню авто- та гетеростереотипів етнічних спільнот Європи через призму діахронії. Зібрано та узагальнено етнічні атрибутиви та національні прізвиська із фразеологічного фонду відповідних національних мов з урахуванням їхньої частотності й стійкості, а також проаналізовано сучасні уявлення європейців одне про одного.

Ключові слова: стереотип, національне прізвисько, Європа, фразеологічна одиниця, діахронія.

Статья посвящена изучению авто- и гетеростереотипов этнических сообществ Европы в аспекте диахронии. Собраны и обобщены этнические атрибутивы и национальные прозвища с фразеологического фонда соответствующих языков с учетом их частоты и стойкости, а также проанализированы современные представления европейцев друг о друге.

Ключевые слова: стереотип, национальное прозвище, Европа, фразеологическая единица, диахрония.

The article deals with the study of auto- and heterostereotypes of the ethnic communities of Europe in the diachronic aspect. There were collected and analyzed ethnic attributes and national nicknames from the phraseological funds of the corresponding languages with consideration of their frequency and stability. A special attention has been paid to the ethnic images of the present Europe and the way Europeans see each other.

Key words: stereotype, Europe, phraseological unit, national nickname, diachrony.

Пропонована розвідка присвячена вивченню актуального питання національних стереотипів, проте особлива увага зосереджена на еволюції етнічних стереотипів на матеріалі фразеологічних одиниць із залученням інтернет-ресурсів. Дослідження здійснено в площині наукових робіт Б. Ажнюка, М. Трухана, О. Грибок, Г. Аллапорта, J. Green, Z. Radlowski, J. Woytczak. У фразеологічній системі мови, як у дзеркалі, відображається культура етносу, його відносини з іншими народами, періоди становлення та розвитку як етнічної спільноти.

Безперечно, представники різних етносів відрізняються один від одного. Ця різниця виявляється в характері, звичках, поведінці, згадаймо, наприклад, пунктуальність німців, емоційність французів, темпераментність іспанців, діловитість євреїв.

Стереотипні образи, звичайно, виникли не в наші дні. Одним із найдавніших наукових видань, присвячених національним рисам етнічних спільнот, є книга Йогана Равісіуса Текстора "Скарбниця епітетів" [Johannes Ravisius Textor "Epithetorum Thesaurus"] (XVI-XVII ст.). На її основі в 1657 році Дж.Пуль видав книгу "Англійський Парнас" [J.Poole "The English Parnassus"], у якій подаються такі "типові" риси представлених у ній народів: *англієць* – міцний, відважний, сміливий, витривалий, сильний, зухвалий, доброї статури; *француз* – здоровий, заможний, вчений, гордовитий, заздрений, войовничий, розпусний, улесливий; *грек* – учений, чуйний, здібний, везучий, гордий, хитрий; *німець* – схильний до насильства, войовничий, акуратний, старанний, гордовитий, заздрісний; *єврей* – недовірливий, заздрісний, хитрий, обрізаний, з камінним серцем, скритний, неприємний." [Zach 1978, 105]. Схожа праця, присвячена іспанцям, німцям, французам, італійцям, англійцям, шведам, полякам, угорцям, росіянам, туркам і грекам, була підготовлена Дж.Пулем і вийшла в Німеччині у 20-х роках XVIII ст. "Найтиповіші" національні риси подані в ній у вигляді дуже популярних тоді таблиць і розміщені так, що "все найкраще походить із заходу, а все найгірше – зі сходу" [Radlowski 1994, 63]. Характеристики здебільшого базувалися на історичному досвіді, спільному для зазначених народів. Подана у цій праці таблиця є вдалим прикладом того, як схематично можна представити характеристики народів, для задоволення наукових, журналістських, літературних чи політичних потреб. До неї включені не тільки зовнішні особливості чи риси характеру представників різних етносів, а й політичний устрій, особливості їжі, манери одягатися, улюблені заняття та спосіб проведення вільного часу, найтиповіші хвороби, анімалістичні образи, а також імовірний кінець життя. Цілком негативним є опис *росіянина*: злостивий, незграбний, дурний, зрадливий, задержуватий, слабкий, неакуратний, схожий на осла. Не є компліментарним і зображення *поляка*: простацький, дикий, пересічний, хитрий, підступний, сварливий, схожий на ведмеда. Цікаво, що поляк порівнюється тут із ведмедем, тоді як з цим звіром, як правило, асоціюються росіяни. Ще однією особливістю цієї схематичної характеристики народів є ототожнення турків і греків. Ці два етноси

представлені тут як одне ціле, і наділені відверто негативними рисами. Німці, англійці та шведи змальовуються позитивно. Дещо в гіршому світлі представлені італійці та французи. Зокрема, звертається увага на легковажність, шахрайство, підступність, хитрість французів, а також заздрість, скупість та пліткарство італійців. Порівнюючи цілком позитивну характеристику німця та відверто зневажливу росіянина, бачимо, що у вільний час росіяни любили поспати, тоді як німці пили. Своєрідне виправдання чи пояснення прихильності до випивки знаходимо в польській ФО *Niemcy w porównaniu z innymi narodami lubią prawdę, ponieważ lubią wino, które mówi prawdę* – "німці, в порівнянні з іншими народами, люблять правду, а тому люблять вино, яке говорить правду" [Radlowski 1994, 52]. Аналогічною є українська приказка *що в тверезого на умі, те у п'яного на язичі* [запис. у Волин. обл. – О.Р.]. Пияцтво займає ключове місце в національному стереотипі росіян, проте вони не єдина нація, у житті якої міцні напої відіграють велику роль. Наприклад, польськ. *Niemiec lubi kufel piwa, Francuz lampkę wina, a Rosijanin kieliszek wódki* – "німець любить кухоль пива, француз чарку вина, а росіянин склянку горілки" [Radlowski 1994, 52]. Б. М. Ажнюк звертає увагу на те, що "... певна безцеремонність мови у приписуванні якихось вад чи особливостей характеру представникам інших етносів існує, напевно, у більшості народів" [Ажнюк 1990, 83].

Завдяки своїй стійкості, стереотипи надзвичайно важко піддаються будь-яким змінам. Польський дослідник Зігмунд Радловський зазначає, що "не можна зламати того, що відбилосся в людській свідомості, закодувалося в ній емоційно чи історично. Можна пізнати той код або осмислити його для себе, проте ніяк не викинути його зі свідомості" [Radlowski 1994, 13]. Стереотип є структурою, в якій поєднуються пізнавальні та емоційні складники, а також прагматичні чинники, що відповідно входять до складу теорії людської діяльності. Крім того, стереотипне уявлення не тільки передається з покоління в покоління, але часто буває наріжним каменем у філософії та політиці. Слід також відзначити, що, незважаючи на свою стійкість, стереотипи все-таки зазнають певних еволюційних змін. В англійській фразеології ФО з атрибутивним компонентом *Dutch* "голландський" мають коннотативне значення неповноцінності, другосортності, напр., *Dutch concert* – (букв. голландський концерт), *Dutch medley* – (букв. голландське попурі), *Dutch tune* – (букв. голландський тон, мелодія) "будь-яка вистава, в якій кожен музикант грає в різній тональності"

[Green 1996, 72]. Проте сучасний вислів *Dutch model* "голландська модель" вживається на позначення прогресивної моделі капіталізму, при якій поєднуються динамічний розвиток економіки та міцний соціальний захист [Elliot 1998, 2]. У ФО *French advice* "французька порада" спостерігаємо, навпаки, збереження такої національної риси французів як зверхність. "Ніхто за межами Франції добровільно не прислухається до "французької поради", тому що дають її, як правило, з надзвичайним почуттям природної вищості" [Elliot 1998, 2].

Як бачимо, в процесі історичного розвитку створюються певні національні образи різних етнічних спільнот, які базуються на автостереотипі, тобто на власних уявленнях народу про себе та на гетеростереотипі (етнос очима інших народів) [Radlowski 1994, 22]. Звичайно, ці образи відрізняються один від одного, адже, протиставляючи себе іншим, нерідко керуємося твердженням: наше добре – їхнє погане. Наприклад, про себе поляки кажуть: *Czarno, gorzko, ale polsko* – "чорне, гірке, але польське"; *Nigdy w Polsce nie zabraknie żelaza do broni, rycerstwa do koni, żyta, lnu, pszenicy i pełnej wina piwnicy* – "ніколи в Польщі не забракне заліза на зброю, рицарів до коней, жита, льону, пшениці й погребів, повних вина" [Radlowski 1994, 36]. Тоді як про німців зовсім інше: *Nie kól kolka, bo ja Polka, ukól Niemca cudzoziemca* – "не коли колька, бо я полька, а вколи німця– чужоземця"; *Co Niemiec, to pies* – "що не німець, то собака" [Radlowski 1994, 37]. Інша англійська ФО також підтверджує думку про те, що "своє – найкраще": *All countries stand in need of Britain, and Britain of none* – "всі країни потребують Британії, але Британія – жодної з них" [Fergusson 1983, 186].

На нашу думку, важливо підкреслити ще одну особливість стереотипів – це високий ступінь узагальнення. Наприклад, польськ. *Arabowie są zdraźcieccy, fałszywi i nieokrzesani* – "араби зрадливі, фальшиві, скритні", *Wszyscy Austriacy są niedbali* – "усі австрійці недбалі", *Wszyscy Polacy są leniwi* "всі поляки ліниві", *Wszyscy Rosjanie chcą nas wywłaszczyć* "всі росіяни хочуть нас загарбати" [Das Lexikon 1983, 7–20]. Німці, висловлюючи своє уявлення про всіх слов'ян, заперечують існування так званої "загадкової слов'янської душі" і зауважують, що "обличчя слов'ян депресивні й витягнуті, як цементний блок, пом'якшити який може тільки склянка горілки" [Потьомкіна 1999, 4]. Англійський лексикограф Дж. Грін у вступі до книги *Words Apart* (1996 р.) вказує на те, що в світі міжнародних стосунків за народами так сильно закріпилися їхні "національні портрети", що в певних лексико-тематичних полях просто не можуть

не переважати мовні одиниці з конкретними компонентами-етнонімами. Так, у лексико-семантичній групі (ЛСГ) "Гроші" стереотип зумовлює переважання одиниць, наприклад, з компонентом "єврей" – *the Jewish piano* (букв. єврейське піаніно), *the Jewish or Yiddesher typewriter* – (букв. єврейська друкарська машинка) "касовий апарат", *a Jew sheet* (букв. єврейське простирадло) – "рахунок, часто уявний, про гроші, позичені друзям", *the Jewish or Jew flag* – (букв. єврейський прапор) "доларова банкнота" [Green 1996, 317]. Компонент "мексиканець" переважає в ЛСГ "Бідність" – *Mexican schlock* (букв. мексиканський товар) "дешевий, другосортний сувенір", *a Mexican muffler* – (букв. мексиканський глушник) "глушник, зроблений в домашніх умовах із металевої банки та стружки" [Green 1996, 283], "француз" – в ЛСГ "Секс": *the French letter* (букв. французька літера) "контрацептив", *the French safe* – (букв. французький сейф) "контрацептив" [Green 1996, 200]. Уявлення етнічної спільноти про саму себе, як правило, значно відрізняються від того, як сприймають її інші народи. Напевно, через це існує природне бажання перенести свої негативні характеристики на інших. "Не позбавлені комплексу неповноцінності супроти Заходу, поляки, відчуваючи натуральну потребу компенсації, згідно з давньою традицією, зганяли оскому на своїх східних сусідах, на яких дивилися згори, вважаючи за народи на нижчому культурному рівні" [Трухан 1992, 13].

Явище стереотипізації лишається актуальним і на сучасному етапі розвитку етнічних спільнот. Одним із підтверджень цьому слугують нові інтенет-ресурсні карти європейських народів, які були запропоновані болгарським дослідником Я. Цветковим [10]. У них подано автостереотипи та гетеростереотипи національностей та народностей, які проживають на території Європи. Аналіз представлених прізвиськ та ад'єктивів свідчить про те, що усі позитивні риси традиційно приписуються власному народові, тоді як інші спільноти подаються через густу призму стереотипізації. Необхідно звернути увагу на те, що у більшості випадків власний народ іменується нейтральною етнічною назвою, тоді як усі інші етнічні спільноти називаються відповідними стереотипізованими прізвиськами. Наприклад, британці, які називають себе *semi United Kingdom*, сприймають росіян як *big spenders*, Україну – *what an odd country*, Європейський союз – *evil federated empire of Europe*, Туреччину – *no pork meals here* [10]. Французи уявляють Росію як *Napoleon's dream*, Україну – *Wasn't that Russia?*, німців – *plumbers*,

білорусів – *white skinned Russians*, шведів – *meatballs eaters*, фінів – *mobile phones*, турків – *definitely not Europeans* [10]. Німці традиційно називають свою державу Німеччиною, проте виділяють у ній заможний захід та пролетарський схід, тоді як фіни для них це – *cell phones makers*, Україна та Білорусь – *gas transit lands*, шведи – *IKEA* [10]. Щодо поляків, то вони сприймають Україну, Білорусь та країни Прибалтики як *our former colonies*, росіян – *eastern bullies*, німців – *western bullies*, британців – *Godless traitors*, фінів – *vodka addicts*, шведів – *investors*, турки – *minarets* [10].

Отже, як і раніше, стереотипи далекі від точності та конкретики, проте у них віддзеркалено сучасний історико-культурний, конфесійний та економічний досвід міжнаціональних стосунків. Основною диференційною ознакою стереотипів лишається високий ступінь узагальнення, який базується на повторюваності і не передбачає винятків.

1. Ажнюк Б.М. Національна фразеологія в іншомовному зіставленні // Українська мова і література в школі. – 1990. – №5. – С. 82–87. 2. Потьомкіна С. Хассо Бензин – громадянин світу // Вісник. – 1999. – №27 (168). – С. 4. 3. Трухан М. Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі. – Львів.: ВП "Троян" т. з о. в., 1992. – 256 с. 4. Elliott M. A Letter to The French // Newsweek. – 1998. – № 25. – P. 2. 5. Green J. Words Apart. The Language of Prejudice. – London.: Kyle Cathie LTD, 1996. – 383 p. 6. Das Lexikon der Vorurteile. – Frankfurt/Main, 1983. – S.7–20. 7. Radlowski Zygmunt, Woytczak Jerzy. Jak Narody Widza Siebie Nawzajem. – Warszawa: Semper, 1994. – 108 p. 8. Zach W. Das Stereotyp als literarische Norm. Zum dominanten Denkmodel des Klassizismus. – Tubingen, 1978. – S. 97–105. 9. The Penguin Dictionary of Proverbs / Compiled by Rosalind Fergusson – Market House Books LTD: Allen Lane, 1983. – 331 p. 10. <http://alphadesigner.com/mapping-stereotypes/>

Романишина О.С.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ІЄРОГЛІФІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРІВ

Стаття присвячена розкриттю аспектів світогляду китайського суспільства, що стосуються семантики ієрогліфів на позначення

кольорів, визначенню історичних передумов їх формування та сучасного смислового навантаження.

Ключові слова: семантика, ієрогліф, базовий структурний елемент (БСЕ), колір, першоелемент.

Стаття посвячена раскрытию аспектов мировоззрения китайского общества, касающихся семантики иероглифов для обозначения цветов, а также определению исторических предпосылок их формирования и современной смысловой нагрузки.

Ключевые слова: семантика, иероглиф, базовый структурный элемент (БСЭ), цвет, первоэлемент.

The article is devoted to the aspects of ideology in Chinese society, that are connected with the semantics of hieroglyphs on the designation of colors, definition of the historical background of their formation and their modern semantic sense.

Key words: semantics, hieroglyph, basic structure element (BSE), color, primary element.

Позначення будь-якого кольору можна не лише прочитати як слово, але й розтлумачити як сигнал, знак чи символ. Розуміння кольору може бути суб'єктивним, індивідуальним, або ж колективним, спільним для великих соціальних груп та культурно-історичних регіонів. Перед початком аналізу семантичної структури ієрогліфів на позначення кольорів необхідно звернутися до двох ключових понять даного дослідження: "семантика" та "ієрогліф".

Семантика – це розділ семіотики, що вивчає знакові системи як засоби вираження змісту; ієрогліф – фігурний знак у системі ідеографічного письма, що позначає поняття, склад або звук мови. Отже, під словосполученням "семантична структура ієрогліфа" варто розуміти змістове навантаження, яке несе у собі цей ієрогліф.

Унаслідок багатовікового процесу формування та вдосконалення ієрогліфічної писемності сформувалося її ядро, представлене визначеною кількістю елементів, які називають базовими елементами семантико-графічної структури ієрогліфічного письма [Резаненко 1985, 9], з яких і будуть складатися ієрогліфи на позначення кольорів.

Згідно з натурфілософською концепцією розвитку китайського суспільства, символіка кольору в Китаї тісно пов'язана з п'ятьма елементами (五行) – п'ять першоелементів, з яких складається все

суше. Це: дерево (木), вогонь (火), земля / ґрунт (土), метал (金) та вода (水). Ці стихії упорядковані просторово: дереву відповідає Схід, вогню – Південь, металу – Захід, воді – Північ, а землі – Центр [Яншина 1984, 56]. На перший погляд, не зовсім зрозумілий зв'язок, та всі 5 просторових зон споконвічно мали реальне географічне окреслення, що позначалося природними гірськими масивами, відомими як "п'ять священних вершин". Це: "центральный пік" – 嵩山 (досл. "Найвища гора") на території провінції Хенань, "східний пік" – 泰山 (досл. "Східна гора", провінція Шаньдун), "південний пік" – 衡山 (досл. "Гора-опора", провінція Хунань), "західний пік" – 華山 (досл. "Гора, що цвіте", провінція Шеньсі) та "північний пік" – 恆山 (досл. "Непорушна гора", провінція Шаньсі. Кордони, окреслені названими гірськими масивами, точно збігаються з крайніми точками території держави Інь (XVI – XI ст. до н.е.), "в епоху якої, згідно з археологічними матеріалами (бронзових приладів для фарб), остаточно утвердилась кольорова палітра з п'яти кольорів: червоного, білого, чорного, жовтого та зелено-синього" [Яншина 1984, 98]. Аналіз географічних кордонів та натурфілософської символіки свідчить про те, що кольорова символіка має потужне природниче начало. На Сході розташовувалися безкрайні ліси долини нижньої течії Хуанхе, тому, очевидно, стихія Сходу – дерево, колір синьо-зелений. Йому відповідає молодість, весна, вітер. На Півдні – пекуче сонце, стихія – вогонь, колір – червоний. Це колір радості, щастя, літа. На Заході – гірські вершини Азії, в передгір'ї яких колись видобували метал, тому і відповідний першоелемент – метал. Крім того, Захід довгий час асоціювався з небезпекою – у горах жили войовничі племена, предки тибетців, а холодні снігові вершини визначили й колір – білий. Звідти дмуть холодні вітри, це колір трауру, осені. Північ асоціювалася з водою та чорним кольором, адже там, на північ від Великої Китайської рівнини, текли невідомі темні ріки (не випадково китайською Амур звучить Хейлунцзян 黑龙江 – Ріка чорного дракона). Північ також символізувала зиму та місяць, але це не колір трауру, це колір таємного перетворення (узимку природа відпочиває, але приховує в собі буйне пробудження весною). І, нарешті, земля. Це центр, їй відповідає жовтий колір. Цей зв'язок можна легко пояснити: ґрунти в Північному Китаї – лесові, жовтого кольору.

Визначивши передумови формування уявлень про значення кольорів, класифікуємо та систематизуємо знання про семантику ієрогліфів на позначення кольорів на прикладі кольорової палітри,

що остаточно утвердилась в епоху держави Ін: червоний, білий, чорний, жовтий та синьо-зелений кольори.

Ієрогліф на позначення жовтого кольору 黃 складається з таких структурних елементів:

- , що є спрощенням древнього знака-

пиктограми , за допомогою якого зображуються предмети, що нанизуються на нитки або стержні. Окрім того, цей структурний елемент виражає ідею послідовного, поетапного накопичення, приєднання;

- – пиктографічне зображення зерна, спрощення древнього

знака-пиктограми , за допомогою якого зображується поле, поділене на ділянки та предмети, що знаходяться на відстані. Це пиктографічне зображення пов'язане з активністю людини та освоєнням нею нових територій, опрацюванням землі;

- – пиктографічне зображення ущелини, розлому. Означає ліву та праву частини предмета, розділеного навпіл; розруху.

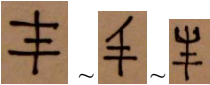
Враховуючи попередній досвід дослідників у тлумаченні кольорів за натурфілософською теорією, семантика ієрогліфа на позначення жовтого кольору цілком відповідає семантиці самого кольору, адже центральна зона держави Ін була представлена конкретно районом басейну Хуанхе, який слугував головним ареалом сільськогосподарської діяльності. Звідси і значення виразу 黃泉 (потойбічний світ), де 泉 – джерело, тобто те, що під землею, а 黃 вживається у значенні 土.

До складу ієрогліфа на позначення синьо-зеленого кольору 青 входять наступні БСЕ:

- БСЕ, що позначають стеблові рослини. До них належить

група знаків: , , , , , , , , . Спільним елементом більшості знаків цієї групи є вертикальна риса,

що є пиктографічним зображення стебла чи стовбура рослини – ;

- – піктографічне зображення густо-

зеленої рослини чи її гілки. Стебло – , а горизонтальні риси в стилізованій формі є випрямленими елементами давньої форми , що позначає віття рослини. Ієрогліф 青 саме і є прикладом вживання БСЕ даної групи в якості мотиватора значення;

- ~ – стилізована форма древніх знаків-піктограм

~, за допомогою яких зображується серп місяця. Позначає також послідовне збільшення, примноження видимої частини місяця. Це значення мотивується наявністю у складі структури даного БСЕ

двох графічних елементів ~ ~ . У зв'язку з цим позначається повний або ж півмісяць.

Семантика ієрогліфа на позначення зелено-синього кольору цілком збігається із семантикою самого кольору, на Сході держави Інь розташовувалися безкрайні ліси долини нижньої течії Хуанхе, тому, очевидно, стихія Сходу – дерево, колір синьо-зелений, що чітко видно із семантики самого ієрогліфа.青春("молодість") є прикладом зв'язку семантичного навантаження кольору і його безпосереднього вживання.

Ієрогліф на позначення чорного кольору 黑 складається з таких структурних елементів:

- ~ ~ ~ ~ ~ ~ [Суханов 1980, 128] – піктографічне зображення: а) димаря, отвору для витяжки, вогнища, вентиляційного отвору або ж вікна житла; за допомогою графічних елементів, що знаходяться всередині елемента

~ зображуються ґрати, отвір або ж оправлення вікна; б) посудини з решічастим дном для приготування їжі на пару. Означає також сімейне вогнище, тому основна асоціація даного БСЕ зі словами "житло", "дім";

- – піктографічне зображення вогню. – його спрощене написання.

Базуючись на тлумаченні кольорів за натурфілософською теорією, згідно з якою чорний колір асоціювався з Північчю та водою, адже саме на Півночі текли невідомі темні ріки, можна зробити припущення, що ієрогліф на позначення чорного кольору сформувався за часів першої китайської династії Ся (2205-1766 р. до н.е.), яка саме і проживала на землях центральної та західної сучасної провінції Хенань та на півдні сучасної провінції Шаньсі, що підтверджується складовими структурними елементами самого ієрогліфа.

Ієрогліф на позначення білого кольору 白 згідно зі своєю семантикою є піктографічним зображенням жолудя, частина якого, виступаючи з чашечки, асоціюється з частиною сонця. Пов'язавши вищесказане із символікою Заходу, де від басейну Хуанхе простягається передгір'я Цинхай-Тибетського гірського масиву, можливо простежити взаємозв'язок між семантикою кольору та ієрогліфа. Білий колір – сніг на вершинах гірських хребтів, а частина жолудя, що виступає з чашечки – частина сонця, що сідає за гори. Звідси і 白发 ("сиве волосся") як ознака похилих літ, наближення смерті.

Ієрогліф на позначення червоного кольору 红 складається з таких БСЕ:

- – піктографічне зображення двох дощочок, ліній , з'єднаних за допомогою поперечного стержня або ж піктографічне зображення катушки для ниток, прядіння;

- ~ піктографічне зображення ниток, шовку.

Зі складових структури ієрогліфа виникає помітний зв'язок із шовківництвом, яким почали займатися саме в іньський період. Шовк на ті часи постачався лише до палаців, тому для всіх кольорів червоного хроматичного ряду простежується декілька рядів асоціацій: услід за символікою півдня, вони входять у державну символіку, слугують загальною кольоровою характеристикою та ранговими кольорами знаті. Формуючи поняття, ієрогліф 红 часто несе в собі святкове, позитивне навантаження, адже шовк – чудовий

винахід китайців, який приніс їм не лише естетичну насолоду, але й багатство та світове визнання. Звідси 红人 – "щасливчик".

У результаті здійсненого дослідження, об'єктами якого були ієрогліфи на позначення кольорів та їхня семантична структура, на базі заздалегідь відомих наукових матеріалів та концепцій дослідників щодо структури ієрогліфів, історії семантики кольорів у різних культурно-історичних районах, були з'ясовані основні відмінні принципи сприйняття кольорів китайською культурою та їх причини, на основі чого було проаналізовано семантичну будову ієрогліфів на позначення п'яти основних кольорів, що утвердилися в кольорову палітру за часів династії Ін.

1. *Базыма Б.А.* Психология цвета. – СПб., 2007; 2. Большой китайско-русский словарь / Под ред. И.М.Ошанин: в 3-х т. – М., 1983. 3. *Вень Сюмей, Ли Цзинься.* Сопоставительный анализ семантики цветов в русском и китайском языках // Проблемы викладання східних мов. – Х., 2004. – С. 46-49; 4. *Кравцова М.Е.* История культуры Китая. – М., 2003; 5. *Похлебкин В.В.* Словар международной символики и эмблематики. – М., 1995. – 275 с.; 6. *Резаненко В.Ф.* Семантическая структура иероглифической письменности. – К., 1985. – 132 с.; 7. *Софронов М.В.* Китайский язык и китайское общество. – М., 1979. – 312 с.; 8. *Суханов В.Ф.* Упрощенные начертания и разнописи китайских иероглифов. – М., 1980. – 128 с.; 9. *Янишина Э.М.* Формирование и развитие древнекитайской мифологии. – М., 1984.

Руда Н. В., к. філол.н.,
КНУ імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЕТНОПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтовуються екстралінгвальні причини семантико-функціональних особливостей вираження категорії демінутивності в українській мові. Категорія демінутивності розглядається як універсальна гносеологічно-мовна категорія, а демінутивні одиниці – як один із засобів вираження оцінно-емоційного та експресивного значення в багатьох національно-мовних картинах світу.

Ключові слова: категорія демінутивності, демінутив, оцінно-емоційне значення.

В статье обосновываются экстралингвистические причины семантико-функциональных особенностей выражения категории демунивности в украинском языке. Категория демунивности рассматривается как универсальная гносеологически-языковая категория, а демунивные единицы – как один из способов выражения оценочно-эмоционального и экспрессивного значения во многих национально-языковых картинах мира.

Ключевые слова: категория демунивности, демунив, оценочно-эмоциональное значение.

In the article extralinguistics reasons of semantic-functional peculiarities in representation of category of diminutivity in Ukrainian are explained. Category of diminutivity considered as general gnoseological-linguistic phenomenon, and diminutives are viewed as a way of representations of evaluative-emotional and expressive meaning in many language world models.

Key words: category of diminutivity, diminutive, evaluative-emotional meaning.

Актуальність дослідження зумовлена тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення універсальних та ідіотнічних рис у контексті національно-мовних картин світу.

Об'єктом дослідження є категорія демінутивності та її репрезентація в українській мові, а предметом – етнопсихолінгвістичні чинники творення специфіки вираження демінутивного значення в українській мові.

Категорія демінутивності – це універсальна гносеологічно-мовна категорія, яка в мовах світу здатна виражатися за допомогою засобів різних рівнів мовної структури, реалізуючи семантику зменшеного розміру об'єкта, ослабленого вияву ознаки чи дії, що може супроводжуватися певними оцінно-емоційними та експресивними семами; вона тісно переплітається з багатьма іншими гносеологічно-мовними категоріями – насамперед категоріями оцінки, емоції та експресії, що свідчить про її здатність багатогранно відображати навколишню дійсність.

Незважаючи на гносеологічну та мовну універсальність категорії демінутивності, велику кількість відповідностей у структурі та семантико-функціональному навантаженні її виразників, у системах демінутивних одиниць в мовах світу існує ряд розбіжностей. І якщо відмінності в їхній формальній структурі можна пояснити власне мовними факторами, то для пояснення нееквівалентності в семантиці

та функціях, продуктивності та поширеності лише лінгвістичних пошукувань буде замало. Для вирішення цього завдання важливим видається залучення культурологічних, етнопсихолінгвістичних підходів та відповідних даних. "Соціальні, психологічні фактори часто перебувають поза межами безпосередньо лінгвістичних студій. Однак, якщо їх ігнорують, то часто виявляється неможливим знайти задовільне пояснення низці власне мовних феноменів. Зв'язок між мовами однаково визначається звичаями, світоглядом, соціальними структурами", – зауважується в дослідженні В. М. Ярцевої [Ярцева 1981, 20]. Тому у статті ми спробували залучити екстралінгвальні фактори для пояснення причин семантико-функціональних особливостей вираження категорії демінутивності в українській мові.

В українській мові кількість демінутивних одиниць, що виражають семантичний спектр від значення об'єктивної зменшеності до значення суб'єктивної емоційної оцінки (позитивної чи негативної) та/або експресії, закріплених за більшістю з них узуально, є досить значною. "Зменшувально-пестливі суфікси є одним із засобів-актуалізаторів національної специфіки української мови", – пише Г. М. Сагач і відзначає, що в українській мові зменшувально-пестливі суфікси самих лише іменників формують досить численну групу – близько 43 одиниць, які актуалізуються в 2930 лексемах, що становить 92 % від усіх лексем із емоційними суфіксами, зафіксованих у 11-и томах "Словника української мови" [Сагач 1977, 6–7]. Більшість дослідників оцінно-емоційної лексики (Л. Б. Бублейник, В. В. Жайворонок, Ю. О. Жлуктенко, М. В. Кравченко) сходяться на думці, що серед слов'янських мов українська мова одна з найбагатших на демінутивні суфікси [Кравченко 1977, 9].

Перш за все таке багатство і демінутивних утворень і значень пояснюється належністю української мови до східнослов'янської підгрупи мов, які вирізняються не лише з-поміж мов індоєвропейської родини, але й навіть серед інших слов'янських великою кількістю демінутивних утворень. А. Вежбицька, наприклад, про російську мову відзначає, що вона "надзвичайно багата зменшувальними формами; здається, вони зустрічаються "на кожному кроці" [Вежбицкая 1996, 50], і що "в інших слов'янських мовах зустрічаються набагато рідше" [Вежбицкая 1996, 54]. А за твердженням інших дослідників, українська мова за пестливими формами посідає пріоритетне місце серед мов світу [Бублейник 1996, 64]. І. О. Голубовська, порівнюючи роль демінутивів у оцінно-

емоційній концептуалізації дійсності в українській, російській, англійській та китайській мовах, робить висновок, що навіть порівняно з російською українській мові слід віддати пріоритет у багатстві пестливих форм, яке проявляється в ступені їх розповсюдженості у загальнолітературній мові та експресивній силі [Голубовська 2004, 56].

У групі іменників української мови зі значенням позитивної оцінки виділяється велика кількість безеквівалентних демінутивів на позначення природних об'єктів та явищ, міфологічних істот, абстрактних понять, пов'язаних із духовним життям людей (напр.: *русалонька, роботонька, недоленька, утіхонька, святечко, розрадонька*). Переважна їх більшість фіксується у жанрах словесної народної творчості і в сучасній розмовній українській мові відтворюється досить рідко. Це зумовлено тим фактом, що демінутиви подібної семантики були властивими обрядовим текстам, їх природа сягає своїм корінням давніх вірувань наших предків. Ці форми є відгомонам своєрідної данини людини об'єктам її обожнення (напр.: *сонечко, місяченько, зіроньки, вітронько, веснонька, літечко*) через персоніфікації, пошанування тощо. Обрядовий дискурс як ніякий інший демонструє функціональні можливості ментального кореляту слова й речі, причому речі часто позірної, що ще більше підсилює магію слова-символу [Жайворонок 2001, 60].

Особливе ставлення до природних об'єктів та явищ (зокрема небесних), що виражається у творах української народної творчості, є спадком міфологічних уявлень давніх українців: "Надарованийий добрим розумом і багатою фантазією, давній українець, з того переляку й дива, не міг недбайливо відноситись до природних з'явищ. Йому хотілося пригорнути до себе страшні грізні сили, милуватись пишними світлими силами... Як бачимо з обрядових пісень, давнім українцям хотілося прихилити до себе ласку небесних сил", – написав у своєму етнографічному дослідженні І. Нечуй-Левицький [Нечуй-Левицький 2003, 5]. Відповідно, це не могло не вплинути й на мовні форми, адже етноспецифіка кожної мовної картини світу перш за все зумовлюється світосприймальними настановами – тими психологічними чинниками, що зумовлюють те, як ми світ сприймаємо і те, яким ми його сприймаємо: цілістю поглядів на світ, пізнань і оцінок [Кульчицький 1992, 48].

Зоо- та антропоморфізм української міфології спричинив до появи великої кількості демінутивів від назв живих істот – людей та тварин. З

часом, після розповсюдження християнства, давні міфологічні уявлення поступилися місцем новим ідеям та віруванням, проте у тій чи іншій формі вони залишилися в українській народній словесній творчості, зокрема пісенній, відповідно саме тут наявна найбільша кількість пестливих назв, що виражають особливе ставлення наших предків до позначуваних ними об'єктів. У зв'язку з цим В. Храмова пише, що психоповедінкові архетипи виникають вже на перших етапах формування етносу. У подальшому, в ході історичного процесу, вони, безумовно, модифікуються. Проте через зв'язок часів зберігається певний психоповедінковий інваріант, що реалізується на спільній мовній, культурній та морально-етичній основі [Храмова 1992, 8].

У народній пісенній творчості пестливих форм набувають не лише назви живих істот (у тому числі й персоніфікованих: *рибонька, голубонька, зозуленька, кониченько, соколик, орлик, соколونько, ластівонька, журавлик, вербиченька, доленька*), а й узагалі назви будь-яких реалій: *долинонька, доріженька, слізоньки, риночок, рученька, ніженька, худобонька* [Жайворонок 2004, 33]. "В українському фольклорі пестливі утворення настільки вагомі й обов'язкові, що на них падає основне стилістичне навантаження, їм поступаються місцем безсуфіксальні лексичні одиниці, вони визначають мовну архітектоніку твору", – пише Л. Б. Бублейник [Бублейник 1996, 68]. У таких випадках можна говорити, з одного боку, про аналогію, "звичку" [Мандельштам 1903, 52], вживати певні форми слів у відповідних словосполученнях та контекстах, що свідчить також і про ліризм, естетизм українців. А з іншого боку, не варто забувати і про важливу роль у створенні етноспецифіки мовної картини світу, яка проявляється на всіх рівнях мовної структури (І. О. Голубовська [2002], [2004]), національного характеру, "духу" народу (за В. фон Гумбольдтом). За одностайною думкою багатьох дослідників (М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, В. Липинського, Є. Онацького, О. Кульчицького, Б. Цимбалістого), українська психологічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером, "кордоцентричністю" (за П. Юркевичем). Українське колективне несвідоме – наскрізь позитивне, українці вирізняються емоційністю, чутливістю та ліризмом [Храмова 1992, 10]. В. Липинський та Дм. Чижевський вважали, що в житті українців емоції відіграють таку велику роль, що часто навіть переважають над інтелектом та волею [Онацький 1992, 36].

Але, незважаючи на вищенаведені факти про позитивно-емоційне сприйняття світу українцями, ми не можемо не погодитися з думкою

О. С. Снитко та І. А. Кулініч про те, що пов'язувати причину активності й розповсюдженості слів із суфіксами суб'єктивної оцінки в українській мові лише з проявом своєрідності етнопсихології носіїв мови, тобто високим емоційним потенціалом українців, є надзвичайно небезпечним шляхом, який може призвести до виникнення суб'єктивних оцінок. Дослідниці вважають, що замість того, аби визначати "ступінь емоційності" українців, необхідно все-таки перш за все звернути увагу на особливості історії формування мови. Оскільки для української мови особливе значення мали народно-розмовні та народнописанні джерела, це, а не лише особливості етнопсихології, і визначає значною мірою наявність у мові досліджуваного нами феномена [Снитко, Кулинич 2005, 27–28].

В українській мові існує ряд безеквівалентних демінутивів, утворених від основ негативної семантики (напр.: *воріженьки, недоленька, горенько*). З одного боку, можна погодитися з думкою про те, що така лексика свідчить про певну пасивність світосприйняття українців [Голубовська 2004, 69]. Але з іншого, порівняймо приклад з російської мови *злодейская смертьюшка* – у цьому випадку, припускають деякі дослідники, зменшувальний суфікс не зумовлений нічим іншим, окрім механічної дії звички вимовляти слово у відомих словосполученнях [Мандельштам 1903, 43]. Звичайно, щоб можна було зафіксувати демінутив у певному типі словосполучень чи контексту, він має бути утворений, але ми схилиємося до думки, що таке творення демінутивів від основ негативної семантики в українській мові є свого роду евфемізацією, "бажанням мовця суб'єктивно пом'якшити тяжкі, неприємні враження від злого в навколишній дійсності, своєрідним табу" [Бублейник 1996, 68], що, можливо, йде ще з тих давніх часів, коли люди намагалися "задобрити" темні сили природи.

Отже, значна кількість демінутивів в українській мові, що мають виразну оцінно-емоційну та/або експресивну спрямованість семантичного змісту, перш за все свідчить про емоційну відкритість, загальний позитивізм, багату уяву та ментально-мовну метафоричність світосприйняття українців. Багато демінутивів української мови є лакунічними, а оскільки саме вони нерідко створюють загальну тональність усного чи письмового контексту, специфіка цієї тональності виявляється невідтворюваною при перекладах і малозрозумілою іншомовним мовцям. Проте лексикографічні, текстові та експериментальні дані доводять, що досить значна кількість демінутивів української мови належить

переважно фольклорним та літературним жанрам і перебуває у статусі пасивної лексики.

1. Бублейник Л. В. Типологічні співвідношення в лексиці української та російської мов: [навчальний посібник] / Людмила Василівна Бублейник; МОУ Ін-т змісту і методів. – К.: ІЗМН, 1996. – 84 с. 2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая; отв. ред. и сост. М. А. Кронагауз; вступ. ст. Е. В. Падучева. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с. 3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія, 2-е вид., випр. і доп.] / Ірина Олександрівна Голубовська – К.: Логос, 2004. – 284 с. 4. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В. В. Жайворонок // Мовознавство, 2004. – № 5–6 – С. 23–36. 5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство, 2001. – № 5 – С. 48–63. 6. Кравченко М. В. Уменьшительно-эмоциональные имена существительные в современном украинском языке (закономерности семантики, словообразования и функций): автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 "украинский язык" / М. В. Кравченко – К., 1977. – 25 с. 7. Кульчицький О. Світовідчуття українців / О. Кульчицький // Українська душа: [сб. наук. пр.] / відп. ред. Вікторія Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – С. 48–50. 8. Мандельштам И. Об уменьшительных суффиксах в русском языке со стороны их значения / И. Мандельштам // ЖМНП, 1903. – Июль. – С. 34–66. 9. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / Іван Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 2003. – 144 с. – (Бібліотека українського раритету). 10. Онацький Є. Українська емоційність / Є. Онацький // Українська душа: [сб. наук. пр.] / відп. ред. Вікторія Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – С. 36–48. 11. Сагач Г. М. Эмоциональные суффиксы имен существительных в современном украинском литературном языке: автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 "украинский язык" / Г. М. Сагач – К., 1977. – 28 с. 12. Снитко Е. С., Кулинич И. А. Русский язык в этнолингвистическом освещении: Лекционный курс / Елена Степановна Снитко, Ирина Андреевна Кулинич. – К.: Изд.-полигр. Центр "Киевский университет", 2005. – 88 с. 13. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа: [сб. наук. пр.] / відп. ред. Вікторія Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – С. 48–50. 14. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика / Виктория Николаевна Ярцева. – М.: Наука, 1981. – 112 с.

Сазанович Л.В., к. філол. н., викл.,
Запорізький державний медичний університет

СТЕРЕОТИПНІСТЬ У ФОЛЬКЛОРІ: КАУЗАЛЬНА СКЛАДОВА ВЧИНКІВ ПЕРСОНАЖІВ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛОМОВНОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ БАЛАДИ

У статті розглядається сюжетна стереотипізація у фольклорі й аналізуються мотиви й цілі вчинків, типові для персонажів американської англомовної фольклорної балади

Ключові слова: стереотип, стереотипізація, американська англомовна фольклорна балада, сегмент баладного нарратива, причина, мотивація.

В статье рассматривается сюжетная стереотипизация в фольклоре и анализируются мотивы и цели поступков, типичные для персонажей американской англоязычной фольклорной баллады

Ключевые слова: стереотип, стереотипизация, американская англоязычная фольклорная баллада, сегмент балладного нарратива, причина, мотивация.

The article highlights the peculiarities of the plot stereotypification in folklore and examines causes and motivations typical for the characters of English-American Folklore Ballad

Keywords: stereotype, stereotypification, English-American Folklore Ballad, ballad narrative segment, cause, motivation.

Фольклорний текст існує у площині трикутника, вершини якого утворюють традиція, імпровізація та стереотипізація. За визначенням К. Чистова, стабільність та варіативність – це дві головні якості традиційної культури [Чистов 1986, 12].

Представники різних фольклористичних шкіл і напрямів прагнуть до оцінювання явища відтворення типового як у контексті перманентних внутрішніх законів, так і окремих структур: мотив, формула, сюжет тощо ([Анікін 1975]; [Буряк 2003]; [Грица 2000]; [Чистов 1986] та ін.).

Актуальність обраної теми зумовлена потребою ґрунтовного аналізу джерел життєздатності баладної традиції, зокрема визначенням стереотипізованого контенту казуального сегменту баладного нарративу. Глибинне наукове пізнання уможливорює

структурний підхід, що є підґрунтям дослідження; його методологічним осердям.

Об'єктом дослідження є американська англомовна фольклорна балада XVI – кінця XIX ст. (у збірках А. Ломакса, Д. Скарбороу, О. Кемпбела та С. Шарпа, Ф. Мура, Дж. Хенсона, М. Генрі, П. Блада та А. Петерсона, П. Брюстера, Р. Грей, Г. Лоуз, К. МкНей, І. Крісті).

Предмет дослідження – стереотипізований контент казуального сегменту баладного наратива.

Джерельну базу дослідження становлять тексти 60 анонімних американських англомовних фольклорних балад, що позиціонуються в друкованих збірках як "старі добрі пісні Америки" або як "улюблені пісні американського народу".

Казуальний сегмент баладного наративу американської англомовної фольклорної балади формують мотиви, причина та мета дій (функції) баладних персонажів – усе те, що зумовлює їх вчинки.

Результати статистичного аналізу засвідчили, що найчастіше каузативні складові визначаються у зав'язці (13%), основній частині (51%), та кульмінації (17%).

Шляхом кількісних підрахунків та семантичних узагальнень було визначено каузальні складові, що складаються з мотивів та намірів персонажів американської англомовної фольклорної балади.

Отримані результати наведено у *таблиці*.

Таблиця

Визначення каузальних складових вчинків персонажів

Казуальна складова	Кількість випадків	Частка, %
І. Мотиви вчинків персонажів ААФБ		
Герою заподіяне зло	27	47
Душевне збентеження героя	10	28
Потреба виконання функціональних обов'язків	16	17
Герой сам заподіяв собі лихо	5	8
Загальна кількість випадків	58	100

II. Мета вчинків персонажів ААФБ		
Особисті інтереси героя	61	50
Намагання героя надати допомогу к.-н.	34	28
Нормативні інтереси	11	9
Злочинні інтереси	9	7
Виконання певного обов'язку	6	5
Загальна кількість випадків	121	100

Проаналізуємо отримані результати. У переважній більшості пісень (47% випадків) персонаж починає діяти, якщо йому вже *заподіяно зло* (злочинці вбили його родину; героя обманули, зрадили; порушена трудова чи шлюбна угода) або персонажа американської англомовної фольклорної балади атакують (злочинці намагаються вбити дівчину; банда злодіїв здійснює напад на трьох м'ясників; індіанці атакують караванників). Досить часто персонаж балади починає діяти внаслідок порушення інтересів родини: батько намагається повернути додому неодружену дочку, що втекла з коханцем або перешкодити одруженню дочки-англійки з нащадком шотландського трону або заможний батько намагається перешкодити одруженню дочки з бідним ковбоєм. Іноді батько, індіанський вождь, відмовляє білому торговцю.

У деяких піснях доля персонажа балади залежить від "третьої сили" (люди гинуть під час торнадо); персонажа балади переслідують ("шляхетного" грабіжника переслідує колишній другяка, щоб видати його владі); персонаж балади страждає від нестерпного характеру своєї дружини.

Досить часто (28% пісень) дії персонажа балади вмотивовані його *душевним станом*: збентеженість через втрату близької людини, ревності, втрата віри в майбутнє; закоханість.

Ще одним поширеним мотивом вчинків персонажів американської англомовної фольклорної балади є *необхідність виконання функціональних обов'язків*: з ризиком для життя перевізник намагається усунути корок на річці; капітан іде в море і залишає свою кохану на самоті; американські розвідники полюють на англійських шпигунів, а англійський кур'єр намагається доставити пошту; юнак вирушає на війну, тому що країна в небезпеці.

Крім того, в американських англомовних фольклорних баладах трапляються випадки (28%), коли герой *сам заподіяв собі лихо*, оскільки не мав життєвого досвіду або тому, що не замислювався про

наслідки власних вчинків: легковажна дівчина відмовляється від теплого одягу взимку а молода дівчина тікає з дому із циркачем.

Так само було визначено *типові наміри* персонажів американських англомовних фольклорних баладах. Як правило, персонажі балад керуються *особистими інтересами* (50% пісень), до яких належать такі бажання: мати пару (одружитися, мати особисті стосунки, не розлучатися); задовольнити плотські бажання; знайти спокій у житті або після смерті (привид нареченого потребує допомоги своєї живої коханої); набуття нових вражень, жага пригод; довести власні здатності та можливості; покращити своє матеріальне становище, заробити (на весілля, будинок тощо, знайти кращого чоловіка); попрощатися з близькою людиною чи оголосити свій заповіт як щодо місця поховання, так і способу покарання шкідника; втекти від правосуддя; врятувати своє життя; отримати емоційну підтримку, викликати співчуття до власної долі; зробити іншу людину щасливою.

У 28% пісень дії персонажів американських англомовних фольклорних баладах зумовлюються бажанням *допомогти іншим людям*: поділитися власним гірким досвідом, попередити інших, врятувати життя близької людини; нагадати про жахливі наслідки природних катаклізмів; втішити, заспокоїти персонажів американських англомовних фольклорних балад; замолити гріхи іншої людини; підтримати патріотичний настрій солдат; допомогти порадою; виконати заповіт іншої людини.

"*Нормативними інтересами*" зумовлені дії персонажів у 9% випадків. До цієї групи ми зарахували ситуації, де йдеться про відновлення певної норми: морально-етичної, правової у сфері родинного або суспільного життя. Отже, сюди належать такі наміри: покарати вбивць, зрадників; виправити заподіяне зло; дотриматися певного кодексу "лицарської честі"; отримати батьківську згоду на одруження.

Варто зазначити, що американському фольклору взагалі властиве зображення двох типів героя, а саме: авантюриста й трудівника. Певною проекцією цієї загальної тенденції можна вважати зображення персонажів, дії яких вмотивовані або "злочинними інтересами" (7% випадків), або "необхідністю виконання функціонального обов'язку" (5%).

Проілюструємо отримані результати. Типовими для американських англомовних фольклорних баладах є комбінації каузальних складових (причина + мета), до яких належать:

1. Душевне збентеження + бажання вирішити особисті проблеми (17 пісень).

Так, у баладі "*Barbara Allen*" головна героїня закохується в хлопця, якому спочатку відмовила, але вже запізно – хлопець помер через розбите серце, дівчина намагається спокутувати свою провину і поєднатися з хлопцем, хоча б у потойбічному житті:

*"Oh mother, mother, make my
bed Make it soft and narrow
Sweet William died, for love of me,
And I shall of sorrow"*

*"О мамо, мамо, приготуй моє ліжко,
Зроби його м'яким і вузьким
Любий Віл'ям помер від кохання до
мене,
А я помру від печалі"*

[Barbara Allen, 91]

2. Герой сам заподіяв собі лихо + бажання вирішити особисті проблеми (8 пісень).

Наприклад, в баладі "*The Coon-Can Game*" молодий чоловік вбиває свою подругу через ревності, його схоплюють, засуджують і відправляють на каторгу. Уже там він розповідає сумну історію свого життя і сподівається на співчуття слухачів:

*"Poor boy! And now I'm gone
astray.
My sister married a gamblin' man,
And now I 'm gone astray"*

*"Бідолахам! І тепер я збився на
манівці.
Моя сестра побралася з картярем,
А я збився з пуги"*

[The Coon-Can Game, 87].

3. Герою заподіяно зло + бажання вирішити особисті проблеми (7 пісень).

Молодий герой балади "*The Ballad of the Waterfall*" закохався в дівчину, яка виявилася шахрайкою, що грабувала наївних юнаків разом зі своїм чоловіком. Тож, розповівши історію, хлопець сподівається на емоційну підтримку слухачів:

*"Come, all you that have been in
love, And sympathize with me,
For I have loved the fairest girl
That ever you did see"*

*"Підходьте, усі, хто колись кохав,
Та співчуйте мені,
Бо я показав найпрекраснішу з
дівчат, Яку вам колись доводилось
бачити"* [The Ballad of the Waterfall,
307].

4. Необхідність виконання функціональних обов'язків + намір, пов'язаний з виконанням певного обов'язку (6 пісень).

Наприклад, у баладі "*Mustang Grey*" йдеться про шляхетного рейнджера на ім'я Мустанг Грей, який загинув при виконанні свого обов'язку – захищав кордони Техасу:

*"When Texas was invaded
By a mighty tyrant foe,
He mounted his noble war horse
And a-ranging he did go"*

*"Коли Техас захопили
Могутні тиранічні сили
Він взібрався на свого шляхетного
бойового коня
Та відправився на патрулювання"
[Mustang Gray, 395].*

Отже, типовими для американської англомовної фольклорної балади є ситуації, у яких персонаж починає діяти, якщо йому було заподіяне зло, його душевне становище є критичним, або у зв'язку з необхідністю виконання функціонального обов'язку. При цьому персонажі американських англомовних фольклорних баладах керуються бажанням вирішити проблеми особистого характеру, допомогти іншим людям та відстояти певні норми колективного життя.

1. Аникин В. П. Творческая природа традиций и вопрос о своеобразии художественного метода в фольклоре / В. П. Аникин // Проблемы фольклора / редкол.: Н. И. Кравцов (отв. ред.) и др. – Москва : Наука, 1975. – 229 с. 2. Буряк В. Д. Фольклорне, художнє та публіцистичне мислення у контексті інтелектуально-образної еволюції (Форми і методи вираження інформації у творчій свідомості етносу): дис. ... доктора філол. наук: 10.01.07 "Фольклористика", 10.01.08 "Журналістика" / Володимир Дмитрійович Буряк. – Київ, 2003. – 462 с. 3. Грица С. Й. Категорія парадигми у вивченні варіаційної специфіки фольклору / С. Й. Грица // Фольклор у просторі та часі: вибрані статті; О. С. Смоляк (ред.). – Тернопіль: Астон, 2000. – С. 40–52. 4. Чистов К. В. Народные традиции и фольклор (Очерки теории) / К. В. Чистов. – Ленинград: Наука, 1986. – 304 с. 5. Barbara Allen // English Folk Songs from the Southern Appalachians / [coll. and ed. by O. Campbell and C. Sharp]. – New York and London: G. P. Putnam's Sons, 1917. – P. 91. 6. The Ballad of the Waterfall // Folk Songs from the Southern Highlands / [coll. and ed. by M. Henry]. – New-York: J.J. Augustin Publisher, 1938. – P. 307. 7. The Coon-Can Game // On The Trail Of Negro Folk-Songs / [ed. by D. Scarborough]. – Hatboro: Folklore Associates Inc., 1963. – P. 87. 8. Mustang Gray // Cowboys Songs and Other Frontier Ballads / [coll. by J. Lomax]. – New-York: The Macmillan Company, 1918. – P. 79.

МОРФЕМНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Стаття присвячена дослідженню морфемної структури похідних термінів-іменників сфери охорони довкілля. Результати дослідження відображають найпродуктивніші морфемні моделі термінотворення. Виявлені продуктивні та найуживаніші в термінах префікси та суфікси досліджуваної термінології.

Ключові слова: морфемна структура, похідні терміни, афікс, префікс, суфікс.

Статья посвящается изучению морфемной структуры производных терминов-существительных сферы охраны окружающей среды. Результаты исследования отображают продуктивные морфемные модели. Обнаружены продуктивные и наиболее употребительные в терминах префиксы и суффиксы исследованной терминологии.

Ключевые слова: морфемная структура, производные термины, аффикс, префикс, суффикс.

The article deals with the studying of the morphemic structure of derivative noun-terms of the Sphere of Environmental Protection. The results of our research reflect the most productive morphemic models. Also the productive and the most often used in terms prefixes and suffixes of the researched terminology have been revealed.

Key words: morphemic structure, derivative terms, affix, prefix, suffix.

Розвиток нових галузей наук призводить до виникнення відповідно нових понять, які потребують належної номінації. Кожна галузь фахової мови і кожна її підсистема вимагає утворення нових термінів. Утворення і функціонування термінів підпорядковується загальним законам мови. Терміни утворюються із власних та запозичених джерел за певними, виробленими у перебігу розвитку історії, моделями [Письмиченко 1989, 19]. Синтаксичний шлях термінотворення є найпродуктивнішим у сфері охорони довкілля, адже термінологічні словосполуки складають 64% у проаналізованому нами корпусі термінів – 2000 одиниць. Тому стверджуємо, що найшвидше поповнення термінології здійснюється саме шляхом утворення словосполук, коли до терміна

"прирощується" додатковий смисл, та спеціалізує його узус. Крім синтаксичного способу термінотворення вагоме місце посідає словотвір, який також є продуктивним способом термінотворення. Терміни, утворені за допомогою словотвірних засобів номінуються як похідні. Якщо термін утворює у своєму потенціалі ще кілька термінологічних одиниць за допомогою афіксів, то він вважається дериваційно потенційним. У результаті проведеного детального аналізу досліджуваного матеріалу нами виявлено 530 похідних термінів, вживаних у вибірках як повноцінні однослівні терміни, що складають 70% від загальної кількості однослівних термінів і 26% від загальної кількості досліджуваної термінології. Виявлено, що до складу термінологічних словосполук входять компоненти з афіксами. Наше дослідження присвячене аналізу словотвірного потенціалу похідних термінів, що функціонують як однослівні та ізольовані від термінологічних словосполук.

Мета дослідження полягає у вивченні твірного потенціалу похідних термінів-іменників сфери охорони довкілля, що вживалися як повноцінні однослівні терміни. Не будучи компонентами термінологічних словосполук, вони, однак, можуть вживатися і в такій якості з огляду на закономірність поєднання афіксів зі словотвірними основами. Ми ставили собі за мету також визначити продуктивні морфемні моделі, префікси та суфікси в корпусі досліджуваної термінології і визначити їх семантичне наповнення. **Об'єктом** дослідження обрано похідні терміни-іменники, які зустрічаються у вибірках окремо, тобто не як компоненти термінологічної словосполуки. Джерелом досліджуваного матеріалу є спеціалізовані словники [Балабан 2000, Гінзбург 2000, Клименко 2001, Lee 1997] та 200 вибірок з англійських та американських журналів, монографій та підручників, статей з інтернет-джерел, присвячених сфері охорони довкілля [Chiras 1991, Cunningham 1995, Narasimuk 1996]. Проаналізовано 375 похідних термінів-іменників (решта похідних належать до термінів-дієслів та термінів-прикметників).

Домінантною семантичною властивістю терміна, на наш погляд, є найменування науково-технічних понять стосовно предметів, якостей, дій. За нашими підрахунками, частиною мови, яка передає зазначену семантичну властивість, є іменник, який утворюється шляхом префіксального і суфіксального словотворення. Кількість основних терміноелементів, з яких утворюються похідні іменники є значною.

Таким чином, похідні елементи утворюються за допомогою афіксів, до числа яких входять як префікси, так і суфікси. Досліджуваній термінології сфери охорони довкілля, як і іншим науковим термінологіям, властивий саме афіксальний спосіб термінотворення. Афіксальне термінотворення відображає у структурі терміна його категорійну приналежність. За твердженням Т. І. Панько "моделей афіксального творення є безліч, проте термінологія використовує для себе лише ті, які стали цементуючим чинником системної організації термінології" [Панько 1994, 167].

У нашому дослідженні спочатку розглянемо префіксальні особливості похідних термінів-іменників сфери охорони довкілля.

У мовознавстві розрізняють 48 словотвірних префіксів [Полюжин 1980, 42], більшість з яких використовується саме в термінологічній лексиці.

Функціонування проаналізованих префіксів розглядаємо з огляду на їх термінологічну продуктивність та уживаність. Виявлено, що префіксація виконує функцію спеціалізації або специфікації твірної основи терміна.

Акцентуємо увагу на варіативності термінотвірного потенціалу префіксів. Якщо одні з них формують численні похідні терміни, то інші виявляють мінімальну продуктивність. Проілюструємо довжину словотвірного ряду на прикладі префіксів - *de-* - *decomposition, decontamination, deforestation, dehumilification*; *pre-* - *precombustion, preheating, pretreatment, precleaner*; *sub-* - *subcooling, subsistence, subsidence*.

У досліджуваній термінології продуктивними серед термінів-іменників є префікси *de-*, *pre-*, *re-*, *sub-*, *etc.* Нами виявлено тільки 47 термінів-іменників, утворених за допомогою префіксів. Така незначна кількість префіксів у творенні іменників, очевидно, пояснюється тим, що префіксація переважно використовується для утворення дієслів, тому семантичне наповнення кожного із префіксів пропонуємо розглянути у морфемній структурі термінів-дієслів.

Як стверджує М. М. Полюжин, "термінотвірна потенція префіксів може бути зумовлена не тільки кількісною перевагою одних префіксів над іншими, але також і конкретизацією семантики кожного з них у текстах різної стильової та тематичної спрямованості" [Полюжин 1980, 44].

Для повного уявлення про процес та потенціал афіксного термінотворення розглянемо також термінотворення іменників за допомогою суфіксів. Так, І.П. Іванова у своїй праці нарахує 65 іменникових суфіксів [Іванова 1975, 27]. Суфіксальний спосіб є також продуктивним у творенні термінів-іменників досліджуваної

термінології, де суфікси переважають кількісно. Для прикладу, суфікси *-ion*, *-tion*, *-ance*, *-ence*, *-ness*, *-ty*, які виражають абстрактні поняття, процеси, дії, стани.

Найпродуктивнішим та найчастотнішим у вибірках аналізованої сфери є суфікс *-ion* та його варіанти *-tion*, *-ation*. Цей суфікс використовується для позначення дій і приєднується до дієслівних основ, утворюючи таким чином віддієслівні іменники зі значенням відповідного процесу чи результативності стану (*acidification*, *contamination*, *decomposition*, *deforestation*, *depletion*, *deposition*, *emission*, *excavation*, *extinction*, *incineration*, *irrigation*, *protection*, *purification*, *radiation*, *regeneration*, *salinization*, *vegetation*). Підраховано, що за допомогою цього суфікса утворено 149 термінів, тобто 40% похідних термінів-іменників. Аналогічне значення передає і суфікс *-sion*, проте на відміну від суфіксів *-tion* та *-ation* не утворює довгого словотвірного ряду (*compression*, *corrosion*, *erosion*, *explosion*).

Наступним за частотністю та продуктивністю є суфікс *-ing*. Похідні терміни із цим суфіксом використовуються для позначення різних операцій, а також виражають процесуальне значення, дію тощо. Аналізований суфікс є германського походження та бере участь в утворенні 43 термінів, що становить 12% досліджуваного матеріалу (*composting*, *dewatering*, *dumping*, *leaking*, *poisoning*, *refining*, *replanting*, *softening*, *subcooling*, *warning*, *weathering*).

Для вираження подібних значень використовується також суфікс *-ment*, що використовується для утворення термінів на позначення конкретних дій, станів чи результатів дії. Проте у досліджуваній термінології суфікс *-ment* не відзначається високою продуктивністю і частотністю. Виявлено лише 19 термінів – (*entrainment*, *environment*, *excrement*, *impairment*, *treatment*, *sediment*). Суфікс *-ity* бере участь в утворенні 31 похідного іменника, що становить тільки 8% досліджуваного матеріалу. Такі іменники мають значення властивості, притаманної кореню (*diversity*, *corrosivity*, *dewaterability*, *fertility*, *humidity*, *salinity*, *scarcity*, *solubility*, *toxicity*, *utility*). Суфікси *-er*, *-or* теж не відзначаються високим термінотвірним потенціалом сфери охорони довкілля. Досліджувані суфікси передають однакове семантичне навантаження і використовуються для утворення термінів, що позначають осіб, а також певні прилади. Більшість із них походять від дієслів. Нами виявлено 29 таких термінів, (*compressor*, *reactor*, *decomposer*, *desilter*, *fertilizer*, *layer*, *precleaner*, *refiner*). Таким чином, "іменники зі значенням пристроїв, приладів, інструментів, які виконують дію, позначену основою, відіграють

неосновну роль порівняно з іменниками процесів, станів і властивостей" [Дацюк 1984, 17].

Подібним, але менш продуктивним вважається суфікс *-ant (-ent)*, з яким виявлено 8 і 13 термінів відповідно (*contaminant, intoxicant, pollutant, precipitant, detergent, solvent, virulent, absorbent, effluent, feculent*). Малопродуктивними і малочастотними виявилися суфікси *-ence, -ance, -ency*, за допомогою яких утворено 16 похідних термінів – *consistence, clearance, subsidence, subsistence, absorbance*). У досліджуваному матеріалі зустрічаємо випадки термінів зі суфіксами *-ry (forestry, refinery, refractory, sedimentary), -al (disposal, refusal, residual, revival), -age (drainage, leakage, seepage, sewage, spillage, sullage, storage), -ite (composite), -ate (leachate)*, які не виявляють значного словотвірного потенціалу.

У термінології сфери охорони довкілля переважає морфемна модель *Rs*, що означає додавання тільки одного суфікса до кореневої основи (*R* – коренева основа, *s* – суфікс). Виявлено також випадки термінів, до складу яких входить не тільки один афікс. Скажімо, модель *Rss*, коли до кореневої основи додаються два суфікси, причому найчастотніші серед них суфікси *-ity, -tion* – *corrosivity, solvability, impermeability, desertification, fertilizer, gasification, humidification, purification, solidification, sterilization*.

Крім того, зустрічаємо модель *pRs*, де *p* – префікс. Випадки, коли одночасно і префікс і суфікс є компонентами терміна-іменника, є численними – *decomposition, deforestation, dewatering, precleaning, preheating, replanting, subcooling, reprocessing, pretreatment, reimbursement, disinfectant, intoxicant, precombustion, reforestation*. Проте трапляються поодинокі випадки, коли компонентами терміна одночасно є і префікс, і два суфікси – (модель *pRss*) – *dewaterability, invisibility, detoxification*. Це, очевидно, пояснюється тим, що одночасне додавання префікса і низки суфіксів, тобто ускладнення морфемної моделі, призводить до меншої частотності багатоморфемного терміна. Отже, виявлено: якщо структурна модель ускладнюється, то знижується продуктивність терміна, оскільки зменшується кількість носіїв ознак, позначених відповідними морфемами. Результати дослідження показали, що найпродуктивнішими та найчастотнішими серед похідних термінів-іменників сфери охорони довкілля, які вживаються як повноцінні однослівні терміни, є морфемні моделі *Rs* та *pRs*.

Як підсумок стверджуємо, що термінологія сфери охорони довкілля представлена величезною кількістю термінів-іменників, які

утворюються за загальними законами словотвору англійської мови. Значна кількість похідних термінів-іменників, як і звичайних іменників, утворюється від дієслівних коренів. За семантичною характеристикою такі терміни виражають процес або наслідок певної дії. Як засвідчило проведене дослідження, найпродуктивнішим та найчастотнішим в досліджуваній термінології є суфікс *-ion* та його варіанти.

Проаналізована морфемна структура термінів дала можливість виокремити такі морфемні моделі – *Rs*, *pRs*, *pRss*. Найпродуктивнішими моделями виступають одноафіксні утворення, а саме терміни-іменники з одним суфіксом, тобто дана сфера відзначається високою продуктивністю моделі *Rs*. У випадку ускладнення морфемної моделі, її продуктивність знижується. Пояснюємо це тим, що кожен елемент моделі вносить додаткову семантичну диференційну ознаку. Відповідно, чим більше таких ознак є в сукупності терміна, тим менше її носіїв.

У перспективі результати нашого дослідження можуть мати практичне застосування.

1. Балабан Т. Англійсько-український словник-довідник інженерії доквілля - Л.: Вид-во Держ. ун-ту "Львів. політехніка", 2000. - 400 с. 2. Гінзбург М. Д., Азімова Н. І., Требульова І. О. та ін. Тлумачний російсько-українсько-англійський словник з екології. Основні терміни. – Харків., 2000. – 736с. 3. Дацюк Л. С. Морфологічна структура англійських термінів з фізики напівпровідників // Іноземна філологія. – Львів, 1984. – Вип. 73. – С. 15-19. 4. Іванова І. П. Структура англійського имени существительного. М. – 1975. 5. Кубрякова Е. С. Словообразование. – В кн.: Общее языкознание. Внутренняя структура языка. М., 1972. 6. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів, 1994. – 216 с. 7. Полюжин М. М. Про термінотворчу потенцію префіксів у сучасній англійській мові // Іноземна філологія. – Львів, 1980. – Вип. 80. – С. 40-45. 8. Письмиченко А. М. Формування англійської будівельно-індустріальної термінології на грецькій та латинській основах // Іноземна філологія. – Львів, 1989. – Вип. 93. – С. 18-21. 9. C. C. Lee. Dictionary of Environmental Legal Terms. New York. 1997. – 818p. 10. Chiras, Daniel D. Environmental Science: Action for Sustainable Future. – 1991, - 550p. 11. Cunningham, William. Environmental Science. A Global Concern. - 1995. – 612p. 12. Ingo Plag. Word-formation in English. Cambridge University Press. 2002. 13. Marian Harasiumiuk, Jozef Najtanowicz. – The Regional Ecological Problems: Scientific Works of II AREP. Vol. 1, 1996. – 214p.

ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЯ ІДЕЙ КІНЦЕВИХ ДВОВІРШІВ У СОНЕТАХ ШЕКСПІРА ЯК ПРОБНИЙ КАМІНЬ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА

У студії розглянуто функцію кінцевих двовіршів у сонетах Шекспіра, що маніфестують головну ідею сонета, посиляючись на авторитетну думку або знайомий образ у вигляді відомого фразеологізму, біблійної алюзії чи сентенцій класичних авторів. Проаналізовано проблему фразеологізації двовірша, описані переклади Дмитра Паламарчука.

Ключові слова: двовірш, сонет, фразеологізм, поетика, переклад.

The article looks into the function of the couplets in Shakespeare's sonnets, featuring the thematic intensities of a sonnet via a known proverb, a biblical allusion, or via a sententia. It analyses those of Shakespeare's couplets that have a proverbial origin, and their translations by Dmytro Palamarchuk.

Key words: couplet, sonnet, proverbial phrase, poetics, translation.

В статье рассмотрена функция завершающих двустиший в сонетах Шекспира, которые манифестируют главную идею сонета, ссылаясь на авторитетную мысль или знакомый образ в виде известного фразеологизма, библейской аллюзии или сентенций классических авторов. Проанализированы процессы фразеологизации двустишья, описаны переводы Д. Паламарчука.

Ключевые слова: двустишие, сонет, фразеологизм, поэтика, перевод.

Характерною рисою Шекспірового сонета є перехід від лірики до узагальнюючого вислову, від "я" до "ми", від чуттєвих переживань героя до загальнонародної мудрості – *consensus genetium*. Суб'єктивні переживання оповідача представлені трьома ліричними чотиривіршами (катренами), а двовірш – це спроба дати узагальнену об'єктивну оцінку ситуації [Vendler 1999, 26], посиляючись на народну мудрість, біблійні алюзії і сентенції класичних авторів. Структура Шекспірового сонета – а саме три катрени і двовірш, їхня взаємодія – допомагає перекладачеві краще зрозуміти зміст твору і заглибитись у шекспірівський любовний трикутник – історію про дружбу та кохання ліричного героя до свого друга і палку пристрасть до прекрасної смуглявки. "У структурі своїх ліричних сонетів

Шекспір бачить рух, так само як його бачить композитор, створюючи музику" [Vendler 1999, 23]. Перекладач має відчутти мелодику сонета, точно відобразити зміни настрою ліричного героя, а наприкінці запропонувати *consensus genetium* – універсальний висновок, підсилений авторитетним джерелом: народною мудрістю, цитатою з Біблії чи відомою сентенцією.

Шекспірівський сонет відрізняється від італійського не лише структурою, але й композиційним наповненням. Традиційно класичний італійський сонет поділяється на дві частини: перша – це зав'язка (два катрени), друга – це розв'язка (два терцети). Англійські сонетярі змінили його класичну форму, розбивши ціле на три катрени і один двовірш. Проте шекспірівський двовірш є не так розв'язкою, як "висновком" до ліричних катренів [Edmondson 2004, 56]. Цю техніку двовірша, що виступає в ролі коментаря – узагальнення або "моралі", Шекспір широко використовує і у своїх п'єсах: прологах, епілогах, хорах, піснях ("Буря", "Дванадцята ніч", "Сон літньої ночі", "Макбет", "Гамлет", "Генріх V").

Хоча кінцевий двовірш не пропонує розв'язки й рідко несе додаткову змістову інформацію, проте він, безсумнівно, має додаткове емоційне навантаження, підкреслюючи головну ідею [Vendler 1999, 28], і є важливим структурним елементом віршового твору.

Цікаво, що сонети 36 і 96 мають один і той самий кінцевий двовірш:

*But do not so; I love thee in such way sort
As thou being mine, mine is thy good report.*

Шекспірознавець П. Едмондсон стверджує, що двовірш дуже добре вінчає обидва сонети. Такий повтор свідчить або про зв'язок між сонетами у збірці, або ж є ознакою того, що Шекспір вбачав у двовірші абстрактну одиницю змісту, не лише відокремлену від решти дванадцяти рядків, але й взаємозамінну [Edmondson 2004, 57]. Хоч би як там було, функція двовірша – узагальнити й висвітлити провідну думку сонета [Edmondson 2004, 57].

Сонет – цілісне явище, і ми вважаємо, що переклад двовіршів не можна виконувати, не врахувавши контекст катренів. "Перекласти вірш не означає передати засобами іншої мови вихоплені окремі образи, ритміко-інтонаційні нюанси (хай і досить тонкі). Потрібно створити цілісну поетичну структуру, в якій головні ідейно-художні складові взаємодіють між собою аналогічно тому, як це відбувається в першотворі" [Венгренівська 2008, 35].

Так, український переклад ідентичних двовіршів сонетів 36 і 96 Д. Паламарчуком виконаний з урахуванням художньої поетики і цілісної структури твору, і, як наслідок, чудово взаємодіють із катренами:

*Так, я люблю тебе, й любов моя
Несе в собі ясне твоє ім'я. (36)*

*Не кой того: твоєї честі плями
Моя любов розподіля між нами. (96)*

Ситуації, у яких розгортаються обидва сонети, різні. Обидва двовірші пов'язані з третіми катренами. У 36-ому сонеті ліричний герой розуміє, що розставання неминуче і обоє мають обмежитися у спілкуванні на публіці:

*I may not evermore acknowledge thee,
Lest my bewailed guilt should do thee shame;
Nor thou with public kindness honour me,
Unless thou take that honour from thy name:*

*На бачності я маюсь, щоб тобі
На людях не послать, бува, привіту,
Бо міг би тим віддати тебе ганьбі
В очах зломовного пустого світу
(рядки 8-12, пер. Д. Паламарчук)*

У 96-ому сонеті ліричний герой закликає друга не ганьбити свою репутацію недостойною поведінкою:

*How many lambs might the stem wolf betray,
If like a lamb he could his looks translate!
How many gazers mightst thou lead away,
If thou wouldst use the strength of all thy state!*

*О, скільки б вовк передувив овець,
Прикинувшись ягницею в кошарі!
І ти, явивши молодощів чари,
Зведеш не менш довірливих сердець.
(рядки 8-12, пер. Д. Паламарчук)*

У 96-ому сонеті узагальнений вислів, що містить у собі відомий образ, зміщений із звичного нам двовірша у третій катрен: *"How many lambs might the stem wolf betray, If like a lamb he could his looks translate!"* Тлумач влучно обіграє біблійну алюзію на цитату: "Бережіться лжепророків, які приходять до вас у овечій одежі, а всередині є вовками хижими" (Матф., 7, 15).

Бачимо, що головне завдання для Д. Паламарчука – зберегти красу і динамічність сонетів, саме тому в кінцевому двовірші 36 і 96 сонетів він вдається до поетичного переказу. При цьому перекладач залишається вірним духові й жанрові сонета, а його двовірш, так само як і в Шекспіра, є своєрідним узагальненням трьох катренів.

У досить жорсткій формі шекспірівського сонета знаходять втілення найпалкіше кохання, бажання, відчай розлуки, ревності й інші тони і напівтони симфонії людських почуттів. У кінцевому ж двовірші, як-от у 61-му сонеті, ліричний герой відсторонюється від своїх душевних переживань, стає аналітичним і навіть самоіронічним [Vendler 1999, 25–26]:

*For thee watch I, whilst thou **dost wake** elsewhere,
From me far off, with others all too near.*

*Щоб ти була щаслива уві сні –
Комусь близька, для мене – в даліні.*

Тема сонета – ревності. У двовірші ліричний герой самоіронічно констатує факт: *"Очей не зімкну, коли щоніч ідеш в хмільний кураж, // Від мене вдаліні, а з іншими близька занадто аж"* (пер. наш – Ю. С.). *"Dost wake"* – *"ніячиту/гуляти"* – алюзія на Клавдія з "Гамлета" і його пияцтво: *"The king **doth wake** tonight and takes his rouse"* (Ham. I.4.8). У Д. Паламарчука втрачена самоіронія ліричного героя, об'єкт його кохання трохи ідеалізовано.

Нагадаємо, що кінцевий двовірш дуже часто маніфестує головну ідею сонета, дає загальну оцінку ситуації, посилаючись на авторитетну думку – загальнонародний досвід у вигляді відомого фразеологізму, біблійної алюзії чи сентенцій класичних авторів. Інакше кажучи, провідна ідея переживань ліричного героя часто увічнюється фразеологічним висловом, який має навіювати читачеві знайомий образ.

На думку С. Влахова і С. Флоріна, при перекладі фразеологізмів труднощі виникають ще на етапі розпізнання фразеологічної одиниці, оскільки "фразеологізм має усі якості, які можуть викликати

труднощі для перекладача ще на перших етапах: окремооформленість і характер компонентів, які більшою мірою не відрізняються від звичайних слів, і нічим не визначний (за небагатьма винятками) зв'язок між ними і контекстом..." [Влахов, Флорин 1986, 229]. "Наступний бар'єр – труднощі сприйняття розпізнаної одиниці" [Влахов, Флорин 1986, 230]. Кривотлумачення фразеологізма "часто призводить до викривлення і всього контексту, який перекладач намагається прилаштувати до того хибного значення, яке склалося у нього в голові" [Влахов, Флорин 1986, 230].

Проте справжній пробний камінь для поета-перекладача Шекспірових сонетів – не лише вдало втілити окрему фразеологізовану ідею, але при цьому залишитись вірним жанрові шекспірівського сонета, зберегти функцію кінцевого двовірша. "Поетичний твір неподільний, він являю собою єдність ідеї, образу слова, ритму, інтонації, звукопису, композиції. Неможливо відділити ритм від стилю мовлення, синтаксис від інтонації або музичності. Аналітичний розгляд вимагає ізоляції окремих аспектів, але зрозуміло, що така ізоляція може бути лише умовною і дуже відносною" [Эткінд 1963, 10–11]. Тому творчий синтез є надзвичайно важливим елементом при перекладі.

Погляньмо, як один із перших і, на нашу думку, найкращих перекладачів повного сонетарію Шекспіра Д. Паламарчук справляється з фразеологізацією ідей кінцевих двовіршів. Сонет 95:

*Take heed, dear heart, of this large privilege;
The hardest knife ill-used doth lose his edge.*

*Цим перевагам, серце, є межа,
Вживанням частим туплять і ножа.*

У кінцевому двовірші цього сонета Д. Паламарчук відтворив метафору і пряме звертання ліричного героя до об'єкта свого кохання, чим зберіг основну функцію двовірша – застерегти і узагальнити свої почуття.

Український тлумач часто пропонує власну метафорику, проте його інтерпретаторська стратегія не шкодить шекспірівським сонетам, бо навіть загалним настроєм усієї збірки. Сонет 121

*Unless this general evil they maintain –
All men are bad, and in their badness reign.*

*На грішника – то всі, і навіть діти,
В смолі пекельній мусили б сидіти.*

Тут перекладач уводить біблійну алюзію, якої немає в оригіналі. Проте Шекспір часто застосовує євангельські мотиви у кінцевих двовіршах попередніх сонетів, отже, прийом інтерпретації виправданий. У третьому катрені 131 сонета (10-й рядок) Д. Паламарчук знову вдається до цієї самої техніки, вводячи біблійний мотив "я ладен присягнути на хресті", якого немає в оригіналі, але який гармонійно входить у контекст:

*And, to be sure that is not false I swear,
A thousand groans, but thinking on thy face,
One on another's neck, do witness bear
Thy **black** is fairest in my judgement's place.
In nothing art thou **black save in thy deeds**,
And thence this slander, as I think, proceeds.*

*Щоб впевнити себе і очі ті,
Щоб і своїм очам не йняти віри,
Я ладен присягнути на хресті,
Що сніг **темніший** від твоєї шкіри.
Та не **смугляве** милої чоло,
А **чорні** вчинки – лиха джерело.*

У 131 сонеті йдеться про те, що смуглява кохана не відповідає звичним канонам краси, проте має все інше, щоб приректи закоханого на душевні муки і страждання. Автор також натякає на недостойну поведінку своєї коханої. Завдяки тому, що чорний колір у концептуальних картинах світу більшості мов має негативну конотацію, перекладачеві чудово вдалося обіграти двовірш, залишивши барви оригіналу. "*Black*" – ключове слово у сонеті (12 і 13 рядки). У двовірші воно повторюється і акцентує увагу на головній думці твору. Д. Паламарчук вводить цілу низку ключових слів у своєму перекладі: "*темніший*", "*смуглявий*", "*чорний*", якіпливуть катренами у кінцевий двовірш. Перекладач, хоч і ввів власну метафору, проте залишився вірний змістові першотвору. Його переклад кінцевого двовірша дає влучне узагальнення душевним переживанням ліричного героя.

Кінцевий двовірш 94-ого сонета є алюзією на латинське прислів'я "*optima corrupta pessima*" і означає, що "*навіть найкращі речі, коли корумпуються, стають найгіршими*": *For **sweetest** things turn **sourest** by their deeds*;

Lilies that fester smell far worse than weeds.

*Так і краси солодкої взірець
Зведе життя порочне нанівець.*

Цей двовірш може бути також алюзією на прислів'я "*What is sweet in the mouth is oft sour in the maw*", оскільки тут є гра слів "*sweet*" і "*sour*". Шекспір грає на контрасті цих слів і в інших сонетах (35 і 39), говорячи про солодку пристрасть кохання і гіркоту реальності.

Чотирнадцятий рядок 94-го сонета: "*Лілії, що гниють, смердять гірше за будяк*" – містить універсальний образ, який легко уявити. Тут є і філософський підтекст. По-перше, лілія – це прекрасна квітка, а в прекрасному все має бути прекрасне, навіть аромат. По-друге, автор знову обіграє контраст образів, розвиваючи думку про те, що гниль псує і красу.

Цікаво, що Д. Паламарчук запропонував досить вільний переклад двовірша, проте при цьому зберіг єдність ідеї, ритму і залишився вірний жанрові та змістові. "*Лілея*" з двовірша у перекладі Д. Паламарчука з'являється у третьому катрені (рядки 9 і 10). Перекладач створює потужну ритміку і вводить власну метафорику.

М. Лозинський зауважував, що всіх елементів форми і змісту відтворити неможливо. "Тому поет-перекладач повинен заздалегідь визначити, які з цих елементів найбільш істотні у тім творі, який він перекладає, і через те повинні бути передані будь-якою ціною... Іноді особливо важливо зберегти стилістичну схему оригіналу, його риторичні конструкції: фігури симетрії, протиставлення, повтори, тощо. Іноді метафоричність мови... Іноді – характер лексики. Іноді – музику слів. І так далі. У віршованому перекладі завжди доводиться відтворювати цілу низку елементів. Слід зберегти все те, що характеризує стиль твору, тобто те, що характерне для тієї епохи, країни, соціальної групи, яка його породила, що характерне для жанру, до якого твір можна віднести, що характерне для індивідуальності автора (хай би то був ідейний зміст чи літературна манера)" [Лозинський 1955, 165]".

Очевидно, що Д. Паламарчук обрав інтерпретаційну стратегію перекладу, стратегію поетизовано переказу. Для нього зміст превалює над формою. Але найменшою одиницею змісту перекладач бере не слово і не речення, а цілий твір, а іноді і збірку творів, саме тому його переклад має таку витончену художню форму, метафоричне мовлення і жваву ритміку.

Шекспірівський кінцевий двовірш увінчують три ліричні катрени, він нерозривно пов'язаний з ними у ціле. Стверджуючи головну ідею сонета, двовірш часто повторює ключові слова з попередніх чотиривіршів [Vendler 1999, 38], що, безумовно, має потужний ефект в оригіналі. Тому при перекладі не варто брати кінцевий двовірш як окрему одиницю змісту. При відтворенні фразеологізації ідей кінцевих двовіршів, важливо, в першу чергу, зрозуміти їх функцію, адже вони, по суті, не несуть ніякої нової інформації і не пропонують розв'язку. Функція кінцевого двовірша – послатися на загальновідомий образ, щоб ствердити і узагальнити головну ідею сонета, створити взаємодію ліричного героя із загальноновизнаною істиною, де він шукає відповіді і словесне оформлення своїм почуттям.

Шекспір уникає будь-якої конкретики, Д. Паламарчук, навпаки, прагне розв'язати сонетний ребус. Перекладач хоч і наслідує образи кінцевих двовіршів класика, проте шукає ясності змісту. Його переклади є справді поетичними і водночас вільними, що надає сонетам нового звучання. "Нерозумно позбавляти поетичний переклад ознаки власного смаку і світосприйняття. Це все одно, що виганяти з перекладного твору його живу душу" [Еткінд 1963, 114]. Д. Паламарчук дарує читачеві Шекспіра, якого розуміє і любить читач, Шекспіра, якого знаходимо на сторінках школярських хрестоматій, такого Шекспіра, яким його бачив Д. Паламарчук.

1. Венгренівська М. Нариси з теорії та практики редагування текстів і порівняльної стилістики (французька та українська мови) / Марія Венгренівська. – Київ: Київський університет, 2008. – 560 с. 2. Влахов С. Непереводимое в переводе / Сергей Влахов, Сидер Флорин. – Москва: Высшая школа, 1986. – 416 с. 3. Лозинский М. Искусство стихотворного перевода / Михаил Лозинский // Дружба народов. – 1955. – № 7. – С. 158–166. 4. Эткинд Е. Поэзия и перевод / Ефим Эткинд. – Ленинград: Советский писатель, 1963. – 431 с. 5. Шекспір, В. Сонети. Переклад Дмитра Паламарчука. – Київ: "Дніпро", 1966. – 195 с. 6. Edmondson P., Wells S. Shakespeare's Sonnets / Paul Edmondson and Stanley Wells. – New York: Oxford University Press, 2004. – 194 p. 7. The Complete Works of Shakespeare. – Waltham, Massachusetts; Toronto, 1971. – 1743 p. 8. Vendler H. The Art of Shakespeare's Sonnets / Helen Vendler. – Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999. – 672 p.

Сарміна Г.Л., пошукувач,
Інститут філології, асист.,
Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВВІЧЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ШАНТАЖНИХ ЛИСТАХ

Стаття присвячена проблемі дослідження комунікативних стратегій і тактик ввічливості в німецькомовних шантажних листах, виокремленню засобів вербалізації ввічливості, характерних для німецькомовних шантажних листів, визначена роль та розкриті чинники, що зумовлюють принципи і мотиви застосування мовленнєвих формул ввічливості.

Ключові слова: комунікативна стратегія і тактика, кримінальна комунікація, аналіз тексту, шантажний лист

Статья посвящена проблеме исследования коммуникативных стратегий и тактик вежливости в немецкоязычных шантажных письмах, выделению средств вербализации коммуникативных стратегий и тактик вербальной вежливости, характерные для немецкоязычных шантажных писем, определена роль и раскрыты факторы, которые обуславливают принципы и мотивы применения речевых формул вежливости.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия и тактика, криминальная коммуникация, анализ текста, шантажное письмо

The article is devoted to the investigation problem of communication strategies and tactics in German blackmail letters. The linguistic realizations of these CS, the role and factors that cause principles and reasons of politeness formulas application were determined.

Key words: communication strategy and tactic, criminal communication, text analysis, blackmail letter

Зростаюча увага лінгвістичної спільноти до комунікативних взаємодій у сфері кримінальної комунікації свідчать про становлення перспективного напрямку сучасної мовознавчої науки – криміналістичної лінгвістики. Однією із ключових проблем цієї галузі лінгвістики є проблема дослідження мовної реалізації комунікативних стратегій і тактик ввічливості. Загальнотеоретичні основи дослідження комунікативних стратегій і тактик вербальної ввічливості було закладено вітчизняними та зарубіжними вченими,

зокрема у працях П. Брауна, І. Верлена, К. Дерна, О.І. Іссерс, Є.В. Ключєва, С. Левінсона, Дж. Ліча, Х. Люгера, Г.Г. Почепцова, О.П. Сковороднікова. Проте мовні засоби реалізації ввічливості в німецькомовних шантажних листах ще не досліджувались. Саме цей факт і визначає **актуальність** праці.

Об'єктом дослідження є комунікативні стратегії і тактики ввічливості в німецькомовних шантажних листах, **предметом** – прагмалінгвістичні характеристики їхніх стратегій і тактик, а також засоби, за допомогою яких реалізуються мовні форми ввічливості. **Матеріалом** є 1134 текстів автентичних німецькомовних шантажних листів.

Загальна проблема дослідження полягає у відсутності комплексного аналізу комунікативних стратегій і тактик ввічливості, засобів їхнього вираження у німецькомовних шантажних листах, що передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити поняття "комунікативна стратегія ввічливості" і "комунікативна тактика ввічливості";
- визначити авторську мотивацію застосування комунікативних стратегій і тактик ввічливості у німецькомовних шантажних листах;
- розглянути основні типи стратегій і тактик ввічливості;
- проаналізувати та виокремити мовні засоби реалізації стратегій і тактик ввічливості;
- окреслити перспективи подальших досліджень.

Вчинки, за скоєння яких передбачена кримінальна відповідальність, нерідко характеризуються багатою комунікативною діяльністю злочинця. Специфіка таких злочинів полягає в тому, що вони здійснюються шляхом застосування численних продуктів мовної діяльності. До таких злочинів зараховують шантаж, наклеп, дифамації, заклики до протиправної діяльності, вимагання тощо. Оскільки процес комунікації характеризується прагненням мовців досягти комунікативної мети, вони намагаються дотримуватись комунікативних норм задля забезпечення ефективної комунікації, що відбито у певних стратегіях і тактиках.

На вивченні норм і правил комунікативної поведінки (за різних умов спілкування) зосереджена значна увага лінгвістів упродовж останніх років. Так, О. Сковородніков надає таке визначення цим поняттям: "Мовна (комунікативна) стратегія – це загальний план або "вектор" мовної поведінки, який виражається у виборі системи продуманих мовцем поетапних мовних дій; лінія мовної поведінки,

що прийнята на основі усвідомлення комунікативної ситуації в цілому й спрямована на досягнення кінцевої комунікативної мети в процесі спілкування" [Сковородников 2004, 6]. Сутність застосування комунікативної стратегії полягає в організації мовних дій для певного впливу на співрозмовника в ході циклу або фази спілкування таким чином, щоб їх результатом була зміна значень його релевантних параметрів в потрібному напрямі [Сухих, Зеленская 1998, 42]. Кожна комунікативна стратегія характеризується певним набором мовних тактик, які, на думку О. Сковороднікова, є конкретними мовними кроками у процесі здійснення мовної стратегії; мовна дія (мовний акт або сукупність декількох мовних актів) відповідає тому чи іншому етапу в реалізації мовної стратегії та спрямована на вирішення приватного комунікативного завдання цього етапу [Сковородников 2004, 6]. Отже, реалізація відповідних мовних тактик має забезпечити досягнення комунікативної мети спілкування.

Застосовуючи різноманітні комунікативні стратегії і тактики, мовець, як правило, має на меті досягнути своїх цілей, уникнути конфліктів та підтримати гармонійні відносини між комунікативними партнерами. Характер відносин між комунікантами та результат спілкування залежать від уміння володіти способами висловлювання, серед яких чільне місце посідає комунікативний "Принцип Ввічливості" [Leech 1983]. Ввічливість можна позначити як різновид комунікативної стратегії уникнення конфліктів. Принцип Ввічливості є також складовою Принципу Кооперації між мовцями, який визначає застосування усіх можливих способів запобігання або уникнення комунікативного конфлікту.

При дослідженні вербальної реалізації комунікативних стратегій ввічливості більшість вчених спираються на так звану теорію "обличчя". Цей термін був вперше введений до наукового обігу Е. Гоффманом [Goffman 1986], а в лінгвістичних дослідженнях П. Брауна та С. Левінсона набув значення "соціального іміджу" [Brown, Levinson 1987]. На думку вчених, це поняття позначає певну соціальну територію, яка містить не тільки особистий простір мовця, але і поле його когнітивної діяльності. Для пояснення цієї теорії П. Браун і С. Левінсон виокремлюють поняття "позитивної" та "негативної" ввічливості, яка, на їх думку, є засобом корекції соціального "обличчя" мовця [Brown, Levinson 1987, 61, 70]. Негативна ввічливість ґрунтується на встановленні дистанції між

учасниками комунікації, а позитивна – на зближенні комунікантів. При цьому розрізняються три основних типи стратегій ввічливості:

- пряме вираження змісту, яке є доречним при надзвичайних обставинах, або в тому випадку, коли адресант має владу над адресатом;

- стратегії позитивної ввічливості, які слугують сигналом для співпраці;

- стратегії негативної ввічливості, які застосовуються з метою приховати агресивні наміри.

Ці стратегії необхідно застосовувати при так званих "Face-threatening acts (FTA)", тобто таких мовних актах, які загрожують соціальному "обличчю" мовця [Brown, Levinson 1987]. Ці акти можемо позначити як комунікативні стратегії і тактики, які можуть зашкодити позитивному іміджу адресата або адресанта; вони спрямовані на обмеження дій учасників комунікації та створюють загрозу комунікативної невдачі. Так, метою багатьох комунікативних стратегій і тактик ввічливості в мовних діях злочинців є вуалювання та пом'якшення сприйняття злочину.

Комунікативні стратегії ввічливості є широко вживаними і в німецькомовних шантажних листах. Цей тип тексту злочинного змісту характеризується брутальним змістом, наявністю погрози або вимагання, залякуванням або здійсненням тиску на жертву. Дослідження автентичних текстів шантажних листів свідчить про широке використання мовленнєвих формул ввічливості, що, на перший погляд, суперечить типовим уявленням про кримінальних характер комунікації між злочинцем та його жертвою:

▫ *Ich möchte Sie ganz lieb bitten mir einen Betrag von 50000 DM in einem Umschlag an einem Ort zu hinterlegen. Wir bieten Ihnen folgenden Vorschlag zur Vermeidung von weiteren Unannehmlichkeiten, aufgrund der Sachlage und Kenntnisse glaubwürdiger Quellen, an, eine Geldspende in Höhe von US 70000.- für "Die Ärmsten der Armen dieser Welt" zu leisten!*

*Sehr geehrte Damen und Herren, ich beglückwünsche Sie zu der Listung in den xxxx Märkten und zu Ihrer neuen Flasche mit Drehdeckel. An diesem großen Erfolg hätte ich gerne Anteil. Bitte teilen sie uns im interesse ihrer kunden schnellstmöglichst mit ob sie zu der zahlung bereit sind.*¹

---

¹ Пунктуацію та орфографію прикладів шантажних листів збережено

Хоча деякі із наведених прикладів характеризуються іронічним забарвленням, більшість з них є прикладом бізнес-комунікації, яку відбито в елементах офіційного та ділового листування. Використання ввічливих форм у зверненні має ефект цинічного залякування жертви на підсвідомому рівні за принципом "Давай домовимося по-доброму".

Поясненню феномену ввічливості в шантажних листах сприяє з'ясування мотивації шантажиста. На наш погляд, серед основних мотивів використання мовленнєвих формул ввічливості в шантажних листах є такі:

- репрезентація процесу шантажу як бізнесу, ділової справи;
- прагнення шантажиста діяти професійно, збільшуючи свою самооцінку, та бажання бути сприйнятим серйозно;
- впевненість злочинця в тому, що його мовна компетенція є свідченням його загальної (фахової) компетенції;
- намір завуалювати власний злочин, зменшити кримінальний зміст шантажного тексту;
- бажання створити власний позитивний імідж.

Отже, "позитивне обличчя" відповідає бажанню індивідуума бути ґрунтовно сприйнятим та оціненим належним чином. Метою такої ввічливості є збереження іміджу інтерактанта, незважаючи на злочинний зміст його дій, які дискредитують шантажиста [Lüger 2001, 6]. Ввічливість також не зменшує вплив так званих "неминучих" активів, які мають виключити можливий опір адресанта. Під ввічливістю тут можна розуміти таку форму поведінки, яка має зменшити сприйняття у адресанта негативного "обличчя" автора та створити його позитивний імідж [Haferland, Paul 1996, 15]. Шантажні листи містять чимало ілюстративних прикладів.

Проведений аналіз дав нам можливість виокремити такі засоби вербалізації ввічливості в німецькомовних шантажних листах.

1) конструкції із модальним дієсловом: *möchten* і *dürfen*

▫ *Ich möchte von Ihnen 250000 Euro erhalten. Ich möchte Sie davon überzeugen, dass es Ihrem Interesse entspricht, an mich zu zahlen. Ich möchte Ihnen mitteilen, in welchen Schritten sich meine Förderung erhöht, wenn Sie sich viel Zeit lassen mit der Bestätigung der Zahlungsbereitschaft. Wir möchten Sie davon in Kenntnis setzen, dass wir eine einmalige Zahlung von 3000000,-Euro von Ihnen erwarten. Nach meinem ersten Brief möchte ich mich heute erneut melden, weil es ein paar Veränderungen und Neuerungen gegeben haben. Bevor ich diese beiden Schritte realisiere, möchte ich Ihnen jedoch die Möglichkeit geben, den an mir begangenen "Irrtum" zu korrigieren,*

so dass ich die oben beschriebenen Maßnahmen nicht ergreifen muss. Wir dürfen Ihnen versichern, dass wir alle polizeiblichen Methoden kennen und erkennen können.²

2) кон'юнктив (*modus conjunctivus*) як засіб вираження мовної ненав'язливості; здебільшого він вживається у сполученні із модальними дієсловами:

▫ Das wäre kein besonders guter Neuanfang für uns beide. Ich würde mir wünschen, daß Du schnellstens Dich wieder für einen Laden entscheidest. Wir möchten sie nochmal eindringlich davor warnen Dritte einzuschalten, da dies zu einer sofortigen Weiterleitung Ihrer Akte an die zuständige Staatsanwaltschaft führen würde. Wir könnten Ihnen verraten wer wir sind, doch müssten wir sie dann liquidieren. Die Folgen wären fatal für sie. Wir könnten Sie fertig machen, so dass Sie in Europa keinen Fuß mehr fassen würden, aber wir wollen keine Menschen vernichten, sondern den Menschen helfen;

3) умовні підрядні речення, первинна позиція яких підкреслює ввічливе забарвлення фрази:

▫ Sollten wir gefasst werden, werden wir als Selbstmordattentäter in die Kriminalgeschichte der BRD eingehen. Sollten Sie die Polizei oder andere Dienste einschalten, werden Sie die Million behalten. Sollte diese Scheitern, gibt es ein schon angedeutetes Dilemma, da wir nicht mündlich mit Ihnen in Kontakt treten. Sollte die Anzeige nicht erscheinen, wird alles seinen Lauf nehmen. Sollte es nicht zu Erfüllung unserer Forderung kommen, werden zwei Medieninhaber öffentlichen Zugang an den Unterlagen finden. Sollte der Geburtstagsgruß nicht erscheinen, werden wir sofort vorbereitete Maßnahmen durchführen!

4) евфемізми:

▫ Wir hoffen auf gute Zusammenarbeit. Wir, da wir schon seit Jahren für Sie in den Filialen tätig sind, bitten Sie für unsere Verschwiegenheit und treue Mitarbeit, um eine Sonderprämie. Ich hoffe auf eine reibungslose Abwicklung und bitte, keine Mitarbeiter einzuweißen. Ich verweise auf unsere Schreiben vom März und auf Auszahlung einer Gewinnbeteiligung an Mitarbeiter und teile Ihnen mit, daß die Angelegenheit nun abgewickelt werden kann. Machen Sie Ihrem Titel Ehre und Klären die Angelegenheit schnellstens zur Zufriedenheit aller beteiligten. Wir bieten Ihnen folgenden Vorschlag zur Vermeidung von

---

² Джерел ілюстративного матеріалу не зазначено; їх подано у формі, наданої автору з боку Федерального відомства кримінальної поліції Німеччини (без зазначення джерел)

weiteren Unannehmlichkeiten, auf Grund der Sachlage und Kenntnisse glaubwürdiger Quellen, an, eine Geldspende in Höhe von US 70.000. – für "Die Ärmsten der Armen dieser Welt" zu leisten.

5) мовні акти:

– привітання та прощання

▫ *Sehr geehrte Damen und Herren; Guten Tag, meine Damen und Herren; Mit freundlichen Grüßen; Wir verbleiben mit freundlichen Grüßen etc.*

– мовні акти прохання:

▫ Bitte keine Sender, keine Einfärbung der Banknoten, keine fortlaufenden Seriennummern der Banknoten, keine Manipulation der EC Karten, keine sonstige Manipulationen oder Überwachungen. Bitte kein unnützes Geld und Zeit für Nachforschungen ausgeben. Bitte berücksichtigen Sie auch, dass der Aufwand der Übergabe mit der Höhe der Forderung erheblich ansteigt. Bitte schließen Sie aus dem moderaten Ton des Briefes nicht auf eine fehlende Bereitschaft zum Handeln. Bitte schicken Sie keine "Helden", die meinen, in Eigeninitiative gegen mich vorgehen zu müssen. Und bitte keine dummen Tricks mit den Scheinen!

– мовні акти подяки:

▫ Danke für Ihr Schreiben. Wir bedanken uns für gute Zusammenarbeit!!! Einen besonderen Dank gilt dem Herrn von der Revisionabteilung. Danke für dein verständnis, deine hilfe und deine vertraulichkeit. Danke fuer Ihre Antwort. Wir bedanken uns recht herzlich bei Ihnen.

– мовні акти вибачення:

▫ Bitte entschuldigen Sie das ich zu faul bin fehlerfrei zu schreiben. Und entschuldigen Sie das ich mich vor ein paar Tagen Eintritt in Ihr Haus verschafft habe und mich an Ihrem Kühlschrank vergriffen habe. Entschuldigung aber es bleibt keine Wahl sie wurden ausgewählt.

– мовні акти жалю:

▫ Sollten Sie bedauerlicherweise auf unsere forderungen nicht eingehen, sind wir gezwungen, einige ausgewählte produkte von ihnen oder von ihren tochterunternehmen für den menschlichen verzehr ungeniessbar zu machen. Leider mussten wir feststellen, das ihr tochterunternehmen unsere forderungen in kleinster weise erfüllt hat. Leider sind sie mit von uns gewählter weg nicht einverstanden wofür wir verständnis aufbringen aber darauf bestehen müssen weil das der einzige mögliche weg für uns ist. Bedauerlicherweise werde ich, um Sie zum Einlenken zu veranlassen, die Schwere meiner Aktionen der Hohe der Forderung anpassen müssen. Da wir leider keine Alternative finden, um die deutsche Öffentlichkeit über Busch Pläne zu informieren, sehen wir

uns gezwungen willkürlich zu handeln um dies zu erzwingen durchzusetzen. Leider werden Sie jetzt gezwungen sein, zu reagieren. Leider wurde unseren Forderungen nicht nachgekommen. Es wäre schade, wenn Ihrem Enkelkind etwas geschehen muss.

Зрозуміло, ввічливість не є конститутивним елементом шантажного процесу, тому цей феномен вимагає додаткового пояснення. Продукування тексту шантажного листа є дещо складним для укладача внаслідок відсутності типових текстових зразків, що змушує його орієнтуватися на відомі йому типи текстів із повсякденного життя та пристосовувати свій текст до них. Як правило, такими прикладами є зразки із літератури, кінофільмів тощо. Укладаючи листа шантажист послуговується конвенціалізованою комунікативною формою. Так, на думку К. Бюхле, ввічливість є конститутивною ознакою комунікації, яка реалізується у формі листування; її відсутність є порушенням типових соціальних та мовних конвенцій [Büchle 2001, 250]. Проте, Х. Люгер вважає, що ввічливість не має спеціального статусу, а є певною нормою [Lüger 2001, 18]. Згідно з цією позицією, ввічливість не є стратегією, а звичайним комунікативним ритуалом [Lüger 2001, 11]. На нашу думку, метою вживання формул ввічливості у шантажному листі є зменшення шантажного змісту, обмеження очікуваного опору реципієнта, намагання видати шантажний лист до форми прохання.

Наведені теоретичні і практичні результати дослідження дають підстави зробити такі висновки: мовленнєві формули ввічливості активно репрезентовано в німецькомовних шантажних листах. Специфікою комунікативних стратегій і тактик ввічливості в шантажних листах є їхній некооперативний характер, оскільки вони не спрямовані на встановлення та підтримку партнерських відносин. Основними стильовими ознаками вираження таких комунікативних стратегій і тактик є надмірність та змішення стилів (напр., змішення елементів офіційно-ділового і вульгарних варіантів розмовного стилю).

Вивчення мовних актів ввічливості на матеріалі текстів шантажних листів має суттєве значення не тільки для пояснення процесів спілкування злочинців, але і для вивчення їхнього мовного портрету. **Перспективи досліджень** полягають також у подальшому опрацюванні та вивченні жанрових особливостей німецькомовних шантажних листів.

1.Сковородников А.П. О необходимости разграничения понятий "риторический прием", "стилистическая фигура", "речевая тактика",

"речевой жанр" в практике терминологической лексикографии / А.П. Сковородников // Риторика↔Лингвистика. Вып.5: сб. статей.– Смоленск: СГПУ, 2004. – С. 5-11 2. *Сухих С.А., Зеленская В.В.* Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса. – Краснодар: Кубанск. гос. ун-т, 1998. – 159 с. 3. *Brown P., S. Levinson* Politeness: Some Universals in Language Use. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p. 4. *Büchle K.* Probleme sprachlicher Höflichkeit in der Briefkommunikation (deutsch-spanisch) / K.Büchle // H.Lüger Höflichkeitsstile. – Frankfurt: Lang, 2001. – 248s. 5. *Dern C.* Autorenerkennung. – Stuttgart: Richard Boorberg Verlag, 2009. – 225s. 6. *Goffman E.* Interaktionsrituale. – Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1986. – 291p. 7. *Haferland H., Paul I.* Eine Theorie der Höflichkeit / H.Haferland, I.Paul // Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie 52. – Oldenburg: Red, 1996. – p.7–69 8. *Leech G.N.* Principles of pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250p. 9. *Lüger H.H.* Höflichkeit und Höflichkeitsstile / H.H.Lüger // Höflichkeitsstile. – Frankfurt: lang, 2001. – s.3–23. 10. *Werlen I.* Vermeidungsritual und Höflichkeit / I.Werlen // Deutsche Sprache 11. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1983. – s.193-218.

Семілетко В.І., к.пед.н., зав. каф., доц.,
Білоцерківський національний аграрний університет

ИНТЕРНЕТ-ТЕРМИНЫ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ. ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються труднощі адекватного перекладу Інтернет термінів українською мовою, які часто виникають через їх імпліцитне значення як концепту американської культури.

Ключові слова: Інтернет термін, феномен культури, адекватний переклад.

В статье рассматриваются трудности адекватного перевода Интернет терминов на украинский язык, зачастую возникают благодаря их имплицитному значению как концепта американской культуры.

Ключевые слова: Интернет термин, феномен культуры, адекватный перевод.

Existing problems of adequate translation of Internet terms into Ukrainian language quite often emerge due to their implicit meaning as an American culture concept.

Key words: Internet term, concept of culture, adequate translation.

За останні два десятиліття в українську культуру привнесені нові концепти (концепт ми розуміємо як елемент представлення знань) Інтернету як: браузер, сайт, вебінар, веб технологія, гофер, зручна для користувача система, суспільство кіберпростору, твітер, флешмоб, віртуальна реальність (browser, site, webinar, Web technology, gopher, user-friendly system, cyberspace community, twitter, flash-mob, virtual reality). При цьому російська мова як посередник у мовному ланцюгу запозичень комп'ютерної термінології уже не відіграє тієї помітної ролі, до якої звикло не одне покоління перекладачів.

Вивчення цих концептів нашоухує на думку про американські зразки культури поведінки, вірування, цінності й символи, які, на нашу думку, мають суттєвий вплив на відповідні цінності в середовищі української молоді. Аналіз якісних показників українського перекладу вище зазначених культурних концептів вказує на наявність суттєвих і складних лінгвістичних лакун, які потребують заповнення. Перекладачі постійно стикаються з проблемою осмислення імпліцитних аспектів культури тексту оригіналу і їх адекватного перекладу. Вважається, що ці проблеми випливають із культурної і лінгвістичної дистанції між мовами. На думку С. Влахова та С. Флоріна, основними труднощами під час елімінації лакун є відсутність лексичного вираження концепту в мові перекладу, і відсутність референта у свідомості її носіїв, зокрема у випадку з реаліями. При цьому виникає необхідність адекватної передачі як семантики, так і конотації лексичної одиниці, зважаючи і на брак у реципієнтів фонових культурних знань [Влахов, Флорин 1980].

Комп'ютерний пристрій миша (mouse) в американському суспільстві має позитивне імпліцитне значення, утворене під впливом мультфільмів Уолта Діснея. На час його поширення в Україні миша сприймалась як шкідник і у багатьох помешканнях використовувались пастки для мишей. Можливо, дослівний переклад цього терміну на той час був недоречним і кращим відповідником міг бути семантичний еквівалент терміна – механічний курсор (курсор-маніпулятор). Певний час термін механічний курсор зустрічався у технічних текстах, присвячених комп'ютерним технологіям. Проте за два десятиліття термін миша натуралізувався, не ставши лексикалізованим концептом.

Термін "баг" (bug – жук) – помилка програми, яка призводить до її неправильної роботи чи аварійного завершення, маючи українського семантичного відповідника – муха (звичайно у понятті шукати огріхи), використовується як "баг" паралельно з семантичним

перекладом – помилка програми. Ловити баги – означає знаходити і виправляти помилки у програмі.

Інтернет-терміни як концепти культури можуть мати різні форми – від лексико-синтаксичного змісту до ідеології і способу життя суспільства. Наприклад терміни Інтернет та Веб в українській мові не є лексикалізовані концепти і тому становлять трудність для здійснення адекватного перекладу. Вони не мають відповідників в українській мові і часто вживаються як синоніми: інтернет-сторінка, веб-сторінка. Подібна ситуація стосується і більшості романських мов. Проте терміни Інтернет та Веб не є синонімічними, тому що Інтернет означає величезну сітку (мережу) телекомунікаційних ліній, а Веб – мільярди сторінок, створених спеціальним протоколом, який дозволяє швидкісний доступ до них через Інтернет. Факт використання термінів у якості синонімів свідчить про культурну дистанцію і труднощі у пошуку чи створенні українських відповідників. Таким чином, вони є кальками-неологізмами, не зважаючи на застереження Пітера Ньюмарка про те, що перекладач технічного тексту не має права створювати неологізми [Newmark 1998].

У нашій мовній культурі, у порівнянні з американською, символи не мають такого значення, де спортивні змагання, свята, фестивалі і події університетів пов'язані з різноманітними культурними символами, які метафорично передають їх значення.

Інтернет-терміни навіть у рамках дуже короткого за мовними мірками періоду необхідно розглядати виключно у діахронічному аспекті, тому що значення старих лексичних одиниць у цій галузі часто змінюються і доповнюються на кожному етапі розвитку комп'ютерної техніки. Прикладом динамічності змін у самому середовищі інтернет термінології може бути термін "гофер", який активно використовувався лише близько 15 років.

Терміном "гофер" (gopher – ховрах) названо Інтернет програму, завдяки якій користувачі вперше отримали можливість легко переміщуватися з одного Інтернет сервера на інший і яка була створена в університеті штату Міннесота як пам'ять про ховраха, що є університетським символом. Назва далека від сутності програми – системи організації та розміщення Веб файлів на Інтернет серверах. Уся інформація в програмі "гофер" була представлена в текстовому вигляді. Пік її популярності прийшовся на межу 1980–1990 років. Тепер ця програма повністю витіснена поширеними пошуковими системами всесвітньої мережі [<http://webweevers.com/blog/>].

Інтернет термінологія, як складова частина комп'ютерної термінології, має усі її характерні особливості: "метафоричність, образність тому, що сфера комп'ютерних технологій для її створювачів і користувачів являє собою розумне створіння, що має пам'ять, мову, воно може заразитися вірусом" [Синдега 2009].

Поширений Інтернет термін "*user friendly*" – зручний для користувача, простий, напр.: зручна для користувача онлайн допомога (консультація), зручний для користувача інтерфейс, зручна для користувача графіка, є важливим концептом освітньої та споживчої культури США, і як кліше американського способу життя.

Концепт інтерактивності представлений рядом відомих термінів: онлайн, блог, твітер, флейм, флешмоб, іконка, смайлик, спам, вебінар, тощо.

Термін "блог" (blog), (введений в обіг у 1999 році) скорочення від Weblog – персональний онлайн щоденник доступний кожному через Інтернет, став основою утворення інших похідних термінів типу: блогер (blogger) – той що веде щоденник, чи коментує написане іншим(и), блог пости (blog posts) – регулярні доповнення онлайн щоденника, відео-блог, фото-блог. Існує думка, що "блог" є важливим і перспективним засобом комунікації, швидким і доступним способом віртуальних публікацій текстів та думок і обміну інформацією. Вірний, на нашу думку, переклад терміну "блог" як віртуальний щоденник, а "блогер" – журналіст заповнює відому лакуну, проте викликає сумнів щодо його утвердження в україномовній інтернет термінології, тому що термін "блог" вже набув ознак усталеності.

Інтернет-термін "твітер" (twitter) – перелицьований варіант слова tweet (пташиний щебіт), послуга коротких повідомлень (до 140 символів) у реальному часі, як концепт культури спілкування сприймається молодими людьми абсолютно однаково в усьому світі безвідносно оригінальної семантики слова [<http://en.wikipedia.org/wiki/Twitter>].

Популярний нині термін "флешмоб" (від англійського flash-mob – "миттєвий натовп" чи "раптове стовпотворіння") – неочікувана для оточуючих, проте заздалегідь спланована короткочасна масова акція, ініційована і здійснювана, як правило, мережевими користувачами, при умові запропонованого адекватного перекладу міг би стати прикладом заповнення іще однієї лакуни [<http://www.merriam-webster.com/dictionary/blog>].

Термін "флейм" (flame – полум'я) – словесна війна чи довгі безрезультатні суперечки в інтернет-форумах, чатах, блогах. Являє

собою обмін малоінформативними повідомленнями (нерідко образливого характеру), які часто не мають ніякого відношення до предмету дискусії [<http://www.merriam-webster.com/dictionary/blog>].

Сучасний поширений термін "вебінар" утворено у результаті поєднання слів веб та семінар (webinar – інтерактивний семінар у мережі), за умов фіксації у словниках та практичного застосування, може мати семантичний переклад - мережевий семінар.

Подані у нашій статті пояснення термінів надають необхідну основу для знаходження семантичних еквівалентів для їх перекладу, яким, на нашу думку, слід віддавати перевагу. У порівнянні з транслітерацією чи транскрипцією цей прийом перекладу дозволяє досягти розуміння перекладеного терміну будь-яким носієм мови.

Інтерактивність в мережі Інтернет на практиці не обмежується лише вербальною комунікацією. Широко використовуються й невербалізовані знаки і таким чином поєднуються дві головні функції мови: фатична й естетична. Естетична функція передбачає вплив на емоції і почуття користувача і реалізується через невербалізовані знаки: іконки, емотіконки і смайлики. Варто зазначити, що з лексичної точки зору емотіконки є гіперонімами смайликів завдяки широким денотативним значенням: жартування, підмигування, надодання, сум, образа, тощо. Смайлики першими почали використовуватись в Інтернеті на позначення позитивних думок і почуттів, і за порівняно невеликий час пройшли процес лінгвістичного розвитку у напрямку розширення семантики. Результатом цього процесу стала поява емотіконок з новими конотативними значеннями, які символізують технологію, пори року, школу, розваги, і т.д. Користувачі Інтернету розміщують їх в електронних листах, тематичних Інтернет форумах. Якщо ми погодимось що Інтернет термін ікона "*icon*" має відповідник в українській мові – піктограма, то емотіконка може перекладатись як піктограма з семантичним маркером – Інтернет. У той же час українська культура комунікації не містить широкого застосування невербалізованих знаків.

Термін "спам" (spam) означає незамовлені і небажані повідомлення, що надходять електронною поштою. Як правило, розсилка здійснюється одночасно за багатьма адресами з метою реклами товарів та послуг. Одночасно з основним терміном в україномовній Інтернет-термінології натуралізуються і його похідні: спамер – людина, що розсилає спам, спамити – розсилати спам [<http://webweevers.com/blog/>].

Термін "онлайн" (on-line – на лінії) – стан абонента "в мережі", чи спілкування "у реальному часі", має усі ознаки повної натуралізації [http://webweevers.com/blog/].

Термін "кіберпростір" (cyberspace) є синонімом понять: Інтернет, віртуальне середовище, цифрове середовище. Термін уперше був використаний Вільямом Гібсоном (William Gibson) у романі "Neuromancer", який розповідає про мережеву організацію штучного інтелекту [http://www.merriam-webster.com/dictionary/blog].

Відомий концепт спрощення, як елемент образу американського способу життя, виражений також використанням абревіатур у якості Інтернет термінів: www – World Wide Web (чи просто Web), АйТі (IT) фахівець, ЕйчДі (HD) – жорсткий диск, СіДі диск (CD), ЮеСБі (USB), Ай Пі адреса (IP address). Ці абревіатури у практиці вживання мають паралельні форми запису – латиницею і кирилицею, що свідчить про неупорядкованість термінології.

Висновки. Очевидно, що тенденція наявності труднощів перекладу Інтернет-термінів українською мовою зберігатиметься і надалі з огляду на те, що динамічний розвиток Інтернет-технологій у США має традицію використання назв як концептів культури, при цьому можлива паралельна тенденція зменшення труднощів перекладу Інтернет-термінів українською мовою завдяки процесу глобалізації у галузях освіти і технологій, що у свою чергу нівелюватиме культурну і лінгвістичну дистанцію між мовами.

З метою збереження специфічного (імпліцитного) культурного змісту Інтернет-термінів перекладач повинен застосувати при перекладі прийом смислового розвитку шляхом одомашнення, адаптування чи навіть модернізації культурного середовища мови перекладу.

Тривалість і розширення вжитку смайликів та іконок в Інтернеті має тенденцію до утворення підґрунтя для стандартизованої Інтернет семіотики.

Одним із шляхів вирішення проблеми заповнення лакун україномовної інтернет термінології може бути швидка реакція (адекватний переклад) перекладачів на появу терміну і поширення його україномовного варіанту на основі запропонованого В.Д. Табанаквою адекватного і стандартизованого алгоритму перекладу комп'ютерних термінів, тобто відповідну "модель перекладу" за Ю. Найда [Табанаква 2003].

1. Вейзе А.А., Киреев Н.Б., Мирончиков И.К. Перевод технической литературы с английского на русский: учеб. пособ. – Минск, 1997. – 112 с.
2. Влахов С. И., Флорин С. Непереводимое в переводе . – М.:

Международные отношения, 1980. – 343 с. 3. *Карабан В.І. Мейс Дж.* Переклад з української мови на англійську мову : навч. посіб.-довід. для студ. вищ. закл. освіти.– Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с. 4. *Комиссаров В.Н.* Теория перевода.(лингвистические аспекты) : учеб. Для ин-тов и фак. иностр. яз.– М. : Высшая школа, 1990. –253 с. 5. *Пороховник Л.Н.* Сложности с отраслевой терминологией //Теорія і практика перекладу. – 1992. –Вип. 18. – С. 65–73. 6. *Пронина Р.Ф.* Пособие по переводу английской научно-технической литературы : учебник. – М. : Высшая школа, 1989. – 156 с. 7. *Синдега Р.Є.* Особливості перекладу англomовної терміносистеми галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій // Нова філологія : збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 34. – С. 307–310. 8. *Табанакова В.Д.* Прологомены к денотативной модели перевода компьютерных терминов // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2003. –№ 1. – С. 45–50. 9. *Bassnett, Susan.* Translation Studies, London, Routledge, 1999. 10. *Newmark, Peter.* A Textbook of Translation, New York, Prentice Hall, 1998. 11. *Nida, E.,* "Principles of Correspondence," The Translation Studies Reader, London, Routledge, 1964. 12. *Toury, G.,* "The Nature and Role of Norms in Translation," The Translation Studies Reader London, Routledge, 1978. 13. <http://webweevers.com/blog/> 14. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/blog> 15. <http://en.wikipedia.org/wiki/Twitter>

Сивокозова Вікторія, асп.,
Український мовно-інформаційний
фонд НАН України

ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЛУМАЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

У статті проаналізовано погляди лінгвістів на питання періодизації українського словникарства, а також виділено основні періоди, характерні для української тлумачної лексикографії.

Ключові слова: лексикографія, періодизація, реєстр словника, тлумачний словник.

В статье проанализировано взгляды лингвистов на вопрос периодизации украинской лексикографии, а также выделено основные отличительные периоды украинской толковой лексикографии.

Ключевые слова: лексикография, периодизация, реестр словаря, толковый словарь.

The article analyzes the opinions of linguists on the Ukrainian lexicography periodization. Also the main periods in the history of Ukrainian explanatory lexicography are given.

Key words: *explanatory dictionary, lexicography, periodization, the registry of the dictionary.*

У сучасній українській лінгвістиці спостерігається посилення уваги дослідників до питань лексикографії, її теорії і практики, місця в системі мовознавчих наук, впливу на розвиток мови та суспільні процеси тощо.

Відомо, що питання історії та теорії української лексикографії досліджували П.Й. Горецький [Горецький 1963], Б.Д. Грінченко [Словн. укр. мови 1907], А.А. Москаленко [Москаленко 1961], В.В. Німчук [Німчук 1980], Л.С. Паламарчук [Паламарчук 1973] та інші мовознавці. Однак серед малодосліджених залишається питання історії української тлумачної лексикографії, зокрема її періодизації, хоча саме тлумачні словники, фіксуючи якісні та кількісні зміни у словниковому складі мови, переконливо вказують на зміни у суспільному житті носіїв мови.

У статті робиться спроба проаналізувати історію розвитку української тлумачної лексикографії, розглянути основні погляди дослідників на проблему її періодизації і висловити власну думку щодо можливості уточнення найважливіших етапів розвитку українського тлумачного словникарства.

Вивчення наукової літератури з цього питання дозволяє констатувати, що історію української лексикографії більшість дослідників пов'язує з відповідними часовими періодами та знаковими подіями в історії української мови (П.Й. Горецький, А.А. Москаленко, В.В. Німчук, О.О. Тараненко та ін.).

Першими вітчизняними працями, у яких по-науковому аналізувалися питання історії української тлумачної лексикографії, стали дослідження А.А. Москаленка "Нарис історії української лексикографії" та П.Й. Горецького "Історія української лексикографії", що з'явилися на початку 70-х років XX століття [Горецький 1963; Москаленко 1961].

Детальне ознайомлення із вказаними працями, вивчення методики подання теоретичних положень і авторських узагальнень дає змогу стверджувати, що в історії української лексикографії тлумачні словники стали основним орієнтиром, який дозволяє виокремити найважливіші етапи розвитку вітчизняного словникарства.

Варто відзначити, що наукове дослідження А.А. Москаленка охоплює період від Київської Русі до радянського часу, при цьому староукраїнська лексикографія подана дуже стисло. Автор розглядає питання періодизації української лексикографії у відповідних розділах монографії, розпочинаючи з характеристики перших лексикографічних спроб і найдавніших словників, зокрема, перших тлумачних словників старослов'янської мови в Україні: "Лексиса" Лаврентія Зизанія та "Лексикона" Памви Беринди. Окремий розділ присвячено аналізу словників української мови II половини XVII – I половини XIX ст., що охоплює лексикографічний матеріал від "Синоніми словенороської" невідомого автора до "Словаря малороссійского нарѣчія" А. Метлинського. Іншим важливим періодом української лексикографії А.А. Москаленко вважає вихід у світ словників української мови II половини XIX – початку XX ст. (від "Словаря малороссійскаго нарѣчія" О.С. Афанасьєва-Чужбинського аж до "Словаря української мови" за редакцією Б.Д. Грінченка), відзначаючи появу перших термінологічних словників української мови. Завершує працю аналіз української лексикографії в радянську епоху з відповідним переліком найважливіших, на його думку, лексикографічних праць [Москаленко 1961].

Періодизація української лексикографії, запропонована П.Й. Горецьким, збігається з відомою періодизацією історії української літературної мови. Автор виділяє три періоди, описані у відповідних розділах монографії: "Українська лексикографія кінця XVI – середини XVIII століття", "Лексикографія кінця XVIII – початку XX століть" (до Жовтня) та "Лексикографія пожовтневого періоду" [Горецький 1963].

Важливою подією в історії української лексикографії стала наукова праця В.В. Німчука "Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською", у якій розглядаються лексикографічні напрацювання часу Київської Русі з детальним аналізом найважливіших українських лексикографічних праць цього періоду. В історії староукраїнської лексикографії автор виділяє такі етапи: підготовчий; становлення; розквіт [Німчук 1980, 7].

Відомими для українських лексикографів є також погляди О.І. Бондаря, який узагальнив теоретичні здобутки вказаних дослідників, зосередивши особливу увагу на розвитку лексикографії XX – XXI ст. Так, автор виділяє етап зародження української лексикографії (староукраїнська лексикографія), етап становлення

(українська лексикографія кінця XVIII – XIX ст.), етап активного розроблення словників різних типів (XX ст., до 1991 р.), а також сучасний етап розвитку української лексикографії, який характеризується інтенсивним, масовим створенням словників різних типів, у тому числі й електронних, а також принципово новими засадами та технологіями укладання тлумачних словників, особливостями їх функціонування [Бондар 2006, 332].

Наші міркування щодо періодизації саме тлумачної української лексикографії в основному узгоджуються із твердженнями О.І. Бондаря. Однак вважаємо, що питання періодизації українського тлумачного словникарства потребує уточнення окремих моментів його розвитку, що виступає аргументом для визначення *новітнього* періоду, який характеризується впровадженням новітніх методів і принципів лексикографування української лексики й фразеології аж до використання сучасних комп'ютерних технологій.

Цю думку спробуємо обґрунтувати у процесі дослідження питання. Вважаємо, що узагальнення поглядів науковців на процес становлення та розвитку лексикографії в Україні, детальний аналіз сучасного *українського тлумачного словникарства* дає підстави виділити такі важливі періоди його історії:

1. Період зародження української тлумачної лексикографії, який охоплює кінець XVI – XVII ст. і пов'язаний з активним культурно-просвітницьким рухом, розвитком друкарства, літератури, науки, утвердженням християнства в Україні, поступовим переходом від перекладної літератури до оригінальних творів та наукових праць.

З історії лексикографії східних слов'ян відомо, що в Україні перші спроби укладання тлумачних словників датуються кінцем XVI століття, коли в 1596 р. у Вільно був надрукований "Лексис" Лаврентія Зизанія. У реєстрі цього словника церковнослов'янські слова були перекладені староукраїнською літературною мовою, тому ця праця вважається першою спробою нормалізації лексичного складу двох мов. У словнику пояснення певних слів подається із розкриттям етимології реєстрового слова, зіставленням слов'янських лексем із грецькими та латинськими. Крім того, у цьому лексиконі вперше слова були про акцентовані [Німчук 2004, 296].

До цього періоду також належить "Лексикон славенороссій" Памви Беринди, який тематично був поділений на 2 книги: "Лексиконь..." – диференційний церковнослов'янсько-український словник та "...Имена свойственная" – зібрання тлумачень власних

назв (імен, топонімів) і перекладів апелювативів неслов'янського походження. Перекладна частина праці Памви Беринди – одне з найбагатших зібрань української лексики XVI–XVII ст. У тлумаченні реєстрових одиниць автор нерідко вдавався до пояснення їх етимології, крім того, деякі статті мають енциклопедичний характер [Німчук 2004, 296–297].

"Лексис" Лаврентія Зизанія та "Лексикон славеноросскій" Памви Беринди мали беззаперечний вплив не лише на подальший розвиток української, але й на становлення усієї східнослов'янської лексикографії.

2. Період формування українського тлумачного словникарства, який охоплює XVIII – XIX ст. і пов'язаний зі становленням нової української літературної мови. Одним із перших тлумачних словників цього періоду став додаток до "Енеїди" І.П. Котляревського – "Словарь Малороссійскихъ слов, содержащихся в "Энеиде..."", у якому українські слова пояснювалися одним словом, словосполученням чи російськими синонімами. Окрім того, у цій лексикографічній праці подавалася інформація про семантичні відтінки слова, наводилися ілюстрації українських фразеологізмів із ним. Відомим для дослідників є "Краткій малороссійській словарь", який побачив світ як додаток до першої української граматики О.П. Павловського, у якому, як і у словнику І.П. Котляревського, тлумачення подавалося декількома російськими синонімами або ж описово, але місце наголосу позначалося в усіх реєстрових словах. Невеличкі тлумачні словники вміщені також у збірках "Малороссійськіє пѣсни" М.О. Максимовича (1827), "Опыт собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней" М.А. Цертелєва (1819), "Ужинок рідного поля" М. Куцого (1857) та ін.

Серед лексикографічних праць цього періоду, які з'явилися у світ у XIX столітті, на особливу увагу заслуговують великі за обсягом тлумачні словники, зокрема "Словарь малороссійскаго, или юго-восточнорусскаго языка" П.П. Білецького-Носенка (1843), "Словарь малороссійскаго нарѣчя" О.С. Афанасьєва-Чужбинського (1855), "Словарь малороссійскихъ идіомовъ" М.В. Закревського (1861), реєстр яких в основному складали слова загальноновживаної української лексики, однак кожна з праць подавала різну стилістичну, граматичну й орфоепічну інформацію. Так, реєстр "Словаря малороссійскаго, или юго-восточнорусскаго языка" П.П. Білецького-Носенка фіксує в основному лише ті лексеми, які відрізняються від російських за фонетичними, словотвірними,

семантичними та іншими особливостями. Словникові статті цієї лексикографічної праці демонструють багатий ілюстративний матеріал, який включає фразеологізми, прислів'я, приказки з живої української мови. Варто також відзначити, що автор не обмежується лише прикладами з усного мовлення українців, оскільки до ілюстрацій залучено чимало зразків із стародруків, універсалів, давніх пам'яток, рукописних матеріалів тощо. Натомість "Словарь малороссійскаго нарѣчія" О.С. Афанасьєва-Чужбинського охоплював не всі пласти лексики української мови, оскільки недостатньо відображав тогочасну громадсько-політичну сферу життя українців. Але ця праця має важливе лексикографічне значення, оскільки в ній продовжує розвиватися тенденція до ремаркування, представлення граматичної та стилістичної інформації про слово, визначення його можливого переносного значення [Москаленко 1961, 40].

Основні принципи та засади лексикографування, продемонстровані у всіх вищезгаданих працях, мали беззаперечний вплив на подальший розвиток української тлумачної лексикографії, зокрема на якомога ширше й повніше представлення української лексики у словниках тлумачного типу.

3. Період активного укладання тлумачних словників, зокрема багатотомних (початок ХХ – друга половина ХХ століття), який характеризується виходом у світ перших багатотомних тлумачних словників, що пов'язано із суттєвими суспільними змінами, розвитком вітчизняної науки, у тому числі й лінгвістичної.

Визначним явищем в українській лексикографії цього періоду стала поява "Словаря української мови" в 4-х томах за редакцією Б.Д. Грінченка (1907–1909), укладеного на основі української живої народної мови. Ця лексикографічна праця отримала схвальний відгук відомого російського лінгвіста О.О. Шахматова та інших учених. На Загальних зборах Петербурзької академії наук у 1905 році "Словарю української мови" було присуджено другу премію М.І. Костомарова. Цей тлумачний словник укладався протягом 46 років (1861–1907), над ним працювали ще Є.К. Тимченко і В.П. Науменко, які систематизували лексичний матеріал журналу "Основа" та опублікували перші аркуші (літери А–В) як додаток до журналу "Киевская старина". Б.Д. Грінченко долучився до роботи над словником з 1902 року, узагальнивши напрацювання попередників і доповнивши реєстр власним лексикографічним матеріалом. У Словнику кожне реєстрове слово перекладається або тлумачиться

українською мовою, супроводжується граматичними вказівками, ілюструється реченнями. На межі тисячоліть "Словарь української мови" за редакцією Б.Д. Грінченка залишається великою цінністю, оскільки на тлі всіх словників, які йому передували, відзначається широтою використаних джерел, докладністю лексикографічного опрацювання реєстрових слів [Дзензелівський 2004, 299].

Вершиною української тлумачної лексикографії ХХ ст. є видання академічного тлумачного "Словника української мови" в 11-ти томах (1970–1980) з реєстром понад 134 тисячі слів (надалі використовуємо аббревіатуру СУМ–11), що охоплює лексичний склад української мови від І.П. Котляревського до кінця 70-х років ХХ ст., у тому числі й багато термінологічних, фразеологічних і сталих лексичних виразів [СУМ–11, 7]. Ця праця, укладена колективом співробітників Інституту мовознавства АН УРСР під керівництвом академіка Івана Костянтиновича Білодіда, утвердила українську тлумачну лексикографію як окрему галузь лінгвістичних знань, оскільки загальні принципи добору реєстрових слів та їх ілюстрування, відображення граматичних та стилістичних потенцій слова, чітка структура словника на всіх його рівнях дають підстави розглядати його як колективну працю системного характеру, яка відображає феноменальність мовних явищ, розвиток мови в цілому.

Варто також відзначити, що кінець ХХ століття ознаменувався виходом у світ низки великих однотомних тлумачних словників української мови, що засвідчили важливість тлумачного словникарства серед інших здобутків української лексикографії, зміну наукових пріоритетів, сформулювали нові вимоги до словникової продукції, яка б повною мірою відповідала та відображала природний розвиток української мови. Серед найвідоміших праць цього періоду є "Великий тлумачний словник сучасної української мови" за редакцією В.Т. Бусела, "Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова" А.П. Загнітка, І. Щукіної, "Тлумачний словник української мови" В. Ковальнової та багато інших.

4. Новітній період української тлумачної лексикографії (початок ХХІ ст. і до сьогодні), який знаменується виходом у світ перших 3-х томів "Словника української мови" у 20-ти томах (надалі використовуємо аббревіатуру СУМ–20) [СУМ–20], що укладається відповідно до державної програми "Про розвиток національної словникової бази в Україні" і набуває статусу основного тлумачного словника української мови новітнього періоду. Авторський колектив

сформовано із провідних учених-лексикографів Українського мовно-інформаційного фонду, Інституту української мови та Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, а також працівників деяких вищих навчальних закладів України. Словник укладено на основі "Словника української мови" в 11-ти томах, але його розширено, доповнено актуалізованою лексикою, звільнено від політичного й ідеологічного нашарування, що відповідає вимогам і потребам сучасного суспільства [Лінгвіст. та технолог. осн. тлумачн. лексикографії, 5].

Із цією метою в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України створено спеціальну лексикографічну систему, Український національний лінгвістичний корпус і Віртуальну лексикографічну лабораторію. Це дало можливість авторам прискорити процеси укладання словникових статей та їх редагування, формування реєстру, добір ілюстративного матеріалу, а також встановити зв'язки між словниковими статтями та ключовими словами в них, тобто вибудувати своєрідну медіаструктуру словника.

Отже, українська тлумачна лексикографія пройшла складний шлях становлення і розвитку, що дає можливість виділити 4 періоди її розвитку. Кожен із періодів характеризується кількісними і якісними змінами у підготовці й виданні класичних лексикографічних праць, які засвідчують поступ українського словникарства через упровадження нових методик укладання словникових статей, використання нових принципів лексикографування словникового складу української мови аж до застосування новітніх комп'ютерних технологій.

1. *Бондар О. І.* Сучасна українська мова / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : Академвидав, 2006. – 368 с.
2. *Горецький П. Й.* Історія української лексикографії / П. Й. Горецький. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 242 с.
3. *Дзєндзелівський Й. О.* Українська лексикографія кінця 18 ст.–1917 / Й. О. Дзєндзелівський // Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співголов.), О. О. Тараненко (співголов.), М. П. Зяблюк та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 297–300.
4. *Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії* / В. А. Широков, В. М. Білоноженко, О. В. Бугаков та ін. – К. : Довіра, 2010. – 295 с.
5. *Москаленко А. А.* Нарис історії української лексикографії / А. А. Москаленко. – К. : Рад. шк., 1961. – 172 с.
6. *Німчук В. В.*

Староукраїнська лексикографія / В. В. Німчук // Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співголов.), О. О. Тараненко (співголов.), М. П. Зяблюк та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 296–297.

7. Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською : [текст] / В. В. Німчук ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1980. – 304 с.

8. Паламарчук Л. С. Тлумачний словник української мови в колі слов'янських словників цього типу : доповідь на VII Міжнародному з'їзді славістів / Л. С. Паламарчук. – К. : Наукова думка, 1973. – 20 с.

9. Словник української мови : в 4-х томах / за ред. Б. Грінченка. – К. : Киевская Старина, 1907. – Т. 1. – 496 с.

10. Словник української мови в 20-ти томах / за ред. В. М. Русанівського ; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – К. : Наукова думка, 2010. – Т. 1 : А–Б. – 912 с.

11. Словник української мови в 20-ти томах / за ред. В. М. Русанівського ; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – К. : Наукова думка, 2012. – Т. 2 : В–ВІДСРІБЛИТИСЯ. – 976 с.

12. Словник української мови в 20-ти томах / за ред. В. М. Русанівського ; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – К. : Наукова думка, 2012. – Т. 3: ВІДСТАВАННЯ–ГУРАЛЬНЯ. – 1119 с.

13. Словник української мови у 11 томах. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1 : А–В. – 827 с.

Сизонов Д.Ю., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТОНІМІЇ В АКТИВНИХ СЕМАНТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті в медіалінгвістичному контексті досліджено дериваційний потенціал антонімії в активних семантичних процесах сучасної медичної термінології. Зроблено аналіз функціональної антонімії за типами протиставлення – градуальні, комплементарні, векторні та координатні, що реалізуються в сучасних медіаресурсах.

Ключові слова: термін, термінознавство, функціональна антонімія, медіалінгвістика, мова ЗМІ.

В статье в медиалингвистическом контексте исследован деривационный потенциал антонимии в контексте активных семантических процессов в современной медицинской терминологии.

Проанализирована антонимия по типам оппозиции – градуальные, комплементарные, векторные и координатные, которые функционируют в современных медиаресурсах.

Ключевые слова: термин, терминоведение, функциональная антонимия, медиалингвистика, язык СМИ.

In the article antonymy derivative potential in active semantic processes of modern medical terminology is investigated in the context of mediallynguistics. The analysis of functional antonymy by type of opposition – graduals, complementares, vectors and coordinates, implemented in modern media.

Keywords: term, terminology, functional antonymy, mediallynguistic, mass-media.

Функціональні дослідження термінології в мас-медіа передбачає дослідницьку орієнтацію на з'ясування її комунікативної ролі з урахуванням набутих конотативних нашарувань. Глибинне пізнання мови як засобу специфічного оформлення думки та інтелектуалізації літературної мови й нації в цілому спирається в такій постановці питання на розуміння функцій окремих одиниць, зокрема антонімій. Термінологія, як уже зазначалося, – найбільш чутлива до зовнішніх впливів частина лексики, а отже в ній "найсильніше виявляється вплив суспільства на мовну свідомість" [Шевченко 2001, 56], зокрема й до генетично властивої свідомості характеристики – здатності до зіставлень.

Питання наявності функціональної антонімії в медійній медичній термінології вирішується в мовознавстві неоднозначно. Це пов'язано, насамперед, з точністю опозицій термінів у системі наукового стилю та умов розвитку в них нового якісного значення, зокрема на рівні метафоричності, коли йдеться про мас-медіа. Для медичної термінології в ЗМІ характерна наявність певної відтворюваної групи термінів, пов'язаних антонімічними відношеннями, що формуються стилем [Язык и стиль 2007]. Терміни-антоніми у ЗМІ відзначаються цілком визначеними парадигмальними властивостями: фронтальною протилежністю, розрізненням за диференційною ознакою, граничністю значень та ін. Зауважимо й на конотаціях, часто модельованих автором свідомо.

За нашими спостереженнями та зібраним фактичним матеріалом [Сизонов 2012], функціональна антонімія медичних термінів регулярно виявляється у:

1) назвах збудників хвороб: вірус – антивірус: *Вірус, що закрився до політичної системи України, не вийде досі, доки не зміниться Закон про вибори* [Н, 18.05.2008]. *Реформи Тигіпка діють як антивірус на хвороби економіки* [Глав, 17.06.2011]; **негативний вірус – позитивний вірус:** *Негативним вірусом для Президента є початок справи проти Луценка* [УП, 11.02.2011]. *Хіба "Юліна тисяча" не була позитивним вірусом у загальній системі фінансових хвороб України?* [РБК, 19.08.2008]; **інфекція – антиінфекція:** *Огіркова інфекція добралась до кордонів Єгипту* [Н, 08.06.2011]. *Пропаганда огіркової антиінфекції призвела до десятки отруєних та кількох жертв* [Глав, 20.06.2011] та ін.;

2) назвах хвороб: мініхвороба зростання – максіхвороба зростання: *Криза Греція – звичайна мініхвороба зростання, помножена на несприятливу цінову кон'юктуру та масову державну реформу* [УП, 21.06.2011]. *Максіхвороба зростання, або Цінники по-білоруськи* [РБК, 19.05.2011]; **хвороба самотності – драйвова хвороба:** *Музика "Джаз-Коктебейлю" виліковує від хвороб самотності та відчаю* [У, 18.09.2009]. *Драйвова хвороба зовсім не в позитив сучасній молоді* [Т, 19.07.2009] та ін.;

3) назвах ліків і процесів, пов'язаних із використанням ліків: вакцина – вакцина-вбивця: *Довгоочікувану вакцину від корі привезли в Україні два дні тому* [Г, 12.07.2008]. *Вакцину-вбивцю знову намагатимуться привести цьогогоріч до України* [У, 09.11.2011]; **ін'єкція політична – ін'єкція аполітична:** *Політичну ін'єкцію політикам робити в передвиборчу кампанію звична річ* [УП, 17.05.2009]. *Ця аполітична ін'єкція вже не спрацьовує в українському соціумі* [Н, 17.08.2009] та ін.;

4) процесів, пов'язаних із лікуванням: культ. захворювання – виліковування: *Це не захворювання нервової системи, це захворювання всього культурного простору України* [Глав, із з. політолога Т. Михайлика, 10.04.2008]. *Музика "Джаз-Коктебейлю" – виліковування від хвороб самотності та відчаю* [У, 18.09.2009]; **виліковний – невиліковний, хворий, "больний":** *Ця політхвороба, виявляється, є виліковоною і головними ліками залишається підтримка електорату* [РБК, 09.10.2007]. *Якщо в Ющенко патологічна, невиліковна ненависть до вчорашньої вірної соратниці чи комплекс усвідомлення своєї політичної неконкурентоздатності поруч з нею, то навіщо ж було проявляти малодушну безпринципність і створювати з нею коаліцію, вносити її кандидатуру на посаду прем'єра?* [УП, із з. народ. депутата

В. Яворівського, 12.03.2010]. ***Хворий** депутат розбив не тільки президію, а й розтропив кілька мікрофонів – заява Литвина {...}* [Кр, № 66, 08.04.2011]. *Цю владу краще, ніж **"хворою"** назвати неможна* [УП, із з. О. Тягнибока, 13.06.2010] та ін.

Для характеристики семантичних відношень між медичними термінами-антонімами у ЗМІ найбільш продуктивною виявляється традиційна в сучасній лінгвістиці класифікація антонімів за типами протиставлення:

1) градуальні – позначають два діаметрально протилежні поняття певного родового поняття, яке характеризується властивістю ступеневого зростання й між крайніми виявами якого можливі проміжні ланки (так звані – контратипи). Наприклад, *політ. **вірус** – **вірус смертельний** (політичний вірус, вірус тоталітаризму є контратипами): **Щеплення проти вірусу соціальної несправедливості в Україні не існує** [Г, 30.01.2009]. **Політичний вірус** Табачника починає знищувати національну освіту [Н, 17.06.2010]. Для нас найскладніший вірус – це **вірус тоталітаризму**, який пропагують комуністи і регіонали [РС, 10.05.2010]. **Про смертельний вірус столичної влади заговорили всі політичні фракції Київради {...}** [Г, 18.06.2007] та ін.;*

2) комплементарні – позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, що разом становлять певне родове поняття, без проміжних ланок. Наприклад, *політ. **вагітність** – **викидень**: **Масову політичну вагітність** зафіксували журналісти у Київradі [У, 21.12.2008]. **Викидень** політичної системи – так охрестили мас-медійники новий закон про вибори, проголосований поспіхом у Раді [Г, 14.07.2008]; *мед. **голос** – **німота**: **Голос** Сашика у перехідному віці почав ламатися та суттєво змінився* [У, 06.06.2009] ***Німота** та віра у власні сили цієї дитини вражають* [Е, 17.10.2011] та ін.;*

3) векторні – позначають дві протилежно спрямовані або взаємозворотні явища, напрями, відношення, дії, ознаки та ін. Наприклад, *політ. **динамізм** – **адинамія**: **Тепер** Тимошенко зі своєю правдою та **динамізмом** відсиджується у Лук'янівському СІЗО [РБК, 11.10.2011]. **Адинамія** ЮВ (Ю.Тимошенко – Д.С.) значно зменилась: **тепер** вона знову бореться з несправедливістю* [У, 04.09.2011]; *мед. **"вакцинальники"** – **"антивакцинальники"**: **"Вакцинальники"** знову взяли за масову вакцинацію населення [Глав, 27.11.2009]. **"Антивакцинальники"** вимагають припинення небезпечного щеплення* [У, 19.09.2009] та ін.;

4) координатні – позначають дві протилежні точки певного часового або просторового відрізка. Наприклад, *політ. здоровий – хворий: Здоровий політик ніколи не зраджує свого виборця* [РБК, 12.07.2008]. *Хворі депутати зовсім не думають про свій електорат* [Н, 17.04.2007] та ін.

Досліджений нами матеріал дозволяє стверджувати, що у структурному плані функціональні терміни-антоніми типово виявляються як конструкції:

1) термін – термін: хворий – здоровий: *Хворий, але гордий, він прийшов у цей день на роботу* [Е, 11.08.2011]. *І він почуває себе абсолютно здоровою людиною* [Н, 19.06.2009]; **схудлий – повний:** *Схудлий хлопець намагався набрати протягом десяти років і марно* [Г, 11.04.2009]. *Повним Сергій прийшов у шоу ("Зважені та щасливі" – Д.С.), а уходить з високо піднятою головою* [Т, 13.12.2011]; **політ. агресія – спокій:** *Тоталітарна агресія і досі нагадує про себе в столичному метро* [РБК, 17.06.2011]. *Комуністичний спокій прийде лише за умов не входження в Раду КПУ* [УП, із з. народ. депутата Р. Зварича, 17.06.2008] та ін.

2) термін – термінологічне сполучення: *політ. авітаміноз – вітамінна перенасиченість:* *Хіба можна об'єднатись двом абсолютно різним за ідеологією партіям (про коаліцію між НУНС і "Комуністичною партією" – Д.С.) – або це авітаміноз, можливо, навесні або це чергова "утка"* [У, із інт. народ. депутата В. Кириленка, 11.03.2010]. *Литвин натякає, що Янукович і Тимошенко переносять дату виборів через власну "вітамінну перенасиченість"* [УП, 03.04.2009] та ін.;

3) термінологічне сполучення – термінологічне сполучення: *політ. "смерть" політична – "життя" аполітичне:* *Політичною "смертю" може закінчитись входження С. Тігіпка до уряду Миколи Азарова* [У, із з. політолога В. Марченка, 13.09.2009]. *Аполітичне "життя" – єдиний вихід для Президента Ющенка сьогодні* [У, 16.09.2008]; **економічне здоров'я – економічна хвороба:** *Економічне здоров'я вітчизняної валюти може похитнутись* [Кор, 16.04.2010]. *Економічна хвороба білоруського рубля, схоже, невиліковна* [РБК, 17.05.2011] та ін.

Найбільш регулярними засобами вираження антонімічних відношень медичної термінології у ЗМІ є утворення комплементарних антонімів – словосполучень із означальними компонентами, мотивованими загальнолексичними антонімами. Наприклад, *внутрішня політична ін'єкція – зовнішня політична*

ін'єкція: Зробити *внутрішню політичну ін'єкцію* від корупції пропонують чиновникам депутати від Народного Руху України [У, 10.09.2007]. *Зовнішня політична ін'єкція* від економічного дефолту триває в прибалтійських країнах [УП, 11.10.2009] та ін.

Частотними у функціональній антонімії мас-медіа є також використання префіксів із полярним значенням або чергування наявності префікса з його відсутністю:

– ...- – **анти-:** **"вітамін"** – **"антивітамін"**: **"Вітамін"** у вигляді передвиборчих обіцянок народ вже прийняв [Глав, із інт. політолога М. Захарченка, 27.11.2009]. **"Антивітамін"** Азарова щодо стабілізації цін на сири спрацьовує, говорять політологи [У, 19.09.2009] та ін.;

– ...- – **не-:** **політ. адекватний** – **неадекватний:** **Адекватний** Довгий за мільйон дівкам не продається [Т, 15.07.2010]. Чому **неадекватним** вважають його (Л. Черновецького – Д.С.) та його команду /.../ [У, 17.02.2008] та ін.;

– ...- – **де-:** **генерація** – **дегенерація:** **Нова українська генерація** та **День Конституції {...}** [У, 28.06.2011]. В Україні формується політична **дегенерація:** зміна відбувається в ешелоні політичної влади [УП, із з. політолога В. Погребінського, 17.05.2007] та ін.;

– **міні-** – **максі-:** **політ. мініхвороба впливу** – **максіхвороба впливу:** **Мініхвороба впливу** ззовні продовжує "атакувати" Іран [УП, 24.06.2011]. **Максіхвороба впливу** Америки на Ірак загострюється [РС, 19.05.2011]; **екон., фінан. мініін'єкція** – **максіін'єкція:** **Гроші МВФ** – це **мініін'єкція** Європи в економіку України [5к, 19.06.2008]. **Кошти Росії в Білорусію** – це **максіін'єкція** проти дефолту [Н, 17.08.2011] та ін.;

– **гіпер-** – **гіпо-:** **мед. гіперавітаміноз** – **гіповітаміноз:** При відсутності вітамінів восени може настати **гіпервітаміноз** [Г, 15.02.2009]. **Дефіцит вітамінів в організмі** – ознаки **гіповітамінозу** [РБК, 17.02.2008] та ін.

Таким чином, функціональна антонімія медичних термінів є характерною особливістю текстів ЗМІ. Саме за допомогою семантичного контрасту досягається одна з основних функцій мас-медіа – вплив на реципієнта. Фронтальна протилежність та розрізнення за диференційною ознакою, що є характерною для медичних термінів-антонімів у системі мови науки, надає ще більшої експресії та модельованих конотацій, коли йдеться про функціонально іншу комунікативну сферу. У структурному плані функціональні антонімічні пари виявляються як типові конструкції,

що втілюють комунікативні антиномії в моделях "термін – термін", "термін – термінологічне сполучення", "термінологічне сполучення – термінологічне сполучення". За мотивацією рівня й обсягу протиставлення основними типами контрастності семантичних відношень між медичними термінами-антонімами у ЗМІ є градуальні, комплементарні, векторні та координатні. Саме вони й виявляють специфіку антонімії як комунікативного ресурсу мас-медіа.

1. Сизонов Д.Ю. Медична термінологія в українських ЗМІ : словник / За ред. Л.І. Шевченко / Д.Ю. Сизонов. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – 335 с. 2. Снитко Е.С. Составные наименования в газетно-публицистической речи / Е.С. Снитко. – К., 1981.

3. Солганик Г.Я. Стилистика текста / Г.Я. Солганик. – М. : Флинта, Наука, 2001. – 256 с. 4. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу : [Монографія]. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2001. – 498 с. 5. Язык и стиль современных средств массовой информации : [межвуз. сб. науч. тр. Всерос. кофер., посв. 80-летию проф. Н.С. Валгиной] / Отв. ред. Т.В. Маркелова. – М. : МГУП, 2007. – 476 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

5к – "5 канал" (<http://5.ua/>), Г – "Газета.ua" (<http://gazeta.ua/>); Глав – "Главпорт.net" (<http://glavport.net/>); Д – "День"; Е – "Експрес" (<http://www.expres.ua/>); Кор – Кореспондент.net; Кр – журнал "Країна"; Н – "Новинар" (<http://novynar.com.ua/>); РБК – "РБК-Україна" (<http://rbk.ua/>); РС – Радіо "Свобода"; Т – "Табло ID" (<http://tabloid.pravda.com.ua/>); ТСН – "ТСН" каналу "1+1" (<http://tsn.ua/>); У – "УНІАН" (<http://unian.net/>); УН – "Українські новини" (<http://ukranews.com/>); УП – "Українська правда" (<http://pravda.com.ua/>).

І.В. Ситдікова, к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АНАЛІЗ ФОНОСТИЛІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті досліджуються сучасні фоностилістичні концепції.

Ключові слова: фоностилістика, графостілістика, фоностиль, графостиль.

В статье исследуются современные фоностилистические концепции.

Ключевые слова: фоностилистика, графостилистика, фоностиль, графостиль.

The article deals with the modern stylistics aspects.

Key words: stylistic of phonetic, graphical stylistic, phonetic style, graphical style.

Актуальність статті зумовлена, з одного боку, значним інтересом до мовлення як засобу впливу як на індивіда, так і на масову аудиторію; з іншого боку, бажанням пояснити, яким чином відбувається декодування повідомлення у свідомості людини.

Наукова новизна роботи полягає у спробі систематизації підходів до фоностилістичних досліджень, на основі чого, враховуючи роль і місце друкованої продукції в сучасному суспільстві, окреслити напрям розвитку графостилістики.

Метод статті є узагальнення сучасних підходів до фоностилістичних досліджень та обґрунтування доцільності здійснення графостилістичного аналізу друкованих текстів.

Загальновідомо, що основи для вчення про стилі вимови були закладені ще М.В. Ломоносовим. Визначивши закономірності в утворенні стилістичної системи російської літературної мови, він описав фонетичні, граматичні й лексико-фразеологічні відмінності між виділеними їм трьома стилями. Цією трихотомічною класифікацією стилів скористалися згодом лінгвісти багатьох європейських країн. Пізніше Л.В. Щербою було запропоновано нову класифікацію стилів вимови. Ця класифікація заснована на відмінностях в артикуляції звуків і передбачає виділення в мовленні двох стилів – повного й розмовного. При цьому увага приділялася переважно сегментному фонетичному рівню. З моменту виділення "повного" стилю вимови пройшло чимало часу, ніхто вже не прагне до виразного проголошення усіх звуків слова, більше того, таку вимову буде розцінено як ненормативну. Сьогодні терміни "розмовне мовлення", "розмовна вимова", "розмовний стиль" інтерпретуються не усіма лінгвістами однозначно. Одні вважають, що розмовне мовлення – це "форма вимови в трохи прискореному темпі при відсутності її чіткості...", але обов'язково в межах діючої літературної норми", інші, включаючи розмовне мовлення в систему стилів, на перший план висувають той фактор, що "для розмовного стилю фактично немає обмежувальних нормативних рамок", треті не включають розмовне мовлення в систему функціональних стилів,

розглядаючи його як "особливу систему, що має специфічний набір одиниць і специфічні закони їх функціонування, яка протиставлена кодифікованій літературній мові..." [Гайдучик 1981, 11]

Відомо, що найважливішою особливістю розмовного мовлення є непередбачуваність і неминувність, або природність, яка створюється трьома компонентами екстралінгвістичної ситуації: а) неофіційним характером відносин між мовцями (нейтральні, близькі, дружні), б) неофіційним характером повідомлення (не лекція, не доповідь, не публічний виступ і т.ін.), в) неофіційним характером умов спілкування. Результатом неофіційності спілкування є неістотність нормативних вимог для учасників мовленнєвого акту, неухильність до питань форми, при якому головну роль для мовця відіграє фактор змісту. З фонетичної точки зору розмовне мовлення характеризується сильною редукацією ненаголошених голосних, випадінням звуків і складів, різноманітним мовленнєвим одиницями і своєрідністю просодичної організації фраз (прискорений темп, різкі мелодійні перепади, тощо) [Гайдучик 1981, 12].

У 50-60 рр. минулого століття увагу фонетистів було приділено особливостям мовленнєвих актів, які виділялись як мовленнєві типи висловлювань за цільовою ознакою. Дослідження в цій галузі призвели до бурхливого розквіту радянської фонетичної науки. Стрімко вироблялася система комунікативних типів речень і закріплені за ними просодичні характеристики на базі основних іноземних мов. При цьому в основному аналізувалися ізольовані висловлення, установлювалася кореляція між комунікативним типом речення й "комунікативним типом інтонації" – у підсумку варіативність інтонаційних моделей не віталася й інтонація типових фраз видавалася штучною.

Згодом замість абсолютних маркерів комунікативних типів висловлювань стали вживати стилістичні, що допускали певну варіативність. Експериментально-фонетичні дослідження сегментного рівня розмовної мови підтвердили її диференціацію за типами і стилями, що відбивають вплив сфери спілкування й мовленнєвих ситуацій [Гайдучик 1981, 11].

Подальший розвиток фонетичної науки, пов'язаний з роботами К. Пайка й Дж. О'коннора\ Дж. Арнольда, у яких було розглянуто модальні значення, названі *speaker's attitude* – широкий діапазон емоційно-вольових і експресивно-оцінних проявів мовців.

У 70-х роках минулого сторіччя з'являються дослідження із фоностилістики. Фоностилістика є достатньо новою галуззю

лінгвістики, хоча згадки про роль фонетичних засобів у стилістичному оформленні висловлення знаходимо в багатьох роботах зі стилістики. У сучасній лінгвістиці зростає інтерес до мовлення як засобу впливу як на індивіда, так і на масову аудиторію. Помітне прагнення учених пояснити, як саме відбувається декодування повідомлення в "чорному ящику" свідомості людини. Фоностилистику можна розмежувати на два великі самостійні розділи: сегментну й супрасегментну залежно від того аспекту мовлення, який є об'єктом її дослідження: звуки або просодія. Фоностилистичні дослідження, що стосуються сегментного ряду, численніші, і цей розділ є більш розробленим. Так, наприклад, вивчення звукового символізму починається із Платона й Аристотеля. Що ж стосується просодичного аспекту (супрасегментного ряду), то його дослідження починаються, по суті, з розвитком лінгвістики тексту, тобто з інтересу дослідників до об'єкта більшого, ніж фраза.

Учені намагаються конкретизувати сам предмет фоностилістики і удосконалити методи дослідження. Так у роботі Е. Нурахметова [Нурахметов 1997] надано визначення фоностилістики як окремої галузі лінгвістики, яка має свій власний предмет дослідження, теоретичні основи, що трактують фоностилистичні одиниці і їх функції, свої власні підходи до матеріалу дослідження. Фоностилістика перебуває не тільки на стику фонетики й стилістики, але і є прикордонною областю із психолінгвістикою, соціолінгвістикою, лінгвістикою тексту, літературною теорією тексту, теорією інтерпретації, теорією варіативності.

Фоностилістичний аналіз на сегментному рівні активно ведеться, про що свідчить поява численних наукових праць, згадаємо декілька найвідоміших, на нашу думку, авторів: Гайдучика С.М. [Гайдучик 1973]; Портнову Н.І. [Портнова 1992].; Ганиева Ж.В. [Ганиев 2009]; Вещикову І.А. [Вещикова 2007]. Їх праці певною мірою підсумовують той величезний доробок, який складають захищені кандидатські дисертації у галузі сегментної фоностилістики, що базується на аналізові зумовленості фонетичних модифікацій екстралінгвальними чинниками.

Згодом з'являються роботи в галузі супрасегментної фоностилістики – це ґрунтовні дослідження Нурахметова Е. "Проблеми суперсегментної фоностилістики" та Великої О.В. "Просодія в стильовій диференціації мови". Дослідження супрасегментного рівня почалося із з'ясування ролі просодії в

актуалізації власне комунікативної функції висловлення. О.В. Великая говорить про те, що фоностилістика займається вивченням експресивних властивостей різних фонетичних засобів. До її завдань входить також створення класифікації фонетичних стилів і визначення їх сегментних і супraseгментних характеристик; визначення фонетичних характеристик, що беруть участь у передачі емоційного стану мовців; виявлення фоностилістичних особливостей різних видів мовленнєвої діяльності, виявлення її системна інвентаризація різного роду звукових й інтонаційних модифікацій типів і видів усних висловлень залежно від екстралінгвістичних факторів. Для дослідників мови стає очевидним вплив стилістичних соціальних й інших факторів на характер реалізації фонем і інтоном\просодем, з одного боку, і роль просодії в мовному вираженні стилістичних і інших значень – з іншого.

У лінгвістиці відносно послідовно вивчений механізм взаємодії екстралінгвальних факторів для цілей виявлення функціональних стилів. Одним із найбільш істотних факторів, що формують вимовну специфіку стилю, є установка мовного акту на офіційність\неофіційність спілкування. Неофіційність характеризується меншими вимовними диференціаціями усередині своєї зони, ніж офіційна. Також ураховується кількість слухачів, сфера діяльності (розмова в робочій обстановці – ситуація поза роботою), соціальний статус комуніканта.

Можна навести кілька класифікацій екстралінгвальних факторів. Автор кожної класифікації виділяє ті фактори, які з певних причин вважає найбільш важливими. С.М. Гайдучик пропонує розрізняти екстралінгвальні фактори за такими ознаками: мета і предмет висловлювання, ступінь підготовленості мовців, відносини між мовцями і слухачами, соціальний статус мовців, відношення мовця до змісту висловлювання, соціальні умови спілкування, зовнішні умови спілкування [Гайдучик 1972]. Е.С. Троянська пропонує розділити екстралінгвальні фактори на головні й другорядні. До головних вона відносить таке: суспільна сфера спілкування, зміст (тема) висловлення, установка на якість мови; до другорядних: ступінь підготовки відправника мови, відношення відправника до змісту, соціальний статус відправника й одержувача, відносини між відправником і одержувачем мови (А) наявність\відсутність зворотного зв'язку, (Б) особисті відносини [Троянская 1976]. У свою чергу О.В. Велика називає екстралінгвальні фактори стилеформуючими й виділяє: головні – мета висловлювання й тема; інші – форма комунікації, ступінь

формалізованості ситуації, відношення мовця до ситуації спілкування, соціальний статус мовця, характер публічності, ступінь підготовленості [Великая 2010, 9]. Видається можливим об'єднати вищезгадані фактори в чотири групи за психологічними, соціальними, просторово-часовими й фізичними ознаками.

При аналізі факторів, що беруть участь у формуванні фоностилю, корисно розглядати їх з урахуванням соціальних ролей, носіями яких є комуніканти. Учасники мовленнєвого акту різняться між собою за соціальними ролями і за манерою виконання цих ролей. Важливим компонентом ролі є те, чого від індивіда чекають інші члени суспільства (експектація). Відповідність експектаціям повинна мати місце на усіх рівнях мови. Кожний функціональний стиль має певний набір засобів, спрямованих на реалізацію комунікативно-прагматичного завдання. Наразі виникає потреба визначити поняття фонетичного стилю.

Під **фонетичним стилем** (фоностилем) розуміється сукупність сегментних і супraseгментних засобів, реалізованих у конкретній екстралінгвальній ситуації ([Великая 2010] і ін.) і виконуючих певні функції. О.В. Велика [Великая 2010] дотримується підходу, який урахує, що деякі екстралінгвальні фактори (наприклад, ступінь формалізованості ситуації спілкування) проявляються на сегментному рівні, тоді як інші, наприклад, ціль висловлення – на супraseгментному. Проводячи дослідження в галузі супraseгментної фонетики, О.В. Велика користується поняттям "інтонаційного стилю" і опирається на таку класифікацію інтонаційних стилів: інформаційний, науковий, публіцистичний, художній і розмовний. Кожний із перерахованих інформаційних стилів характеризується певним набором просодичних засобів. Так, наприклад, для наукового стилю характерна наявність інтонаційного членування, підвищення гучності, середній темп мовлення, чіткий ритм, тощо; для інформаційного стилю властиве використання помірної гучності, помірного темпу мовлення, чіткого ритму, тощо; для художнього й розмовного – значна варіативність усіх просодичних параметрів. Як і функціональні стилі, фоностилі рідко існують у чистому вигляді. Залежно від мети комунікації й від ситуації спілкування, вони можуть перетинатися, доповнюючи один одного.

Якщо в епоху появи різного роду звукотрансляційного обладнання (радіо, телебачення, телефон і т.ін.) актуальність фоностилистичних досліджень не викликала сумнівів і цим був зумовлений "бум" наукових праць у цій галузі, то з розвитком

Інтернету та SMS спілкування не менш актуальними стають дослідження в галузі графостилістики. При розгляді таких текстів графостилістичний аналіз буде сприяти їх усебічному дослідженню. У зв'язку з цим постає питання визначення поняття графостилію.

1. *Великая Е.В.* Просодия как фактор стилеобразования (экспериментально-фонетическое исследование на материале английской сценической и спонтанной речи): дис. ... д-ра филол.н.: спец. 10.02.04./ Е.В. Великая // МГПУ., – М. 2010, – 418 с. 2. *Великая Е.В.* Просодия как фактор стилеобразования: автореф. дис. ... д-ра филол.наук: спец. 10.02.04 / Е.В.Великая // МГПУ., – М., 2010. – 38 с. 3. *Вещикова И.А.* Орфоэпия: основы теории и прикладные аспекты / И.А. Вещикова / М., – 2007. Флинта, – 311 с. 4. *Гайдучик С.М.* К вопросу о классификации фонетических стилей и о предмете фоностилистических исследований. / С.М. Гайдучик // Романское и германское языкознание. Респ.межвед.сб. Вып.11. Минск, 1981. – С. 9-15. 5. *Гайдучик С.М.* О фонетических стилях современного немецкого языка / С.М. Гайдучик // ФН – 1972 – №4. – С.12–16. 6. *Гайдучик С.М.* Фоностилистический аспект устной речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка: автореф. дис. ... д-ра филол.н.: спец. 10.02.05. / С.М. Гайдучик. – Л., 1973. – 31 с. 7. *Ганиев Ж.В.* Вариантность в русаком произношении: перманентная борьба вокруг нормы (прошлое, современность): автореф. дис.... д-ра филол.н.: спец. 10.02.01 / Ж.В. Ганиев // МГПУ. – М. 2009. – 55 с. 8. *Колесникова М.С.* Фоностилистическое варьирование иноязычной разговорной речи как методическая проблема / М.С. Колесникова // ТИПЛОПП. Материалы и тезисы межвузовской научной конференции. Н.Новгород: НГПИИЯ им.Н.А. Добролюбова, 1994. – С. – 67–69. 9. *Нурахметов Ермахан.* Проблемы супraseгментной фоностилистики: на материале французского языка: дис. ... д-ра филол.н.: спец. 10.02.05.. / Е.Нурахметов / МГПУ, – М. 1997, – 235 с. 10. *Портнова Н.И.* Социально-стилистическая вариативность звуковых единиц современного французского языка в процессе вербальной коммуникации (экспериментально-фонетическое исследование). / Н.И. Портнова / Автореф. дис.... д-ра филол.н.: спец. 10.02.05., – М. 1992. – 37 с. 11. *Троянская Е.С.* К общей концепции понимания функциональных стилей / Е.С. Троянская // Особенности стиля научного изложения. – М.: Наука, 1976. – С. 47–53.

*Скалевська Г. О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,*

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАКТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ

Стаття присвячується дослідженню та науковому обґрунтуванню головних понятійних концептів та засад енергоцентричного асоціативно-холічного літералізму як стратегії перекладу англomовної експериментальної поезії двадцятого століття.

Ключові слова: експериментальна поезія, літералізм, холізм, перекладацький проект, перекладність.

Статья посвящается исследованию и научному обоснованию главных понятийных концептов и принципов энергоцентричного ассоциативно-холического литературализма как стратегии перевода англоязычной экспериментальной поэзии двадцатого столетия.

Ключевые слова: экспериментальная поэзия, литературализм, холизм, переводоведческий проект, переводимость.

The article is dedicated to the analysis of the main conceptual terms and theoretical grounds of the new translators' strategy worked out for the purpose of gaining the proper translatability level of the English experimental poetry into Ukrainian.

Key words: experimental poetry, literalism, holism, translation project, translatability.

Актуальність статті зумовлена необхідністю формулювання особливої, нової перекладацької стратегії, яку б можна було ефективно застосовувати для перекладу англomовної експериментальної поезії українською мовою. **Новизна** такого дослідження полягає у тому, що дотепер не сформовано жодної практичної стратегії перекладу (окрім методу семантичної точності, запропонованого Ю. Тарнавським), яка б забезпечувала комплексне відтворення складної структурно-семантичної будови цієї поезії. Тому **метою** нашої роботи стала розробка та практична апробація стратегії енергоцентричного асоціативно-холічного літералізму як новітнього способу адекватної передачі багатовимірної сутності асоціативно-образного світу англomовної експериментальної поезії

засобами української мови. Отже, **предметом** дослідження є загальна складна структурно-семантична будова цієї поезії, а **об'єктом** – вибрані твори її окремих англомовних представників.

Кожного разу, розпочинаючи роботу над перекладом того чи іншого художнього, а особливо поетичного твору, перекладач неодмінно стикається із низкою важливих, взаємопов'язаних і часто взаємообумовлених питань як теоретичного, так і суто практичного характеру. Ключовим з-поміж них виступає питання "Як перекладати?", що вимагає вирішення одразу двох таких безпосередньо підпорядкованих йому питань, як: "Що я перекладаю?" і "Чому я це перекладаю?". Відповідаючи на перше питання, слід з'ясувати, у чому полягає унікальність та мистецько-літературна цінність конкретного оригінального твору, до якого літературного напрямку він належить, чим характеризуються мистецькі та світоглядні настрої його автора і яке місце й значення відведено у його літературній спадщині саме цьому творові. Корисно замислитися над тим, чим є оригінал для носіїв його власної культури, за що вони його люблять, в якому контексті сприймають, і у чому полягає для них його внутрішня сила і самобуття краса. Як правило, саме зроблені на основі таких міркувань висновки й зумовлюють вибір тих чи інших принципів та інструментів перекладу, визначаючи стратегічний вектор перекладацького мислення. Адже, як зазначав Юхим Еткінд, "...в одному випадку визначну роль відіграє близьке відтворення смислового змісту віршів, і тоді непотрібним догматизмом прозвучить вимога щодо музично-архітектонічної, ритмічної та емоційної адекватності. У другому випадку сутність поезії – авторська емоція, що доноситься до читача словесно-музичними засобами; чи можна тоді наполягати на повній передачі смислового об'єму слів? У третьому випадку найважливішою рисою оригіналу виступає жива безпосередність розмовної інтонації. У четвертому – суто формальна гра римами, звучанням слів, їх кореневою спорідненістю, і перекладач матиме рацію, якщо, відтворюючи дану гру, знехтує іншими, менш важливими, менш суттєвими елементами першотвору (Переклад наш. – С. Г.)" [Еткінд 1963, 39].

Намагаючись дати ґрунтовну відповідь на друге питання, тобто, з'ясувати, *чому* здійснюється переклад саме цього конкретного твору конкретного автора в даний конкретний момент буття, перекладач неодмінно стикається із необхідністю визначення головних *причин*, що зумовили його вибір, та формулювання *мети*, яку він

переслідував. Адже ще Аристотель у своїх філософських трактатах висловлював думку про те, що все в цьому світі має свої причини, стверджуючи, до того ж, що "...будь-який рух, в тому числі й дія, обов'язково має перед собою конкретну мету, що полягає у втіленні особливої енергії, процесі ентелехії, яка надає цьому рухові й дії телеологічного характеру" [Кремень 2005, 167]. Зокрема, по відношенню до перекладацьких дій причина і мета зумовлюють вибір певної теоретичної концепції та практичної стратегії перекладу того чи іншого літературного твору. Саме розбіжності у трактуванні причин та цілей перекладу різних художніх творів зумовлюють існування одвічної дихотомії принципів "очуження" – "одомашнення", орієнтації на "букву" чи на "дух" першотвору, безкінечне намагання зрозуміти, що є важливішим для перекладу – присутність автора, сам текст, або ж окремий знак, який і несе у собі усю множинну силу багатогранної реальності оригінального твору.

Формулюючи засади та головні концепти власної стратегії перекладу англомовної експериментальної поезії, ми теж намагалися, в першу чергу, дати вичерпні відповіді на питання стосовно специфіки буттєвої сутності та мистецько-естетичної цінності саме цієї поезії, а також визначити комплексні теоретично-практичні причини та цілі, що спричинили виникнення потреби та доцільності перекладу такої поезії українською мовою. Проаналізувавши головні лінгвістичні та металінгвістичні риси англомовної експериментальної поезії, визначивши основні текстуальні та інтертекстуальні важелі її експресивно-прагматичного впливу, з'ясувавши ключові механізми творення її унікального мистецько-естетичного простору, ми прийшли до певного переконання щодо ключових моментів, врахування яких є наскрізно важливим у перекладі даної поезії українською мовою, об'єднавши їх в одну комплексну перекладацьку стратегію – *енергоцентричний асоціативно-холічний літералізм*.

Цей термін є результатом комплексну наших власних напрацювань. У певній мірі він відштовхується від поняття *літералізм*, яке свого часу вжив Юрій Тарнавський, говорячи про певний підхід до поетичного писання, згідно якого поезія "...повинна не "значити", а "бути": відтворювати почуття за допомогою образів..." [Коломієць 2011, 246], адже "поезію слід розуміти як не описовий, чуттєво-асоціативний спосіб мислення, а поетичну мову – як не конвенційну, інтимно-особисту" [Коломієць 2011, 247]. До того ж, називаючи такий підхід до писання *літералізмом*, Ю. Тарнавський висловив переконання в тому, що "...читач мусить дослівно брати те,

що написане, і дозволяти йому викликати в собі асоціації" [Тарнавський 2000, 304]. Цей термін зацікавив нас ще й тому, що стратегії поетичної творчості самого Юрія Тарнавського є дуже близькими до принципів творення досліджуваної нами американської експериментальної поезії двадцятого століття, а у питаннях перекладу він схиляється саме до важливості точного відтворення семантичної канви оригіналу, як носія головних асоціативних значень першотвору. Тому під терміном *літералізм* ми розуміємо точне відтворення семантико-лінгвістичної та структурної канви оригінальної поезії як джерела творення множинності багатовекторних асоціацій, що пронизують вихідний твір на усіх рівнях його текстуального та інтертекстуального буття, надаючи унікальності його внутрішньому звучанню і неповторності емоційно-естетичного впливу на читача. Яскравим прикладом твору із подібною різновекторною системою асоціацій, породженою багатовимірністю його структурно-семантичної будови, є поезія Чарльза Олсона "Пісня 1" (Song 1) із поетичного циклу "Пісні Максимуса" (Songs of Maximus):

*colored pictures
of all things to eat: dirty
postcards
And words, words, words
all over everything
No eyes or ears left
to do their own doings (all
invaded, appropriated, outraged, all senses
including the mind, that worker on what is
And that other sense
made to give even the most wretched, or any of us, wretched,
that consolation (greased
lulled
even the street-cars
song [Olson 1997, 230].*

Як ми бачимо, поезію побудовано за принципом структурно розірваних, вільно-інтерпретативних семантичних рядів, більшість з яких характеризуються відсутністю граматичних та логічних зв'язків між наведеними у них словами та словосполученнями, завдяки чому зміст усієї поезії нескінченно множитьсЯ у численних варіантах "прочитування" її окремих образів. Подібна структурна та значеннєва

фрагментарність і незавершеність виступає ключовим елементом прагматичного впливу оригіналу, і тому має бути точно відтворена й в українському варіанті перекладу цієї поезії.

Додаючи до терміна *літералізм* пояснюючий прикметник *асоціативно-холічний*, ми ще раз робимо наголос на тому, що семантична гра, що є невід'ємною рисою англомовної експериментальної поезії, породжує у свідомості читача оригіналу велику кількість багаторівневих асоціацій, які тісно і в той же час дуже тонко пов'язані між собою, взаємообумовлені, а інколи і зовсім нерозривні, і мають найбільший естетично-прагматичний вплив на читача саме у своїй холічній взаємодії, цілісному сприйнятті. Тому й у перекладі має бути збережена холічна цілісність образів вихідного твору:

*кольорові картинки
усіякої їжі: брудні
листівки
І слова, слова, слова
над усім суцям
Ані очей, ані вух
що робили б свої власні справи (все
захоплено, привласнено, зруйновано, всі органи чуття
включаючи розум, того робітника
І той інший орган
що дає навіть найжалюгіднішому, або будь-кому з нас,
жалюгідному,
ту насолоду (спаскуджену
приспану
навіть трамвайну
пісню [Скалевська 2012].*

Нарешті, поняття *енергоцентричний* зосереджує нашу увагу на тому факті, що твори поетів-експерименталістів наповнені особливою внутрішньою *енергією*, яка, роблячи їх живими – такими, що дихають, вібрують і самотворються у непередбачуваності своїх асоціативних значень, першою впливає на читача, залишаючи специфічне враження від прочитання усього твору. Саме тому в перекладі такої поезії дуже важливо зберегти і якомога повніше передати цю специфічну *кінетичну енергію*, що твориться множинністю звукових, візуальних, змістових та надзмістових перетинів та сплетень образів, і яка безпосередньо виходить із семантико-лінгвістичної та структурно-мелодійно-ритмічної будови

оригіналу. Іншими словами, знайомлячись із творами поетів-експерименталістів, ми спочатку відчуваємо на собі неповторну силу впливу енергії, що наповнює їх ізсередини, надаючи змісту і мистецької краси. Потім ми починаємо розуміти, що ця особлива *кінетична енергія* породжується складним, але напрочуд гармонійним переплетінням різноманітних асоціативних образів. І вже наостанок, після чергового, інколи далеко не першого, прочитання однієї і тієї ж самої поезії, нам починає відкриватися парадоксальне, на перший погляд, розуміння того, що ця дивовижна енергія і свіжа безпосередність образних асоціацій породжені нічим іншим, як дивною, часто незрозумілою і алогічною семантико-просторовою будовою першотвору. Тому, враховуючи такий ланцюжок взаємообумовлюючих прагматично-стилістичних рис оригіналу, нам здається доволі доцільним у процесі перекладу даної поезії українською мовою головну увагу приділити саме якомога точнішій передачі структурно-семантичної канви першотвору, яка, в свою чергу, забезпечить відтворення у перекладі цілісної структури оригінальної множинності асоціативних образів, які, нарешті, призведуть до народження унікальної енергії, що наповнить переклад живими вібраціями і неповторним звучанням оригіналу.

На завершення необхідно додати, що дана стратегія *енергоцентричного асоціативно-холічного літералізму*, до певної міри, стирає протиріччя між дихотомією *буквалістичний* (той, що передає значення конкретних слів) і *творчий, інтерпретаційний* (той, що передає дух) переклади. А відбувається це завдяки тому, що у перекладі даної поезії вимога збереження енергії як "духу" першотвору в жодному разі не суперечить і не протистоїть вимозі якомога точнішого збереження його лінгво-семантичної канви, адже ця енергія саме цією канвою і породжується.

1. *Коломієць Л. В.* Перекладознавчі семінари: методологічні орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця XIX до початку XXI ст. (на матеріалі перекладів англomовної поезії та поетичної драми): навчальний посібник / Л. В. Коломієць. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – 495 с. 2. *Кремень В. Г., Ільїн В. В.* Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с. 3. Сучасна Американська Поезія [Електронний ресурс] / Ганна Скалевська. – Режим доступу: http://arttranslation.ucoz.ru/index/pisns_maksimusa/0-10 4. *Тарнавський Ю.* Босоніж додому і назад / Юрій Тарнавський. Не знаю: Вибрана проза. – К.: Родовід, 2000. – С. 245-413. 5. *Эткинд Е. Г.* Поэзия и перевод / Е. Г.

Эткинд. – Ленинград: "Советский писатель", 1963. – 431 с. 6. *Olson, Charles* Selected Writings of Charles Olson / Charles Olson // edited by Robert Creely. – New Directions Publishing, 1997. – 280 p.

Скибицька Н.В., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НОВІ МОНО- І ПОЛІЛЕКСЕМНІ НОМЕМИ В ЗАГОЛОВКАХ АНГЛІЙСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

У статті розглянуто роль полілексемних словосполучень, що функціонують як номеми в заголовках англomовних періодичних Інтернет-видань і сприяють спеціалізації найменувань завдяки посиленню ролі гіпонімів, згрупованих навколо здебільшого уже відомих гіперонімів.

Ключові слова: полілексемні (аналітичні) найменування, заголовки періодичного інтернетвидання, спеціалізація понять.

В статті проаналізована роль полилексемных словосочетаний, которые функционируют в качестве номем в заглавиях английских периодических интернет-изданий и способствуют специализации наименований благодаря активизации роли гипонимов, сгруппированных вокруг преимущественно уже известных гиперонимов.

Ключевые слова: полилексемные (аналитические) наименования, заглавие периодического интернетиздания, специализация понятий.

The paper studies the role of polylexemic phrases that function as nomemes in headlines of English Internet periodicals and contribute to specialization of titles by enhancing the role of hyponyms, mostly clustered around the known hyperonyms.

Key words: polylexemic (analytical) nominations, headline of Internet periodical, specialization of concepts.

У лінгвістиці тексту, починаючи з шістдесятих років минулого століття і досьогодні, багато уваги приділяють вивченню заголовків у структурі текстів різних стилів та їхньому функціональному призначенню: Севбо- Білецька І.П. [Севбо-Белецкая 1966], Мосієнко О.В. [Мосієнко 2005], Рудницькая В.А. [Рудницкая 1995], Малюга О.Н. [Малюга 2005], Мустафаєва К.В. [Мустафаева 2004] та ін. Ця проблематика вимагає нового висвітлення в зв'язку з поширенням та утвердженням електронних засобів масової інформації.

Першопризначенням заголовків є вказівка-відсилання до теми тексту, що слідує за ним. Залежно від цього вибудовується стратегія добору мовних засобів для його оформлення і впливу на читача.

ЗМІ, зокрема періодику, зорієнтовано насамперед на необхідність повідомлення про найактуальніші на певний час події і привернення до них уваги. Настанова на "новинність" події вимагає відповідного мовного оформлення. Це зумовлює потребу в нових назвах, серед яких багато складних слів та полілексемних номем. Вони здатні не лише називати нові реалії й поняття, а й переназивати вже відомі речі. Часто подібні до цього одиниці стають засобом емоційного впливу на читача завдяки незвичній структурі лексеми або словосполучень, що виконують роль розчленованих (аналітичних) найменувань.

Назви-словосполучення, композити та юкстапозити поширені в мовах різного типу, але особливо вони характерні для аналітичних мов, до яких належить англійська. Можна припускати, що ті з них, які властиві заголовкам у періодиці Інтернет-видань, відображують найістотніші суспільні зміни, "гарячі лінії" фокусування уваги читача. Вони дозволяють окреслити угруповання новотворів, з'ясувати їхні особливості у відповідь на "запити" суспільства.

У сучасних мовах дедалі активніше утверджується принцип сіткової організації семантики розчленованих номінацій, про який свого часу писав Е.Ф. Скороходько в аналізі термінологічної лексики [Скороходько 1983]. Розгляд полілексемних номінацій у англійських заголовках періодичних інтернетвидань засвідчує формування таких поняттєвих сіток, у вузлах яких перебувають іменники – родові найменування різних суспільних об'єднань.

Цю роль виконують іменники на зразок англійських *party, group, media, committee, union* означувані прикметниками або іменниками. Так, іменник *party* об'єднує словосполучення уже відомі *Reform Party, Liberal Party*: "Reform Party Backs Nader, Offering Line on Ballots" Партія реформ підтримує Надера пропонуючи лінію в голосуванні (NYT, 13.05.2004) та "*Liberal Party and Others Fall Short of Votes to Stay on Ballot*" Ліберальній партії та іншим партіям бракує голосів, щоб залишитися у списку кандидатів (NYT, 7.11.2012) і нові *Sunday Dialogue: Will a Third Party Help?* Чи допоможе третя партія? (NYT, 1.01.2012).

Іменник *group* сполучається з загальними *Knight Capital Reaches Rescue Deal with Investor Group* Найт Кепітал досягає рятівної угоди з інвестиційною групою (NYT, 6.08.2012), *UnitedHealth Group Survey Reveals Americans Know Type 2 Diabetes is Largely Preventable*

Дослідження групи охорони здоров'я свідчить, що американці знають, що діабету другого типу значною мірою можна запобігти (NYT, 2.11.2012) та власними назвами *Apollo Group to Buy Maker of Math Courses* Аполлон Група придбає виробника математичних курсів (NYT, 3.08.2012), що разом стають розчленованим найменуванням нового угруповання людей.

Розчленовані найменування з лексемою *media* вказують на її різновиди в словосполученнях зі словами-конкретизаторами: *3 ways to deal with digital media when you die* 3 способи розібратися з цифровими медіа, коли ви померли (NYT, 5.09.2012) та *40 events in Digital Media and more* 40 подій у світі цифрових медіа та більше (NYT, 20.09.2012).

У полілексемних найменуваннях заголовків зі стрижневим іменником *committee* означувачі вказують призначення комітетів: *Science and Technology Committee publishes report* Комітет з питання науки та технологій публікує звіт (P, 25.09.2012), *Justice Committee publishes report on the Committee's opinion...* Комітет з питань правосуддя публікує звіт з приводу думки комітету... (P, 2.10.2012)

Іменник *union* в заголовкових полілексемних найменуваннях, поєднуючись з власними назвами набуває емоційного забарвлення: *'Non-Profit' Union Buster May Have Run Afoul of IRS* мітинг "неприбуткової" профспілки може суперечити внутрішній податковій службі (B, 2.11.2012).

Такий принцип групування полілексемних найменувань в англійській стає явищем міжмовним. Дослідники відзначають, що в сучасній українській мові активізувалися в ролі видових назв у полілексемних утвореннях іменники *блок, партія, фронт, тандем, група* [Бойчук 2012, 101].

Подібну до них функцію виконують назви абстрактних дій, що містять сему "колективні зусилля" й трапляються в заголовках англійських періодичних інтернетвидань: *Gender Politics: Romney's Standing with Women* Гендерна політика: Ромні – на боці жінок (NJ, 4.09.2012), *The Appearance of gender Politics* Поява гендерної політики (NJ, 12.08.2012).

Ефект емоційного впливу на читача допомагає досягнути переносне використання іменників-назв явищ природи для характеристики стану людей *Poland accused of creating 'climate of fear' for environmental campaigners* Польщу звинувачено у створенні "клімату страху" для учасників кампанії захисту довкілля (G, 3.11.2012) або *Commissioners consider land code amendments to improve business climate* Члени комісії

розглядають поправки до Земельного кодексу, щоб покращити бізнес-клімат (N, 25.07.2012). Виразне розмовне забарвлення властиве характеристиці "політики однієї дитини" *China thinktank urges end of one-child policy* (G, 31.10.2012).

Розмовним є визначення пивної дієти, що має антиалкогольне спрямування, але зорієнтоване на її "позитив у досягненні спортивної форми": *Man losses 22 pounds on all-beer diet* Чоловік втрачає 22 фунти ваги на виключно пивній дієті (CBS, 21.04.2012), *The 'beer diet' exists, and it's a bad idea* Пивна дієта існує і це – погана ідея (E, 1.03.2012).

У заголовках деякі назви стають засобом номінації, маючи оцінне експресивне, розмовне значення: *Obama laments 'heartbreaking' storm as Sandy leaves US east coast daunted*; *China thinktank urges end of one-child policy* (G, 31.10.2012).

У заголовках англійських періодичних інтернет-видань представлено найменування абстрактних ознак, що час від часу актуалізують певні гострі реалії суспільного життя: *Language Separatism Separates Us* (CT, 16.10.2003).

Частотні словосполучення з іменником родовою назвою типу *case* справа та іменником власною назвою: *Jerry Sandusky case* або загальною назвою події, що мала резонансний характер у суспільстві: *Theater massacre case* або ж *Temple shooting case* (CNN, 4.11.2012). У заголовках українських періодичних видань частотніше, ніж в англійських Інтернет-виданнях, використовується іменник *справа* з прізвищем особи: справа Пукача, справа Гонгадзе, справа Макаренка – Діденка, справа Петросяна, справа Солтиса [Бойчук 2012: 101]. Поодинокі випадки вживання розширених полілексичних одиниць, зорієнтованих на асоціативне розпізнавання імені *кримінальна справа проти коменданта Майдану-2* [Бойчук 2012: 101].

Розпізнавальними ознаками для читачів заголовків можуть ставати конкретні артефакти, названі полілексемною одиницею, на зразок *Lake District I peril from phone mast 'free-for-all'* Лейк Дистрикт у небезпеці від телекомунікаційної вежі, доступної для всіх (G, 3.11.2012), де телекомунікаційна вежа означена як вежа, "доступна для всіх".

Виразне експресивне забарвлення з негативним відтінком мають полілексемні найменування осіб, у яких перший складник – означувач іменника містить порівняння людини з птахом, тобто так звану зоометафору: *Africa's top 10 tweeting politicians* Десятка африканських політиків, які залишають найбільше повідомлень у Твіттері (G, 30.10.2012). Подібну зоометафору уможливила назва

сайту соціальних мереж Twitter, Твіттер, яку утворено від англійського іменника *twitter*, щебетання.

Помітне посилення реєстру розмовності в заголовках англійських інтернетвидань за допомогою полілексемних одиниць. Його забезпечує використання дієслів як означувачів іменників. Такими є кнопка "*want*" *button* "хочу" і "*like*" *button* кнопка "подобається": *Facebook introduces 'want' button in e-commerce push* Фейсбук вводить кнопку "хочу" в просуванні електронної торгівлі (Т, 9.10.2012), *Facebook has developed a new 'want' button, similar to its popular 'like' button designed to increase its clout in e-commerce* Фейсбук розробив нову кнопку "хочу", подібну до його кнопки "подобається", призначену для збільшення його впливу на електронну торгівлю (Т, 9.10.2012).

Деякі неологізми останніх десятиліть у заголовках періодичних Інтернет-видань набувають ознаки "належність певній державі" в розширених полілексемних назвах: *UK hacker wins 10 years fight against extradition to the U. S.* (NBC, 16.10.2012).

Серед складних іменників-неологізмів, що трапляються в заголовках періодичних Інтернет-видань, є такі, що вже стали запозиченнями в східнослов'янських мовах. Це *флешмоб* – коротка масова акція, організована за допомогою Інтернету або мобільного зв'язку. Цей іменник поширився в англійських виданнях, вказуючи на масові заходи, які проводять різні об'єднання, студентські зокрема, наприклад: *Student flashmob promotes friendship* Студентський флешмоб пропагує дружбу (NBC, 7.02.2012), *Females attend flashmob to raise breast cancer awareness* Жінки відвідують флешмоб, щоб дізнатися більше про рак грудей (NBC, 20.10.2012), спортивні товариства *Badminton community unites for worldwide flashmob* (G, 18.09.2012), *Nintendo Greece scores bonus points with Super Mario flashmob* (G, 2.11.2012). Він уже використовується у метафоричних значеннях на зразок *Frozen flashmob for TV anti-smoking event in Liverpool* Заборонений (букв. заморожений, на зразок заморожених фінансових рахунків) флешмоб (CBS, 27.06.2012).

Цю лексему як родову назву об'єднання засвідчено в заголовках українських періодичних Інтернет-видань: *"У Львові затримано учасників антипрезидентського флешмобу "Рік у ярмі"* (S, 25.02.2011).

До заголовків українських Інтернет-видань проникла англійська аббревіатура Wi-Fi: Wi-Fi набережна відкрита в Алушті (R, 5.06.2011), що характерна для багатьох англійських заголовків: *Wi-Fi News* Wi-Fi

новини; *The Source for Wi-Fi Business and Technology* Джерело для Wi-Fi бізнесу та технологій (Т, 16.09.2012).

В англійських заголовках трапляється полілексемна назва *system administartor*, що в українських назвах одержала еквівалентний переклад: *Reducing system administrator stress* Зменшуючи стрес системного адміністратора (G, 31.10.2012).

В англійській це номінативне словосполучення реалізовано ще аббревіатурою SA: *It's SA Appreciation Day Today* Сьогодні всесвітній день системного адміністратора (G, 27. 07.2012).

Про паралельне розширення семантичного простору прикметника *social* у розчленованих номінаціях з ним та іменниками свідчать англійські заголовки *Facebook is first social network to get 1 bn users* Фейсбук – перша соціальна мережа, яка нараховує 1 млрд. користувачів (G, 13.10.2012); *How social network can destroy your social life* Як соціальна мережа може зруйнувати твоє громадське життя (G, 21.10.2012). В українських заголовках так само трапляється *соціальна мережа*, що доповнює ряд уже відомих найменувань на зразок *соціальна реклама* (про погоду, ціни на товари, здоров'я тощо), *соціальний захист*.

Розглянутий матеріал дозволяє встановити активну роль полілексемних (аналітичних) словосполучень у називанні громадських об'єднань, що так чи інакше впливають на перебіг подій у суспільстві й постійно оновлюються (це номени з родовими назвами партій, товариств, комітетів), масових акцій (флешмоб, політика), справ, що "збудили" суспільство викликом прийнятим у ньому нормам моралі та етики, імен впливових осіб. Аналітизм таких сполучень допомагає розпізнаванню нового і оновленню вже відомого. Крім того, вони посилюють оцінний компонент, оскільки мають експресивне забарвлення або завдяки метафорі викликають негативне сприйняття певних явищ у суспільстві.

1. *Бойчук М.В.* Полілексемні неологізми у заголовках періодичних інтернет-видань // Українська мова. – № 2. – 2012. – С. 97–103. 2. *Максютова О.М.* Асоціативно-оценочные слова в заголовках британской прессы // Прагматика и стилистика текста. – Алма-Ата. – 1988. – С.107–112. 3. *Малюга Е.Н.* Роль заголовков и подзаголовков в англо–американской прессе // Язык, сознание, коммуникация. – Москва. – 2005. – №21. – С.129–138. 4. *Мосієнко О.В.* Артикаль у газетному заголовку та його текстотворча функція / ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка (23). – 2005. – С.177–179.

5. *Мустафаєва К.В.* Використання мовних ресурсів для створення мовної експресії у заголовках // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.8. – М. – Прогресс. – 2004. – С. 192–194. 6. *Рудницкая В.А.* Новые слова в заголовках англо–американской прессы и их мотивация // Изв. Вост. ин-та Дальневост. гос. ун-та. – В. – 1995. – № 2. – С.122–127. 7. *Севбо–Белецкая И.П.* Об одном методе изучения структуры связного текста. – Автореферат диссертации, представленной на соискание учёной степени кандидата филологических наук. – Москва, 1966. – 215 с. 8. *Скороходько Э.Ф.* Семантические сети и автоматическая обработка текста. – К., 1983. – 211 с.

Джерела

1. <http://www.nytimes.com/> (NYT) 2. <http://www.parliament.uk/> (P) 3. <http://www.blumberg.com/> (B) 4. [http://www.newjerseynewsroom.com/\(NJ\)](http://www.newjerseynewsroom.com/(NJ)) 5. <http://www.guardian.co.uk/> (G) 6. <http://www.naplesnews.com/> (N) 7. <http://www.cbsnews.com/> (CBS) 8. <http://www.elpasotimes.com/> (E) 9. <http://www.chicagotribune.com/> (CT) 10. [http://www.edition.cnn.com/\(CNN\)](http://www.edition.cnn.com/(CNN)) 11. <http://www.telegraph.co.uk/> (T) 12. [http://www.nbcnews.com/\(NBC\)](http://www.nbcnews.com/(NBC)) 13. <http://sprotiv.org> (S) 14. <http://rep-ua.com> (R)

Славова Л. Л., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СТАТУС КОНЦЕПТУ "ПОЛІТИК" У СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНЦІВ ТА УКРАЇНЦІВ (ЗА ДАНИМИ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Стаття присвячена визначенню статусу концепту ПОЛІТИК у свідомості сучасних американців та українців (за даними асоціативного експерименту). Результати асоціативного експерименту були розділені на декілька груп, що відображають різні сторони вербалізації концепту ПОЛІТИК в американській та українській етносвідомості.

Ключові слова: концепт, вербалізація, асоціативний експеримент, ядерна асоціативна зона, периферійна асоціативна зона.

Статья посвящена определению статуса концепта ПОЛИТИК в сознании современных американцев и украинцев (по данным ассоциативного эксперимента). Результаты ассоциативного эксперимента были разделены на несколько групп, которые отображают разные стороны вербализации концепта ПОЛИТИК в американском и украинском этносознании.

Ключевые слова: концепт, вербализация, ассоциативный эксперимент, ядерная ассоциативная зона, периферийная ассоциативная зона.

The article is devoted to the definition of the concept POLITICIAN status in the minds of modern Americans and Ukrainians (according to the association experiment). The results of the association experiment were divided into several groups that reflect different aspects of the concept POLITICIAN verbalization in American and Ukrainian ethnic identity.

Key words: concept, verbalization, association experiment, the nuclear associative zone, the peripheral associative zone.

Антропоцентричний підхід до лінгвістичних досліджень спрямовує інтереси дослідників до вивчення людського фактора в мові. Саме тому виникла потреба розглядати мовні явища в нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, культурою, світоглядом як окремої мовної особистості, так і тієї лінгвокультурної спільноти, до якої вона належить. **Актуальність** дослідження обумовлена резонантністю вирішення проблем статусу мовної особистості політичного лідера, опису розмаїття мовних засобів об'єктивації національних картин світу в секторах збігу і незбігу для вирішення ключових проблем лінгвоперсонології, лінгвокогнітології, етнолінгвістики, лінгвокультурології. **Мета статті** полягає у визначенні статусу концепту ПОЛІТИК у свідомості сучасних американців та українців.

Культурна традиція етносоціуму зумовлює певне світобачення мовної особистості політика. Вона втілює в собі сукупність системних, функціональних, культурологічних параметрів носія мови, вміщує національно-культурну іпостась [Иванова 2004, 30]. Вивчення мовної особистості політика з позицій лінгвокогнітології дозволяє проаналізувати її прояв у певному просторі однієї культури, визначивши її етнічну картину світу, лінгвокультурну компетенцію, співвідношення мовної та концептуальної картин світу та особливості її ментальності.

Вивчення когнітивного аспекту мовних явищ фокусує увагу дослідників на концептуальному просторі мовної особистості як продуценті та реципієнті інформації. Відповідний аспект дослідження передбачає розгляд взаємодії комунікантів під час дискурсивної діяльності. Варто відзначити, що вивчення концептуальної системи допомагає проникнути у ментальний світ мовної особистості, яка узагальнює ті риси та особливості

світобачення і світосприйняття, що притаманні представникам тієї чи іншої лінгвокультури.

Концепти об'єднують представників певної лінгвокультури, забезпечуючи основу взаєморозуміння між ними через "згустки смислу", в яких утілюється дух народу. Концептуальний простір окремої мовної особистості й лінгвокультури загалом організується у концептосферу, основною характеристикою якої є ті можливості сумісного "творення смислів", що вона відкриває перед носіями мови [Леонтович 2005, 110]. Культура детермінує концепт; мова та /або мовлення – сфери, в яких він опредмечується [Слышкин 2004, 21]. Концепти – це ті ідеальні, абстрактні одиниці, смисли, якими людина оперує у процесі мисленнєвої діяльності. [Болдырев 2000, 23-24]. За О. С. Кубряковою, концепт – це основний вид ментальних немовних репрезентацій [Кубрякова 1996, 157]. Концепт визначається як "ті смисли, якими оперує людина в процесах мислення та які відображають зміст досвіду та знань, зміст усієї людської діяльності та процесів пізнання світу у вигляді певних квантів знання" [Кубрякова 1996, 90].

Мова є одним із засобів формування концептів у свідомості людини. Концепт містить те, що людина знає, думає, передбачає, фантазує про об'єкти світу. Взаємозв'язок мови, мислення і культури визначає національно-культурну специфіку представлення концепту з позицій аналізу способів його вербалізації, яка полягає в уявленні представників тієї чи іншої культури про певне явище оточуючого світу.

Асоціативний експеримент є частиною концептуального аналізу, оскільки дозволяє експлікувати перефривні ознаки концепту через вербальні асоціації. Ядерні характеристики концепту визначаються через аналіз словникових дефініцій слів – назв концепту. Інші методи концептуального аналізу слугують для побудови більш повної змістовної структури концепту.

Загальні умови асоціативного експерименту є типовими: респонденту показують слово-стимул, просять навести перші асоціації, що спадають на думку. На основі даних асоціативного експерименту можна побудувати таблицю частотного розподілу слів-реакцій на слово-стимул. Ступенем семантичної близькості пари слів визнається ступінь збігу розподілу відповідей, тобто схожість об'єктів аналізу встановлюється через схожість даних про асоціації, викликані ними. Цю величину називають коефіцієнтом асоціації [Расторгуева 2010, 6].

Асоціативний експеримент допомагає виявити елементи, що входять в "образ світу", є характерними для американської та

української етнопільноти: систему ціннісних орієнтацій, ступінь представленості знань у свідомості.

Під час експерименту було опитано 100 громадян України: 39 чоловіків та 61 жінку у віці від 18 до 71 років; 100 громадян Сполучених Штатів Америки: 48 чоловіків та 52 жінки у віці від 18 до 73 років. Питання до респондентів звучало наступним чином: "Дайте перші 3-7 асоціацій на слово "політик".

Отримані асоціації американських респондентів розділили наступним чином.

Ядерна зона: liar – 27, power – 19, corruption – 17.

Центральна зона:

1. **Ближня:** laws – 12, money – 11, democrats – 10.
2. **Середня:** elections – 9, government – 8, smooth talk – 7, selfish – 7, republicans – 6, smart – 6.
3. **Дальня:** untrustworthy – 5, out-of-touch – 5, greedy – 5, self-serving – 5, president – 5, not caring about people – 5, elections – 4, false promises – 4, Obama – 4, wealthy – 4, sly – 4, traitor – 4.

Периферійна зона:

1. **Ближня:** actors – 3, influence – 3, speech – 3, suit – 3, manipulative – 3, dirty – 3, sneaky – 3, war – 3, parties – 3, Public Service – 3, driven – 3, ambitions – 3, educated – 3, outgoing – 3, fake – 3, scandals – 3, fight – 3.

2. **Середня:** beurocrats – 2, competitive – 2, law-makers – 2, advocate – 2, combative – 2, convoluted – 2, opportunist – 2, Senate – 2, privileged – 2, intelligent – 2, responsibility – 2, confidence – 2, representative – 2, useless – 2, ideology – 2, black president – 2, the one who wants to help people – 2, criminal – 2, honest – 2, media – 2, charismatic – 2, career – 2, partisan – 2, leader – 2.

3. **Дальня:** trust – 1, respect – 1, charlatan – 1, bullshit – 1, idealist – 1, extremist – 1, exploitative – 1, static – 1, restructure – 1, decision makers – 1, knowledgeable – 1, more white males (as opposed to women and minorities) – 1, compromise – 1, inconsistent – 1, lazy – 1, left wing – 1, right wing – 1, narcissism – 1, unrelated – 1, argumentative – 1, racing – 1, worthless – 1, spoiled – 1, business – 1, mafia – 1, mandate – 1, foreign affairs – 1, professional – 1, chameleon – 1, passionate – 1, needs admiration/ publicity – 1, willing to stretch truth – 1, hair – 1, briefcase – 1, serious – 1, deal maker – 1, documents – 1, rude – 1, articulate – 1, priorities are out of order – 1, multi-sided – 1, humanitarian – 1, embezzler – 1, persuasive – 1, smug – 1, showy – 1, informed – 1, experience – 1, special interest – 1, best among the equal – 1, decent – 1, arrogant – 1, manage – 1, extraverted – 1, theatre – 1, flash and trash – 1,

demanding – 1, lobbying – 1, hard job – 1, defence – 1, amoral – 1, dullard – 1, state – 1, enforcement – 1, legislature – 1, good intentions – 1, people-pleaser – 1, politics – 1, image – 1, few have good integrity – 1, old news – 1, bad ideas – 1, compassionate – 1, immature – 1, fixes problems by making more problems – 1, divided – 1, outdated – 1, blind to current issues – 1, charming – 1, short sighted – 1, scary – 1, no trust – 1, neglecting underlying cause – 1, working for big corporations – 1.

Результати асоціативного експерименту були розділені на декілька груп, що відображають різні сторони вербалізації концепту ПОЛІТИК в американській етносвідомості:

I. **Суб'єкти політики та політичні угруповання:** *Obama, democrats, republicans, president, law-makers, leader, left wing, right wing, deal maker.*

II. **Оцінка політика:**

1. **Позитивна:** *intelligent, decent, honest, charismatic, charming* та ін.

2. **Негативна:** *selfish, greedy, sly, dirty, sneaky, fake, convoluted, useless, criminal, charlatan, lazy, worthless, spoiled, scary* та ін.

III. **Способи ведення політики:** *combative, competitive, willing to stretch truth, lobbying, immature, short-sighted, neglecting underlying cause, scandals.*

IV. **Імідж політичного діяча:** *actors, speech, suit, articulate, theatre, image, hair, briefcase.*

V. **Суміжні з політикою галузі:** *business.*

Таким чином, в американців слово ПОЛІТИК асоціюється перш за все з *liar, power, corruption*. Наступними менш релевантними ознаками є *laws, money, democrats, elections, government, smooth talk, selfish, republicans, smart, untrustworthy, out-of-touch, greedy, self-serving, president, not caring about people, elections, false promises, Obama, wealthy, sly, traitor*. На периферії опинилися асоціації з *actors, influence, speech, suit, manipulative, dirty, sneaky, war, parties, public service* та ін.

Роль політика реалізується в персоніфікованих та збірних образах (*Obama, president, democrats, republicans, government*). У свідомості масового адресату *politician* сприймається як позитивний образ *educated, outgoing, intelligent, charismatic, knowledgeable*, та негативний – *greedy, self-serving, sly, dirty, sneaky, useless, charlatan*.

Отримані асоціації українських респондентів розділили наступним чином:

Ядерна зона: брехун – 29, корупціонер – 24, злочинець – 24.

Центральна зона:

1. **Ближня:** влада – 21, гроші – 15, заможний – 14.

2. Середня: вибори – 9, Верховна Рада – 7, пустослов – 7, агітатор – 6.

3. Дальня: грубіян – 5, бізнес – 5, обіцянки – 5, громадський діяч – 4, оратор – 4, зрадник – 4, недоторканість – 4, депутат – 4, публічність – 4, можновладець – 4, недовіра – 4, освічений – 4, чоловік – 4, безнаказаність – 4.

Периферійна зона:

1. Ближня: закон – 3, маріонетка – 3, костюм – 3, бруд – 3, красномовність – 3, боротьба – 3, несправедливість – 3, психолог – 3, жорсткий – 3, "пристосувальник" до умов – 3.

2. Середня: волевиявлення – 2, криза – 2, Тимошенко – 2, президент – 2, політика – 2, хвалькуваті – 2, партії – 2, законотворчі процеси – 2, конституція – 2, амбіції – 2, дипломат – 2, соціальна нерівність – 2, опозиція – 2, революція – 2, безсоромність – 2, бійки – 2, народ – 2, інфляція – 2, егоїст – 2, бездіяльність – 2, низький рівень освіти – 2, тактовний – 2, стриманий – 2, артистичні – 2, війна – 2, дорогий автомобіль – 2, патріот – 2, професіонал – 2, держава – 2, промова – 2, розум – 2, маніпулювання – 2.

3. Дальня: незаконність – 1, байдужість – 1, безлад – 1, хамство – 1, нестиманність – 1, свавілля – 1, Янукович – 1, Азаров – 1, зарплата – 1, допомога – 1, фінанси – 1, економічна ситуація – 1, людина – 1, полководець – 1, лідер – 1, "піонер" – 1, пропагандист – 1, парламент – 1, соціальні програми – 1, кодекси – 1, успіх – 1, документи – 1, статутний капітал – 1, валютний та платіжний баланс – 1, мітинг – 1, активіст – 1, організатор – 1, безпринципність – 1, лозунг – 1, диктор – 1, насилля – 1, убивство – 1, нікчема – 1, буржуї, розвал Союзу – 1, братовбивство – 1, шановані люди – 1, кмітливі – 1, завбачливі – 1, "круті" – 1, "без гальм" – 1, нудні – 1, боягузи – 1, плітки – 1, колишній в'язень – 1, в'язниця – 1, сенсація – 1, верхівка – 1, Конча Заспа – 1, Греція – 1, Мальдіви – 1, кінець світу – 1, Євро 2012 – 1, освіта юриста – 1, комсомолец – 1, непрозорість – 1, самодур – 1, ворог № 1 – 1, представник соціально-політичного об'єднання – 1, марні сподівання – 1, спеціаліст в одній із сфер соціально-політичного життя – 1, особа, наділена вираженою політичною ініціативою – 1, реформатор – 1, шоу – 1, обов'язки – 1, відповідальний – 1, негідник – 1, династії – 1, мікрофон – 1, трибуна – 1, гарна жінка – 1, сесія – 1, дороги – 1, дебати – 1, імідж – 1, небезпека – 1, впевнений – 1, іноземна мова – 1, говорити – 1, віра – 1, безвихідь – 1, портфелі – 1, багато шуму – 1, п'явка – 1, аналітик – 1, співрозмовник – 1, турбота – 1, толерантний – 1, відкати – 1, особиста охорона – 1, ідеологія – 1, популізм – 1, нестабільність – 1,

принциповий – 1, незаангажований – 1, піар – 1, партійна приналежність – 1, псевдотеорії – 1, всездозволеність – 1.

Результати асоціативного експерименту були розділені на декілька груп, що відображають різні сторони вербалізації концепту ПОЛІТИК в українській мові:

I. Суб'єкти політики: Янукович, Тимошенко, Азаров, депутат, президент, чиновник, дипломат, Верховна Рада, партії, чоловік, людина, представник соціально-політичного об'єднання, спеціаліст в одній із сфер соціально-політичного життя, особа, наділена вираженою політичною ініціативою, промоутер політичної ідеї, людина, яка має або прагне влади, парламент, опозиція, лідер, оратор, можновладець, депутат, психолог, реформатор, агітатор.

II. Оцінка політика:

1. **Позитивна:** шановані люди, кмітливі, завбачливі, стриманий, тактовний, освічений, відповідальний, патріот, професіонал.

2. **Негативна:** хабарник, бандит, злочинець, брехун, кримінальні замовники, грубіян, зрадник, пустослов, нікчема, негідник, "приспосувальник" до умов; жадібні, хвалькуваті, нудні, боягузи, жорстокий.

III. Імідж політика: костюм, красномовність, дорогий автомобіль, промова, шоу, мікрофон, трибуна, гарна жінка, дебати, імідж, портфелі, піар.

IV. Способи ведення політики: свавілля, несправедливість, незаконність, примусове волевиявлення, байдужість, безлад, хамство, нестриманість, непрозорість, насилля, безпринципність, маніпулювання.

V. Реалії політичного минулого: революція, розвал Союзу, комсомолець, піонер.

VI. Суміжні з політикою галузі: освіта юриста, статутний капітал, фінанси, економічна ситуація, інфляція, валюта, платіжний баланс.

VII. Оптимістичне бачення: успіх.

Таким чином, в українців слово ПОЛІТИК асоціюється перш за все з брехуном, корупціонером і злочинцем. Наступними менш релевантними ознаками є влада, гроші, заможний; вибори, Верховна Рада, пустослов, агітатор; грубіян, бізнес, обіцянки, громадський діяч, оратор, зрадник, недоторканість, депутат, публічність, можновладець, недовіра, освічений, чоловік, безнаказаність. На периферії опинилися асоціації з законом, маріонеткою, костюмом, брудом, красномовністю, боротьбою, несправедливістю, психологом, жорстким, "приспосувальником" до умов та ін. Одиначним представлений зв'язок політика у свідомості українців із

незаконністю, байдужістю, безладом, хамством, нестриманістю, свавіллям, Януковичем, зарплатою, допомогою, фінансами, економічною ситуацією, людиною та ін.

Роль політика конкретизується аксіологічно та сюжетно (корумпований політик, ефективний політик, лідер), вона реалізується у персоніфікованих та збірних образах (Янукович, Тимошенко, Азаров, президент, влада). Нейтральність професії політик фіксується лише в лексикографічних джерелах, а у свідомості масового адресату вона оточена пейоративним ореолом: корупція, злочинність, брехня. Позитивний образ – *чесний розумний, освічений*. Негативний образ політика зумовлений корінною філософською проблемою "мораль – влада".

Образ *політика* представлений у сукупності з образним полюсом *народ*. Типи взаємовідносин політика і його соціальної бази представлений через сценарій *вибори*.

Вербальними засобами оцінки, створення ролі цінності / антицінності слугують номінації особи, його риси та дії (номінація *брехун* має морально-естетичне ядро).

Порівнюючи результати асоціативних експериментів, що проводились серед українців та американців на слово "ПОЛІТИК" / "POLITICIAN", можна зробити такі висновки.

1. Статус та зміст концепту ПОЛІТИК / POLITICIAN та його відтворення у суспільній свідомості є схожими для української та американської етноспільнот. Асоціації мають зв'язок з конкретними особами Тимошенко (2), Янукович (1), Азаров (1); Обама (4). Спільними також є вербалізатори іміджу політика (*портфелі, костюм* та ін.; *suit, briefcase, etc.*).

2. У представників обох націй політик асоціюється з брехуном та корупцією (корупціонером). Для українців більш релевантним є зв'язок політика зі злочинцем (24), а для американців – із владою (19).

3. Спільним для центральної асоціативної зони є зв'язок політика з *грошима, виборами, заможністю, зрадником, обіцянками*. Відмінним у центральній асоціативній зоні є той факт, що українці пов'язують політика із *Верховною Радою, громадським діячем, агітатором, депутатом, оратором, пустословом, грубіяном, бізнесом, публічністю, можновладцем, безнаказаністю та чоловіком*, а американці – з *laws, democrats, government, smooth talk, selfish, republicans, smart, untrustworthy, out-of touch, greedy, self-serving, not caring about people, false promises, Obama, sly*.

4. Периферійні асоціації українців та американців характеризуються негативними/позитивними атрибутами. У політиці

є хвалькуваті (2), нудні (1) особи, маріонетки (1), боягузи (1), самодури (1), негідники (1), нікчеми (1); manipulative (3), dirty (3), sneaky (3), beurocrats (2), useless (2), criminal (2), worthless(1), chameleon (1), dullard (1). Проте, невелика частина респондентів вважають, що серед політиків є освічені (4), тактовні (2), стримані (2), шановані (1), кмітливі (1), толерантні (1) та принципові (1) люди; educated (3), outgoing (3), intelligent (2), honest (2), charismatic (2), serious (1), decent (1).

П'ять найбільш релевантних асоціацій на слово "ПОЛІТИК" / "POLITICIAN":

"ПОЛІТИК"	"POLITICIAN"
Брехун	Liar
Корупціонер	Power
Злочинець	Corruption
Влада	Laws
Гроші	Money

Спільними для американської та української етносвідомості за результатами експерименту є: I. Суб'єкти політики. II. Оцінка політика (позитивна, негативна). III. Імідж політика. IV. Способи ведення політики. VI. Суміжні з політикою галузі. Специфічним для української етносвідомості є реалії політичного минулого та оптимістичне бачення майбутнього. Перспектива дослідження вбачається в аналізі структури семантичного наповнення концепту ПОЛІТИК в його прошарках та представленні зазначеного концепту в системі інших концептів політичного дискурсу.

1. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с. 2. *Иванова С. В.* Лингвокультурология и лингвокогнитология: сопряжение парадигм / С. В. Иванова. – Уфа: РИО БашГУ, 2004. – 152 с. 3. *Кубрякова Е. С.* Краткий словарь когнитивных терминов// Е. С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина.– М.: МГУ, 1996. – 245 с. 4. *Леонтович О. А.* Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: [монография] / О. А. Леонтович. – Москва: Гнозис, 2005. – 352 с. 5. *Расторгуева Л. В.* Лингвопсихотехнологии в политическом дискурсе / Л. В. Расторгуева. – Воронеж: Воронежский гос. технический ун-т, 2010. – 112 с. 6. *Слышкин Г. Г.* Лингвокультурные концепты и метаконцепты: [монография] / Г. Г. Слышкин. – Волгоград: Перемена, 2004. - 340 с.

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ ЧЕН'ЮЙ У ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛЯХ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджується нова тенденція у сучасній китайській мові – активізація вживання фразеологічної одиниці чен'юй у публіцистичному та розмовному стилях. На основі мовного матеріалу виділено ряд міжстильових чен'юїв.

Ключові слова: міжстильові чен'юї, публіцистичний стиль, розмовний стиль, міжстильовий діапазон.

В статье исследуется новая тенденция в современном китайском языке – активизация употребления фразеологической единицы ченьюй в публицистическом и разговорном стилях. На основе языкового материала выделен ряд межстилевых ченьюй.

Ключевые слова: межстилевые ченьюй, публицистический стиль, разговорный стиль, межстилевой диапазон.

The article deals with a new tendency in modern Chinese – activization of phraseological units chenyu in a journalistic and colloquial styles. A group of interstyle chengyu was found on the basis of language material.

Key words: interstyle chenyu, journalistic style, colloquial style, interstyle range.

Визначення функціональних стилів китайської мови є одним із дискусійних питань китаїстики. У роботах китайських дослідників, присвячених стилістиці сучасної китайської мови, виділення функціональних стилів відбувалося по-різному. Зокрема, дослідник В.І. Горелов у монографії "Стилістика сучасної китайської мови", посилаючись на китайських лінгвістів того часу (50-ті роки ХХ ст.), наводив п'ять стилів: публіцистичний, науково-технічний, літературно-художній, офіційно-діловий та розмовний [Горелов 1979]. Та у сучасній монографії Ван Сі-цзе "Стилістика китайської мови" вже виділяє не п'ять, а чотири функціональні стилі: 1) офіційний (канцелярський) стиль; 2) науково-технічний стиль; 3) публіцистичний стиль; 4) художній стиль [цит. за – Ветров 2007, 218]. Як видно, у цій класифікації не знайшла свого відображення розмовна мова, з чого можна зробити висновок про те, що автор свідомо наводить

стратифікацію функціональних стилів саме літературної сучасної китайської мови. Ця концепція відбиває ще досить сильну тенденцію китайської стилістики, яка розглядала виключно письмове мовлення: "... В умовах співіснування різних діалектів тільки письмове мовлення була сталою, певною мірою нормованою над діалектною формою китайської мови" [Котов 1977, 14]. У цьому питанні ми будемо дотримуватися концепції Л.П. Крисіна, згідно з якою літературну мову слід сприймати як єдність двох складових: книжно-літературної мови та розмовної літературної мови. Якщо книжно-літературний різновид мови є предметом кодифікації (оскільки вона підпорядковується певним свідомо регульованим нормам у вигляді правил та рекомендацій), то розмовний різновид літературної мови не зазнає направленої кодифікації, оскільки її норми склалися стихійно і свідомо не культивуються.

Традиційно книжно-літературна мова поділяється на науковий, офіційно-діловий та публіцистичний стилі, розмовна ж мова відрізняється від книжного спонтанним характером свого розвитку. Саме тому, на думку Л.П. Крисіна, вона не може бути розкладена на функціональні стилі, як книжна літературна мова [Котов 1977, 43–46]. У свою чергу, т. зв. художній стиль по відношенню до викладеної вище системи членування літературної мови на різновиди та стилі займає окреме місце. У цьому зв'язку В.В. Виноградов писав: "Мова національної художньої літератури не повною мірою співвідноситься з іншими стилями, типами та різновидами книжно-літературної й народно-розмовної мови. Він використовує їх, включає їх у себе, але у своєрідних комбінаціях та у функціонально зміненому вигляді" [цит. за – Ветров 2007, 218]. Усе це в повній мірі відноситься і до китайської мови.

Як зазначав В.М. Солнцев, функціональні стилі китайської мови дуже відрізняються, і "якщо у різних стилях російської мови знаходять своє відображення певні граматичні явища (наприклад, пасивні конструції у науковому стилі) та відповідна лексика, то у китайській мові функціональні стилі можуть відрізнитися граматично" [Солнцев 1999, 162]. Це твердження перш за все стосується морфології: так, наприклад, текст наукового стилю може бути позбавлений будь-яких ознак сучасної морфології, тобто одні стилі і, відповідно, деякі жанри можуть бути насичені сучасними морфологічними елементами, а інші – ні. Крім того, залежно від функціонального стилю підбирається односкладова форма (для текстів з домінуючою кількістю елементів мови *веньянь*) або

двоскладова форма одного й того ж повнозначного або службового слова, враховується стратегія синтаксичного розгортання речення-висловлювання. У цьому аспекті китайські фразеологічні одиниці узагалі та чен'юй зокрема проявляють певну пластичність, адаптуючись до висловлювань усної і книжної мови. Зазвичай це відбувається у рамках художнього та публіцистичного стилів. Традиційно у китайському мовознавстві фразеологічні одиниці за стильовою приналежністю поділяються на книжкові, представлені *чен'юй* та розмовні *гуаньюньюй*, що, звичайно, має умовний характер, бо даний аспект не вичерпується цим розмежуванням. У китайських текстах публіцистичного й художнього стилів часто спостерігається синтез елементів книжкової і розмовної мови, крім того, співіснування різностильових засобів часто можна спостерігати й у сфері побутових епістол. "Досліджуючи особливості публіцистичного стилю, слід зауважити, що значний інтерес має поєднання різностильових елементів. Це явище допускає таке використання засобів мови, коли в одне словосполучення, невеликий вислів, у невеликий відрізок тексту включаються, здавалося б, несумісні, властиві різним стилям слова і вирази" [Горелов 1979, 128]. Ця тенденція найбільш помітна в письмовій формі книжно-літературної мови, що пояснюється її поліфункціональністю. Що ж до її усної форми, то в основному з усіх наявних в потенціалі архаїчних засобів (веньянізмів) тільки різні типи архаїчних фразеологізмів періодично включаються в усний вислів і здатні надати йому відтіноку книжкової мови, виконуючи функцію семантичних інтенсифікаторів. У цьому аспекті слід зазначити, що вживання архаїчних як за зовнішньою, так і внутрішньою формою фразеологічних зворотів аж ніяк не перешкоджає взаєморозумінню між самими носіями мови, навпаки, "китайці, як правило, знають ці веньянізми з дитинства і розуміють їх" [Солнцев 1999, 162].

З одного боку, часта поява архаїчних фразеологізмів в складі висловлювання з розмовною стильовою домінантою може бути пояснена вищезгаданою об'єктивно існуючою тенденцією змішення стилів літературної мови в різних пропорціях; з іншого боку, на це також може впливати стиль того або іншого автора. Крім того, ця закономірність пояснюється також чинником особливої значущості культурно-історичного спадку у процесі становлення мовної компетентності того, хто говорить. Як ми вже зазначали вище, культурно-мовна традиція в китайській мові зумовлює звернення її носіїв до відомих їм з дитинства архаїчних фразеологізмів – чен'юїв,

за якими стоять етнічно значущі фольклорні й історичні сюжети, що є складовою частиною китайської культури. Отже, часто спостерігаємо нечіткість, "розмитість" межі між книжковим і розмовним стилем, що впливає і на стильову спрямованість чен'юїв, яка може "розшаровуватися". Такий ефект добре простежується на матеріалі публіцистичного стилю, який у всіх своїх жанрах допускає вживання архаїчних і порівняно нових фразеологічних одиниць. Розглянемо це на прикладі двох текстових фрагментів. Перший приклад – фрагмент тексту "Учитель не може слухати аргументи тільки однієї сторони", де в одному абзаці зустрічаються відразу 7 фразеологічних зворотів. Даний текст є листом читача до редакції журналу й містить одночасно ознаки і розмовної, і книжної мови:

谁自己课讲小话了, 谁在课余说老师的坏话了, 这些**鸡毛蒜皮**的小事, 老师怎么都会知道呢? 原来, 这是因为有的同学暗中细细观察, 然后向老师打**"小报告"**。虽然有些事情不便于当面向同学指出, 需要私下向老师反映, 但是我认为老师不能因此就听**一面之词**, 认为告密的同学说的都对, 然后一进教室就**旁敲侧击**, **含沙射影**。这样, 往往弄得同学们目瞪口呆, **摸不着头脑** [цит. за – Ветров 2007, 225].

*Хто з учнів розмовляв під час самостійних занять, а хто за межами класу погано відгукнувся про свого вчителя, звідки про всі ці **дріб'язкові** справи може знати сам вчитель? Виявляється, це пов'язано з тим, що деякі учні дуже уважно спостерігають за обстановкою, і потім **нашиптують** вчителеві. Хоч і є деякі речі, які ніяково висловити однокласникам в обличчя і необхідно приватно донести їх до вчителя, проте, я вважаю, що вчитель не може слухати **аргументи** тільки **однієї сторони** і вважати при цьому, що ті, хто доносять йому, абсолютно мають рацію, і потім, увійшовши до класу, відразу ж починати **говорити натяками, робити випадки у завуальованій формі**. Роблячи так, часто можна **повністю збентежити учнів**, викликавши великий подив [тут і далі – пер. автора – О.С.].*

У наведеному уривку було вжито 7 фразеологізмів, з яких 5 – чен'юї:

鸡毛蒜皮 jī mao suan pí "дріб'язок, дрібниці, які не варті уваги"; 一面之词 yī miàn zhī cí "односторонній аргумент"; 旁敲侧击 páng qiāo cè jī "говорити недомовками, натяками"; 含沙射影 hán shā shè yǐng "робити випадки у завуальованій формі"; 目瞪口呆 mù dèng kǒu dāi "остовпіти від несподіванки".

Як видно, у цьому текстовому фрагменті абсолютно органічно співіснують як фразеологізми, що відповідають мовній нормі веньянь, так і фразеологічні одиниці, що відображають сучасну мовну норму (типові для усної форми спілкування): 大小报告 da xiao bao gao "доносити, нашіптувати" та 摸不着头脑 mo bu zhao tou nao "неможливо зрозуміти". Вживання архаїчних фразеологічних одиниць, побудованих за нормою мови веньянь у контексті буденної мови створює значний стилістичний ефект, який виникає внаслідок стильової інтерференції. Ця інтерференція виникає кожного разу, коли фразеологізм класичної або посткласичної мови веньянь, які завжди належали виключно до класичної книжної мови, включаються у речення-висловлювання, що належить до іншого стильового регістру (наприклад, повсякденна мова), унаслідок чого відбувається фрагментарне порушення загального фону висловлювання. Такі архаїчні фразеологізми можна назвати міжстильовими.

Наступний приклад показує, що чен'юй, з огляду на свою потужну стилістичну маркованість, можуть вживатися у стильових жанрах, які традиційно відрізняються офіційністю, строгістю та "сухістю" викладу. У цьому випадку чен'юй вжито у передовій статті центральної китайської газети "经济日报" ("Економічна газета") "Працевлаштування: виклики та протиріччя":

今年一季度和去年底,我国城镇登记失业率为 4.3%, 尽管这一数字尚未超过国际公认的"警戒线", 但解读这一数字可以发现, 一方面它相对于以往 3%左右的数字已经呈现了较大幅度的增长, 另一方面它尚未包括与原单位"藕断丝连"的国有、集体企业下岗职工以及数目庞大的农民工, 实际的失业数字应高于现有的统计 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

За перший квартал поточного і за кінець минулого року загальний коефіцієнт безробіття в містах і селах нашої країни склав 4.3% не дивлячись на те, що ця цифра ще не перевищила "прикордонну лінію", прийняту на міжнародному рівні, проте, аналізуючи такий показник, можна виявити, що, з одного боку, він, порівняно з колишнім показником - близько 3%, свідчить про порівняно велику амплітуду зростання (безробіття), а, з іншого боку, цей показник ще не враховує скорочених із державних і колективних підприємств службовців і робочих, що ще зберігають якісь зв'язки зі своїми колишніми підприємствами, також (він не враховує) величезної кількості селян. (Таким чином) фактичний показник безробіття

повинен опинитися вище за той, який наведений в існуючій статистиці.

У наведеному тексті ЧЮ 藕断丝连 ou duan si lian "розрив між чимось/кимось не був остаточним" може зустрічатися і у межах полярно протилежного стильового регістру, зокрема, у розмовній мові, наприклад:

这对年轻很可怜！他两由于家长的反对分手了，但是藕断丝连，我们应该去做做家长的思想工作，成全了这对年轻人把！[Корпус одномовних словників китайською мовою].

Ця молода пара така нещасна! Через те, що їх батьки були проти (їх шлюбу), їм довелося роз'їхатися, але відносини між ними все ще зберігаються, (тож) ми повинні переконати їх батьків, щоб допомогти молодятим !

Подібні приклади показують, що деякі китайські архаїчні чен'юй мають стійкий міжстильовий діапазон, який охоплює два або іноді три певні стилі. Нижче наведемо приклади міжстильового варіювання чен'юй на матеріалі художнього, публіцистичного та розмовного стилів сучасної китайської мови. Матеріал добирався методом суцільної вибірки із сучасних китайських періодичних видань, творів художньої літератури, записів публічних виступів мовців тощо.

1. 截然不同 jie ran bu tong "велика різниця".

许多事实告诉我们，在改革开放问题上，实际上存在着两种截然不同的主张。一种是党中央和邓小平同志一贯主张的坚持社会主义道路。。。另一种是坚持资产阶级自由化立场 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

Виходячи з численних фактів в питаннях політики відвертості, існують два абсолютно різні шляхи. Один – дорога соціалізму, якою ідуть наша партія і товариш Ден Сяопін...другий – шлях капіталістично-класового індивідуалізму.

从鸦片战争到中国共产党成立，从中国共产党成立到现在，中国经历了截然不同的两个八十年 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

З часів Опійних війн до самого створення комуністичної партії Китаю, з моменту створення КПК і до сьогодення Китай пройшов два принципово різних періоди, кожен тривалістю по вісімдесят років.

2. 脚踏实地 tui ta shi di "добросовісно, самовіддано".

改革和建设的任务越是繁重，各级领导干部越要牢固树立和大力发扬艰苦奋斗、**脚踏实地**、埋头苦干的工作作风 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Чим складнішими є завдання реформи, тим більш непохитно та старанно повинні працювати кадри різних рівнів, повністю поринувши у **добросовісну, самовіддану** роботу.*

党和人民**关**切希望广大中青年领导干部自觉加强党性修养，要胸有大志，**脚踏实地**，诚信诚意地为人民谋利益 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Партія та народ щиро сподіваються, що широкі верстви молодих кадрів будуть підвищувати майстерність партійної роботи, мають рішучість **вірою і правдою** служити інтересам народу.*

全党同志既要树立共产主义的远大理想，坚定信念，以高尚的思想道德要求和鞭策自己，更要**脚踏实地**地为实现党在现阶段的基 领而不懈努力，扎扎实实地做好现阶段的每一项工作 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Усі члени партії прагнуть утвердити високі ідеали комунізму, укріпити свої переконання, надихати себе високими моральними ідеалами, ще більше бажають **самовіддано та наполегливо** втілювати у життя вказівки партії на сучасному етапі, виконуючи всю необхідну роботу.*

3. 高高在上 gao gao zai shang "з презирством ставитися до підлеглих".

值得注意和忧愁的是，十多年来，一些领导干部包括有的高级干部头脑中全心全意为人民服务的宗旨淡漠了，把党的群众路线的优良传统丢的不少了。甚至有的**高高在上**，当官作老爷；有的**以权谋私**，高权钱交易；有的利用职权侵吞国家，集体资财 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Заслугує уваги та занепокоєння той факт, що після більш ніж 10 років деякі чиновники високого та найвищого рівнів у справі служінні народу проявляють інертність, майже розгубивши прекрасні партійні традиції служіння людям. Деякі навіть "**не спускаються з неба**", поводячи себе як патріарх; деякі **користуються владою і набивають кишені**, займаючись комерцією за державний кошт; деякі, використовуючи службове положення, розтягують державну та колективну власність.*

越是困难的地方，越是群众意见多、矛盾集中的地方，领导干部越要到那里去。可是、有些领导干部却**高高在上**，不深入群众，不关心群众疾苦[Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Керівні кадри повинні йти туди, де виникли труднощі, де народ не задоволений, де протиріч найбільше. Однак, є кадри, які **"не спускаються з неба"**, майже не спілкуються з народом, не турбуються про біди людей.*

4. 风雨同舟 feng yu tong zhou **"разом у щасті та у скруті"**.

艰苦卓绝的斗争，**生死与共**的考验，**风雨同舟**经历，使党同人民群众的血肉联系，军队同人民群众的鱼水之情空前加强，全民族的大团结空前巩固 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

***Виснажлива** боротьба, разом у radoxax і горі; ми разом **"пливли у одному човні"** - усе це сприяло кровному братству партії і народу, утворенню міцних уз братерства армії та народу, міцному єднанню всього народу.*

人民政协始终与人民共和国的成长，与全体人民的奋斗紧密联系在一起，**风雨同舟**、荣辱与共 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Народна консультативна політична рада Китаю зростала разом із народною республікою, у роки боротьби була разом з народом, з людьми **"пливла у одному човні"**, ділила radoxi та горе.*

5. 奋发图强 fen fa tu qiang **"бурхливий розвиток"**.

"两弹一星"事业的发展，不仅使我国的国防实力发生了质的飞跃，而且广泛带动了我国科技事业的发展，促进了我国的社会主义建设，造就了一支能吃苦、能攻关、能创新、能协作的科技队伍，极大地增强了全国人民开拓前进、**奋发图强**的信心和力量 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Розвиток проекту "два заряди на одному носії" не тільки забезпечило принципово новий злет у справі оборони нашої країни, але й дало поштовх науково-технічному розвитку, заохотило розбудову соціалізму, надало фізичних сил, створило когорту загартованих, звиклих до труднощів, творчих вчених, які пришевидили поступ народу вперед, сприяли **бурхливому розвитку** таких якостей як віра в себе..*

推进国防科技建设要两条腿走路。一是要坚定不移地发杨自力更生、**奋发图强**的精神，坚持自主创新，不断攀登科技高峰 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Розвивати оборону країни слід двома шляхами. Перший – постійно розвивати свої здібності, плекати **нестримний** творчий дух, невинно штурмувати науково-технічні вершини.*

科学知识、科学思想、科学办法和科学精神，可以引导人们**奋发图强**、积极向上，促进人们牢固地形成正确的世界观、人生观和价值观，促进人们实事求是地创造性地进行社会实践活动 [Корпус одномовних словників китайською мовою].

*Наукові знання, ідеї, методи та науковий дух, може **підняти** дух народу, спонукати його рухатись вперед, сформувати міцний та точний світогляд, погляд на людей та систему цінностей, на основі реальних фактів закласти підвалини практичного народного життя.*

Слід зазначити, що поряд із звичайними міжстильовими чен'юями (під міжстильовими чен'юями ми маємо на увазі чен'юї, властиві двом функціональним стилям), які можуть бути задіяні в текстах різних стилів без зміни своєї форми, існують і такі, які мають властивість стильового варіювання за рахунок зміни своєї зовнішньої форми. Такі чен'юї можуть адаптуватися до тексту іншої стильової співвіднесеності, ніж та, яка була їм властива спочатку або ж є для них типовою. Мова йде про окремі чен'юї з числа тих, що найактивніше вживаються мовцями. Джерелом виникнення цих чен'юїв, як і переважної більшості інших, була мова веньянь раннього або більш пізнього періоду, тобто вони побудовані за її лексико-граматичною нормою, яка суттєво відрізняється від *путунхуа* – сучасної розмовної китайської мови.

Деякі чен'юї можуть реалізовуватися у мовленні у різноманітних формах, що, з одного боку, може залежати від стильової приналежності самого речення-висловлювання, а з іншої – від авторського ідіостилу. Така здатність одного і того ж чен'юю до варіювання своєї стильової спрямованості забезпечується за рахунок його лексико-синтаксичних трансформацій. Іншими словами, в окремих випадках "тиск" стилю може лексично і граматично перетворити архаїчну форму чен'юю в неархаїчну. Слід зазначити, що крім лексичних та семантичних ознак, про архаїчний характер чен'юю свідчить асинтаксичність внутрішнього зв'язку між складовими елементами чен'юю на фоні синтаксичної норми сучасної китайської мови. У складі чен'юю можуть бути як окремі з перелічених ознак, так і декілька одночасно. Для ілюстрації цього явища наведемо приклад вживання чен'юю 以卵击石 *yǐ luǎn jī shí*

"бути надміру самовпевненим, вживати заходів, заздалегідь приречених на поразку" у публіцистичному стилі:

。。。而从债市的情况来说，一者收益率已然高企，在者规模着实有限，以此 **"鸡蛋"**，如何 **"击石"**？[Корпус одномовних словників китайською мовою].

*... із ситуації на біржовому ринку можна судити про те, що, по-перше, коефіцієнт доходу по цих акціях дійсно зростає, а по-друге, що масштаби зростання цих показників (проте), дуже обмежені; тож як цим **"яйцем"** можна **"розбити камінь"**?*

Оскільки даний уривок насичений елементами мови веньянь: "一者", "在者", "以此", "如何", то і власна форма архаїчної фразеологічної одиниці, включеної в це речення, не зазнає жодних змін, оскільки повністю узгоджується з реченням-висловлюванням у лексико-граматичному, а отже, і у стилістичному відношенні. Однак стиль автора обумовлює порушення цілісності чен'юю, тобто відбувається деформація її меж за рахунок вклинення слів прилеглого контексту.

Наступний приклад демонструє результат включення архаїчної фразеологічної одиниці – чен'юй у вислів явно розмовного характеру, про що свідчить синтаксична побудова речення-висловлювання і вжита у ньому лексика. Тут ми спостерігаємо, як початкова форма чен'юю свідомо змінюється мовцем у відповідності з лексико-граматичною нормою сучасної китайської мови. Таким чином, розмовний стиль позбавляє цей чен'юй формальних ознак його архаїчності – лексичні й семантичні архаїзми як компоненти чен'юю поступаються місцем своїм сучасним лексичним еквівалентам, що приводить до оновлення зовнішньої форми чен'юю:

Ти збираєшся з ним змагатися, марна це справа! (досл.: "Ти збираєшся з ним змагатися, та чи не буде це розбиванням каменя яйцем?") [Корпус одномовних словників китайською мовою]. У результаті узгодження чен'юй із сучасною граматичною нормою, лексичні архаїзми, виражені складоморфемами мови веньянь 卵 luan "яйце", 击 jī "розбивати" та 石 shí "камінь" були замінені сучасними двоморфемними словами з аналогічним значенням – 鸡蛋 jīdān "куряче яйце", 碰 pèng "розбивати" та 石头 shítou "камінь". Значення інструментальної частки 以 yǐ компенсується сполученням дієслова 拿 nā "взяти" та видовим суфіксом на позначення стану 着 zhe.

Ще одним яскравим прикладом активного проникнення чен'юїв у публіцистичний стиль китайської мови є стаття Чжана Юйшена (张雨生) "虎皮鹦鹉之死" (Смерть хвилястого папужки), яка була надрукована у номері "Женьмін жибао" за 7 листопада 1980 року. Автор гостро критикує "золоту молодь", яка, на думку автора, зовсім не пристосована до життя:

我佩服过杜甫的高见："纨绔不饿死，儒冠多误身。"现在仔细一想，对它又有点疑惑。像鲁迅所说的，"政治家认定文学家是社会扰乱的煽动者，心想杀掉他，社会就可平安。"那毕竟是封建专制者统治下的事。今后，不敢说误身之儒不会再有，但大概会少得多。"纨绔不饿死"向来就不见得，纨绔子弟要真不饿死，就得有一个过硬条件，那就是他的老子没有罢官，或没有入阴曹。若失去这个条件，娇养的虎皮鹦鹉们，一不能自治，坐吃山空；二不能自防，挖墙脚的纷纭而至，很快被囊括一空。昌明隆盛之邦，诗礼簪缨之族，钟鸣鼎食之家，落得个蓬牖茅椽，绳床瓦灶，贫困潦倒，不足为奇["Женьмін жибао"]。

Як влучно сказав Ду Фу: *"Синки багатіїв не турбуються про хліб насущний, а більшість освічених людей не доживають до старості".* Зараз, розмірковуючи над цими словами, я сумніваюся щодо цього. Лу Сінь казав: *"Політики вважають освічених людей причиною суспільних заворушень, і думають, якщо їх вбити, то у суспільстві запанує спокій".* Однак це врешті-решт лише феодална деспотія. Ми не можемо стверджувати, що освічені люди і надалі не гинуть з голоду, але таких випадків стало значно менше. Тож ситуація, коли *"синки багатіїв не турбуються про хліб насущний"* буде можливою лише за умови, коли батько не пішов у відставку або не відійшов у кращий світ. Якщо цієї умови немає, то розніжені папужки, по-перше, не можуть і надалі жити у неробстві та марнотратстві, по-друге, не можуть захистити себе, тож люди пускають їх по світу з торбами. *Сяюча та квітуча країна, освічений та відомий народ, зможна сім'я* доходить до того, що живе у халупі з гамаком та черепичною піччю, без роботи і гроша у кишені – і в цьому немає нічого дивного.

У останньому реченні уривка автор вживає 6 чен'юїв:

诗礼簪缨 shi li zan ying "освічена родина"; 钟鸣鼎食 zhong ming ding shi "розкоші, заможне життя"; 蓬牖茅椽 peng you mao chuan "надзвичайно злиденне житло"; 绳床瓦灶 sheng chuang wa zao "ліжко з мотузок, піч з шиферу"; 贫困潦倒 pin kun liao dao "без

роботи і без грошей"; 不足为奇 bu zu wei qi "*немає нічого дивного*" [Тематичний словник чен'юй].

Така частотність вживання чен'юїв зазвичай не є типовою для китайської мови, особливо, коли мова йде про невелику за обсягом публіцистичну статтю (899 ієрогліфів), адже донедавна переважною сферою вживання чен'юїв був художній стиль китайської мови. Тим більше вартий уваги і той факт, що всі наведені фразеологізми вжиті в одному реченні. На нашу думку, це пояснюється комунікативною інтенцією автора – привернути увагу читача до даного висловлювання, створивши потужний стилістичний ефект.

На підтвердження нашої тези про збільшення кількості міжстильових чен'юїв у сучасній китайській мові, крім вищенаведених фразеологізмів, було виявлено ряд міжстильових чен'юїв, характерною особливістю яких є активне вживання саме в письмовому та усному мовленні одночасно. Чисельність та зростаюча частотність їх вживання виявила цікаву тенденцію сучасної китайської мови – явище стилістичного варіювання чен'юїв. На широкому мовному матеріалі ми відібрали ряд різностильових чен'юїв, список яких наводимо нижче: 必由之路 bi you zhi lu "*шлях, який треба пройти*"; 安居乐业 an ju le ye "*спокійне життя, весела праця*"; 百花齐放, 百家争鸣 bai hua qi fang, bai jia zheng ming "*нехай розквітнуть сто квіток, нехай змагаються сто шкіл*"; 百折不挠 bai zhe bu nao "*сто разів ламати – не зламати*"; 肝胆相照 gan dan xiang zhao "*вірний, чесний*"; 感慨万端 gan kai wan duan "*почуття і зітхання*"; 刚正不阿 gang zheng bu e "*незламний, прямий*"; 丰富多彩 fen fu duo cai "*багатий та різнокольоровий*"; 丰功伟绩 feng gong wei ji "*видатне досягнення*"; 奋发有为 fen fa you wei "*душевне піднесення*"; 奋起直追 fen qi zhi zhui "*душевне піднесення; рішучість йти вперед*"; 翻天覆地 fan tian fu di "*величезні, колосальні зміни*"; 繁荣昌盛 fan rong chang sheng "*процвітання та швидкий розвиток*"; 繁荣富强 fan rong fu qiang "*процвітання та багатство*"; 泛泛而论 fan fan er lun "*обговорити щось абияк; побалакати і забути*"; 方兴未艾 fang xing wei ai "*невпинний, швидкий розвиток*"; 风云变幻 feng yun bian huan "*непередбачувані, неконтрольовані швидкі зміни*"; 高高在上 gao gao zai shang "*піднятися надто високо; відірватися від народних мас*"; 结党营私 jie dang ying si "*з корисливою метою примазатися до партії*"; 截然不同 jie ran bu tong "*абсолютно різні речі*"; 戒骄戒躁 jie

jiao jie zao "бути пихатим та дратівливим" [Тематичний словник чен'юй], [Корпус одномовних словників китайською мовою].

Таким чином, у результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1. У межах публіцистичного та розмовного стилів сучасної китайської мови спостерігається синтез елементів книжкової та розмовної мови, який проявляється в активному вживанні чен'юїв – архаїчної фразеологічної одиниці китайської мови, але, звісно, цей процес не вичерпується зазначеним аспектом. Наведений нами фактичний матеріал певною мірою підтверджує це положення.

2. Поряд із чен'юями, що без зміни своєї форми можуть бути задіяні в текстах різних функціональних стилів, є низка таких, які мають здатність до стильового варіювання, що супроводжується зміною їхньої зовнішньої форми, що не є типовим для чен'юй як фразеологічної одиниці.

1. *Ветров П.П.* Фразеология современного китайского языка: Синтаксис и стилистика. – М.: Восточная книга, 2007. – 368 с.;

2. *Войцехович И.В.* Четырехзначность китайских идиом как стилистический прием / И.В. Войцехович // Вестн. Моск. ун-та. Сер.13, Востоковедение. – 1985. – № 2; 3. *Горелов В.И.* Стилистика современного китайского языка. Учебное пособие для студентов пед. институтов по специальности №2103. – М., 1979. – 192 с.;

4. *Котов А.М.* Грамматические особенности научного стиля китайского языка. Дис. канд. филол. наук. – М., 1977. – 132 с.;

5. *Крысин Л.П.* (ответств. редактор) Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация / Рос. Академия наук. Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова. – М., 2003. – 568 с.;

6. *Солнцев В.М.* О разных подсистемах в современном китайском литературном языке // Устные формы литературного языка. История и современность. Под ред. В.Я. Порхомовского, Н.Н. Семенюк. – М., 1999. – 384 с.;

7. 语文读本。 – 天津, 人民教育出版社出版, 1998 年。 – 第一册 (试验本)。 – 121-122 页. ; 8. 常用成语-作文素材. Тематичний словник чен'юй. [Електронний ресурс].

- Режим доступу до словника: <http://www.chengyu123.com/chengyuzhishi/33713.html>. 9. 现代/ 古代汉语料库. Корпус одномовних словників китайською мовою. [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://ccl.pku.edu.cn/YuLiao/Contents.Asp>. 10. "Женьмін жибао" (китайською мовою) [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.people.com.cn>.

Смоєженко Л.Г., к.пед.н., доц.,

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті йдеться про сучасні інноваційні методи формування у студентів-філологів міжкультурної комунікативної компетенції. Підкреслюється роль сучасних технологій навчання у вирішенні зазначених завдань.

Ключові слова: інноваційні методи, міжкультурна комунікативна компетенція, сучасні технології навчання.

В статье идет речь о современных методах формирования у студентов-филологов межкультурной коммуникативной компетенции. Подчеркивается роль современных технологий обучения в решении указанных задач.

Ключевые слова: инновационные методы, межкультурная коммуникативная компетенция, современные технологии обучения.

This article deals with the objectives of innovations of foreign languages teaching in the student's formation of the intercultural communicative competence. The role of modern learning technologies in the achieving of this objectives is showed.

Key words: innovations of foreign languages teaching, intercultural communicative competence, modern learning technologies.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток України вимагає від її громадян постійного підвищення рівня знань із різних галузей. Зміни політичні, економічні, соціальні потребують висококваліфікованих фахівців, здатних до встановлення та підтримки контактів на рівні ділового співробітництва з іноземними партнерами. Таке своєрідне "замовлення" України відразу знаходить своє відображення в робочих навчальних програмах ВНЗ країни. У переважній більшості ВНЗ України студент має можливість опановувати кілька іноземних мов одночасно.

У наш час до студента-філолога висуваються нові, підвищені вимоги, пов'язані, перш за все, з рівнем володіння молодими фахівцями іноземною мовою.

Сучасні конкурентоспроможні кваліфіковані фахівці повинні вміти не тільки спілкуватися іноземною мовою, але й володіти достатнім обсягом знань, навичок та вмінь: сприймати на слух

навчальні лекції іноземною мовою, на різних конференціях, круглих столах та семінарах; працювати в інтерактивному режимі; підтримувати бесіду і вести дискусії на професійні та ділові теми; знаходити потрібну інформацію в Інтернеті або будь-яких інших іншомовних джерелах; готувати та проводити презентації за певною тематикою тощо.

Через шквальний потік наукової інформації репродуктивно-ефективне засвоєння студентами необхідного обсягу знань стає майже неможливим. За таких умов зменшується частка прямого, зовні заданого інформування та розширюється застосування інтерактивних інноваційних методів роботи студентів під керівництвом викладача і повноцінної самостійної роботи в аудиторіях, лінгафонних кабінетах, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності.

Важливим моментом реструктуризації освітянського процесу є запровадження інноваційних технологій саме у навчанні іноземних мов, що спричинить пошук нових форм і методів навчання, орієнтованих на формування творчої особистості, яка вміє поєднувати в різних варіантах теоретичні знання, наукові здобутки з вирішенням питань, що виникають на практиці; інтенсифікує навчальний процес; призведе до підвищення творчої активності студентів під час аудиторних занять шляхом використання ділових, рольових та соціальних елементів ігрового проектування; підвищить мотивацію студентів до позааудиторного навчання з метою поглиблення знань, навичок і вмінь; призведе одночасно до розробки власних інтерактивних комплексів навчально-методичного забезпечення дисциплін та використання відповідних автентичних.

Актуальність статті полягає в тому, що зі зміною та розширенням цілей навчання іноземних мов у ВНЗ, виникає необхідність ознайомлення, опрацювання і використання інноваційних технологій та методів викладання дисциплін, особливо на рівні профільної підготовки студентів-філологів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема інноваційних підходів до навчання іноземних мов досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними педагогами, серед яких: В.В. Гузєєв, В.В. Кумарин, С.П. Логачевська, В.А. Сластенін, О.Б. Тарнопільський, Л.С. Подимова, О.А. Кулькіна, О.Ю. Кузнєцова, О.Я. Савченко, Ж-П. Мартан, Г.В. Баранова, Н.І. Гез, Б.А. Лапідус, М.В. Ляховицький, І.П. Підласий, Г.К. Селевко, Н.Е. Мойсеюк та інші. Такі підходи до навчання не є новими для України. Інтегровано вони використовувались

ще в перші десятиліття минулого століття й були поширені в 1920-ті роки – за часів масштабного реформування шкільної освіти: так званий "бригадно-проектний" метод, робота в парах зі змінною складу, виробничі, трудові, культурно-пошукові екскурсії та практики були передовим словом не лише в радянській, а й у світовій педагогіці. Подальшу розробку елементів інноваційного навчання ми можемо знайти у працях В. Сухомлинського, у творчості вчителів-новаторів 1970–1980 років (Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Е. Іліна, С. Лисенкова). Однак за радянських часів, за умов тотального впровадження та нав'язування комбінованого уроку творчість окремих педагогів була рідше винятком, ніж правилом. У США та Західній Європі групові форми навчальної діяльності учнів активно розвивалися й постійно вдосконалювалися. Наприкінці XX століття інтерактивні технології набули поширення в теорії та практиці американської школи, де їх використовують при викладанні ряду предметів.

Дослідження, проведені Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) у 2010 році, засвідчують, що інноваційні технології навчання уможливлюють різке збільшення кількості засвоєного матеріалу, оскільки впливають не лише на свідомість того, хто навчається, а й на його ставлення, прагнення, почуття, волю тощо.

Впровадження таких технологій у ВНЗ потребують повної зміни всього навчального процесу студентів, та, безумовно, значної кількості часу для підготовки як студентів, так і викладачів. Використання інноваційних технологій – не самоціль. Це лише спосіб створення атмосфери в навчальній аудиторії, яка сприяє співпраці, порозумінню та доброзичливості, дає змогу по-справжньому реалізувати особистісно-орієнтоване навчання.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення інноваційних технологій навчання іноземних мов, що існують у вітчизняній та зарубіжній методиці, розгляд умов для їх творчого використання у ВНЗ України в процесі підготовки студентів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Модернізація процесу навчання іноземних мов у вищій школі викликала необхідність використання нового, так званого "особисто-орієнтованого підходу" до викладання дисциплін. Основними положеннями цієї методики є спрямованість на розвиток особистості, яку навчають, як валі дно й активного суб'єкта навчальної діяльності, підвищення ролі самостійної роботи, контролю і самоконтролю за ходом та результатами опанування іноземної мови. Усе це знайшло відображення в загальноприйнятій нині у вищій школі кредитно-модульній технології навчання, яка

трактує модуль і як інформацію, що підлягає самостійному засвоєнню, і як особливу процедуру, що забезпечує оволодіння оптимальним способом вивчення матеріалу.

Важливим інноваційним положенням кредитно-модульної технології навчання є той факт, що студент знаходиться в таких умовах, коли він сам повинен здобувати знання за допомогою запропонованої йому інформації, формувати навички та вміння використання даного матеріалу. Традиційно, реалізація цієї технології проходить три етапи: 1) первинного ознайомлення з новим матеріалом; 2) самостійної аудиторної або позааудиторної роботи і самоконтролю; 3) етап підсумкового контролю [Модернізація 2004, 7].

Специфіка модульної технології навчання іноземних мов полягає в тому, що студенти з більшою часткою самостійності, ніж у традиційному навчанні, досягають конкретних цілей, а саме: де, у яких ситуаціях може бути використано вивчений матеріал; де він знаходиться і як його знайти; що саме вивчати; як перевірити себе; які завдання підготувати; у якій формі і яким за змістом буде підсумковий контроль тощо? Досвід практичної діяльності Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка свідчить про те, що кредитно-модульна технологія дозволяє поєднувати традиційні та інноваційні методи навчання як під час аудиторної, так і під час самостійної роботи. Знання студентів філологів розширюються також за рахунок спеціальних курсів ("Методика навчання іноземних мов в середніх навчальних закладах", "Інноваційні технології навчання іноземних мов", "Новітні методики навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах"), які викладаються в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка на четвертому та п'ятому курсах.

Прагнення сучасних методистів модернізувати процес навчання іноземних мов призводить до глибшого вивчення відомих раніше методів, їх оновлення та вдосконалення. Так, розроблений професором Жан-Полем Мартаном метод "Учіння через навчання" ("Learning Through Teaching"), був відомий ще в 19 столітті під назвою "белланкастерської системи взаємного навчання". Зміст його полягала в тому, що старшокласники вивчали під керівництвом вчителя новий матеріал, а потім, отримавши ряд інструкцій та рекомендацій, навчали цього матеріалу учнів молодших класів. Істотна відмінність сучасного методу "Учення через навчання" від белланкастерської системи полягає в тому, що студенти самостійно,

без допомоги викладача отримують нові знання, формують відповідні навички та вміння. Саме заняття є не простим повідомлення нових знань, а інтерактивним спілкуванням учнів один з одним, їх колективним мисленням. При цьому завдання викладача полягає в тому, щоб створити умови для процесу вільної, продуктивної та інформативної комунікації.

Цікавим досвідом є експериментальне використання елементів методу "Учіння через навчання", що проводилося кілька років тому професором О.Б. Тарнопільським. Робота студентів старших курсів Дніпропетровського університету економіки і права була організована таким чином, що кожен з них виступав на одному із занять "викладачем". Студент самостійно вивчав рекомендовану літературу, виявляв ключові поняття, які могли б викликати труднощі та незрозуміння у інших, заздалегідь отримував завдання з метою подальшого його пояснення в групі. Роль викладача (реального) полягала в наданні необхідних консультацій, роз'яснень і рекомендацій стосовно найбільш доступного і ефективного способу викладу матеріалу.

За свідченням авторів експерименту, досвід проведення подібних занять показав, що студенти добре засвоюють навіть найважчий граматичний матеріал, вивчають його більш ретельно, приділяють особливу увагу найскладнішим, на їхню думку, граматичним моментам навчання, наводять цікаві та творчі приклади. Дуже важливим і позитивним чинником є і те, що комунікація упродовж таких занять здійснювалася легко й невимушено, а атмосфера на заняттях завжди була доброзичливою, конструктивною та творчою.

У наш час поняття "інноваційна освітня технологія" широко використовується: і для характеристики великих перетворень і для опису незначних нововведень. І.П. Підласий оригінально порівнює ці технології із спектром, що виникає при розкладанні білого світла призмою: як світло, проходячи через призму, розкладається на кольори, так і цілісний процес навчання розкладається технологіями на безліч методів, форм та засобів, що містяться в ньому [Підласий 2004, 30]. Можливо, вміння об'єднувати форми, засоби та інноваційні навчальні методи (навчання з комп'ютерною підтримкою (CALL), метод сценарію (storyline method), метод симуляцій, метод каруселі, метод навчання по станціям, метод групових пазлів, метод рольової гри, метод "кейз-стаді" тощо) допоможе в якісній підготовці студентів філологів, оскільки навчання іноземних мов сьогодні не можливе без використання:

- градуйованого застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій;
- опрацювання навчальних комп'ютерних програм з іноземних мов (система мультимедіа);
- професійно-орієнтованого навчання іноземних мов;
- дистанційних технологій навчання іноземних мов;
- різного роду презентацій;
- Інтернет-ресурсів;
- навчання іноземних мов в комп'ютерному середовищі (блоги, форуми, станції, електронна пошта);
- проектної роботи;
- новітніх тестових технологій тощо.

У методичній літературі найчастіше цитується визначення "інноваційної освітньої технології", запропоноване ЮНЕСКО, – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їхніх взаємодій, що мають своїм завданням оптимізацію форм освіти. О.І. Руденко-Моргун слушно зазначає, що ми живемо в століття інформаційної, комп'ютерної революції, що почалася в середині 80-х років і дотепер продовжує нарощувати темпи: поява персонального комп'ютера, винахід технології мультимедіа, впровадження в наше життя глобальної інформаційної комп'ютерної мережі Інтернет [Руденко-Моргун 2010, 26]. Усі ці нововведення легко й непомітно увійшли в життя: вони широко використовуються майже у всіх професійних сферах й у побуті. Система утворення, на думку багатьох дослідників, не може бути незалежною від суспільного й політичного пристрою держави, вона за всіх часів відгукувалася на соціальне замовлення [Зезюн 2001, 75]. Саме тому політика України останнім часом спрямована на те, щоб впровадити інформаційні технології в школи й ВНЗ, перетворити частково стихійний процес у керований і підконтрольний, залучити до роботи над новими навчальними матеріалами фахівців у предметних галузях, стимулювати комп'ютерні технології до створення електронної навчальної продукції для школярів і студентів.

Як показує практика, з усіх існуючих засобів навчання комп'ютери як найкраще "вписуються" в структуру навчального процесу ВНЗ, найбільш повно відповідають дидактичним вимогам і максимально наближають процес навчання іноземних мов до реальних умов. Комп'ютери можуть допомогти студентам сприймати нову інформацію, певним чином обробляти її й приймати рішення,

можуть запам'ятовувати необхідні дані, відтворювати зображення, що рухаються, контролювати роботу таких технічних засобів навчання, як синтезатори мови, відеомагнітофони, магнітофони. Комп'ютери істотно розширюють можливості викладачів щодо індивідуалізації навчання й активізації пізнавальної діяльності студентів у навчанні іноземних мов, дозволяють максимально адаптувати процес навчання до індивідуальних особливостей студентів. Кожен студент одержує можливість працювати у своєму ритмі, тобто вибираючи для себе оптимальні обсяг і швидкість засвоєння матеріалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для викладача вищої школи сьогодні важливо постійно вдосконалювати власні знання про методи навчання іноземних мов, впроваджувати у власну викладацьку практику новітні освітні концепції, йти в ногу з часом. Саме використання інноваційних технологій навчання іноземних мов дає змогу створити на занятті природне середовище, допомагає розбудити творче начало студентів, розвиває їхнє мислення і формує у них вміння, необхідні для сучасного суспільства. При цьому змінюється парадигма навчання, більше уваги приділяється формуванню навичок та вмінь самостійно здобувати знання в умовах дослідницької діяльності. Застосування інноваційних технологій у навчанні посилює зв'язок між предметами, що сприяє створенню нових інтегрованих курсів навчання і налагодженню зв'язків міждержавними стандартами освіти.

1. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес. Уклад. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Лемківський, Ю.В. Сухарніков; відп. ред. М.Ф. Степко. – К., 2004. – С. 6–7. 2. *Зязюн І.* Технологізація освіти як історична неперервність // *Неперервна педагогічна освіта. Теорія і практика.* – 2001. – Вип..1. – С.73–85. 3. *Гузев В.* Основа авторской технологии // *Нар. Образование.* – 1998. – №9. – С. 33. 4. *Маркус Н.В.* Інформатика та інформаційні технології в освіті // *Комп'ютер у школі та сім'ї.* – 2001. – № 4. – С.4. 5. *Руденко-Моргун О.І.* Инновационные технологии обучения // *Образование.* – 2010. № 4. – С. 24–28. 6. *Сергеева Т.* Информационные технологии и содержание обучения // *Информатика и образование.* – 1991. – № 1. – С.5–7. 6. *Підласий І.П.* Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2004. – 616 с.

КЛАСИЧНИЙ ПІДХІД ДО КАТЕГОРИЗАЦІЇ В МОВНО-КОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглянуто класичну модель категоризації, розкрито принципи, які лежать в її основі, виявлено слабкі сторони й з'ясовано, що переважною ділянкою успішного застосування цієї моделі є фахова мова.

Ключові слова: категорія, категоризація, класичний підхід, принцип категоризації.

В статье рассмотрено классическую модель категоризации, раскрыто лежащие в ее основании принципы, обнаружено слабые стороны и выяснено, что преимущественной областью успешного применения этой модели является профессиональный язык.

Ключевые слова: категория, категоризация, классический подход, принцип категоризации.

The article deals with the classical model of categorization, reveals its underlying principles, identifies its weaknesses and establishes that the primary area of its successful application is professional language.

Key words: category, categorization, classical approach, principle of categorization.

Із розвитком когнітивної лінгвістики цілком природно відбувається переоцінка попередніх здобутків мовознавчої науки у світлі нововстановлених фактів. Однією із широких, фундаментальних ділянок для ревізії став підхід до природномовної категоризації, який отримав назву "класичного". Він явно чи неявно лежав в основі лінгвістичної й філософської думки протягом значного періоду часу й висвітлений під різними кутами зору у величезному масиві літератури. Основні моменти класичного підходу викладено в оглядових працях [Taylor 2003], [Кубрякова 1997] та ін., однак бракує формулювання основних принципів, які лежать в основі цього підходу, й окреслення меж його застосування. Саме таку мету поставлено в цій роботі.

Як справедливо зазначає Дж. Тейлор, розглядуваний підхід до категоризації є "класичним" у двох значеннях: він почався в часи античності й зберігав домінантні позиції у філософії, психології, лінгвістиці по XX століття. Аристотель стверджував у "Метафізиці" [Аристотель 1976], що значення слова, як-от *людина*, визначається

логосом його сутності. Для прикладу він дав визначення людини як "двоногої істоти", тобто використав дві ознаки: [двонога] й [істота]. Якщо про щось можна стверджувати, що це "людина", то цей об'єкт з необхідністю повинен мати дві вказані ознаки. За Аристотелем, кожна з них є необхідною для сутності людини, а разом вони є достатніми – якщо хоч однієї ознаки бракує, то це не людина, а якщо об'єкт має обидві ознаки, то цього достатньо, щоб називати його людиною – власне, в силу наявності обох ознак об'єкт належить до людей. Пов'язуючи ці міркування з теорією категоризації, можна сказати, що номінація об'єкта Х як Y є актом категоризації Х-а як Y-а. Отже, перший принцип, який властивий класичному підходу до категоризації можна сформулювати так:

Принцип 1: *Категорії визначаються поєднанням індивідуально необхідних і сукупно достатніх ознак.*

Дальші міркування Аристотеля стосуються закону суперечності та закону виключеного третього: об'єкт не може мати й водночас не мати певної ознаки, бути й водночас не бути чимось; об'єкт повинен або мати ознаку, або не мати її, бути або не бути чимось. Отже, наявність ознаки й членство в категорії – поняття бінарні. У визначенні ознака може фігурувати [+], або не фігурувати [-]. З цього випливає, що об'єкт або належить до категорії (якщо має всі необхідні ознаки), або не належить. Якщо так, що об'єкт не може бути членом категорії "певною мірою" або "непевним членом категорії". Логічно можлива лише повна належність або цілковита неналежність категорії. Отже, виводимо наступні принципи:

Принцип 2. *Ознаки бінарні.*

Принцип 3. *Членство в категорії бінарне.*

Принцип 4. *Категорії мають чіткі межі.*

Принципи 2-4 означають, що всі члени категорії рівноправні, мають рівний статус, їм однаковою мірою властиві необхідні й достатні ознаки категорії. Отже, категорія постає як гомогенний клас одиниць без внутрішньої структурованості:

Принцип 5. *Всі члени категорії мають рівний статус.* (Говорять про розбиття на "класи еквівалентності".)

Принцип 7. *Категорії не мають внутрішньої структури.*

У ділянці семантики класичний підхід знайшов вираження в описі лексичного значення як сукупності дискретних ознак: в трансформаційно-генеративній парадигмі, в компонентному аналізі. Одним із найвідоміших прикладів стала англійська лексема *bachelor* "холостий, парубок". Їй приписували такий набір необхідних і

достатніх ознак: [людина], [чоловіча стать], [дорослий], [-одружений] (або [ніколи не був у шлюбі]). Лише маючи ці й тільки ці ознаки людину можна назвати *bachelor*. Якщо хоч однієї ознаки бракує або вона має інше значення (наприклад, [жіноча стать], [-дорослий]), то відповідний об'єкт не належить до категорії. Було висунуто також твердження, що декомпозиція значення лексем має привести до семантичних маркерів такого типу, які є атомарними, елементарними й універсальними. Подібним шляхом пішла Анна Вежицька [Wierzbicka 1996], яка запропонувала теорію Природної семантичної метамови, яку вона досі розвиває разом зі своїми послідовниками.

Щоб якось звести всю різноманітність значень до обмеженої кількості ознак, Дж. Катц і П. Постал ввели розмежування маркерів (англ. *markers*, загальні семантичні ознаки, як-от [істота]) та розрізнявачів (англ. *distinguishers*), тобто мовоспецифічних, ідіосинкратичних ознак, пов'язаних, зокрема, з культурою носіїв мови, наприклад [учений ступінь]. До того ж, було введено поділ ознак на бінарні (наприклад, [+дорослий] і [-чоловіча стать]) та небінарні, які утворювали "антонімічні набори", себто наявність однієї такої ознаки виключала всі інші [Croft 2004]. Класичний підхід постулює успадкування ознак від вищих рівнів семантичної ієрархії до нижчих: наприклад, ГОРОБЕЦЬ успадковує всі ознаки категорії ПТАХ.

Перевагу класичного підходу в лексичній семантиці вбачають у тому, що він дає змогу ощадливо описати структуру мови. Дослідники виокремлюють три аспекти такого застосування [Taylor 2003]:

1. Опис пропорційних відношень у лексиці (наприклад, у семантиці термінів спорідненості, які можуть відрізнятися однією з набору бінарних сем), відношень включення та гіпонімії.

2. Визначення так званих "природних класів" об'єктів, наприклад, ознака [людина] окреслює клас людей, а ознака [-живе] окреслює клас неживих предметів. Ці класи використовують при формулюванні обмежень лексичної сполучуваності.

3. Аналіз значення на рівні речення, зокрема розмежування синтетичних, аналітичних та аномальних речень, а також зв'язків між реченнями (приміром, відношення логічного слідування та інших логічних відношень).

Варіант класичного підходу, який втілює у своїй теорії А. Вежицька [Wierzbicka 1996], дає змогу розмежувати лексичні значення й експлікувати нетривіальні нюанси семантики різних мовних одиниць, однак і тут постають проблеми з описом конкретних концептів [Старко 2007].

Лінгвісти, які мають великий досвід застосування семантичних ознак у дослідженні лексичної семантики, доходять висновку, що хоча семантичні маркери мають значне поширення, вони далеко не вичерпують значення слів. Наприклад, Р. Джекендоф вказує на труднощі із дефініюванням слів *качка* (англ. duck) і *гуска* (англ. goose) – окрім очевидного факту, що це істоти, не-люди й різновиди водоплавної птиці, він не бачить змоги розмежувати їх. Для розрізнення зовнішнього вигляду цих птахів (а це важлива відмінність для носіїв мови) такі класичні семантичні ознаки, як [+довга шия], аж ніяк надаються [Jackendoff 1990]. До того ж, викликає сумніви статус деяких із запропонованих семантичних маркерів, що їх зараховують до примітивів [Taylor 2003]. Наприклад, ознака [чоловіча стать] пов'язана з досить складними уявленнями про світ.

Класичний підхід до категоризації наштовхується на низку проблем. З епістеміологічного погляду, знання про категорійну належність малоінформативне. За класичною теорією, людина може встановити належність об'єкта до категорії, лише перевіривши наявність у нього всього набору необхідних і достатніх ознак. Однак у такому разі отримане категорійне знання не приносить жодної користі, бо не дає нічого нового, не уможливлює формулювання жодних передбачень чи очікувань. Звісно, якщо категорійне знання надходить через вербальний канал, а не з власного досвіду, чи коли зарахування до категорії відбувається на основі, скажімо, однієї унікальної ознаки категорії, то з'являється когнітивний вигравш.

Друга проблема полягає в тому, що ознаки самі є категоріями. Наприклад, щоб перевірити, чи властива об'єкту ознака [наявність пір'я], потрібно розуміти, що таке пір'я, а це вже окрема категорія зі своїми ознаками, які відрізняють її від, скажімо, луски чи пуху. За класичною теорією, категорію "пір'я" характеризує набір необхідних і достатніх ознак, які потрібно встановити. Як бачимо, цей процес набуває форму нескінченної регресії. Зупинити її може лише набір семантичних примітивів. Однак поняття семантичних примітивів не позбавлене власних специфічних проблем. Найкращою демонстрацією життєздатності й правильності класичного підходу є формулювання дефініцій з дотриманням його вимог. Саме це спробувала зробити Анна Вежбицька, й її результати заслуговують на докладніший розгляд.

Абстрактний характер класичних ознак нерідко різко контрастує з реальним людським досвідом і знанням. Проблема ознак має ще й інший аспект: визначення категорії через певну ознаку передбачає,

що ця ознака повинна бути відома до засвоєння категорії, тобто бути концептуально простішою. Однак очевидно, що в багатьох випадках ситуація інакша. Приміром, за класичною теорією, концепт ПТАХ спирається на ознаку [наявність пір'я], однак що таке пір'я ми розуміємо лише в контексті знання про птахів. До того ж, деякі ознаки нерозривно пов'язані з ширшим концептом, в дефініції якого вони фігурують. Наприклад, *спинка* має своє властиве значення лише в межах концепту, що відповідає цілому об'єкту (як-от СТИЛЕЦЬ, КРИСЛО, ДИВАН). Цілком природно описувати стілець як об'єкт, що складається, зокрема, зі спинки, однак зрозуміти цей останній концепт можна лише з посиланням на СТИЛЕЦЬ. Д. Круз [Cruse 2000] наводить ще один промовистий приклад такого замкненого кола: *ніж* може мати визначення "інструмент для різання, що має лезо й руків'я". Однак таке, здавалося б, задовільне тлумачення, не відрізняє його від сокир, пилок та інших різальних інструментів. Проблема тут полягає не в браку вирізняльної ознаки, а в труднощах опису *перцептивних* відмінностей у формі леза, руків'я та способу різання – всі вони специфічні для кожного типу інструмента. Це наводить на думку, що наше уявлення про ножі складається з інформації, яка вказує на вигляд та частини інструмента, а також конкретні способи орудування ним. Іншими словами, принаймні деякими категоріями ми оперуємо як холистичними сутностями (гештальтами) й пов'язуємо їх із життєвим досвідом, а не збираємо їх із необхідних і достатніх ознак.

Класичних категорій дуже небагато у звичайній мові. Натомість їхньою сферою є фахова мова (наукова, ділова, правова) – у ній експерти свідомо дають дефініції поняттям, окреслюючи в такий спосіб класичні категорії. Наприклад, офіційно людина стає дорослою, коли їй виповнюється 18 років. Таке визначення встановлює чітку межу категорії, й надає однакового статусу всім особам, старшим за 18 – усі вони однаковою мірою дорослі. Проте в побутовому вжитку ця категорія гнучкіша й залежить від кількох, теж гнучких параметрів: вік (важливий чинник, але не прив'язаний до точної дати), зрілість емоційна й фізична, відповідальність, самостійність [Taylor 2003, 39].

Жорсткіші критики класичного підходу вказують на те, що за два тисячоліття від часу формування підходу філософи не випрацювали узгодженого класичного визначення хоча б якогось важливого концепту. Навіть такий традиційний приклад, як математичне поняття трикутника, дає підстави для критики (див. про це [Andersen

2006]). Класичні дефініції не можна сформулювати для багатьох повсякденних, наївних концептів, як це блискуче продемонстрував Л. Вітгенштайн у своїх "Філософських дослідженнях", зокрема на прикладі слова *гра* [Вітгенштайн 1995]. Класична модель не передбачає прототипових ефектів, тобто нерівного статусу членів категорії. Не пояснює вона й те, чому на практиці багато категорій мають "розмиті межі", адже вони мали б бути чітко відмежовані від своїх сусідів.

Отже, класичний підхід до категоризації характеризує набір таких принципів: категорії визначаються набором необхідних і достатніх ознак; ознаки бінарні; членство в категорії бінарне; категорії мають чіткі межі; члени категорії мають рівний статус; категорії не мають внутрішньої структури. Цей підхід корисний для опису структури лексикону, логічних зв'язків між реченнями, формулювання обмежень лексичної сполучуваності, завдань автоматичного опрацювання природної мови. Однак не позбавлений він і проблем: малоінформативність знання про категорійну належність; проблема природи ознак та зв'язку їх із цілим концептом; високий рівень абстрактності; проблематичність формулювання несуперечливих класичних дефініцій. Класичний підхід складно застосувати до категорій із перцептивною основою. Більшість класичних категорій знаходимо у фаховій мові, де мовці домовляються про межі категорій і намагаються чітко їх проводити. Натомість у загальному мовному вжитку класичних категорій обмаль. Класична модель не передбачає ефектів прототиповості й "розмитості меж" категорій, поширених у природній мові. Загалом можна твердити, що класичний підхід до категоризації спрацьовує переважно в тих сферах, де потреби людей вимагають конструювання категорій із чітко заданими, домовленими межами, й малозастосовний до процесів категоризації в побутовому, щоденному вжитку. Особливості функціонування класичних категорій, зокрема у фаховій мові, заслуговують на докладніше вивчення.

1. *Аристотель*. Сочинения в четырех томах. – М.: Мысль, 1976. – Т. 1. Ред. В. Ф. Асмус. – 550 с. 2. *Витгенштайн Л.* Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Л. Вітгенштайн; [пер. з нім. Є. Попович]. – К. : Основи, 1995. – 311 с. 3. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г.]. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 245 с. 4. *Старко В.* Концепт ГРА / В. Старко. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 204 с. 5. *Andersen H.* The cognitive structure of

scientific revolutions / H. Andersen, P. Barker, X. Chen. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 199 p. 6. *Cruse D. A.* Aspects of the micro-structure of word meanings / D. A. Cruse // Polysemy: Theoretical and Computational Approaches : [Ed. by Y. Ravin and C. Leacock]. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – Pp. 30-51. 7. *Jackendoff R.* Semantic Structures / R. Jackendoff. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1990. – 322 p. 8. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization / J. R. Taylor. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 3rd edition. – 308 p. 9. *Wierzbicka A.* Semantic Primes and Universals / A. Wierzbicka. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 500 p.

Сукаленко Т.М., к. філол. н., доц., **Солодка І.В.**, студ.,
НУ державної податкової служби України

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОВИ

Стаття присвячена аналізу основних підходів до розгляду поняття "мовна особистість" у сучасному мовознавстві, акцентовано увагу на специфіці формування мовної особистості у процесі навчання рідної мови.

Ключові слова: мова, мовна особистість, лінгвістика, мовна діяльність.

Статья посвящена анализу основных подходов к рассмотрению понятия "языковая личность" в современном языкознании, акцентировано внимание на специфике формирования языковой личности в процессе обучения родному языку.

Ключевые слова: язык, языковая личность, лингвистика, речевая деятельность.

The article presents the analysis of basic approaches to the definition of the concept "linguistic subject" in modern linguistics; special regard is given to the specificity of forming the linguistic subject in the course of teaching the vernacular language.

Key words: language, linguistic subject, linguistics, speech activities.

Проблема особистості посідає одне із центральних місць як у філософії, психології, так і в лінгвістиці. Особистість – це багатогранне і багатовимірне поняття і залежно від завдань, які

ставить перед собою та чи інша наука, кожна з них має свою мету дослідження і своє бачення цього поняття.

Домінування ідеї антропоцентризму в лінгвістиці, суть якої визначається як "людина в мові" [Бенвеніст 1974], дозволило розглядати мову в широкому контексті буття людини, у тісному зв'язку з її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю й культурним середовищем. Першочерговими виявилися питання про те, як мова пов'язана зі світом людини, як людина залежить від мови, як ситуація спілкування визначає вибір мовних засобів [Ставина 2008, 3].

У наш час дослідження мовної особистості є актуальним і перспективним, тому що людина входить у комунікацію як особистість, при цьому маючи всі притаманні їй характеристики. Неповторний стиль спілкування притаманний саме мовним особистостям, а не пересічним носіям мови, що й виокремлює її в суспільстві.

Метою статті є аналіз основних підходів до розгляду поняття "мовна особистість" у сучасній лінгвістиці, зокрема специфіки формування мовної особистості у процесі навчання рідної мови.

Щодо питання передумов і "первинності" введення поняття "мовна особистість" у науковий обіг, слід назвати таких дослідників: К. Ажеж, М. Бірвіш, Р. Будагов, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, Е. Косеріу, С. Петров, [Караулов 1987, 3–30], О. Потебня, О. Шахматов, Г. Штейнталь [Селіванова 2008, 597]. Серед розробників проблеми мовної особистості виділяють: Г. Богіна, Л. Вайсгербера, Ю. Караулова, В. Красних, Д. Леонтьєва, О. Леонтьєва, А. Пузирьову та ін. До цієї проблеми також звертаються Ф. Бацевич, В. Гак, Т. Дрідзе, Я. Луп'ян, Р. Нортон, І. Сусов, С. Сухих та інші [Бацевич 2004, 186–191].

Найповніше і найсистемніше проблема мовної особистості досліджена Ю.М. Карауловим (1987), згодом з'явилися роботи, присвячені вивченню і розробці теорії мовної особистості, окреслилися певні аспекти вивчення проблеми мовної особистості: у когнітивному аспекті (А.П. Бабушкін, А.М. Шахнарович), у прагматичному аспекті (К.Ф. Сєдов), у комунікативно-діяльнісному аспекті (І.В. Сентенберг, С.А. Сухих, В.І. Шаховський), в аспекті культурного простору (О.Д. Вишнякова, В.І. Карасик, В.В. Колесов, Т.В. Кочеткова, В.В. Красних), у культурологічному аспекті (В.В. Воробйов).

З позиції лінгвістики, дослідники розглядають особистість як мовну, розуміючи її як "сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення і відтворення нею мовних

(текстів), які розрізняються а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною і точністю відображення дійсності, в) певною цільовою спрямованістю ... " [Караулов 1987, 3].

На думку О. Селіванової, мовна особистість – "іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу" [Селіванова 2006, 370].

В.А. Маслова наголошує на тому, що "мовна особистість існує в просторі культури, яка відображена в мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому та ін.), у поведінкових стереотипах і нормах, у предметах матеріальної культури та ін. Визначальна роль у культурі належить цінностям нації, які є концептами смислів" [Маслова 2001, 118–119].

Виокремилася навіть певна парадигма мовних особистостей, до якої дослідники додають ще кілька понять: "комунікативна особистість" (І.В. Сентенберг), "словникова особистість" (В.І. Карасик), "етносемантична особистість" (С.Г. Воркачов), "емоційна мовна особистість" (В.І. Шаховський), "дискурсивна особистість" (Л.М. Синельникова), "модельна особистість" (В.І. Карасик, О.О. Дмитрієва) [Шойсоронова 2006, 5].

За словами Ю. Караулова, власне мовна особистість починається не з нульового рівня (який становить стандартну, стійку, частину її), а з лінгвокогнітивного (тезаурусного) рівня, коли "вона виявляє можливість індивідуального вибору і надання переваги одному поняттю як важливішому в суб'єктній ієрархії цінностей, в особистісному тезаурусі, а не тієї ідеї, яка найчастіше претендує на певне місце у стандартному тезаурусі відповідного соціально-мовленнєвого колективу" [Караулов 1987, 53].

У лінгвістичних працях звертається увага на формування особистості у процесі оволодіння мовою, використання мови в усіх сферах діяльності людини. Мовна особистість відображає мовну картину суспільства в цілому, вона є своєрідною національною особистістю.

Відомий психолог О. Леонтьєв стверджував, що "... мова є передусім мовою особистості" [Леонтьєв 2003, 282]. Саме так він визначав зв'язок між мовою й особистістю. Сказані ним слова означають те, що без мови немає особистості, вона є основою формування мовної особистості. Мова не існує поза особистістю, адже ці два поняття тісно взаємопов'язані.

Наприклад, в українському педагогічному дискурсі лінгводидактичною проблемою залишається проблема аксіологічного аспекту формування мовної особистості, що розкриває її ціннісно-оцінні орієнтації у виборі мови спілкування. На жаль, і серед учнів, і студентів поширений мовний нігілізм, відсутні перспективи власного мовного розвитку й удосконалення [Мацько 2006, 3]. У таких соціокультурних умовах зростає роль високопрофесійного, компетентного вчителя (викладача), який прищеплює молодому поколінню любов до рідної мови.

Російський мовознавець І. Сусов зауважував, що "сама особистість володіє мовленнєвою ситуацією; вона може піднятися над обставинами спілкування, спрямовувати в необхідному напрямі розвиток дискурсу. Включена в дискурс, вона водночас творить його. А це означає, що в дискурсі втілюються темпераменти, здатність до здійснення певних видів діяльності, зокрема комунікативної, домінуючі почуття і мотиви діяльності, індивідуальні психологічні особливості тощо" [Цит. за: Бацевич 2004, 187].

Під час вивчення мови формується особистість. Чим більше знань, навичок, вмінь, тим на вищій сходинці знаходиться рівень її освіченості, розвитку, професіоналізму.

До структурних компонентів мовної особистості В.А. Маслова відносить світоглядний і ціннісний як базові для формування національного характеру, а також культурологічний, який полягає в засвоєнні загальнолюдської й національної культури. Ці компоненти визначають глибинне й індивідуальне, притаманне особистості, виявлюване через її діяльність, найважливішою з яких є мовленнєва діяльність [Маслова 2001, 119].

Мова є своєрідним путівником на шляху пізнання самого себе. Отже, особистість не може пізнати, зрозуміти, реалізувати себе без мови.

Вичерпної типології мовних особистостей ще не створено. Найприйнятнішою з них є типологія Ю. Караулова. Він подає структуру мовних особистостей, організовану на трьох рівнях.

1. "Вербально-семантичний рівень – передбачає нормальне володіння природною мовою. Це "власне" мовна компетенція.

2. Когнітивний рівень – охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику вихід через мову, через процеси говоріння і розуміння – до знання, свідомості, процесів пізнання людини. Його одиницями є поняття, що виформовуються у кожній мовній особистості в більш чи менш упорядковану, більш чи менш систематизовану "картину світу".

3. Прагматичний рівень – охоплює мету, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності. Цей рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від оцінювання її мовленнєвої діяльності до осмислення її" [Цит. за: Бацевич 2004, 189].

О. Тарасова проектує рівні Ю. Караулова на контексти структури комуніканта: "мікроконтекст, що характеризує мовця як конкретну мовну особистість із наявною комунікативною інтенцією, властивою їй у конкретній ситуації спілкування; макроконтекст, який відносить мовця до певного соціуму й культури; метаконтекст, що характеризує світобачення мовця і ту концептуальну систему, у межах якої він мислить" [Селіванова 2006, 370].

Мовну особистість оцінюють відповідно до її інтелектуального рівня, особливостей мисленнєвої діяльності, поглядів на світ, способів оволодіння знаннями й уміннями мовного спілкування.

З огляду на особистісні риси індивідів С. Сухих виокремлює гармонійний, конфліктний та імпульсивний типи особистостей.

"Гармонійний тип характеризується пластично-динамічною установкою, плановою поведінкою, втіленою в домінування чітких стратегій, когерентністю (зв'язністю, логічністю розвитку) теми, що розвивається; домінуванням маркерів упевненості; позитивним ставленням до загальної теми спілкування; дотриманням соціальних схем і норм; відсутністю вираженої боротьби за роль комунікативного лідера; здатністю змінювати установку під впливом аргументації; підтриманням усіх принципів кооперації.

Конфліктний тип – йому властива грубо-статична установка, імпульсивність, бажання лідерства у спілкуванні, егоцентричність мовлення, порушення когерентності теми розмови; недотримання соціальних норм і схем; домінування модальних маркерів зі значенням непевності, наявність іронії, сарказму, конфліктне зіткнення інтенцій.

Імпульсивний тип – це "раб" ситуації спілкування. Характеризується бажанням отримати лідерство в спілкуванні, порушенням соціальних норм і схем, швидкою зміною точок зору на одне і те ж саме явище; схильністю до негативної оцінки соціальних чинників, швидкої зміни тем спілкування. Партнери спілкування можуть легко впливати на нього" [Цит. за: Бацевич 2004, 189].

З урахуванням стилів спілкування психологи виокремлюють такі типи особистостей:

- "гнучкий": вирізняється швидкою орієнтацією в ситуації, розумінням підтексту повідомлення, умінням керувати своїми емоційними станами та обставинами спілкування;

- ригідний: характеризується недостатнім умінням аналізувати власну поведінку і поведінку партнера, слабким самоконтролем, неадекватною самооцінкою. Людині з таким стилем спілкування важко знайти необхідний тон.

- перехідний (проміжний): поєднує риси гнучкого та ригідного типів" [Цит. за: Бацевич 2004, 189].

Зауважимо, що кожній особистості потрібно вміти осмислювати свою соціальну роль і бути готовою давати оцінку та робити власні висновки, які реалізуються під час мовленнєвої діяльності, при спілкуванні людей, створенні тексту відповідно до мотивів і настанови індивідуальної обстановки.

Як бачимо, у становленні особистості важливе місце займає мова, яка є невід'ємною частиною формування думки, засобом пізнання світу, засобом спілкування. Мова відображає життя, як і мовну особистість, її суспільну діяльність, власну самосвідомість, яка представлена в мовотворчості, використанні мови щодо осмислення ідей народу, його культури тощо.

Вільне володіння рідною мовою допомагає індивіду в різних ситуаціях, наприклад, протягом здобуття професії, полегшує вивчення професійної лексики і завдяки набутим знанням спеціаліст стає освіченим і кваліфікованим.

Вивчення української мови спонукає особистості самостійно визначати мету самонавчання, самовиховання, саморозвитку та сприяє кращій її реалізації. Маючи певні навички, певний фундамент знань, людина готова до подальшого професійного навчання.

Отже, мовна особистість передбачає дослідження різних видів поведінки, діяльності, комунікації, інтелекту, духовності, менталітету, емоцій та усього іншого, що є суттю самого поняття людини. Мовна особистість є поєднанням в особі мовця його прагнення до творчого самовираження, вільного автоматичного здійснення усебічної мовної діяльності та мовної компетенції.

Мова становить середовище, у якому кожна людина посідає своє місце. Тому слід виділяти культурно-історичну унікальність світу людини. Завдяки мові формується неповторна мовна особистість, яка є унікальною. До того ж, унікальність світу людини в мові зумовлена саме її внутрішньою глибиною, потенційною багатозначністю,

професійною визначеністю і спрямованістю. Вивчення та засвоєння знань із мови є надзвичайно важливою частиною діяльності кожної людини в суспільстві. Знання рідної мови сприяє формуванню інтелектуально розвиненої, високоморальної, національно свідомої, духовно багатой особистості для якої важливим має бути досконале володіння виражальними засобами української мови, стилями, жанрами тощо в різних видах мовленнєвої діяльності.

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 304 с. 2. *Выготский Л.С.* Избранные психологические исследования / Л.С. Выготский. – М.: Издательство АПН РСФСР, 1956. – 519 с. 3. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с. 4. *Леонтьев А.А.* Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М.: "Смысл", 2003. – 287 с. 5. *Маслова В.А.* Лингвокультурология: учеб. пособ. / В.А. Маслова. – М.: Изд. центр "Академия", 2001. – 208 с. 6. *Мацько Л.І.* Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу / Л.І. Мацько // Дивослово. – 2006. – №7. – С. 2–4. 7. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова. – П.: Довкілля. – К., 2008. – 712 с. 8. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 9. *Ставина Н.А.* Концепт *ersönlichkeit* и его актуализация в немецком языковом сознании: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / Н.А. Ставина. – Иркутск, 2008. – 21 с. 10. *Шойсоронова Е.С.* Языковая личность: этнический аспект (на материале бурятской языковой личности) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.19 "Теория языка" / Е.С. Шойсоронова. – Улан-Удэ, 2006. – 22 с.

Суслова М.О., асп.,

Запорізький національний університет

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ІСЛАМ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ)

У статті подано результати експериментального дослідження концепту ІСЛАМ в іспанській та французькій лінгвокультурах. Побудована модель досліджуваного концепту, визначені когнітивні ознаки та описана його структура.

Ключові слова: асоціативний експеримент, концепт, лінгвокультура.

В статье представлены результаты экспериментального исследования концепта ИСЛАМ в испанской и французской лингвокультурах. Построена модель исследуемого концепта, определены когнитивные признаки и описана его структура.

Ключевые слова: ассоциативный эксперимент, концепт, лингвокультура.

The article deals with the results of the experimental research of the concept ISLAM in Spanish and French linguistic cultures. The concept's model was built, the cognitive features are revealed and the concept's structure was described.

Key words: associative experiment, concept, linguistic culture.

У сучасній лінгвоконцептології, окрім вивчення особливостей вербальної репрезентації концептів у різних типах текстів, виокремлюються й дослідження концепту методом асоціативного експерименту, який є досить продуктивними для опису сучасної концептуальної системи [Концептуальные исследования 2011, 91]. Залучення результатів лінгвістичних експериментів до концептологічних студій визнається ученими необхідним та ефективним (В.І. Карасик, З.Д. Попова, І.А.Стернін, Н.О.Сегал). Нами з **метою** побудови лінгвокогнітивної моделі концепту ІСЛАМ було проведене опитування носіїв іспанської та французької мов. **Об'єктом** дослідження стали відповіді реципієнтів, отримані в результаті проведення асоціативного експерименту, а **предметом** – когнітивні ознаки концепту ІСЛАМ, його модель та структура в мовній свідомості іспанців та французів.

Для дослідження була використана методика вільного експерименту. Період проведення експерименту – 2011–2012 рр. Опитування респондентів проводилося через мережу Інтернет: на спеціально створених нами сторінках з анкетною окремо для двох груп інформантів <http://sondagefr.blogspot.com/>; <http://encuestaes.blogspot.com/>, а також у формі індивідуального опитування із залученням форумів, чатів та соціальних мереж (Facebook, Interpals тощо). В експерименті взяли участь 201 особа, з яких 101 складають носії іспанської мови (64 чол., 37 жін.) та 100 – французької мови (57 чол., 43 жін.). Кількість відмов: іспанці – 7 (7% від загальної кількості опитаних); французи – 4 (4%). Учасникам дослідження пропонувалося відповісти на питання: *Escriba las 3*

primeras palabras que Usted asocia con la noción "islam" / Citez les trois premiers mots qui vous viennent à l'esprit en association du terme "islam".

Із отриманих у результаті експерименту 211 реакцій на слово-стимул *islam* від іспаномовних інформантів було відібрано та залучено до аналізу 176 асоціатив, які сформували наступне асоціативне поле: *Religión* (38); *Meca* (10); *Alá* (11); *Corán* (10); *cultura* (6); *Mahoma* (5); *fanatismo* (5); *mezquita* (4); *árabe* (4); *machismo* (3); *dictadura* (2); *extremista* (2); *fe* (2); *ideología* (2); *intolerancia* (2); *mentira* (2); *musulmán* (2); *paz* (2); *retrograda* (2); *tradición* (2); *yihad* (2); *11-S* (1); *antigua* (1); *Alá (Dios)* (1); *amor* (1); *árabes* (1); *Asia* (1); *barbaridad* (1); *cerrado* (1); *conservador* (1); *cordero* (1); *expansionista* (1); *extranjero* (1); *fanático* (1); *hégira* (1); *hermandad* (1); *innecesario* (1); *fantasía* (1); *fascismo* (1); *forma de vida* (1); *fraternidad* (1); *fundamentalismo* (1); *guerra* (1); *intransigente* (1); *irracional* (1); *judaísmo* (1); *kebab* (1); *Laden* (1); *leyes* (1); *mezquita* (1); *moro* (1); *moros* (1); *multitud* (1); *naciones= petróleo* (1); *necesidad de flexibilización* (1); *no alcohol* (1); *no cerdo* (1); *no fumar* (1); *oriental* (1); *Oriente medio* (1); *oriente próximo* (1); *países árabes* (1); *religión dañina* (1); *religión nacida en Oriente medio a mediados del siglo I* (1); *religión original del norte de África* (1); *religión tribal* (1); *problema* (1); *rareza* (1); *Reconquista* (1); *respeto* (1); *rezar* (1); *Ribéry* (1); *rigidez* (1); *secta* (1); *sharia* (1); *sometimiento* (1); *terrorismo* (1); *tradición cultural* (1); *violencia* (1).

Від франкомовних інформантів було отримано 228 реакцій, з яких відібрано та залучено до аналізу 191 реакція, що формує таке асоціативне поле слова-стимулу *islam* у французькій мові: *Religion* (34); *Coran* (14); *Mahomet* (6 в тому числі варіанти написання *Mahomé*, *Mahomed*); *terrorisme* (7); *musulman* (6); *mosquée* (5); *ramadan* (4); *Allah* (4); *croyance* (4); *la Mecque* (4); *barbe* (3); *culture* (3); *Moyen-Orient* (3); *prière* (3); *soumission à Dieu* (3); *voile* (4); *fanatisme* (3); *5 piliers* (2); *arabe* (2); *danger* (2); *Dieu* (2); *guerre* (2); *minaret* (2); *mosquées* (2); *pétrole* (2); *paix* (3); *soumission* (2); *terroriste* (2); *tolérance* (2); *abaissement des autres religions* (1); *accueil* (1); *Afrique* (1); *Afrique du nord* (1); *Al Qaida* (1); *amour* (1); *arabes* (1); *au-delà* (1); *autoritarisme* (1); *banlieues* (1); *Ben Laden* (1); *choix (car la religion c'est un choix personnel)* (1); *colonisateur* (1); *communauté* (1); *culte* (1); *dogme* (1); *fondamentalisme* (1); *guerre religieuse* (1); *haine* (1); *hallal* (1); *histoire* (1); *hospitalité* (1); *hypocrisie* (1); *idéologie* (1); *immobilisme* (1); *inégalité homme/femme* (1); *invasion* (1); *intégrisme* (1); *intolérance* (1); *islamisme* (1); *islamiste* (1); *menace* (1); *mépris* (1); *monde arabe* (1); *moyen-age* (1); *obscurantisme* (1); *Orient* (1);

patience (1); peur (1); philosophie (1); prophète (1); religion, mais qui en ce moment est exploitée est mis en dérive par un certain nombre de gens (1); religion monothéiste nouvelle (1); respect (1); richesse culturelle (1); robe(1); sagesse (1); shariah (1); spiritualité (1); tchador (1); tradition (1); très pratiqué (1); unicité de Dieu (1); unité (1); violence(1); vision du monde (1).

Представлені асоціації були проаналізовані, у результаті чого було отримано такий набір когнітивних ознак концепту ІСЛАМ, що розподіляються за його основними структурними компонентами – понятійним субстратом, перцептивно-образним адстратом і валоративним епістратом.

Макроструктура концепту ІСЛАМ в іспаномовній свідомості

Понятійний субстрат (121)

- Релігія **(38)**: *Religión (38)*.
- Атрибути ісламу як релігії **(48)**:
  - віра в Бога (13): *Alá (11); fe (2); Alá (Dios) (1);*
  - священне місто – Мекка (10): *Meca (10);*
  - священна книга – Коран (10): *Corán (10);*
  - центральна фігура – пророк Мухаммед (5): *Mahoma (5);*
  - культова споруда – мечеть (5): *mezquita (5)*
  - виконання певних норм та приписів: (4): *sharia (1); leyes (1); forma de vida (1); rezar (1).*

- Має регіони, час та середовище появи та розповсюдження (Азія, Близький Схід, Африка) **(9)**: *Asia (1); oriental (1); Oriente medio (1); oriente próximo (1); religión nacida en Oriente medio a mediados del siglo I (1); religión original del norte de África (1); religión tribal (1); antigua (1); hégira (1).*

- Культура **(9)**: *cultura (6); tradición (2); tradición cultural (1).*
- Є релігією арабів **(6)**: *árabe (4); árabes (1); países árabes (1).*
- Ідеологія **(5)**: *ideología (2); yihad (2); fundamentalismo (1).*
- Суспільство **(6)**: *musulmán (2); moro (1); moros (1); hermandad (1); fraternidad (1).*

Перцептивно-образний адстрат (22)

Перцептивний образ (7):

- Зоровий (3): *cordero (1); naciones= petróleo (1); Ribéry (1);*
- Смаковий (3): *no alcohol (1); no cerdo (1); kebab (1);*
- Нюховий: *no fumar (1);*

Когнітивний образ (15):

- обмеження свобод/прав (5): *tachismo (3); dictadura (2);*
- поширюється (3): *expansionista (1); multitud (1); rareza (1);*

- мир (2) *paz* (2);
- війна *guerra* (1);
- секта *secta* (1);
- покірність *sometimiento* (1);
- історія *Reconquista* (1);
- інші релігії *judaísmo* (1).

Валоративний епістрат (33)

Позитивна оцінка (2):

позитивні почуття та емоції (2): *respeto* (1); *amor* (1);

Негативна оцінка (31):

- фанатизм (6): *fanatismo* (5); *fanático* (1);
- тероризм (6): *extremista* (2); *11-S* (1); *Laden* (1); *terrorismo* (1); *fascismo* (1)
- нетолерантність (5): *intolerancia* (2); *intransigente* (1); *necesidad de flexibilización* (1); *rigidez* (1);
- незмінний, закритий (4): *retrograda* (2); *cerrado* (1); *conservador* (1);
- брехня, вимисел (3): *mentira* (2); *fantasía* (1);
- жорстокість (2): *violencia* (1); *barbaridad* (1)
- нерациональний *irracional* (1);
- непотрібний *innecesario* (1);
- проблема *problema* (1);
- чужий *extranjero* (1);
- шкідливий *religión dañina* (1).

Макроструктура концепту ІСЛАМ у франкомовній свідомості

Понятійний субстрат (125)

- Релігія (35): *Religion* (34); *religion monothéiste nouvelle* (1);
- Атрибути ісламу як релігії (61):
- віра в Аллаха, підкорення йому (16): *Allah* (4); *croyance* (4); *soumission à Dieu* (3); *Dieu* (2); *unicité de Dieu* (1); *culte* (1); *dogme* (1);
- священна книга – Коран (14): *Coran* (14);
- культова споруда – мечеть (9): *mosquée* (5); *minaret* (2); *mosquées* (2);
- 5 стовпів (9): *5 piliers* (2); *ramadan* (4); *prière* (3);
- центральна фігура – пророк Мухаммед (7): *Mahomet* (6); *prophète* (1);
- священне місто – Мекка (4): *la Mecque* (4);
- виконання певних норм та приписів (2): *shariah* (1); *hallal* (1).

- Суспільство (8): *musulman* (6); *communauté* (1); *unité* (1);
- Має регіони розповсюдження (Азія, Близький Схід, Африка) (6): *Afrique* (1); *Afrique du nord* (1); *Moyen-Orient* (3); *Orient* (1)
- Ідеологія (5): *idéologie* (1); *islamisme* (1); *islamiste* (1); *intégrisme* (1); *fondamentalisme* (1);
- Є релігією арабів (4): *arabe* (2); *arabes* (1); *monde arabe* (1);
- Культура (4): *culture* (3); *tradition* (1);
- Філософія (2): *philosophie* (1); *vision du monde* (1).

Перцептивно-образний адстрат (29)

Перцептивний образ (12):

- Зоровий *barbe* (3); *voile* (4); *pétrole* (2); *tchador* (1) *banlieues* (1); *robe* (1).

Когнітивний образ (17):

- покірність (3): *sagesse* (1); *soumission* (2);
- мир (3): *paix* (3);
- війна (3): *guerre* (2); *guerre religieuse* (1);
- розповсюджується (3): *très pratiqué* (1); *invasion* (1); *colonisateur* (1);
- обмеження свобод/прав (2): *inégalité homme/femme* (1); *autoritarisme* (1);
- історія (2): *histoire* (1); *moyen-age* (1);
- вибір: *choix* (*car la religion c'est un choix personnel*) (1).

Валоративний епістрат (37)

Позитивна оцінка (10):

- позитивні якості (6): *patience* (1); *hospitalité* (1); *accueil* (1); *spiritualité* (1); *au-delà* (1); *richesse culurelle* (1);
- позитивні почуття та емоції(2): *amour* (1); *respect* (1);
- толерантність (2): *tolérance* (2);

Негативна оцінка (27):

- тероризм (11): *terrorisme* (7); *terroriste* (2); *Al Qaida* (1); *Ben Laden* (1);
- фанатизм *fanatisme* (3);
- негативні почуття або емоційний стан (3): *mépris* (1); *haine* (1); *peur* (1);
- небезпека (3): *danger* (2); *menace* (1);
- незмінний (2): *immobilisme* (1); *obscurantisme* (1);
- нетолерантність: *intolérance* (1);
- негативні моральні якості: *hypocrisie* (1);

- на іслам здійснюють вплив: *religion, mais qui en ce moment est exploitée, est mis en dérive par un certain nombre de gens* (1)
- іслам негативно впливає *abaissement des autres religions* (1);
- жорстокий *violence* (1);

Таким чином, найбільш об'ємно у двох лінгвокультурах представлений понятійний компонент концепту (ісп.: 68,75%, фр.: 65,4%), що засвідчує раціональне сприйняття ісламу іспанцями та французами. Найяскравішими когнітивними ознаками виступають *релігія* (ісп.: 31,4%, фр.: 28% від усіх понятійних ознак) та *атрибути ісламу як релігії* (ісп.: 39,6%, фр.: 48,8%). Перцептивно-образний компонент концепту ІСЛАМ не є його визначальним складником у двох лінгвокультурах (ісп.: 12,5%, фр.: 15,2 %); представлені у змісті ознаки концепту формуються когнітивними образами, що переважають (ісп.: 68,2%; фр.: 58,6% від усіх образів концепту) та перцептивними (ісп.: 31,8%, фр.: 41,4%). Змістове наповнення валоративного епістрату концепту в іспанській лінгвокультурі характеризується чітко негативною аксіологічною маркованістю (93,9%) на відміну від французької, де негативна оцінка хоча і превалює (73%), усе ж таки третина змісту прошарку містить позитивно оцінні лексеми-репрезентанти (27%). У французькій лінгвокультурі на аксіологічній шкалі зі знаком + іслам характеризується позитивними моральними якостями та толерантністю. В іспанській лінгвокультурі серед негативно маркованих когнітивних ознак домінують такі, як *фанатизм, тероризм, нетолерантність*, у французькій – *тероризм, фанатизм, негативні почуття/емоційний стан, небезпека*.

1. Концептуальные исследования. Введение : учеб. пособие / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 176 с.

О.О.Суховій, к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПЦІЯ ПОСІБНИКА ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

Стаття репрезентує концепцію нового посібника для практичних занять з української діалектології для студентів Інституту філології. Описано структуру посібника, подано приклади завдань, схарактеризовано принципи добору текстів і вправ.

Ключові слова: українська діалектологія, посібник, практичні заняття.

Статья представляет концепцию нового пособия для практических занятий по украинской диалектологии для студентов Института филологии. Описана структура пособия, даны примеры заданий, охарактеризованы принципы выбора текстов и упражнений.

Ключевые слова: украинская диалектология, пособие, практические занятия.

The article represents the conception of the new text-book for the practical classes on Ukrainian Dialectology for the students of The Institute of Philology. The structure of the text-book is described, the examples of exercises are given, the principles of the texts and exercises selection are characterized.

Key words: Ukrainian Dialectology, the text-book, the practical classes.

Питання укладання нового посібника для практичних занять з української діалектології для студентів Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка постало давно, адже досі на практичних заняттях викладачі послуговувалися збірником вправ і завдань С. П. Бевзенка 1987 р. [Бевзенко 1987], самостійно дібраними чи розмноженими матеріалами, записами текстів із різних джерел тощо. Українська діалектологія невинно рухається вперед, виникають нові напрями досліджень, виходять друком нові теоретичні, текстграфічні, лексикографічні видання, матеріал із яких необхідно залучати до роботи на практичних заняттях. До того ж, студенти самостійно здійснюють записи діалектного мовлення, укладають власні словнички діалектної лексики під час діалектологічної практики. Цей матеріал зберігається в архіві кафедри історії та стилістики української мови і досі не входив до навчальних видань, хоча є надзвичайно цікавим і показовим. Теоретичне обґрунтування потреби укладання нового посібника для практичних занять із української діалектології аргументовано й вичерпно представлене у статті викладача кафедри історії та стилістики української мови Інституту філології А. А. Калетнік [Калетнік 2008]. Зокрема, проаналізовано етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку діалектології як науки; схарактеризовано основні підручники та посібники для студентів; акцентовано увагу на проблемних моментах. Цілком погоджуємося з тим, що потреба

укладання нового посібника вже назріла, і пропонуємо власну концепцію такого видання.

Пропонований нами посібник розраховано на студентів-філологів, що вивчають курс української діалектології. Відповідно до навчальних планів і програм Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, практичні заняття охоплюють 18 год. (9 занять). Кожне заняття представлене окремим розділом, що зручно для викладачів і студентів:

Заняття 1. Вступ. Українська діалектологія як спеціальна галузь мовознавства. Поняття про територіальні та соціальні діалекти. Джерела і методи вивчення народних говорів.

Заняття 2. Діалекти та українська літературна мова на різних етапах розвитку суспільства. Історія діалектологічних досліджень. Принципи діалектного членування української мови.

Заняття 3. Фонетична система української діалектної мови.

Заняття 4. Граматичні особливості української діалектної мови.

Заняття 5. Українська діалектна лексика і фразеологія.

Заняття 6. Північне наріччя української мови.

Заняття 7. Південно-західне наріччя української мови.

Заняття 8. Південно-східне наріччя української мови.

Заняття 9. Соціальні діалекти української мови.

За необхідності практичні заняття можна видозмінювати, орієнтуючись на можливі зміни в навчальній програмі.

Кожне заняття містить три блоки: теоретичний, практичний і тестовий, що дає змогу викладачеві варіювати види роботи, добирати завдання для аудиторного, самостійного чи домашнього виконання, написання рефератів тощо.

Теоретичний блок представлено у формі запитань, на які студенти мають дати відповіді після прослуханого лекційного курсу та прочитання підруничково-посібникової літератури. Перелік запитань вичерпно відбиває навчальний матеріал і передбачає не лише відтворення знань, а й наведення власних аргументів. Наприклад, запитання до підтеми "Методи збирання та аналізу діалектних матеріалів. Діалектологічні програми та питальники" можуть мати такий вигляд:

Назвіть основні джерела вивчення діалектної мови.

У який спосіб можна фіксувати діалектну мову?

Назвіть та схарактеризуйте основні методи збирання діалектних матеріалів. Який із них, на Вашу думку, ефективніший? Чому?

Що таке діалектологічний питальник? Для чого його створюють?

Назвіть відомі вам діалектологічні програми та питальники. У чому полягають відмінності між першими та новочасними програмами та питальниками?

Що таке лінгвогеографія?

Назвіть та схарактеризуйте основні методи дослідження діалектних матеріалів: описовий, картографічний.

Схарактеризуйте основні принципи картографування: картографічні знаки, штрихування, кольорові площини, ізоглоси, словесні написання.

Які є види лінгвістичних атласів?

Назвіть відомі Вам лінгвістичні атласи.

Що таке лінгвістичний макроатлас? Яка мета його укладання?

Назвіть сучасні макроатласи.

Що таке лінгвістична карта?

Які є типи лінгвістичних карт?

Які явища позначають на лінгвістичній карті? Які позначення при цьому використовують?

Що таке ізоглоса? Якими є види ізоглос?

Що таке пасмо ізоглос?

Що таке текстографування? Які його мета та завдання?

Які проблеми виникають при текстографуванні?

Які текстографічні праці Ви знаєте?

Практичний блок має на меті з'ясувати вміння студентів використовувати знання теорії в роботі з конкретним матеріалом: картами, текстами, словниками тощо. Завдання блоку з різних тем можуть бути такими:

– Проаналізуйте подані фрагменти програм і питальників, вкажіть на їхні спільні та відмінні риси [далі в посібнику представлено відповідний матеріал].

– Сформулюйте принципи передачі особливостей живого

мовлення, використані для запису таких текстів [далі в посібнику тексти наведено у транскрипції].

– Ознайомтеся з лінгвістичною картою № 22 "Наречений, наречена" з "Лексичного атласу гуцульських говірок української мови", укладеного Я.Рігером, прокоментуйте її [карту наведено].

– Ознайомтеся з лінгвістичною картою № 593 "Протеза перед о" з "Атласу бойківських говірок", т. VII, укладеного під керівництвом Я.Рігера, прокоментуйте її [карту наведено].

– Схарактеризуйте основні принципи представлення діалектної лексики у "Словнику буковинських говірок" [фрагмент словника наведено].

– Прочитайте фрагменти текстів художньої літератури з виразними діалектними рисами. Назвіть діалектизми (лексичні, фразеологічні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні), встановіть їх функції в тексті [фрагменти текстів наведено].

Фрагменти багатьох джерел (словників, атласів, текстів художньої літератури, наукових статей тощо) для зручності вміщено безпосередньо в посібнику, щоб викладачеві не доводилося розмножувати ілюстративний матеріал. До того ж, не всі джерела, на жаль, є широко доступними. Така наочність, окрім власне навчальної мети, покликана стимулювати інтерес студентів до представлених фрагментарно джерел, оскільки ми намагалися добирати достатньо цікавий матеріал.

Тестовий блок передбачає закріплення й перевірку набутих знань у формі тестів. До кожного заняття дібрано ряд тестових завдань (не менше 20), до яких увійшли як запитання теоретичного характеру, так і завдання на співвіднесення поданих словоформ, конструкцій, текстів з конкретними говірками. Кожне тестове запитання має 5 варіантів відповідей. Ключі до тестів не містяться в посібнику, а зберігаються в упорядника, за необхідності викладач курсу з української діалектології може отримати їх в автора посібника – звернувшись особисто або на електронну адресу.

Тестові завдання мають такий вигляд (тут правильні відповіді виділено):

Як називають людину, яка записує діалектний матеріал?

- а) інформатор;
- б) експлоратор;**
- в) записувач;
- г) експлуататор;
- ґ) діалектолог.

Як називається зібрання затранскрибованих текстів діалектного мовлення?

- а) текстофонд;**
- б) текстографія;
- в) текстографування;
- г) текстологія;
- ґ) лексикографія.

До якого типу належить "Лінгвістичний атлас Нижньої Прип'яті" Т.Назарової 1985р.:

- а) загальнономовний;
- б) атлас споріднених мов;
- в) регіональний;
- г) спеціальний;
- ґ) проблемний.**

Позначення [с''], [ц''] вживаються для передачі:

- а) напівпалаталізованості;
- б) палаталізованості;
- в) дорсально-палатальної вимови;**
- г) оглушення;
- ґ) подовження.

Вкажіть говірки, для яких типовою є фонема /ы/?

- а) слобожанські;
- б) правобережнополіські;
- в) західнокарпатські;**
- г) подільські;
- ґ) галицько-буковинські.

Форми О.в. однини іменників І відміни *ко/ровом, сви/н'ом, над го/ром* характерні для:

а) галицько-буковинських говірок;

б) надністрянських говірок;

в) волинсько-поліських говірок;

г) східнокарпатських говірок;

г) лівобережнополіських говірок.

Тестовий блок містить багато фрагментів текстів діалектного мовлення, кожен із яких має порядковий номер. До посібника увійшли записи діалектного мовлення, зібрані студентами Інституту філології під час діалектологічної практики в різних регіонах України, та тексти з сучасних збірників [3]. У кінці посібника всі тексти з архіву кафедри містять паспортизацію, а з друківаних джерел – вказівку на видання і сторінки.

Тексти подано з дотриманням особливостей фонетичної транскрипції, використовуваної авторами відповідних праць, записи студентів Інституту філології витримано в єдиній транскрипції, наведеній у посібнику.

Кількість пропонованих завдань і запитань цілком достатня для роботи в аудиторії, самостійної роботи студентів та для виконання домашніх завдань – усіх форм роботи, передбачених кредитно-модульною системою навчання.

До посібника додано словничок термінів (близько 100 одиниць), які використовуються в діалектології; багато мовних явищ проілюстровано прикладами. Наприклад:

Акання – фонетичне діалектне явище, що полягає в заміні ненаголошеного [о] на [а]: [ва'да], [гала'ва], а також у заміні [е] на [а] після м'яких, шиплячих приголосних та диспалаталізованого [р]: [пол'а], [жа'н'іх], [траба]. Характерне для частини середньополіських та східнополіських говірок.

Паспортизація – інформація про запис діалектних матеріалів. Охоплює: назву населеного пункту та дату запису, дані про *інформатора* (прізвище, ім'я, по батькові; рік народження, освіта, професія, місце народження і час проживання в даному населеному пункті (корінний мешканець чи переселенець; чи не виїжджав надовго з села, наприклад, на службу в армії чи на заробітки), дані про *експлоратора* (прізвище, ім'я, по батькові; професія).

Терміни загальнолінгвістичного характеру подано, якщо вони мають певну специфіку використання в діалектології (наприклад, поняття *дифтонг*). Терміни на зразок *звук*, *фонема*, *морфема*

тощо наводити, на нашу думку, недоцільно, оскільки вони є базовими для всіх мовознавчих дисциплін. Практику представлення теоретичної бази в посібнику для практичних занять із діалектології започатковано Н.Шереметою [Шеремета 2005]. Щоправда, там терміни наведено в межах відповідного практичного заняття, що, з одного боку, добре, оскільки дає змогу поступово опановувати термінологію, а з іншого – дещо ускладнює пошук у випадку необхідності звернутися до якогось поняття поза межами теми, що вивчається на конкретному занятті. Тому вважаємо, що доречно подати такий словничок компактно.

Окремо вміщено запитання для повторення вивченого матеріалу, які можуть бути винесені на залік.

У кінці посібника подано вичерпний перелік основних джерел із діалектології (близько 200 позицій), які допоможуть студентам у самостійному опрацюванні матеріалу.

Таким чином, пропонуваній посібник розроблено відповідно до навчальної програми в конкретному навчальному закладі, з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи навчання, з добором нового, почасти не публікованого раніше текстово-ілюстративного матеріалу, з наведенням основної теоретичної бази та наукових джерел.

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Збірник вправ і завдань - К.– Одеса: Головне видавництво видавничого об'єднання "Вища школа", 1987. 2 – Калетнік А.А. Сучасний посібник для практичних занять з діалектології: деякі аспекти теоретичного обґрунтування // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Вип. XVII. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. – С. 139 – 148. 3 – *Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів* / Укл. Руснак Н., Гуйванюк Н., Бузинська В. – Чернівці, 2006; Скопненко О.І. Берестейсько-пинські говірки: генеза і сучасний стан (історико-фонетичний нарис). – К., 2001; Бідношия Ю.І., Дика Л.В. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. – К., 2008; Говірка села Машеве Чорнобильського району. Частина 4: Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу / Уклад.: Ю.Бідношия та ін. – К.: Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій, 2005; Говірки південно-західного наріччя української мови. Збірник текстів / упорядник Н.М.Глібчук. – Львів, 2000; Говірки Чорнобильської зони: Тексти / Упоряд: Гриценко П.Ю. та інші. – К., 1996; Конобродська Валентина. Поліський поховальний і поминальні обряди. – Т. 1. –

Етнолінгвістичні студії. – Житомир, 2007; Лесюк Микола. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). – Івано-Франківськ, 2008; Старобільщина. Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій // Упор.: Глуховцева К.Д., Курило В.С., Леснова В.В., Міхно О.А., Ніколаєнко І.О., Сікорська З.С., Шевцова В.О. – Луганськ, 2000; Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти / Упорядник та автор передмови Н.М.Глібчук. – Львів, 2005; Українські закарпатські говірки. Тексти / Упор. та передм. О.Ф.Мигилинець, О.Д.Пискач. – Ужгород, 2004. 4 – Шеремета Н.П. Українська діалектологія: Практичні заняття: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005.

Сыромля Н.Н., к. филол.н., доцент, мл. науч. сотр.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ РУССКОЯЗЫЧНОГО ДЕТСКОГО ЖУРНАЛА УКРАИНЫ КАК РАЗНОВИДНОСТИ МЕДИАТЕКСТА

Стаття посвящена аналізу системних принципів організації російськомовного дитячого журналу України як різновидності медіатекста.

Ключевые слова: детский русскоязычный журнал, медиатекст, система, структура.

Статтю присвячено аналізу системних принципів організації російськомовного дитячого журналу України як різновиду медіатексту.

Ключові слова: дитячий російськомовний журнал, медіатекст, система, структура.

The article is devoted to the analysis of system principles of the organization of the Russian-language children's magazine of Ukraine as a media text.

Key words: Russian-language children's magazine, mediatext, system, structure.

В переходный период рубежа веков лингвистическая наука характеризуется возникновением целого ряда смежных дисциплин: социолингвистики, психолингвистики, когнитивной лингвистики, лингвокультурологии, лингвогендерологии, лингвосинергетики,

медиалингвистики и т.д. Наблюдаемый нами процесс обусловлен необходимостью найти новые подходы к пониманию человека, языка, окружающего нас мира (работы Н. Ф. Алефиренко, Н. Д. Арутюновой, Л. П. Ивановой, В. И. Карасика, Ю. Н. Караулова, Е. С. Кубряковой, Л. А. Кудрявцевой, В. А. Масловой, Л. Н. Синельниковой, Ю. С. Степанова, И. А. Стернина, С. Г. Тер-Минасовой и мн.др.).

Исследователи открывают новые языковые реалии, изучение которых, по справедливому мнению Ю. С. Степанова, происходит не столько "в рамках той или иной дисциплины или науки", сколько в рамках "проблемной ситуации". Так, в монографии А. Г. Шилиной (2012) "в качестве новой языковой реалии рассматривается русскоязычный женский журнал Украины, специфика которого проявляется в том, что он, с одной стороны, аккумулирует современные языковые тенденции, с другой – формирует языковую культуру адресата и, следовательно, культуру мировосприятия" [Шилина 2012, 3]. Изучение второй составляющей, на наш взгляд, представляется особенно важным на материале, адресованном подрастающему поколению, детской аудитории.

Объектом нашего исследования является русскоязычный детский журнал Украины. Актуальность данной работы обусловлена следующими факторами. Изучению становления детской языковой личности посвящены работы Н. В. Зозули (на материале детского колыбельного фольклора), М. Ю. Кайки (на материале русской детской литературы середины XX – начала XXI в) и др. Однако, как отмечают ученые, "характер современной языковой ситуации объективно перевел интересы лингвистов... к социалингвистике" [Синельникова 2002, 85], отметим, что в свете последних исследований текстов средств массовой информации вводится и широко используется термин медиалингвистика (Добросклонская 2000, Кудрявцева 2011, 2012), в рамках которой мы и предлагаем проанализировать детский русскоязычный журнал Украины. Наблюдая языковую ситуацию, сложившуюся в стране, особое внимание, на наш взгляд, следует уделить русскоязычным детским изданиям, учитывая, что большой процент населения Украины предпочитает русский язык общения, о чем свидетельствуют данные различных исследований. К примеру 83% респондентов Украины, принявших участие в опросе Института Гэллага в 2008 г. об отношении к русскому языку на постсоветском пространстве, выбрали русский язык анкетирования [Институт Гэллага эл. ресурс].

М. Н. Володина в статье "Язык СМИ и информационно-языковая экология общества", размышляя об особенностях языкового существования, которое является особой областью человеческого бытия, пишет, что "...язык – это не только средство для передачи и хранения информации, но и инструмент, с помощью которого формируются новые понятия, во многом определяющие сам способ человеческого мышления" [Володина 2011, 7].

Проанализируем предложения современного украинского рынка детских журналов. По данным каталога подписных изданий Украины на 2012 год [Каталог періодичних видань України, электронная версия], в нашей стране выходит 79 детских журналов (отметим, что мы рассматриваем тот набор изданий, который размещен в разделе "Журналы" каталога). С точки зрения языка, все детские журналы Украины делятся на 5 групп:

- издания на украинском языке (41 шт., 51,89%);
- на русском языке (23 шт., 29,11%);
- издания на украинском/ русском языке (7 шт., 8,86%);
- издания на украинском/английском (4 шт., 5,06%);
- на украинском/русском/ английском языках (3 шт., 3,8%);
- на русском и арабском языках (1 шт., 1,3%).

Данная статистика отражает векторы языковой политики государства [Кудрявцева 2012].

Остановимся на системных принципах организации детского журнала. Мы согласны с выводами Л. П. Ивановой: "Изучение системных и структурных свойств объекта познания стало одной из центральных задач большинства теоретических дисциплин, переходящих... от описания наблюдаемых фактов, их классификации к познанию глубинных свойств объекта и принципов его организации..." [Иванова 2006, 165]. Вслед за А. С. Мельничуком, считаем, что "...под системой понимается совокупность взаимосвязанных и взаимообусловленных элементов, образующих более сложное единство, рассматриваемое со стороны элементов – его частей, а под структурой – состав и внутренняя организация единого целого, рассматриваемое со стороны его целостности..." [там же, с.166].

Выбранный нами объект исследования – журнал – является разновидностью медиатекста, концепция которого выходит за рамки знаковой системы вербального уровня, по Т. Г. Добросклонской, приближаясь к семиотическому толкованию "текста", подразумевающему последовательность любых, не только

вербальных знаков [Добросклонская 2000]. Применительно к нашему объекту исследования системность проявляется в следующем: существует совокупность всех русскоязычных детских журналов в Украине, образующая верхний уровень структурной организации данной целостности, которая состоит из отдельных изданий ("Познайка", "Маша и Медведь", "УХтышка" и т.д.), этот уровень системы, в свою очередь, состоит из конкретных номеров каждого издания, а каждый номер имеет свою организацию: тематику, рубрики, жанровое своеобразие и состоит из единичных медиатекстов.

Так, с точки зрения адресантности и адресности, детский журнал создается, во-первых, для конкретной возрастной аудитории, во-вторых, с четкой ориентацией на развлекательно-познавательную деятельность ребенка.

Информация о возрастной аудитории выражается следующими способами: 1) эксплицитное выражение семы "детский возраст" с помощью цифр, например: журнал "Мишка Топтыжка": всеукраинский популярный журнал для детей 3–6 лет [Библиотека детских журналов, эл. ресурс]; журнал "Познайка ДЕТСКИЙ ЖУРНАЛ" (на русском): для современных детей от 6 лет [Журнал "Познайко". Пресс-релиз, эл.ресурс]; журнал "Ух малыш": для деток от 2 до 6 лет; 2) имплицитное выражение семы "детский возраст": а) экспликация семы принадлежности/непринадлежности к школьной аудитории: журнал "Веселые идейки – для дошкольников и учеников младших классов [Украинские детские журналы. Обзор, эл. ресурс]; б) с помощью лексемы "дети" с использованием уменьшительного суффикса -ок: журнал "Умейко" [там же]; – ежемесячный журнал для деток; в) использование лексем с семами "пол" и "детский возраст": журнал "Домовенок" – ежемесячный журнал для мальчиков и девочек [там же].

Содержательная направленность детских журналов определяется основными видами деятельности ребенка (развивающе-познавательные и творческие задания, чтение/слушание произведений и т.д.), а также фактом самостоятельного освоения номера или совместно с взрослым [Украинские детские журналы. Обзор, эл. ресурс]:

– журнал "УХтышка": "В каждом номере материалы для самоделок. Развитие логического мышления, ориентирования, развитие мелкой моторики, зрительного восприятия, формирование самостоятельного труда Вашего ребенка";

– журнал "Домовенок": "Если вы любите мастерить поделки из дерева, бумаги, картона и другого подручного материала, а еще создавать различные мелочи, чтобы в доме было уютно и удобно - тогда нет ничего проще - читайте журнал "Домовенок"";

– журнал "Познайка" "ДЕТСКИЙ ЖУРНАЛ" (на русском): "Гармоничное сочетание литературного и познавательного материала, игровых и развивающих задач. Лучшая современная и классическая русская литература, большие игры, конкурсы с призами".

Обратим внимание на номинации журналов. Так, например, использование междометия разговорного стиля для новообразования "УХтышка" отсылает к эмоции восхищения (графическое выделение заглавными буквами междометия "УХ" воздействует на зрительные анализаторы), для выражения которой в детской и взрослой речи используется выражение "Ух ты!". Название "Домовенок" восстанавливает связь с мифологической картиной мира, персонаж которой знаком детям по мультфильму "Домовенок Кузя" (снят по сказке Т. Александровой). Номинация "Познайка" устанавливает ассоциативные связи с антропонимами Незнайка и Знайка из известных произведений Н. Н. Носова, однако, данная лексема содержит и побуждение к действию, так как состоит из глагола и частицы -ка.

Таким образом, в названиях русскоязычных детских журналов имплицитно выражена преемственность и связь с культурным фондом детской литературы прошлых лет.

Детский русскоязычный журнал Украины является совокупностью идей и понятий, образующих единое целое, т.е. систему, существование и развитие которой обуславливает структура данной системы. Остановимся на ее характеристике.

Каждый детский журнал имеет определенную структуру, которая выражается в наборе рубрик. Проанализируем некоторые из них.

Например, журнал "Познайка" в качестве постоянных рубрик предлагает следующие: *Читалка* – качественные сказки и рассказы современных авторов и классиков; *Вокруг света* – интересные познавательные факты о разных странах; *Интересности* – фоторазворот о самых необычных представителях животного мира; *Мастерская* – оригинальные и простые самodelки по теме номера [Журнал "Познайко". Сайт, эл. ресурс].

Использование в названии рубрик разговорных форм и неологизмов оказывает эмоциональное воздействие на того, кто выбирает журнал: учитывается участие взрослого и ребенка,

умеющего читать (от 6 лет). Содержание рубрик способствует развитию творческих, познавательных способностей ребенка.

Журнал "УХтышка!" в издании, ориентированном на подростков 11–13 лет предлагает следующие рубрики (сохраняем оригинальные варианты визуальной подачи материала): КИНОХОЧУХА – представит новый фильм; ТУСОВКА – расскажет фанатам Гарри Поттера о сюрпризе, который готовит автор книги – Джоан Роулинг; СОЗВЕЗДИЕ – для поклонников певицы КЕТТИ ПЕРРИ – интервью со звездой; ПРИМАНИ КАПИТАЛ – статья "Бизнес план Конрада Хилтона"; МЕЖДУ НАМИ, ДЕВОЧКАМИ – Золушка расскажет девочкам о секретах суперуспешных девушек; МАЛЬЧИШНИК – посетит автосалон в журнале "УХтышка" – в нем собраны самые роскошные машины; КЛАССНАЯ РАБОТА – расскажет вам о самых необычных профессиях; ТРИДЕВЯТОЕ ЦАРСТВО познакомит с Великим Герцогством Люксембург – сердцем Европы; ПСИ-ФАКТОР – в этой рубрике ты сможешь вычислить свой IQ – абсолютный показатель ума; ИГРОLAND – презентация улучшенной версии компьютерной игры.

В названиях рубрик используются графические, семантические, грамматические окказионализмы. Отметим, что анализ только названий рубрик свидетельствуют об усилении воздействия СМИ на читательскую аудиторию по мере ее взросления. В отобранном лексическом материале эмоциональное воздействие на подростка оказывается с помощью сленгизмов (см. также работы Приходько И. Г.), неологизмов разговорного типа, англицизмов, языковой игры с использованием английских слов и выражений.

Содержательная составляющая перечисленных рубрик представляет собой следующую картину: 40% информации развлекательного характера (рубрики "Кинохочуха", "Тусовка", "Созвездие", "ИГРОLAND"); 30% предлагаемой информации наполнено мотивацией заработать "кучу денег", чтобы купить "крутое авто" и быть "суперуспешным"; 30 % посвящено познавательным моментам: тест на уровень интеллекта и знакомство с необычными профессиями. Отметим, что в большинстве рубрик наблюдается апелляция к западным культурным ценностям, эксплицированным англоязычными лексемами и именами собственными (Джоан Роулинг, Гарри Поттер, Pottermore, RnB, Кэтти Пэрри, bestofthebest, Конрад Хилтон, супер, IQ, Jumpgate, игroland).

Таким образом, социальные и политические изменения в Украине на рубеже веков диктуют и социокультурный контекст детских

периодических изданий как разновидности медиатекста. Роль детской публицистики в процессе формирования личности ребенка определяется ее этическим и эстетическим потенциалом. Проанализированный материал позволяет констатировать активное использование различных приемов языковой игры, окказионализмов, разговорной лексики, что способствует снижению воспитательной функции постсоветских произведений для детей (см. также работы М. Чикиль 2011).

В переходный период рубежа веков мы наблюдаем переоценку ценностей, что находит отражение и в языковом оформлении детских русскоязычных журналов: наблюдается общая тенденция в направлении расшатывания языковой нормы, снижения стилистической выдержанности. Таким образом, жанрово-тематическая структура детского периодического издания, его идеологическая направленность, способствуют трансформации ценностных ориентиров детской аудитории.

1. *Вологина Е.В.* Становление детской периодики в России: трансформация издательской модели: Автореф. дис. ... к. филол. наук / Краснодар, Кубанский государственный университет. – Краснодар, 2011. – 26 с. 2. *Володина М.Н.* Язык СМИ и информационно-языковая экология общества // Язык и дискурс средств массовой информации в XXI веке/ Под ред. М.Н.Володиной. – М.: Академический Проект, 2011. – С. 6 – 19. 3. *Иванова Л.П.* Курс лекций по общему языкознанию. Научное пособие. – К.: Освита Украины, 2006. – 312 с. 4. *Кудрявцева Л. А.* Особенности политического дискурса Украины / Л. А. Кудрявцева // И слово Ваше отзовется: Сб. науч. тр. – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – С. 308–321. 5. *Синельникова Л. Н.* Языковые изменения конца XX века // Социоллингвистика: XXI век / [отв. ред.: Синельникова Л. Н., Компанцева Л. Ф., Петровская Г. А.] / Л. Н. Синельникова. – Луганск : Знание, 2000. — 296 с. – С. 80 – 98. 6. *Чикиль М.Ю.* Вербализация оценочных значений в текстах русской детской литературы (на материале произведений В.Драгунского, Н.Носова, Г.Остера, Э Успенского): монография / Мария Чикиль. – Бердянск, 2012. – 204 с. 7. *Шилина А.Г.* Русскоязычный женский журнал Украины в аспекте теории текста (синергетический анализ): монография. – Симферополь : Антикава, 2012. – 280 с. 8. Украинские детские журналы. Обзор [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://uti-puti.com.ua/view_articles.php?id=411 9. Институт Гэллапа [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.gallup.com/poll/109228/Russian-Language-Enjoying-Boost->

[PostSoviet-States.aspx](#) 10. Каталог періодичних видань України [Електронний ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://poshta.kiev.ua/subscr.php> 11. Журнал "Познайко". Пресс-релиз [Електронний ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://posnayko.com.ua/> 12. Библиотека детских журналов [Електронний ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://detmagazin.ucoz.ru/load/138-1-0-562> 13. Книжкин дом: Детям [Електронний ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://knigin-dom.blogspot.com/p/blog-page_22.htm

Талавіра Н.М., асп.,
Ніжинський ДУ імені Миколи Гоголя

БЕЗАРТИКЛЕВІ ПРИЙМЕННИКОВІ ЗВОРОТИ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ: ДЕСКРИПТИВНА СТРАТЕГІЯ

Функції безартиклевих прийменникових зворотів в англomовних журнальних статтях пояснено за допомогою дескриптивної стратегії, яка реалізується трьома тактиками: характеристичною, що співвідносить референт із загальноприйнятими канонами; дотримання канонів, яка відбиває відповідність референта встановленим правилам; відхилення від канонів при відображенні невідповідності нормам.

Ключові слова: безартиклевий прийменниковий зворот, стратегія, тактика.

Функции безартиклевых предложных оборотов в англоязычных журнальных статьях объясняются с помощью дескриптивной стратегии, которая реализуется тремя тактиками: характеристической, соотносящей референт с общепринятыми канонами; соответствия канонам, отражающей соответствие референта установленным правилам; отклонения от канонов при отражении несоответствия нормам.

Ключевые слова: безартиклевый предложный оборот, стратегия, тактика.

The functions of prepositional phrases without articles in magazine articles are explained with the help of descriptive strategy implemented by three tactics: characterizing, correlating a referent with canons; canon observance, relating a referent to the norms; deviation from canons, reflecting a person's activity contradicting the norms.

Key words: prepositional phrase without article, strategy, tactic.

У сучасній англістиці велика кількість наукових праць присвячена вивченню прийменників [Барінова 1999, 3; Кнас 2006, 123], когнітивної специфіки словосполучень [Богданова 2006, 69; Филипенко 2000, 12], взаємозалежності їхніх компонентів [Логінова 2004, 8] та зв'язку словосполучень із пізнавальними процесами людини [Потапенко 2009, 119]. Із-поміж різноманітних словосполучень малодослідженими є безартикліві прийменникові звороти, що визначає актуальність цієї розвідки. **Метою** статті є виявлення особливостей вживання безартиклевих прийменникових зворотів в англійських статтях із проблем політики та бізнесу, адже до їхнього складу входять однакові безартикліві звороти.

Функціонування безартиклевих прийменникових зворотів у журнальному дискурсі підпорядковане чітко визначеній композиції статей, структурованих стратегіями і тактиками. Стратегії тлумачаться як послідовність дій, підпорядкована певним цілям [Іссерс 2002, 101], та реалізуються за допомогою тактик як мінімальних мовленнєвих дій, що забезпечують досягнення вибраної стратегічної лінії [Бацевич 2004, 120; Труфанова 2001, 57]. Стратегічний задум визначає вибір і розподіл мовних одиниць [Потапенко 2009, 266], до яких належать безартикліві прийменникові звороти. Їхнє вживання в англійських журнальних статтях із питань політики та бізнесу підпорядковане дескриптивній стратегії, яка відображає моделі поведінки людини або функціонування пристроїв згідно з певними канонами або з відхиленням від них. Ця стратегія реалізується за допомогою трьох тактик: характеристичної, дотримання канонів та відхилення від них.

Характеристична тактика структурує журнальні статті, які описують інструменти, механізми, що, з одного боку, відповідають канонам функціонування подібних пристроїв, а з іншого, відзначаються новачками, які відбивають їхні переваги. Текстова послідовність безартиклевих зворотів відбиває появу або існування референта (*in/at hand*), його призначення та порівняння з іншими об'єктами (*in contrast, in common, in connection, in history*). Ця тактика представлена у статті під заголовком *Small. It's the New Big* (Newsweek 25.02.2008, с. 34-37), де йдеться про новий екологічно чистий автомобіль, у змістовому плані поділена на дві частини: перша відбиває поширення автомобіля, а друга подає його опис. Характеристична тактика в першій частині статті втілена зворотами *in hand*, який указує на існування об'єкта, *on sale*, що при сполученні з дієсловом *go* відображає продаж автомобілів, *at home*, що

свідчить про близьке розташування референта до покупців, та *in common*, який відбиває узагальнені відношення порівняння нового та існуючих автомобілів. Характеристична тактика в другій частині статті відображена виразами, які позначають автомобіль із різних точок зору: *on track*, *into focus* та *at first glance*. Згідно з цією послідовністю безартиклевих виразів, наявність замовлень відображена зворотом *in hand*: (2) *And Daimler had 30,000 orders in hand before it even launched its three-meter-long Smart Fortwo model in the U.S. last month.* Поширення автомобілів на ринку продаж подане зворотом *on sale*, а вираз *at home* разом зі словосполученням *in Asia* відображає межі поширення продукту: (3) *Before it even goes on sale this year, the Nano is changing the rules of the road for the auto industry and society itself. General Motors, which last week reported a record \$38.7 billion loss for 2007, can't make money at home, but turns a tidy profit in Asia selling smaller cars.* Порівняння нової моделі автомобіля з існуючими репрезентоване у статті виразом *in common*, який відображає відповідність екологічно чистого автомобіля усталеним канонам в галузі: (6) *Indeed, the Nano, which has only one windshield wiper, has more in common with the bare-bones eco-boxes that baby boomers drove during the '70s energy crisis.* Опис автомобіля в різних перцептивних ракурсах подано в другій частині статті зворотами *on track*, що подає автомобіль здалеку, *into focus*, який зосереджує увагу на новинці, та *at first glance*, котрий відображає його зовнішній вигляд: (7) *GM chairman Rick Wagoner recently warned that the world is already consuming 1,000 barrel of oil per second, and demand is on track to rise 70 percent more by 2030;* (10) *That came clearly into focus when Indian motor car mogul Ratan Tata upstaged the Detroit Auto Show by rolling out his "people's car" in New Delhi on Jan. 10... At first glance, the stubby little car doesn't look like much: no radio or air conditioning, a top speed of about 95 kilometers per hour and a motor-cycle-like engine.*

Тактика дотримання канонів втілена текстовою послідовністю безартиклевих зворотів, які поступово розкривають відповідність референта усталеним нормам (*in style*, *in use*), а наступні одиниці відбивають його функціонування одиницями на позначення діяльності й руху: *at school*, *on track*, *in history*. Тактика дотримання канонів має два варіанти: загальнотекстовий, при вживанні безартиклевих зворотів у всіх блоках тексту, починаючи із заголовка, і внутрішньотекстовий, за якого досліджувані одиниці зустрічаються лише в основній частині статті.

Загальнотекстовий варіант стратегії реалізований такою послідовністю зворотів: вирази, вжиті у заголовному комплексі, вказують на відповідність канонам (*in style/fashion*), а одиниці (*in line*, *in*

connection) в основній частині статті пов'язують події з конкретними явищами і процесами в економіці або політиці. Так, у статті про ощадливість людей, спричинену світовою кризою, безартиклевий зворот *in style*, ужитий у заголовку *Tight-Fisted is Back in Style* (Newsweek 26.01.2009, с. 48-51), разом із виразом *into fashion* у підзаголовку маркує важливість економії під час кризи. Сполучення в заголовку виразу *in style* з прислівником *back* відображає повернення до загальноприйнятих норм, а зворот *into fashion* разом із дієсловом *surges* у підзаголовку акцентує швидкість цього процесу, на що вказує дефініція дієслова, яке позначає різкий і сильний рух вперед або вгору: *Economic frugality surges into fashion as the global recession ushers in an Age of Thrift*. Зв'язок кризи з історією, її масштаб репрезентований в інтродуктивному блоці безартиклевим зворотом узагальненої семантики *in British retail history*: (1) *Sales would have been even more dismal if stores hadn't offered discounts that were the steepest (some slashed prices by 90 percent) and earliest in British retail history, according to a survey by PriceWaterhouseCoopers*. До того ж, борги (*debt*) як можливий наслідок кризи в економіці у майбутньому акцентовані зворотом *in line* та формою дієслова у Future Indefinite (*will grow*): (16) *Debt will grow more in line with the economy*.

Внутрішньотекстовому варіанту тактики дотримання канонів властива послідовність безартиклевих одиниць, характерна для загальнотекстового варіанту, але вони починають уживатися лише в інтродуктивному блоці: перший вираз відбиває відповідність правилам (*in style, in full, in harmony*), а наступні звороти вказують на сферу активності референта, для якої типові певні канони, безартиклевіми одиницями на позначення діяльності (*at school*). Наприклад, у статті *The Frugal Family Guide* (Newsweek 16.03.2009, с. 25) автор зображає сім'ю своїх батьків як приклад економності, а тактика дотримання канонів реалізується зворотами *in full*, який відбиває дотримання вимог оплати товарів у повному обсязі, та *at college*, що типізує навчальну діяльність: (3) *They buy a new car only when they've saved up enough cash to pay for it in full, about every 10 years or so*; (6) *During my sophomore year at college, my dad made a special trip down to William & Mary to see me*.

Тактика відхилення від канонів зображає поведінку особи або перебіг процесу, які не відповідають існуючим нормам. Зазначена тактика реалізується безартиклевіми зворотами у такій послідовності: перший вираз указує на відхилення від канонів (*call into question, out of style/fashion, in protest*), а наступні – позначають сфери діяльності, де порушуються норми (*in nature, in history, at work*), або рух (*on track*). Тактика відхилення від канонів має два

різновиди: відхилення поведінки індивіда і невідповідність нормам перебігу процесу. Тактика відхилення від канонів поведінки людини відображена у статті під заголовком *Where Death Comes Cheap* (Newsweek 16.03.2009, с. 26-27) про новий бізнес дешевих поховань, які суперечать загально визнаним нормам, типовим для американського суспільства, на що вказує зворот *out of style*. Наступні вирази характеризують діяльність агента поховального бюро, активуючи складники руху: *on track, at home, at work, from church to grave site*. Початковий етап відхилення від канонів відображений зворотом *out of style* у сполученні з присудком *begin to go*, який вказує на відхилення від початкового пункту руху: (9) *St. Pierre says that about 35 percent of his customers prepay their funerals – a practice that could begin to go out of style, considering two recent cases of alleged fraud in Illinois and Missouri that have sapped more than \$1 billion from the prepaid accounts of some 100,000 people in a handful of states*. Траєкторія пересування агента поховального бюро, яка відображає результат його діяльності, втілена безартиклевим зворотом *on track*: (10) *He figured he'd do 60 funerals his first year and lose money, but based on his first few months of operations, he's now on track to do 80 funerals and break even*. Кінцеві пункти діяльності агента подані зворотами *at home* та *at work*, які протиставляють відпочинок та зайнятість відповідно, тоді як вираз *from church to grave site* розкриває маршрут його пересування: (10) *He retains some of the traditional tools of the trade; when he pulls his minivan into his garage at home after a long day at work, he can look up to the rafters, where he stores the road signs and traffic cones required for the pomp of the traditional funeral procession from church to grave site*.

Тактика зображення неканонічної поведінки реалізується зворотами на позначення емоційних реакцій людини, реалізується реляційними зворотами *in protest, in confusion, in shock*, які позначають нетипову реакцію. Наступні звороти (*at work, in/out of school, in business*) тексту описують відхилення діяльності індивіда від норми. Наприклад, у статті під заголовком *Iran's Worst Enemy* (Newsweek 21.12.2009, с. 36-39), де йдеться про діяльність директора служби зовнішньої розвідки Ізраїлю, його відхилення від загальноприйнятих канонів поведінки зображено реляційним зворотом *in protest*, виразом на позначення отримання освіти (*out of high school*) та способів виконання дій (*on fire*). Протест співробітників на пропозицію керівника репрезентований виразом *in protest*: (1) *The horrified intelligence officers stalked out of the room in*

protest. Діяльність директора служби зовнішньої розвідки Ізраїлю втілена зворотом *out of high school*, що разом із дієсловом *dropped* імплікує, що він не довчився у школі, й виразом, який ідентифікує способи дій, *on fire*: (8) *Dagan dropped out of high school to try out for the Israeli military's prestigious commando unit, Sayeret Matkal, but didn't make the cut.* (15) *Scientists started disappearing, labs caught on fire, and aircraft connected to the effort mysteriously fell from the sky.*

Таким чином, безартикліві прийменникові звороти утворюють каркас тексту, підпорядкований дескриптивній стратегії, яка втілена трьома тактиками: характеристичною, що відображає відповідність референта нормам; дотримання канонів, яка відбиває відповідність поведінки особи певним правилам; відхилення від канонів, котра вказує на порушення встановлених норм. Перспективи подальшого дослідження полягають у виокремленні інших стратегій і тактик функціонування безартиклевих виразів в англомовному журнальному дискурсі.

1. *Баринова И. В.* Семантика предлогов, выражающих временные отношения, в современном английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / И. В. Баринова. – М., 1999. – 24 с. 2. *Бацевич Ф. С.* Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр Академія, 2004. – 344 с. 3. *Богданова С. Ю.* Концептуализация и реконцептуализация пространственных отношений (схема "КОНТЕЙНЕР") / С. Ю. Богданова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 1. – С. 69-80. 4. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с. 5. *Логинава Е. Г.* Концептуальное соотношение пространства и времени в семантике английских предложных сочетаний : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. Г. Логинава. – М., 2004. – 23 с. 6. *Потапенко С. І.* Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : монографія / С. І. Потапенко. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с. 7. *Труфанова И. В.* О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филологические науки. – 2001. – №3. – С. 57–64. 8. *Филипенко М. В.* Проблемы описания предлогов в современных лингвистических теориях / М. В. Филипенко // Исследования по семантике предлогов. – М. : Русские словари, 2000. – С. 12-54. 9. *Knas I.* An image-schematic analysis of English *At* and Polish *Przy* / I. Knas // Poznan Studies in Contemporary Linguistics. – 2006. – Vol. 42. – P. 123-144.

Тарасова В. В., к. філол. н.,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ПРОЦЕСИ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ, ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ І ТРАНСТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ АВІАЦІЙНІЙ ФАХОВІЙ МОВІ

У статті розглянуто особливості та причини процесів детермінологізації та транстермінологізації англійської фахової мови авіації, способи потрапляння термінів досліджуваної підмови в загальну мову, описано процес виникнення протилежного до детермінологізації явища – термінологізації.

Ключові слова: авіаційна фахова мова, детермінологізація, транстермінологізація, термінологізація, термін.

В статье рассматриваются особенности и причины процессов детерминологизации и транстерминологизации английского специального языка авиации, способы попадания терминов исследуемого подъязыка в общий язык, а также описывается возникновение противоположного к детерминологизации явления – процесса терминологизации.

Ключевые слова: специальный язык авиации, детерминологизация, транстерминологизация, терминологизация, термин.

The article deals with the peculiarities and reasons of determinologization and transterminologization processes in the English special language of aviation, ways of terms ingression of prototype language into the general language, as well as the origin of the opposite to the determinologization occurrence – the process of terminologization is researched in the given work.

Key words: special language of aviation, determinologization, transterminologization, terminologization, term.

Найбільш поширеними семантичними способами творення фахових термінів є процеси термінологізації та транстермінологізації. Зокрема під *термінологізацією* розуміють набуття загальноновживаним словом ознак терміна [Лейчик 2009, 14]. Зворотним термінологізації є процес *детермінологізації*, що полягає в розширенні значення термінів і їхньому переході в систему загальнолітературної мови [Лейчик 2009, 15]. Під *транстермінологізацією* розуміють перенесення готового терміна з однієї галузевої сфери в іншу з

повним або частковим його переосмисленням та перетворенням у міжгалузевий омонім [Кияк 2008, 79].

Взаємодія спеціальної й загальноновживаної лексики стала предметом вивчення у працях багатьох мовознавців [Даниленко 1973; Зацний 2001; Капанадзе 1965; Кияк 2008; Нікітіна 1978; Сорокин 1965; Шмелев 1973 та ін.]. Проте дотепер у мовознавстві не виробилося єдиної думки про те, яку лексику слід відносити до детермінологізованої, по-різному інтерпретується сутність семантичних процесів термінологізації та транстермінологізації.

Актуальність статті зумовлена недостатньою вивченістю семантичних аспектів міграції англійської авіаційної термінологічної лексики в сучасній лінгвістиці.

Мета статті полягає в з'ясуванні семантичних процесів, що відбуваються при детермінологізації та транстермінологізації англійської авіаційної термінологічної лексики, а також термінологізації загальноновживаної лексики.

У період становлення певної термінологічної системи спостерігається процес термінологізації загальноновживаних слів. У сфері термінології нові поняття стають результатом метафоричного переосмислення тих сторін когнітивної діяльності людини, які вона вже опанувала. У процесі термінотворення метафора вказує на певну схожість і виконує функцію перекодування "природного знака в мовний знак" [Мишланова 1998, 46]. Загальноновживана лексика є важливим джерелом поповнення складу авіаційної термінології, що значною мірою полегшує процес перекодування.

У термінологічній авіаційній лексиці найбільш розповсюдженими є метафоричні переноси, в основі яких лежать асоціативні зв'язки між основним та допоміжним суб'єктами, а також метафори, побудовані на почуттєвому сприйнятті дійсності і на схожості функціональних характеристик основного та допоміжного об'єктів, напр., *cuban eight, reverse half cuban eight, reverse cuban eight, inside-outside eight, lazy eight* [Aerobatic Figures, 2012] – пілотажна фігура "вісімка" [Девнина 2008, 140]; *roll, aileron roll, barrel roll, slow roll, snap roll* – укр. рулон; бочка [OERD, 354] → фігура вищого пілотажу "бочка" [Девнина 2008, 232]; *loop* (укр. петля [OERD, 354] → фігура вищого пілотажу "петля" [Девнина 2008, 198].

Акт метафоричної творчості лежить в основі розвитку синонімічних засобів, появи нових значень і їх нюансів, створення полісемії, розвитку систем термінології та емоційно-експресивної

лексики. Номінативна метафора, що з'являється в результаті заміни однієї назви іншою, дає нові імена класу предметів. У цьому випадку метафора – технічний прийом створення нового імені зі старого лексичного запасу: **amphibian** 1) зоол. амфібія; 2) ав. літак-амфібія; **apron** 1) фартух; 2) ав. бетонований майданчик перед ангаром.

Професійні номінації мови авіації несуть в собі ознаки конкретно-образного мислення, заснованого на зовнішній схожості предметів. Метафоричне перенесення найменування з одного предмета на інший на основі їх асоціативної подібності (форми, кольору, місця, поведінки або звучання) в авіаційній термінології є досить продуктивним.

Модель перенесення з "людини" на "не-людину", "живого" на "неживий предмет" проявляє свою продуктивність у:

а) дієслівному словотворенні: **bleed** *кровоточити; стікати кров'ю* → **bleed air from the compressor** *відбирати повітря від компресора*; **bleed off air from the compressor** *перепускати повітря з компресора*; **override** *наїхати, переїхати* → **override the autopilot** *включати автопілот*;

б) субстантивному словотворенні: **arrestor** *той, хто здійснює арешт* → **arrestor пристрій з розрядниками для гасіння струмів грозового розряду**; **excursion** *екскурсія* → **vibration excursion** *зсув в сторону від середньої точки при коливальному русі*; **fence** *паркан* → **fence** *гребінь аеродинамічний*;

в) ад'єктивному словотворенні: **idle** *даремний, марний* → **adjust idle power** *регулювати малий газ* → **idle adjusting screw** *гвинт корекції малого газу* → **idle power** *режим малого газу*; → **run engine at idle power** *виводити двигун на малий газ* → **set idle power** *виводити на малий газ (двигун)*.

Переосмислення загальноживаної лексики здійснюється також на основі метонімічного переносу, який заснований не на схожості зовнішніх або внутрішніх ознак попереднього і нового явища чи предмета, а на основі їх суміжності, зіткнення в просторі або в часі. У ході аналізу фактичного матеріалу нами були виявлені такі терміни, утворені на основі метонімічно переносу:

1) Дія – місце дії: **to water off** – *злітати з водної поверхні* (**water** – *вода, водна поверхня*); **to ground (crews)** – *забороняти польоти; відстороняти від польотів* (**ground** – *грунт, земна поверхня*); **to home (on)** – *наводитися, летіти на станцію* (**home** – *будинок, житло, аеродром базування*).

2) Дія – властивість предмета: **to harden the aircraft against electromagnetic pulses** – захищати літак від електромагнітних імпульсів (**harden** – затвердіння, гарт металу).

3) Дія – люди: **to crew the aircraft** – вести літак, пілотувати (**crew** – екіпаж).

Крім термінологізації, у системі авіаційних термінів активно відбувається також і зворотний процес – розширення значення термінів і їхній перехід у систему загальнолітературної мови, тобто, *детермінологізація*. Рушійною силою процесу детермінологізації є функціональна переорієнтація, що відбувається шляхом перетворення семантичної структури слова, розширення змістового обсягу поняття, накопичення нових сем, розвитку переносного значення. Так, наприклад, до загального вжитку в сучасній англійській мові перейшли терміни та термінологічні словосполучення *parachutist, mission analysis, radar, rocket, missile, parachute*. Детермінологізація лексичних одиниць зумовлена лінгвальними та екстралінгвальними факторами. Лінгвальні – виникають унаслідок системних зв'язків самої мови, у той час як екстралінгвальні викликані розвитком науки, техніки, зростанням їхньої ролі в житті суспільства. Причини детермінологізації полягають у проникненні термінів певної терміносистеми в узус розмовного, художнього та публіцистичного слововжитку. Напр., *Президент Російської Федерації веде офіційні переговори з особою, яку в цей час російські правоохоронні органи оголосили в міжнародний розшук. Нонсенс? Ні — це вищий пілотаж! Повірте мені, як людині, яка пройшла службу у правоохоронній системі, це — найвищий пілотаж* [<http://www.gazeta.lviv.ua/politic/2012/07/06/3672>].

Об'єктом посиленої уваги для вивчення особливостей функціонування термінів у межах різних терміностворення є процес *транстермінологізації*. Вивчення використання так званих транстермінів становить певну складність, оскільки межі терміностворення різних галузей знання здебільшого розмиті, що зумовлено постійною міграцією термінів, яка відбувається в науково-технічній літературі. Прикладом транстермінологізації можуть бути запозичення до авіаційної термінології певних термінів із терміностворення мореплавства, наприклад: *navigator* – *штурман*, *port side* – *лівий борт*, *starboard* – *правий борт*, *navigation accuracy* – *точність навігації* тощо.

Лексичні одиниці, які належать до авіаційної фахової мови в результаті процесів детермінологізації та транстермінологізації

створюють семантичні інновації загальнолітературної мови і професійних, вузькоспеціальних сфер мови. Модифікації змісту існуючих одиниць виникають внаслідок їх функціональної мовильності і спричиняють процеси "деспеціалізації" та "транспеціалізації" [Зацний 2001, 25]. Напр., **golden parachute** – "вказана в контракті гарантія компенсації, що надається працівнику на випадок звільнення або пониження на посаді внаслідок поглинання однієї фірми іншою", **tin parachute** – "вказана в контракті гарантія фінансової компенсації, що надається усім працівникам компанії у випадку її поглинання іншою фірмою", **jet gun** – "невеликий пристрій, що вприскує під тиском ліки зі значною швидкістю, необхідною для проникнення під шкіру, який використовується для імунізації, **parachutist** – "необізнана людина, яка займає посаду завдяки прихильному ставленню до неї".

Напр., *Usually, the **golden parachute** award will be significant in comparison to the executive's normal compensation. **Silver parachutes** refer to similar awards granted to lower level executives and even senior managers. **Tin parachutes** refer to similar awards that are granted to all employees below the executive level* [<http://lexicon.ft.com/Term=golden,-tin-and-silver-parachutes>].

Зміни у семантичному значенні терміна супроводжуються змінами його функціональних характеристик, що відбувається внаслідок популяризації певних термінів у суспільстві. Авіаційний термін **mission analysis** (укр. *розбір виконання польотного завдання* [Девнина 2008, 167], *розбір польотів* – "Аналіз недоліків в організації та проведенні польотів, помилок льотчиків у техніці пілотування літаків, причин порушень правил безпеки польотів") функціонує в різних комунікативних сферах – політиці, спорті, культурі, побутовому спілкуванні. На сторінках газет і журналів, в ефірній та розмовній мові він вживається в похідному значенні – "Критичний аналіз діяльності, ситуації, змісту чого-небудь". Напр.: *RISC's criminal **mission analysis** is predicated on a criminal high value target list* [http://www.managingrisc.com/Criminal_mission_analysis.aspx].

У результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено типові процеси зміни обсягу семантичного значення лексичних одиниць при термінологізації, детермінологізації та транстермінологізації, а саме: при термінологізації загальноновживаного слова відбувається конкретизація його значення, при детермінологізації – його генералізація. Типовим для термінологізації, детермінологізації та транстермінологізації є також метафоричне перенесення значення,

що базується на схожості функцій, ознак, якостей та властивостей. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у застосуванні лінгвосинергетичного підходу до вивчення взаємодії та взаємозбагачення терміносистем сучасної англійської мови.

1. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 76–85. 2. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. – 243 с. 3. Капанадзе Л. А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1965. – С. 86–103. 4. Кияк Т. Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць / Т. Р. Кияк // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – № 38. – С. 77–80. 5. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : ЧеРо, 2009. – 256 с. 6. Нікітіна Ф. О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології / Ф. О. Нікітіна. – К. : Видавництво при Київському державному університеті, 1978. – 32 с. 7. Мишланова С. Л. Метафора в поле терміна: (на матеріалі медичних текстів) / С. Л. Мишланова // Фатическое поле языка. – Пермь : Перм. гос. ун-т. – 1998. – С. 46–47. 8. Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка. 30-е – 90-е годы XIX века. – М., 1965. – 234 с. 9. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева ; отв. ред. Т. Л. Канделаки. – Изд. 3-е, стер. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 248 с. 10. Шмелев Д. Н. Проблема семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Вищий пілотаж : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazeta.lviv.ua/politic/2012/07/06/3672> 2. Девнина Е. Н. Новый англо-русский и русско-английский авиационный словарь / Е. Н. Девнина [под. ред. акад. И. И. Павловца]. – М. : Живой язык, 2008. – 544 с. 3. Aerobatic Figures : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iac.org/begin/figures.html> 4. Criminal Mission Analysis : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.managingrisc.com/_mission_anal.aspx 5. Golden parachute : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lexicon.ft.com/Term=golden-tin-and-silver-parachutes> 6. OERD = The Oxford English-Russian dictionary / [Ed. by P. Falla]. – New York : Oxford University Press, 1999. – 735 p.

СЛОВОТВІРНІ РОДОВІ ВАРІАНТИ НОВОГРЕЦЬКИХ ІМЕННИКІВ

У статті розглянуто явище родової варіативності в новогрецькій мові, увагу приділено словотвірним родовим варіантам новогрецьких іменників, їхні особливості досліджено на основі поділу їх на абсолютні дублети та такі, що мають стилістичні відмінності.

Ключові слова: *граматичний рід, словотвірні родові варіанти, іменник.*

В статье рассматривается явление родовой вариативности в новогреческом языке, внимание акцентируется на словообразовательных родовых вариантах новогреческих существительных, их особенности исследуются на основе разделения их на абсолютные дубликаты и имеющие стилистические различия.

Ключевые слова: *грамматический род, словообразовательные родовые варианты, существительное.*

The article deals with the phenomenon of gender variation in Modern Greek, the attention is paid to word-formative gender variants of Modern Greek nouns, their peculiarities are analysed on the basis of distinguishing between absolute alternatives and variants having stylistic differences.

Key words: *grammatical gender, word-formative gender variants, noun.*

Явище мовної варіативності досить часто викликає інтерес дослідників, оскільки воно є чітким свідченням того, що мова постійно розвивається. У новогрецькій мові деякі граматичні категорії ще не є усталеними, що призводить до існування мовних варіантів. Особливий інтерес викликає категорія роду іменників, оскільки в новогрецькій мові помітне хитання в оформленні роду іменників, і, як наслідок, родова варіативність.

Явище мовної варіативності було предметом вивчення багатьох мовознавців. Проблему визначення та класифікації варіантів мовних одиниць намагалися вирішити у своїх працях В.В. Виноградов, О.І. Смирницький, В.М. Солнцев, М.А. Жовтобрюх, О.С. Ахманова, М.М. Шанський, М.В. Леонова, В.В. Мерінов.

Мета статті полягає у встановленні особливостей словотвірних родових варіантів іменників новогрецької мови.

Родові форми іменників розрізняються за двома ознаками: власне граматичною і значеннєво-граматичною. Відповідно до першої ознаки, що поширюється на всі іменники, крім тих, якими позначаються істоти, форма чоловічого, жіночого або середнього роду не мотивується співвідношенням між іменником як засобом номінації предмета або явища і самим предметом або явищем. Родова диференціація, побудована на власне граматичних ознаках, не впливає з яких-небудь реальних особливостей, позначуваних іменниками конкретних предметів і абстрактних понять. Не можна констатувати, якими причинами зумовлюється протиставлення в межах категорії роду неістот [Сучасна українська літературна мова 1997, 332–333].

О.В. Бондарко зазначає, що принцип членування за родом в межах іменників-неістот є суто формальним [Бондарко 1976, 37]. Мовознавець пояснює, що подібність граматичного роду (в межах неістот) з формальними класами полягає в тому, що, хоча розрізнення за родом між словоформами типу *будинок, скло, ваза* має значення з погляду узгоджувальної функції, кожний з членів цього протиставлення сам по собі нічого не означає, нічого не виражає. "Ми не можемо визначити змістову специфіку (в межах неістот) чоловічого роду на відміну від жіночого чи середнього. В іменниках-неістотах родові відмінності проводяться на формальній основі" [Бондарко 1976, 39]. Отже, розмежування за родом іменників-неістот необхідне для синтаксичного узгодження слів. У новогрецькій мові з іменником узгоджується артикль, прикметники, числівники, займенники та дієприкметники.

Унаслідок відсутності співвіднесеності граматичного роду зі статтю в іменниках-неістотах можливе коливання в родовому оформленні іменників, наслідком якого є існування родових варіантів у мові.

В.Д. Семиряк причинами появи варіантів слів вважає такі:

1. На певному синхронному зрізі мови завжди існують співвідносні утворення різного часу виникнення, об'єднані спільним значенням. На якомусь етапі розвитку мови вони функціонують як варіанти, аж поки один із них не змінить свого значення або й зовсім не вийде з ужитку.

2. Участь у формуванні літературної мови кількох територіальних діалектів, а також безперервне збагачення літературної мови за

рахунок народних говорів створюють передумови для об'єднання у літературній мові ідентичних за своїм значенням, але різносистемних за походженням варіантів, які можуть закріплюватись мовною нормою і функціонувати у літературній мові паралельно.

3. Варіанти можуть виникати також унаслідок поєднання в літературній мові одиниць різних функціональних підсистем. Поява значної кількості паралельних утворень зумовлена співіснуванням слів літературної мови та їхніх розмовних варіантів [Семиряк 1973, 21].

Згідно з енциклопедією "Українська мова", варіанти мовних одиниць – це видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т.ін.), але не порушують принципу її тотожності [Українська мова 2000, 59].

У результаті аналізу родових варіантів новогрецької мови їх було поділено на граматичні словозмінні і словотвірні варіанти. Словозмінні варіанти було розглянуто у попередніх дослідженнях, зосередимо увагу на словотвірних варіантах.

До словотвірних родових варіантів іменників у новогрецькій мові ми зараховуємо однакові за значенням спільнокореневі слова, утворені за допомогою різних суфіксів, які при цьому не змінили значення слова. Серед них є абсолютні дублети, які мають тотожне значення, та такі, стиль вживання яких є відмінним.

Такими абсолютними дублетами у новогрецькій мові є:

1) іменники чоловічого роду з закінченням *-ός* і середнього роду з закінченням *-μα*, іменники обох родів мають суфікс *-σμ-*: *ο ακκισμός – το άκκισμα*, *ο ανασασμός – το ανάσασμα*, *ο αρωματισμός – το αρωμάτισμα*, *ο γρυλισμός – το γρύλισμα*, *ο θηλασμός – το θήλασμα*, *ο θησαυρισμός – το θησαύρισμα*, *ο κεφαλόδεσμος – το κεφαλόδεσμα*, *το κελαήδισμα – ο κελαηδισμός*, *ο παπαγαλισμός – το παπαγάλισμα*, *ο παφλασμός – το πάφλασμα*, *ο σελαγισμός – το σελάγισμα*, *ο σχηματισμός – το σχημάτισμα*, *ο ψεκασμός – το ψέκασμα*;

2) іменники чоловічого роду з суфіксом *-μ(ός)* і середнього роду з закінченням *-μα*: *ο αλαργεμός – το αλάργεμα*, *ο διορθωμός – το διόρθωμα*;

Варіанти першої і другої груп співіснують у новогрецькій мові, оскільки афікси чоловічого роду *-μ(ός)*, *-σμ(ός)* та середнього роду *-σ(μα)*, *-μα* виражають значення дії або результату того, що зазначено в корені іменника. Такі іменники мають тотожне значення.

У новогрецькій існують також іменники, які в середньому роді із суфіксом *-σ(μα)* позначають дію, а іменник чоловічого роду з суфіксом *-σμ(ός)* — результат цієї дії, напр.: *το κανόνισμα* — *ο κανονισμός*, або іменник чоловічого роду — захворювання, а іменник середнього роду — характерну рису такого захворювання, напр.: *ο τραυλισμός* — *το τραύλισμα*. Такі іменники не є родовими варіантами, оскільки мають різне значення.

3) іменники жіночого роду із закінченням *-η* та середнього роду із закінченням *-μα*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-σ-*: *η ακόντιση* — *το ακόντισμα*, *η επισφράγιση* — *το επισφράγισμα*, *η ζύγιση* — *το ζύγισμα*, *η μαγνήτιση* — *το μαγνήτισμα*, *η πλεύριση* — *το πλεύρισμα*, *η πόντιση* — *το πόντισμα*, *η προίκιση* — *το προίκισμα*, *η σφράγιση* — *το σφράγισμα*;

4) іменники жіночого роду з афіксом *-σ(η)* та іменники середнього роду із закінченням *-μα*: *η βαλσάμωση* — *το βαλσάμωμα*, *το βόσκημα* — *η βόσκηση*, *η γεφύρωση* — *το γεφύρωμα*, *το επιδιόρθωμα* — *η επιδιόρθωση*, *το επιχρύσωμα* — *η επιχρύσωση*, *η ερήμωση* — *το ερήμωμα*, *το θεμέλιωμα* — *η θεμελίωση*, *το λάξευμα/λάξεμα* — *η λάξευση*, *η μάσηση* — *το μάσημα*, *το μαстіγωμα* — *η μαστίγωση*, *η ξεφάντωση* — *το ξεφάντωμα*, *η πάκτωση* — *το πάκτωμα*, *το πούλημα* — *η πώληση/(προφ) πούληση*, *η φανέρωση* — *το φανέρωμα*, *η χαλάρωση* — *το χαλάρωμα*;

Співіснування варіантів третьої і четвертої груп у новогрецькій мові пов'язане з тим, що афікси жіночого роду *-σ(η)* та середнього роду *-σ(μα)*, *-μα* позначають дію або результат, і такі іменники мають тотожне значення.

У новогрецькій мові досить поширеними є випадки, коли іменники середнього роду із суфіксом *-σ(μα)* позначають дію, а іменник жіночого роду із суфіксом *-σ(η)* — результат цієї дії, напр.: *η έγχυση* — *το έγχυμα*, *το έκκριμα* — *η έκκριση*, *η εκχύλιση* — *το εκχύλισμα*, *η επίχριση* — *το επίχρισμα*, *το καμίνευμα* — *η καμίνευση*, *το οδόστρωμα* — *η οδόστρωση*, *η συναρμολόγηση* — *το συναρμολόγημα*; або іменник жіночого роду позначає дію, а середнього — предмет, що використовується під час цього процесу, напр.: *η περιτείχιση* — *το περιτείχισμα*, *η περιτοίχιση* — *το περιτοίχισμα*, *η χορήγηση* — *το χορήγημα*; або іменник середнього роду позначає дію, а іменник жіночого роду — предмет цієї дії, напр.: *το εμφύτευμα* — *η εμφύτευση*. Такі іменники, незважаючи на їхній зв'язок, не можна зараховувати до родових варіантів унаслідок розбіжності у їхніх у значеннях.

5) іменники чоловічого роду із афіксом *-μ(ός)* та іменники жіночого роду із закінченням *-η*, при цьому іменники обох родів

мають суфікс *-σ-*: *η ακρωτηρίαση* – *ο ακρωτηριασμός*, *η εκθρόνιση* – *ο εκθρονισμός*, *η εκμηδένιση* – *ο εκμηδενισμός*, *η εκμηχάνιση* – *ο εκμηχανισμός*, *η εκτελώνιση* – *ο εκτελωνισμός*, *η εκτόπιση* – *ο εκτοπισμός*, *η εκχωμάτιση* – *ο εκχωματισμός*, *η εμπότιση* – *ο εμποτισμός*, *η ενεχυρίαση* – *ο ενεχυριασμός*, *η επιτόνιση* – *ο επιτονισμός*, *η επιχωμάτωση* – *ο επιχωματισμός*, *η εποίκιση* – *ο εποικισμός*, *η εφησύχηση* – *ο εφησυχασμός*, *η еρμάτιση* – *ο ермаτισμός*, *η ισοσκέλιση* – *ο ισοσκελισμός*, *η καθετηρίαση* – *ο καθετηριασμός*, *η καυτηρίαση* – *ο καυτηριασμός*, *η παρόπλιση* – *ο παροπλισμός*, *η στόχηση* – *ο στοχασμός*;

Існує також пара родових варіантів іменника чоловічого роду з афіксом *-μ(ός)* та жіночого роду з закінченням *-η*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-γ-*: *η αλαλαγή* – *ο αλαλαγμός*, та пара родових варіантів з з афіксом *-μ(ός)* та афіксом *-σ(η)*: *ο λυτρωμός* – *η λύτρωση*;

Родові варіанти з суфіксами чоловічого роду *-σμ(ός)*, *-γμ(ός)*, *-μ(ός)* та жіночого роду *-σ(η)*, *-γ(η)* мають тотожне значення, оскільки ці суфікси виражають однакове значення – дію або результат.

6) іменники середнього роду із закінченням *-ι* та іменники жіночого роду із суфіксом *-ι(ά)*: *το ερημοκλήσι* – *η ερημοκλησιά*, *το λαγκάδι* – *η λαγκαδιά*. Існування варіантів *το λαγκάδι* – *η λαγκαδιά* пояснюється тим, що афікс жіночого роду *-ι(ά)* має багато значень, одним з яких є вираження значення місцезнаходження, внаслідок чого виник варіант *η λαγκαδιά*. Існування варіантів *το ερημοκλήσι* – *η ερημοκλησιά* пов'язане з тим, що іменник *η εκκλησία* / *εκκλησιά* оформлено у жіночому роді, тому існує варіант *η ερημοκλησιά*. Варіант *το ερημοκλήσι*, оформлений у середньому роді, утворено за аналогією до іменників *το εξωκκλήσι* / *ξωκκλήσι*, *παρεκκλήσι*.

7) іменники чоловічого роду із суфіксом *-ίτ(ης)* та іменники жіночого роду із суфіксом *-ίτιδ(α)*: *ο βρογχίτης* – *η βρογχίτιδα*, *ο δυναμίτης* – *η δυναμίτιδα*. Іменники жіночого роду виникли на основі форми знахідного відмінку *βρογχίτις*, *δυναμίτις* і були пристосовані до димотичної форми за допомогою суфікса *-ιδ(α)*, що є димотичним варіантом суфікса *-ις*.

8) родові варіанти, оформлені у трьох родах: *η αποθησαύριση* – *το αποθησαύρισμα* – *ο αποθησαυρισμός*, *η θωράκιση* – *το θωράκισμα* – *ο θωρακισμός*, *η παραθήριση* – *το παραθήρισμα* – *ο παραθερισμός*, *η χόρταση* – *το χόρτασμα* – *ο χορτασμός*. Співіснування таких варіантів у новогрецькій мові пояснюється їхнім тотожним значенням, що виражається афіксами *-σμ(ός)*, *-σ(ή)*, *-σ(μα)*.

Існує також пара родових варіантів *το ανθοκήπιο* – *ο ανθόκηπος*, у якій іменник чоловічого роду має закінчення *-ος*, а іменник середнього роду – суфікс *-ι(ο)*, у якій варіант, оформлений у чоловічому роді, є калькою відповідного німецького іменника, а варіант, оформлений у середньому роді, утворений за аналогією до іменника *το θερμοκήπιο*.

У новогрецькій мові є також дві пари родових варіантів *η βενζόλη* – *το βενζόλιο*, *η ποίμνη* – *το ποίμνιο*, у яких іменник жіночого роду має закінчення *-η*, а іменник середнього роду – суфікс *-ι(ο)*. Існування родових варіантів першої пари пояснюється тим, що у французькій мові, з якої іменник був запозичений, він оформлений у жіночому роді, а хімічні елементи у новогрецькій мові звичайно оформлюються у середньому роді за допомогою цього афікса. Співіснування родових варіантів другої пари пов'язано з їхнім оформленням у давньогрецькій мові у жіночому та середньому роді відповідно.

Словотвірними родовими варіантами, що розрізняються стилістично, у новогрецькій мові є:

1) іменники чоловічого роду із закінченням *-ός* і середнього роду із закінченням *-ια*, іменники обох родів мають суфікс *-σμ-*: *το δάνεισμα* (розм.) – *ο δανεισμός*, *το κελαήδημα* / *κελαήδισμα* – (книжн.) *ο κελαηδισμός*, *το πόρισμα* – *ο πορισμός* (книжн.);

2) іменник чоловічого роду із суфіксом *-μ(ός)* і середнього роду із закінченням *-ια*: *ο αναστεναγμός* – (розм.) *το αναστέναγμα*.

У цих двох групах варіанти, оформлені у чоловічому і середньому роді, протиставлені книжним та розмовним стилем відповідно.

3) іменник жіночого роду із закінченням *-η* та середнього роду із закінченням *-ια*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-σ-*: *η φρίκιαση* (книжн.) – *το φρίκιασμα* (розм.);

4) іменники жіночого роду з афіксом *-σ(η)* та іменники середнього роду із закінченням *-ια*: *το ειρήνευμα* (нар., літер.) – *η ειρήνευση*, *το στερέωμα* (розм.) – *η στερέωση*, *η φούντωση* (розм.) – *το φούντωμα*. За винятком останньої пари іменник середнього роду вживається у розмовному мовленні.

5) іменники середнього роду із закінченням *-ι* та іменники жіночого роду із суфіксом *-ι(ά)* / *-ι(α)*: *το ακρογιάλι* (літер.) – *η ακρογιαλιά*, *το ακροθαλάσσι* (літер.) – *η ακροθαλασσιά*, *το κατάντι* (нар.) – *η κατάντια* (фаміл.).

6) іменник чоловічого роду з афіксом *-μ(ός)* та іменники жіночого роду із закінченням *-η*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-σ-*: *η εκβίαση* (юрид.) – *ο εκβιασμός*. Варіант, оформлений у жіночому

роді, є терміном, що вживається у юридичному мовленні, тоді як варіант, оформлений у чоловічому роді, має тотожне значення, проте не використовується у юридичному дискурсі.

7) іменники чоловічого роду із суфіксом *-ίτης* та іменники жіночого роду з суфіксом *-ίτις*: *ο διφθερίτης* (фаміл.) – *η διφθερίτις* (мед.). Варіант, оформлений у жіночому роді, виник на основі форми знахідного відмінку *διφθερίτις* і був пристосований до димотичної форми за допомогою суфікса *-ίς*, що є димотичним варіантом суфікса *-ις*, тому варіант *η διφθερίτις* вживається у науковому стилі, а варіант *ο διφθερίτης* є розмовним.

8) родові варіанти, оформлені у трьох родах: *το εξολόθρεμα* – *ο εξολοθρευμός* (літер.) – *η εξολοθρευση*, *το μέτρημα* – *η μέτρηση* – *ο μετρημός* (літер.). Варіант *το μέτρημα* є вужчим за значенням.

Отже, словотвірні родові варіанти новогрецьких іменників протиставлено на основі афіксів, за допомогою яких вони були утворені, і які при цьому не змінили свого значення. Такі варіанти в новогрецькій мові наявні в усіх трьох грамах роду. Вони бувають абсолютними дублетами або можуть розрізняватися стилістично. Найчастіше протиставлення відбувається за літературним, науковим та розмовним стилями.

1. Сучасна українська літературна мова : підручник для студ. філолог. спец. ВНЗ / за ред. А.П. Гриценка. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Київ : Вища школа, 1997. – 493 с. 2. Бондарко А.В. Теория морфологических категория / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1976. – 255 с. 3. Семиряк В.Д. Словообразовательные варианты в современном украинском языке: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. – Х., 1973. – 25 с. 4. Українська мова. Енциклопедія / НАН України; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т української мови / за ред. В.М. Русанівського. — К. : "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2000. — 750 с. 5. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής / [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη]. – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1998. – 1532 σ. 6. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας / [Μπαμπινιώτης Γ.]. – Αθήνα, 2002. – 2032 σ.

МОВЛЕННЄВІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНОМОВНОГО SMS-СЛЕНГУ

Стаття присвячена розгляду іспанського молодіжного sms-сленгу. Виявлено його мовленнєві особливості. Виділено та досліджено дві основні групи лінгвістичних засобів, відповідно до їхніх функцій у sms-листуванні: економії мовних засобів та апроксимації до усного мовлення. Проаналізовано перспективи використання sms-сленгу.

Ключові слова: сленг, sms-листування, текстове повідомлення, субкультура, соціолект.

Статья посвящена рассмотрению испанского молодежного sms-сленга. Выявлены его речевые особенности. Выделено и исследовано две основные группы лингвистических средств, в соответствии с их функциями в sms-переписке: экономии языковых средств и аппроксимации к устной речи. Проанализированы перспективы использования sms-сленга.

Ключевые слова: сленг, sms-переписка, текстовое сообщение, субкультура, социолект.

The article examines sms slang usage by Spanish Youth and reveals its basic linguistic features. The article determines and investigates two major groups of language tools, according to their functions in the sms correspondence: language tools economy and approximation to the oral speech. The future prospects of the sms-slang usage also are analyzed.

Key words: slang, sms-correspondence, subculture, sociolect.

Молодь створила нову форму комунікації, яка вже впевнено увійшла в наше життя і змушує говорити про окремий вид молодіжного сленгу – сленг SMS (*Short Messages Service or System*). Сьогодні поряд з усною та писемною формами спілкування з'явилася також електронна форма, що може в майбутньому сформувати нову царину знань – лінгвістику електронних форм комунікації [Савельєв 2011, 7].

Актуальність дослідження визначається значним впливом мовлення текстових повідомлень на сучасну мову, а також тим, що молодіжний сленг є нестійким, мінливим явищем, що постійно поповнюється лексичними одиницями та набуває нових лінгвістичних рис, що потребують фіксації та аналізу. Таке дослідження має також прикладне значення, тому що умовний код, який використовується в цьому соціолекті залишається незрозумілим для необізнаних людей.

Крім того, sms-сленг є цікавим для соціо- та психолінгвістики, оскільки дає цінний матеріал для дослідження інтересів, уподобань та психологічних особливостей сучасної молоді як окремої мовної спільноти. Невипадково сучасну молодь називають *"generación del pulgar"*, оскільки sms, як засіб спілкування набувають дедалі більшої популярності, і їхній вплив на сучасну мовну картину світу є беззаперечним.

Метою статті є визначити мовленнєві особливості текстових повідомлень та їхні функції, уточнити та виділити основні лінгвістичні феномени, наявні у цьому різновиді сленгу іспанської мови, проаналізувати перспективи використання sms-сленгу.

Об'єктом дослідження – різновид іспанського молодіжного сленгу – мова sms. Аналіз здійснюється переважно на матеріалі лексикографічних інтернет-джерел, відібраних шляхом суцільної вибірки.

Сленг як різновид мовної субкультури традиційно привертає увагу вітчизняних та зарубіжних філологів завдяки емоційно-експресивному забарвленню, лаконічності, образності сленгізмів тощо. Сленг sms-листування становить досить специфічну групу, що має суттєві відмінності від інших видів сленгу, які виражаються у формі та функціях цього соціолекту.

На сучасному етапі усе частіше починають говорити про існування окремої sms-мови, що розвивається всередині різних мов. Зокрема, в США на мову-sms переклали "Іліаду", у Франції деякі сайти представлені англійською, французькою та мовою sms. Текстові повідомлення використовують для реклами, сповіщень від банків та різних компаній, створено кілька мільйонів сайтів з прикладами святкових, гумористичних sms тощо.

В Іспанії створено проект під назвою *"Diccionario SMS"*, організований іспанською Асоціацією користувачів Інтернету та сервісами MSN и Lleida.net (сайти безкоштовної відправки sms). Названо словник також мовою sms – *"Exo x ti y xa ti"* (*"Hecho por ti y para ti"*) [Diccionario SMS]. Отже, це явище досягло таких масштабів, що на нього не можна не зважати. У той же час, говорити про існування sms-мови не зовсім коректно з наукової точки зору, оскільки вона послуговується лексикою, синтаксисом загальнонаціональної мови, хоча і в дуже спотвореному вигляді. Ми визначаємо сленг sms та чатів як соціолект, різновид молодіжного сленгу, оскільки саме молодь є основним користувачем вищезазначених послуг і автором новотворів у цій сфері.

Мовленнєві засоби, що використовуються у sms-листуванні ми умовно розподілили на дві групи, в залежності від їхніх функцій у

листуванні, це, відповідно, засоби економії та засоби, що сприяють наближенню sms-листування до усного мовлення.

Першу групу становлять засоби економії. Оскільки текст одного повідомлення (так званий скрипт) обмежується 160 знаками, виникає необхідність передати більше інформації, використавши при цьому меншу кількість знаків, та укластися у можливо менший відрізок часу. Тут можна провести паралелі з телеграфом, у якому сплачувалося кожне слово, – з його появою теж з'явилося багато новотворів: *reúnese* замість *se reunen*, опущення артиклів, прийменників тощо.

Більшість мовленнєвих засобів у текстових повідомленнях спрямовані саме на економію – часу та грошей. Тому усичення тут мають гіпертрофований характер і вирізняються різноманітністю, спостерігаються значні відхилення від мовної норми. Отже, виділяємо такі мовленнєві засоби економії:

a) відсутність у текстових повідомленнях *h*: *aora* (*ahora*), *ou* (*hoy*), *echo* (*hecho*).

b) використання *y* замість *ll*: *yamare* (*llamaré*), *yamam* (*llámame*), *yaves* (*llaves*), *yegams* (*llegamos*).

c) *K* замість *que* та *c*: *k bno* (*qué bueno*), *k tl?* (*¿qué tal?*); *kasa* (*casa*), *kand* (*cuando*).

d) використання *x* замість *por* та *ch*: *xq* (*porque*), *xfa* (*por favor*); *mcho* (*mucho*), *xata* (*chata*), *haxi* (*chachi*).

e) відсутність розділових знаків, пробілів між словами, графічних наголосів: *NosVemosEstaTarde?* (*¿Nos vemos esta tarde?*), *cmo stas?* (*¿cómo estás?*), *tio* (*tío*). Варто відзначити, що в деяких моделях телефонів вживання графічного наголосу призводить до зменшення допустимої кількості знаків у скрипті, крім того, опускання наголосів дає можливість економити час.

f) відсутність частини або всіх голосних у слові: *crvz* (*cerveza*), *ns vms* (*nos vemos*), *qdmns n la dsk* (*¿quedamos en la disco?*), *bn* (*bien*), *bss* (*besos*), *cmo stas?* (*¿como estás?*). Окремо можна виділити відхилення, що носять системний характер, це опущення *e* перед *s*: *star*, *scribir*, *stirar*, *scuxar* (*estar*, *escribir*, *estirar*, *escuchar*); опущення *e* після *p* і *t*: *prezoso* (*perezoso*), *ntro* (*neutro*).

Зустрічається також усичення приголосних, але рідше: *asias* (*gracias*), *maemia* (*madre mía*). Загалом, в усіх випадках діє правило пропуску тих літер, які легко вираховуються.

g) вживання чисел, інших математичних знаків та пунктуаційних знаків: *NTID* (*no tengo un duro*), *a1k* (*aunque*), *salu2*

(saludos), TPN3 (te penetré), B7 (besitos), a10 або a2 (adiós), 100pre (siempre), ad+ (además), d+iao (demasiado), = (igual), MD= (me da igual), t exo d – (te echo de menos, a.s (apuntes).

h) різноманітні аббревіатури та акроніми LAP (lo antes posible), MK (¿me quieres?), TQITPP (te quiero y te pido perdón), NTC (no te creas), fds (fin de semana).

Деякі аббревіатури запозичено з англійської мови: AFAIK (as far as I know), LOL (laugh out loudly), ASAP (as soon as possible), tas OK? (¿estás bien?), MTF (Mother Fucker).

Також частина скорочень виконує додаткову функцію евфемізації та кодування, оскільки зашифровує ненормативну лексику або табуйовану тематику: PAMC (paja a mano cambiada), MW (maricón weon), p.m (puta madre).

Існують також аббревіатури, які отримують додаткову розшифровку, іноді жаргівливу або іронічну: TKM (te quiero mucho/ te quiero matar), BB (bye-bye, bebe), NPI (ni puta idea, no poseo información).

Як правило, в одному текстовому повідомленні можна спостерігати використання усіх або більшості виділених нами засобів: HI A TO2. HACE 1 XLA +TRD? (Hola a todos ¿Hace una chela más tarde). У цьому прикладі наявні англіцизм, використання чисел та математичних знаків, х замість ch, усичення голосних.

Варто зазначити, що виділені нами мовленнєві засоби, окрім економії, виконують також функцію кодування. З їхньою допомогою молодь робить листування незрозумілим для людей, що не володіють цим соціолектом, зокрема для батьків. Таким чином, sms забезпечує приватність.

Другу групу складають засоби, що сприяють апроксимації sms-листування до усного мовлення.

Основна відмінність сленгу sms від інших соціолектів – письмова форма вираження, а не усна, переважно характерна для жаргонної комунікації.

У цьому типі спілкування відсутні просодичні риси, візуальний контакт, слова паразити (uff, buáa, pues), це мовлення не є спонтанним. Також воно є незворотнім, відправивши текстове повідомлення, вже немає можливості щось додати або скорегувати, в той же час, є можливість виправлень, поки sms не відправлене.

Проте, мова sms намагається максимально наблизитися до усної форми. Зокрема, швидкість надходження текстового повідомлення 6-8 секунд, що створює ілюзію синхронності і наближає її до усного мовлення. У повідомленнях використовуються структури, характерні для розмовної мови (відсутність складних синтаксичних конструкцій, складних речень, паратакис), що сприяє створенню атмосфери

невимушеності спілкування. Підвищені інтонації передаються шляхом написання усього повідомлення великими літерам.

Наближенню до усного мовлення сприяє також використання так званих емотиконів та піктограм: :-), :-D (*посмішка, сміх*), :(*сум*), :(*плач*), :| (*розчарування*), |o (*позіхання*), тощо. Ці позначки компенсують відсутність візуального контакту та додають виразності тексту. Варто зазначити, що у творенні деяких піктограм молодь виявляє неабияку креативність:

Багато дискусій ведеться щодо значення sms для сучасної молоді. На думку окремих іспанських дослідників, sms має негативний вплив на грамотність сучасної молоді, оскільки вони починають використовувати цю специфічну мову не лише у телефонних повідомленнях, а й в інших сферах життя. Використання sms негативно позначається на письмі молоді, зокрема, науковці відмічають збільшення кількості орфографічних помилок, відсутність пунктуації, спрощений словник [Rodríguez 2006]. Це у свою чергу призводить до примітивізації мислення та загальної деградації [Betty 70, 2006]. Один з дослідників sms-текстів Є.О.Савельєв відзначає, що особливий формат sms-каналу формує нову форму не лише спілкування, але й мислення [Савельєв 2011, 7]. Водночас, така мова стає в нагоді при написанні конспекту, текстових повідомлень, вона є альтернативою стенографії.

У мові sms молодь виявляє свою креативність та винахідливість. Варто зазначити, що для молоді функція мовної гри виступає чи не найголовнішою, юнаки отримують задоволення від процесу та можливості творчості. Про це свідчить той факт, що деякі новотвори не виконують функції економії (наприклад, написання *k* замість *s*, *toxi* (*niña*), *1000+o* (*emilio*), тощо), також існують деякі піктограми, які лише збільшують кількість друкованих знаків і не несуть ніякої іншої функції, окрім мовної гри (##### (*cremallera*), (((((((((((((((((((*¿dónde estoy?*)).

Про значимість явища sms-сленгу свідчить також поява в іспанському молодіжному жаргоні лексем на позначення людей, що пишуть у стилі sms та з великою кількістю орфографічних помилок: *el hoygan*, *el chater*.

Як бачимо, у цій сфері відбувається найбільш активне творення неологізмів, до того ж існують усілякі граматичні та графічні інновації. Нами виділено такі основні функції sms-сленгу: функція економії, наближення до усного мовлення, кодування, функція мовної гри.

Перспективним, на нашу думку, є дослідження сленгів різних молодіжних угруповань Іспанії для виявлення універсальних та специфічних рис цих соціолектів, також розгляд впливу сленгу на загальнонаціональну мову, взаємодію загальноновживаної лексики та лексики, що знаходиться за межами літературного стандарту.

1. Савельев Е.А. Русскоязычные sms-тексты в социолингвистическом аспекте (на примере текстов SMS-сообщений представителей молодежной среды): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Евгений Александрович Савельев. – Нижний Новгород, 2011. – 18 с.
2. Betty S. La jerga juvenil de los SMS :-). – Cuadernos del Lazarillo, № 31 (julio-diciembre), Salamanca, España, 2006, P. 68-76. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cibersociedad.net/archivo/articulo.php?art=226>.
3. Rodríguez J.C. El fin anunciado de la escritura a mano. – *El Mundo.es*, 14.05.2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.elmundo.es/suplementos/magazine/2006/346/1147456304.html>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Diccionario SMS: hexo x ti u xa ti, tú pones las reglas. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.diccionariosms.com>
2. Diccionario de la jerga juvenil. Realizado por los alumnos del IES Sierra de Leyre (Sangüesa, Navarra) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lenguatazosliterarios.blogspot.com/2010/11/creacion-de-un-diccionario-colaborativo.html>.

Торосян О. М., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПАРАМЕТРИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті йдеться про необхідність особистісного, прагматичного розуміння мови, аналізується поняття особистості та її міжкультурної компетенції як необхідних складників комунікативної ситуації (дискурсу), підкреслюється значимість розроблення типології особистостей з погляду лінгвістики.

Ключові слова: особистість, міжкультурна компетенція, комунікативна ситуація, культурний релятивізм, етноцентризм, соціокультурний аспект, прагматична норма.

Статья рассматривает необходимость личностного, прагматичного понимания языка , в ней анализируется понятия личности и ее межкультурной компетенции как необходимых составляющих коммуникативной ситуации, подчеркивается значимость разработки типологии личностей с точки зрения лингвистики.

Ключевые слова: личность, межкультурная компетенция, коммуникативная ситуация, культурный релятивизм, этноцентризм, социокультурный аспект, прагматическая норма.

The article deals with the concept of personality and its intercultural competence as communicative situation components. The author lays the stress on the necessity of personal, pragmatic language understanding. It is important that the concept of personality should be introduced into linguistic pragmatics and personality typology be developed.

Key words: personality, intercultural competence, communicative situation, cultural relativity, socio-cultural aspect, pragmatic norm.

Дискурсологія як наука розглядає різні елементи дискурсу як комунікативної ситуації. Для того, щоб ситуація спілкування мала місце, потрібне ефективне поєднання багатьох чинників, до яких, на думку дослідників, відносяться учасники комунікації, нелінгвістичний контекст як знання світу поза мовою, який використовується з метою інтерпретації, паравербальні чинники, інтертекст, жанр дискурсу, тематика й цілі комунікації тощо [Cook 1995, 11; Nunan 1993, 78]. Подальший аналіз розширює спектр складників за рахунок каналу комунікації, комунікативного шуму, його джерела, засобів кодування й декодування, контакту й коду, інтенції, інтерпретанти і т. ін.

О.О. Селіванова пропонує діалогічну модель комунікативної ситуації, складниками якої є комуніканти, текст (повідомлення) як знаковий посередник, інтеріоризоване буття і семіотичний універсум культури, до яких занурені адресант, адресат і текст [Селіванова 2002, 144-156]. Усі перераховані компоненти комунікативної ситуації складають її функціональні вузли – модулі, які представляють подальшу структуру дискурсу. Так, адресант має мотиви, інтенції і стратегічні програми, що впливають на формування повідомлення і втілюються у його знаковому вираженні (тексті). Адресат, виходячи із власної інтерпретанти, сприймає і розуміє це повідомлення. Канал зв'язку представлений способом передачі інформації, це – спосіб

інформаційного обміну та комунікативного впливу. Комунікативна взаємодія є процесом, що інтегрує усі модулі ситуації в комунікативному акті.

Мовленнєва діяльність не є простим набором перерахованих складників, тобто, крім елементної, розрізняють також рівневу стратифікацію. Рівнева стратифікація зумовлює виокремлення в межах комунікативної ситуації певних рівнів, пов'язаних з підходами до аналізу. Так, І. Сусов розрізняє три рівні: формально-семіотичний, співвіднесений із вербально-знаковою формою повідомлення; когнітивно-інтерпретаційний, співвіднесений зі змістом, закладеним у повідомленні й інтерпретованим адресатом; соціально-інтерактивний, пов'язаний з комунікативною взаємодією в певному соціальному середовищі у співвідношенні намірів, стратегій, реакцій [Сусов 1988, 7–13]. О. Тарасова виокремлює когнітивний, соціально-культурний і міжособистісний рівні мовленнєвої діяльності [Тарасова 2000, 276], підкресливши тим самим особистісну суб'єктність комунікації, її занурення до соціуму й культури.

Найбільш повною, на нашу думку, є класифікація рівнів, запропонована О.О. Селівановою, яка виділяє у структурі дискурсу чотири рівні: *формально-змістовий рівень*, що враховує смислові площини породження й інтерпретації; *інтерактивний* (мотиваційно-прагматичний), що забезпечує взаємодію комунікантів із закладеними в їхній свідомості мотивами, цілями, стратегічними програмами й інтерпретантами; *онтологічний*, сформований ситуацією спілкування (місцем, часом, оточенням тощо); *соціокультурний*, що залучає до комунікації соціальні та культурні параметри. Ці рівні пронизують кожний окремий модуль комунікативної ситуації й забезпечують діалогічність й зв'язаність її складників [Селіванова 2008, 594].

Обов'язковим складником системи комунікативної ситуації є особистість комуніканта. Комунікант є особистістю, яка здійснює комунікативний акт передачі інформації й комунікативного впливу або сприймає й інтерпретує її. У комунікативній ситуації комунікант виконує функцію адресанта – того, хто породжує мовлення, текст і передає повідомлення, й адресата – реципієнта, одержувача інформації. Взаємодія комунікантів у ситуації спілкування можлива завдяки спільному коду однієї мови, спільності тезаурусів, комунікативних навичок, установок, знань соціальної системи, культури тощо.

Уявлення про мову, як про закриту, протиставлену мовленню систему знаків та фігур, не веде до розуміння її істинної сутності. Усе частіше сьогодні лінгвісти говорять про мову як про форму, спосіб життєдіяльності людини, спосіб вираження людського досвіду і його усвідомлення, спосіб вираження особистості і організації міжособистісного спілкування у процесі сумісної діяльності людей. Від об'єктивізованого, деперсоналізованого уявлення про мову дослідники переходять до її особистісного, прагматичного розуміння. У лінгвістичний апарат вводиться поняття особистості, яке раніше розглядалося як концепт філософії, психології, соціології, інших соціальних наук. У понятті особистості одна одній протиставляються дві сторони [Сусов 2009, 217].

По-перше, особистість виступає продуктом суспільного розвитку. Вона виростає із соціального середовища, формується у цьому середовищі, є об'єктом впливу різноманітних відношень: професійних, гендерних, вікових, расових, етнічних, конфесійних, територіальних та інших. Особистість вихована своєю епохою, її суспільною свідомістю, психологією, культурою. Вона включена в систему рольових функцій, очікувань, регуляторних рекомендацій.

По-друге, особистість не просто об'єкт зовнішнього впливу, а активно діючий учасник суспільної трудової та пізнавальної діяльності, суб'єкт матеріальних та духовних стосунків, який усвідомлює своє місце у суспільстві, своє відношення до людей, їхніх потреб, мотивів, інтересів та цілей. Особистість керується власними інтересами та мотивами, які пов'язані із суспільними стимулами діяльності. Тим самим створюється і утверджується її індивідуальність, неповторність.

Таким чином, особистість діалектично поєднує соціальне та індивідуальне, загальне та особливе, природне та пізнане, об'єктивне та суб'єктивне. Уведення поняття особистості в лінгвістичну прагматику дає можливість говорити про те, що мова належить перш за все особистості, яка усвідомлює себе і своє місце у світі, свою роль у практичній діяльності, мовному спілкуванні, своє відношення до прийнятих принципів ведення дискурсу. Мовленнєві акти, мовленнєві кроки особистісно орієнтованої прагмалінгвістики є не просто компонентами дискурсу, а виступають як свідомі та цілеспрямовані акти особистості.

Дискурс як комунікативна ситуація формується перш за все його учасниками, окремими особистостями. Вони приймають на себе певні комунікативні ролі, обмінюються мовленнєвими актами,

вибирають мовленнєві прийоми, тактики і стратегії ведення дискурсу. Особистості ініціюють комунікативну подію, регулюють хід дискурсу, задають йому тему і стиль (нейтральний, офіційний, дружній тощо). Особистість може проявляти себе у дискурсі по-різному: як контактна і неконтактна, конформістська і неконформістська, кооперативна і некооперативна, жорстка і поступлива і т.д. У дискурсі втілюються притаманні його суб'єктам типи характерів, темпераменти, здібності, домінуючі почуття й мотиви, індивідуальні особливості протікання психічних процесів тощо. Співвідношення типів дискурсу і типів особистості потребує подальшого дослідження і викликає певні труднощі, пов'язані з наявністю класифікацій типів особистостей із точки зору філософії, психології, соціології, інших соціальних наук, та відсутністю типології мовленнєвих особистостей.

Комунікативна ситуація набуває форми міжкультурної комунікації, коли є інформаційним обміном особистостей, що належать до різних культур. Міжкультурна комунікативна компетенція особистості є необхідним складником комунікативної ситуації (дискурсу). Аналіз параметрів, особливостей міжкультурного спілкування, соціокультурних чинників його оптимізації, формування практичних навичок і вмінь спілкування із представниками інших культур є предметом окремої галузі мовознавства, яка базується на дослідженнях методики викладання, перекладознавства, етнопсихології, культурології, лінгвокраїнознавства, лінгвопрагматики. Сьогодні ми говоримо про своєрідне соціальне замовлення на дослідження проблем міжкультурної комунікації, оскільки багато людей стикається із проблемами міжкультурного нерозуміння, викликаного розбіжностями в культурних нормах комунікації.

Лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації полягає в дослідженні мовних і паравербальних маркерів культурної інформації з метою досягнення комунікативного співпраці носіїв різних культур і запобігання комунікативному конфлікту.

Міжкультурна компетенція особистості є знанням на підставі власної культурної компетенції чужих культурних стандартів. Вона формується на засадах культурного релятивізму й толерантності до чужої культури і мови, до їхніх традицій, особливостей соціальної, у тому числі і комунікативної, поведінки. Культурний релятивізм як бажана характеристика мовної особистості створює необхідні передумови для комунікативного співробітництва як

взаєморозуміння у процесі міжкультурної комунікації, проте висуває вимоги до людини, оскільки позбавляє її звичних ціннісних орієнтирів [Трошина 2000, 60].

Володіння іншою мовою не є запорукою комунікативної успішності, для цього потрібне органічне поєднання мовного і культурного кодів у спілкуванні. Підміна чужого культурного досвіду кодом рідної культури нерідко призводить до "парадоксів міжкультурної комунікації" [Селіванова 2008, 305], тобто псевдокомунікації, непорозуміння, повного або часткового блокування каналів передачі і сприйняття інформації.

Культурному релятивізму протистоїть принцип етноцентризму, який розглядає культурні надбання іншого народу з позицій свідомого сприйняття носіями культури власного культурного стандарту як єдино можливого та правильного. Етноцентризм є однією з головних перешкод міжкультурних контактів і нерідко призводить до комунікативного конфлікту при міжкультурному спілкуванні.

Пріоритетним компонентом міжкультурної компетенції є її соціокультурний аспект, тобто мовленнєвий етикет, культура спілкування. Він включає в себе систему знань, цінностей, зразків поведінки, характерних для ситуацій комунікативного спілкування, а також умінь гнучко реалізовувати їх на практиці з метою забезпечення ефективності спільної діяльності. Мовленнєва культура потребує дотримання етикетних і прагматичних норм. Під етикетними нормами розуміють доцільність вживання мовленнєвих засобів у різних соціальних умовах (мовець добирає певні формули мовленнєвого етикету відповідно до соціального статусу партнера в комунікації). Прагматичні норми – це правила спілкування (вміння розпочати та закінчити розмову, тощо) і тактика спілкування (вміння перефразовувати вислів, заповнити паузу, тощо). Практика комунікативного підходу до вивчення мови переконує, що ці компоненти спілкування відіграють у ньому не менш важливу роль, ніж, наприклад, правильність мовлення, дотримання граматичних норм, оскільки звертання з порушенням етикетних норм може призвести до більш негативних наслідків, аніж граматична або лексична помилка. Тривалі незаповнені паузи, незавершені речення, незв'язність мовлення ведуть до втрати інтересу з боку слухача. Носії мови, як правило, охоче вибачають вимовні, граматичні або лексичні помилки співрозмовника-іноземця, але вони досить болісно реагують на порушення мовленнєвого і поведінкового етикету.

Мовленнєвий етикет охоплює всі сфери людського життя та діяльності, розглядається як сукупність культурних, національних та соціальних сценаріїв (правил) мовно-комунікативної поведінки, притаманних тим чи іншим спільнотам [Алехина 1996]. Такі культурно-зумовлені сценарії складаються зі стабільних формул поведінки, що визначають правила встановлення мовленнєвого контакту, правила вибору потрібного стилю спілкування відповідно до соціальних ролей та ситуаційних позицій.

Сприйняття і розуміння культурних особливостей, вербальної та невербальної поведінки представників певної культурної спільноти, повага до чужого сприйняття світу веде до процесу збагачення особистості, створення нового стилю спілкування, впровадження діалогу культур. Міжкультурна компетенція особистості як складник комунікативної ситуації (дискурсу) є безперечно необхідною умовою успішного спілкування.

1. Алехина И.С. Имидж и этикет делового человека. – М., 1996.
2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2002.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава, 2008.
4. Сусов И.П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая схема // Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин, 1988.
5. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. – Винница, 2009.
6. Тарасова Е.В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики // Вісник Харківського національного університету. – 2000. – № 471.
7. Трошина Н.Н. Лингвистический аспект межкультурной коммуникации // Лингвистические исследования в конце XX века: Сб. обзоров. – М., 2000.
8. Cook G. Discourse and Literature. – Oxford, 1995.
9. Nunan D. Introducing Discourse Analysis. – L., 1993.

Турчина А.А., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДИСТРИБУЦІЯ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ У СИСТЕМІ ПОВНОЗНАЧНИХ ЧАСТИН МОВИ

У статті розглядаються міжмовні омоніми у системі повнозначних частин мови (іменникова, прикметникова та дієслівна лексика), аналізуються питання граматичної омонімії у чеському мовознавстві.

Ключові слова: міжмовні омоніми, морфологічна омонімія, близькоспоріднені мови.

В статье рассматриваются межъязыковые омонимы в системе знаменательных частей речи (имя существительное, имя прилагательное, глагол), анализируется вопрос грамматической омонимии в чешском языкознании.

Ключевые слова: *межъязыковые омонимы, морфологическая омонимия, близкородственные языки.*

The article deals with interlingual homonyms in the system of main parts of speech (nouns, adjectives, verbs), analyzes general questions of grammatical homonymy in Czech linguistics.

Key words: *interlingual homonyms, grammatical homonyms, related languages.*

У лексичних системах близькоспоріднених мов відображаються як загальні процеси і тенденції розвитку, зумовлені спільністю походження і близькістю їх історичних шляхів, так і національно-специфічні, індивідуальні риси, що визначили їх функціонування як самостійних мов. У процесі вивчення і використання близькоспоріднених мов важливу роль відіграє схильність переносити мовні звички рідної мови на чужу мовну систему. У галузі лексики вплив рідної мови особливо відчувається у явищі, яке у методичній літературі отримало назву міжмовної омонімії.

Найчастіше із проблемою міжмовної омонімії зустрічаються перекладачі. Саме тому слова такого типу отримали у французькому мовознавстві назву *faux amis du traducteur* "підступні друзі перекладача". Паралельно з цим терміном різні дослідники використовують і інші терміни – міжмовні омоніми, міжмовні пароніми, лексичні паралелі та ін.

Ефективність міжкультурної комунікації, яка у сучасному світі набуває глобальних масштабів, передбачає значну міру точності перекладу, повноти і правильності передачі оригіналу тексту. Проблема коректного перекладу хвилює не лише професійних перекладачів, викладачів або студентів, оскільки соціально-побутова комунікація між носіями різних мовних культур також стає нормою життя. Часто постає питання: наскільки проблема "підступних друзів перекладача" дійсно актуальна в теорії перекладу? Така проблема існує, і особливо актуальна вона для близькоспоріднених мов. Здавалося б, легше і точніше можна передати те або інше слово при перекладі з однієї слов'янської мови на іншу, адже у всіх слов'янських мовах простежуються загальні закономірності, зумовлені їх походженням. Проте результати

перекладацької практики часто говорять про протилежне. Так, чеське слово *kalhoty* означає "брюки", "штани", *čárka* – це українське "кома", "знак довготи", чеський прикметник *krásný* означає "красивий", чеському слову *šaty* відповідає українське "сукня", *banka* українською означає "банк".

Міжмовна омонімія також може використовуватися як специфічний прийом літературно-художньої практики. Омоніми часто є засобом мовної гри. Гра слів – це плутання сенсів, для розуміння яких часто необхідні різнопланові додаткові знання. У певних умовах гра слів різних мов може бути вдалим лінгвістичним прийомом, єдина умова – вона має бути зрозуміла усім і відразу. З точки зору лінгвістики, мовна гра є досить складним механізмом, необхідними елементами якого є такі мовні явища як омоніми, пароніми, багатозначні слова. Каламбур з міжмовними омонімами викликає найбільш сильний комічний ефект, оскільки омоніми об'єднують різні, інколи протилежні значення в одній формі, і тому вони є чистим матеріалом, який не треба допрацьовувати.

Одним з перших у слов'янському мовознавстві думку про закономірність існування омонімів висловив Л.А. Булаховський [Бабайцева 2000, 193]. За словами Р.А. Османової, неможливо передати все "розмаїття життя, думки" декількома десятками звуків, тому омонімія – "природний процес у мові" [Османова 1962, 57–64.]. Визнання універсальності омонімії, таким чином, дозволяє стверджувати, що омонімія не може розглядатися як "дефект" або "хвороба" мови, що заважає її функціонуванню.

Близька спорідненість слов'янських мов, з одного боку, полегшує вивчення мови, а з іншого – створює безліч проблем, які значно рідше зустрічаються при вивченні неспоріднених мов. Існує широке і вузьке розуміння міжмовної омонімії. Більшість дослідників (М.П. Кочерган, А.Є. Михневич, А.Є. Супрун, І.С. Ровдо, О.А. Шаблій) висловлюють думку щодо широкого розуміння міжмовної омонімії, згідно з якою міжмовними омонімами вважаються семантично нееквівалентні повнозначні та неповнозначні слова, які мають у двох чи більше споріднених або неспоріднених мовах інтерферентно схоже фонетичне і/або графічне оформлення (за умови варіативності в межах аналогічних фонем та національного графічного представлення), чи ті, що складаються з інтернаціональних компонентів. При цьому розбіжності в семантиці міжмовних омонімів можуть коливатися від незначних стилістичних відтінків до навіть антонімічних семантичних розбіжностей.

Розглянемо розподіл міжмовних омонімів серед повнозначних частин мови у слов'янських мовах. Матеріалом для дослідження міжмовних омонімів послужили лексичні одиниці з чотирьох слов'янських мов (східнослов'янські – українська, російська, білоруська; західнослов'янська – чеська мова). Виходячи з аналізу фактичного матеріалу і наших спостережень, розподіл міжмовних омонімів серед повнозначних частин мови є нерівномірним. Їх практично немає серед числівників та займенників, за винятком окремих випадків (укр. он "там", чес. он "він", рос. он "він" – займенник 3-ї особи однини).

Найчастіше міжмовні омоніми зустрічаються серед іменників і прикметників. Переважання міжмовних омонімів серед іменників цілком зрозуміле і пов'язане з тим, що іменники займають особливе місце в системі мови і складають ядро лексики. За спостереженнями психолінгвістів, іменники є первинними у розвитку мови як у філогенезі, так і в онтогенезі, вони усвідомлюються раніше, ніж інші частини мови [Залевская 1982, 37–38]. У реченні найчастіше саме на них падає логічний наголос. Таким чином, саме іменники найяскравіше передають національну своєрідність мовної картини світу слов'янських народів. Окрім формальних відмінностей, слід також відзначити лексико-граматичні відмінності, що часто зустрічаються, наприклад, у роді іменників: чес. *lustr* (ч.р.) "люстра" і біл. *люстра* (жін. рід) 1) "дзеркало", 2) "віддзеркалення", 3) "поверхня, площа" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1992], [Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1977-1984].

Також широко представлені відмінності у числі іменників: чес. *pažitka* "зелена цибуля" (ж.р. одн.), укр. *пожитки* "майно, речі" (мн.) і біл. *пажыткі* "майно, речі" (мн.) [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Словник української мови 1970-1980], [Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1977-1984].

Міжмовні омоніми серед прикметників розрізняються флексіями, в залежності від словотворчої специфіки і Мовленнєвий етикет охоплює всі сфери людського життя та діяльності, розглядається як сукупність культурних, національних правил орфографії сучасних слов'янських мов, наприклад:

Чес. *pevný* "міцний", укр. *певний* "правильний", "точний", "визначений" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Словник української мови 1970-1980];

Чес. *výborný* "чудовий", "відмінний", укр. *виборний* "той, який визначається, обирається голосуванням на якусь посаду або для

виконання певних обов'язків", рос. выборный "людина, обрана яким-небудь колективом для представництва в якості заступника" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Словник української мови 1970–1980], [Ожегов, Шведова 1992];

Чес. platný "дійсний, корисний, цінний", укр. платний "який підлягає оплаті; спроможний платити", рос. платный "такий, за який платять" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Словник української мови 1970–1980], [Ожегов, Шведова 1992].

Міжмовні омоніми-дієслова в системі слов'янських мов часто розрізняються словотворчими афіксами, наприклад:

1. Чес. pronést "пронести", pronést "вимовити" і біл. пранесці "пронести" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1977-1984];

Чес. konat "здійснювати", "діяти", "виконувати"; біл. канаць "вмирати", "згасати", укр. конати "бути в передсмертній агонії", "умирати" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1977–1984], [Словник української мови 1970–1980];

Чес. objednat "замовити", укр. об'єднати "з'єднати в одне ціле; робити єдиним, цілим", біл. абяднаць "поєднати", "з'єднати" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Словник української мови 1970–1980], [Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1977–1984].

Міжмовні омоніми і міжмовні квазісиноніми, які належать до цієї частини мови, по мірі розбіжності у плані вираження і дуже близькі до паронімів. Проте, якщо ці розбіжності пов'язані з системними відмінностями між мовами і, тим самим, не порушують принципу відповідності, їх слід розглядати як міжмовні омоніми (або як міжмовні квазісиноніми залежно від їх співвідношення у плані змісту).

Здебільшого у ролі міжмовних омонімів виступають не одиничні слова, а всі відповідні словотворчі гнізда, наприклад:

Чес. mýlit se "збивати, здійснювати помилки" і рос. мылить "натирати милом, мити мыльною піною", чес. mylný "помилковий" і рос. мыльный "властивий милу", укр. мильний "властивий милу", "заст. темно-сірий" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Ожегов, Шведова 1992], [Словник української мови 1970–1980];

Чес. pozorný "уважний, зосереджений, чуйний", рос. позорный "ганебний" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1996], [Ожегов, Шведова 1992]; чес. pozor "увага, обережність", рос. позор "ганьба, ганебне, принизливе положення" [Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 1992], [Ожегов, Шведова 1992].

Упродовж багатьох десятиліть увага більшості лінгвістів була зосереджена суто на омонімах, які належать до однієї частини мови. Уже Л.А. Булаховський відзначив омоніми, які належать до різних частин мови. В.В. Виноградов називав такі омоніми граматичними, а пізніше – лексико-морфологічними, Р.А. Будагов – морфологічними, О.І. Смирницький – лексико-морфологічними, О.А. Кім – транспозиційними, О.С. Ахманова – функціональними' [Булаховский 1978, 320–329].

Морфологічній омонімії в чеській мові присвятила своє дослідження М. Тешітелова. Вона вказує на те, що в мові є помітне намагання обмежити кількість мовних засобів і використовувати їх з найбільшою доцільністю [Těšilová 1966, 5]. Така економія в мові передбачає, на думку М. Тешітелової, вживання одного слова в різних ситуаціях. Але такого роду економію слід розглядати принаймні з двох точок зору – з позиції мовця або автора тексту, з одного боку, та з погляду слухача (читача) – з другого. Останній теж бажає стислості (лаконічності), але за умови, що інформація, передана за допомогою мовних засобів, буде однозначною і не вимагатиме додаткових зусиль для її засвоєння. Тут і постає проблема омонімії, яку М. Тешітелова дефінує як "тотожність форми при функціональному розрізненні" [Těšilová 1966, 5]. Проявляється вона як у лексиці, так і в граматиці, властива усім планам мови, тому можна виділити два основні типи омонімії – лексичну та граматичну. Що стосується чеської мови, то, на думку автора, лексична омонімія у ній має специфічний, скоріше негативний характер і трактується як явище дефектне, другорядне, якого варто позбуватися, або, в кращому випадку, використовувати в каламбурах та анекдотах. При цьому дослідниця посилається на працю Б. Трнки "Про омонімію, її терапію та профілактику" [Trnka 1931, 111], хоча й констатує, що в англійському, французькому, німецькому мовознавстві омонімія посідає особливе місце і постійно перебуває під пильною увагою лінгвістів, зокрема при розгляді можливостей машинного перекладу.

Питанню граматичної омонімії у чеському мовознавстві присвятили увагу К. Рохер "Граматичний ріст і розвиток чеського іменного відмінювання" [Rocher 1934, 34], В. Скалічка "Розвиток чеського відмінювання" [Skalička 1941], П. Сталл "Система відмінкових закінчень в чеській мові" [Sgall 1960, 65-84], М. Докуліл "Чеський словотвір" [Dokulil 1962, 1–15]. М. Тешітелова вважає, що назагал славісти приділяють мало уваги граматичній омонімії, про що свідчать обмежені відомості про неї в загальних граматиках.

Згідно з концепцією М. Тешітелової, граматична омонімія в чеській мові – явище поширене, природне та системне, у процесі економії мови воно відіграє визначну роль [Těšitelová 1966, 5]. Автор встановлює критерії розуміння "слова" та його окремих частин, розглядаючи слово як лексико-граматичну одиницю, у якій корінь має переважно лексичне значення, а закінчення – граматичне. З її точки зору, морфологічну омонімію слід досліджувати як у системі мови, так і в контексті, використовуючи статистичні методи, оскільки йдеться про омонімію як фактор економії, який необхідно характеризувати квантитативно.

Явище омонімії поширене у багатьох мовах і має велике значення для характеристики лексико-семантичної системи мови, проблема омонімії привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Практичні потреби лексикографії також викликають необхідність вивчення проблем омонімії. Проблема міжмовної омонімії є однією з актуальних проблем при вивченні близькостпоріднених мов. Визначальним у дослідженні міжмовної омонімії є те, що кожне зіставлення певної конкретної пари мов з метою виявлення певних спільних чи відмінних ознак є унікальним за своєю суттю, оскільки передбачає урахування їхнього конкретного (нового) ступеня спорідненості, типологічних характеристик та багатьох інших специфічних для кожної з порівнюваних мов інтра- та екстралінгвістичних чинників, які, взаємодіючи на міжмовному рівні, призводять до щораз інших результатів. Тому в дефініціях міжмовних явищ пропонується обов'язкове зазначати конкретні порівнювані мови.

1. *Бабайцева В.В.* Явления переходности в грамматике русского языка: Монография / В.В.Бабайцева. – М.: Дрофа, 2000. – 640 с. 2. *Булаховский Л.А.* Избранные труды: в 5 т. / Л.А. Булаховский. – К. Наук. думка, 1978. – Т. 3: Славистика. Русский язык. –1978. – 601 с. 3. *Залевская А.А.* Психолінгвістическіе проблемы семантики слова. / А.А.Залевская. – Калинин: Калининский государственный университет, 1982. – 80 с. 4. *Ожегов С.И.* Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю Шведова. – М.: Азъ, 1996. – 928 с. 5. *Османова Р.А.* О явлении омонимии в лезгинском литературном языке: автореф. дис. . канд. филол. наук: спец. 10.02.02 "Языки народов Российской Федерации" / Р.А.Османова. – Баку, 1962. – 20 с. 6. *Словник української мови:* В 11 т. / [Редкол.: І. К. Білодід та інші]. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11. 7. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы:* у 5 т. / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства; [рэд. К.К.

Атраховіча (К. Крапівы)]. – Мінск: Беларус. Сав. Энцыкл., 1977–1984. –Т. 1–5. 8. *Dokulil M. Tvoření slov v češtině* / M.Dokulil. – Praha: CAV, 1962. – 263 str. (1.Theorie odvozování slov). 9. *Rocher K. Gramatický růst a vývoj českých deklinací jmenných* / K.Rocher. – Praha: Česká akademie věd a umění, 1934. – 150 str. – (Rozpravy České Akademie Věd a Umění; Trída 3. Číslo 71). 10. *Sgall V. Soustava pádových koncovek v češtině* / V.Sgall. – Praha: AUC-Slavica Pragensia, 1960. – 214 str. – (Studie a práce linguistické; Ročník 76. Sešit 8). 11. *Skalička V. Vývoj české deklinace* / V.Skalička. – Praha, 1941. – 44 str. (Studie typologická). 12. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* [J. Filipec a jiné]. – Praha: Academia, 1996. – 647 str. 13. *Těšilová Marie O morfologické homonimii v češtině* / Marie Těšilová. – Praha: Academia, 1966. – 94 str. – (Rozpravy Československé Akademie věd; Ročník 76. Sešit 8). 14. *Trnka B. O homonymii, její terapii a profilaxi* / B. Trnka. – Praha: ČMF 17, 1931. – 222 str. – (On Homonymy, its Therapy and Prophylaxis).

Угрин Т.В., асист.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,
Доктор Університету імені Поля Валері Монпельє III (Франція)

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ЖІНОЧОГО РОДУ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙ, ПОСАД ТА РОДУ ЗАНЯТЬ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню утворення жіночого роду іменників на позначення назв професій, посад та роду занять у сучасній французькій мові. На основі корпусу з 1305 електронних версій франкомовних статей 2004-2009 років, пов'язаних з постатями трьох ключових діячів української політичної сцени автор окреслює особливості утворення жіночого роду іменників виділеного типу та аналізує символічну й ідеологічну складову цього процесу.

Ключові слова: жіночий рід; іменники на позначення назв професій, посад та роду занять; французька мова; медіа

Статья посвящена исследованию образования женского рода существительных на обозначение названий профессий, должностей и рода занятий в современном французском языке. На основе корпуса из 1305 электронных версий франкоязычных статей 2004-2009 годов, связанных с личностями трёх ключевых деятелей украинской политической сцены автор описывает особенности образования женского рода выделенных

существительные и проводит анализ символической и идеологической составляющей данного процесса.

Ключевые слова: женский род; существительные на обозначение названий профессий, должностей и рода занятий; французский язык; медиа

The article analyses the peculiarities of feminine nouns to name the professions, jobs and occupations in the modern French language. On the basis of the corpus comprising electronic versions of 1305 articles related, in 2004-2009, to the three main leaders of the Ukrainian political scene the author describes the peculiarities of feminine nouns and analyses the symbolic and ideological component of this process.

Key words: feminine nouns; nouns to name professions, jobs and occupations; the French language; media

Ця розвідка має на меті визначити та проаналізувати основні особливості утворення жіночого роду іменників, що позначають назви професій, посад та роду занять, у сучасній французькій мові на основі виділеного автором дослідження корпусу електронних версій статей 5 французьких видань та уривків з телепрограм основних національних каналів Франції.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена актуальністю досліджень у галузі словотвору та необхідністю наукового осмислення ідеологічної та лінгвістичної складової процесу доступу жінок до активного професійного та політичного життя.

Об'єктом дослідження у статті обрано французький медійний дискурс 2004–2009 років, пов'язаний з трьома постатями української політичної сцени – Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Януковичем, – **предметом** – іменники жіночого роду на позначення назв професій, посад та роду занять.

Матеріалом для дослідження слугував корпус з 1305 електронних версій статей з трьох найбільш відомих французьких національних щоденних видань *Le Figaro* (488 статей), *Le Monde* (520 статей) та *Libération* (260 статей) і двох найпопулярніших тижневих видань *L'Express* (14 статей) та *Nouvel Observateur* (23 статті). Пошук статей відбувався за допомогою програми *Dow Jones Factiva* [6] на основі ключових слів (дескрипторів), що відповідають прізвищам та іменам трьох ключових постатей тогочасної української політичної сцени: Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Янукович. Період добору охоплює 5 років, з листопаду 2004 року, коли постаті українських політичних лідерів з'являються на шпальтах

французьких видань у зв'язку із "Помаранчевою революцією", до травня 2009 року.

До цього типу вибірки ми також додали уривки телепрограм, відібрані нами за допомогою електронних пошукових систем Національного інституту аудіовізуальних матеріалів Франції, у яких в період з листопада 2004 року до травня 2009 року фігурують три ключові постаті української політичної сцени; загальна кількість таких програм – 605.

Наукова новизна роботи полягає в подальшій розробці питання словотвору в сучасній французькій мові та вивченню особливостей утворення жіночого роду іменників на позначення назв професій на основі актуального та нового корпусу статей, тематика яких пов'язана з Україною.

Питання утворення жіночого роду іменників, що позначаються назви професій, посад та роду занять, набуло особливої актуальності після отримання жінками доступу до активного професійного, і в тому числі політичного, життя, що відбулося досить недавно, особливо якщо говорити про Францію. Безумовно, питання утворення жіночого роду іменників, що позначають назви професій та посад, не є для французької мови новим, про це свідчать численні дослідження цього питання у діяхронії [А.-М. Houdebine; В. Groult; А. Martinet]. Проте, на нашу думку, особливої гостроти це питання набуло саме у XX та XXI століттях. Так, упродовж згаданого періоду в країнах франкомовного простору було створено численні термінологічні комітети, опубліковано велику кількість постанов та рекомендацій, та дебати щодо необхідності та легітимності цих дій не вщухають і до сьогодні.

У 1995 році Бенуат Гру, яка в той час очолювала термінологічний комітет з питань утворення іменників жіночого роду, сказала: "У наш час відмова від утворення жіночого роду іменників є свого роду ретроградною перепорою, на щастя символічною, до повного та цілковитого визнання [ролі] жінок на усіх рівнях суспільного життя. Це кружний шлях для відмови від конкуренції. Власне, це блокування стосується ЛИШЕ професій, що користуються престижем та передбачають доступ до влади" [Groult, цитована за Femmes et mīdias 1997, 103–104].

Нагадаємо, що за загальним правилом "іменники, що позначають назви професій, якими раніше займалися у переважній більшості або виключно чоловіки, не мають форми жіночого роду та вживаються лише у чоловічому" [Штейнберг 1959, 19]. До цієї категорії належать,

наприклад, такі іменники, як *auteur* (автор), *architecte* (архітектор), *écrivain* (письменник), *ingénieur* (інженер), *juge* (суддя), *médecin* (лікар), *professeur* (викладач), *sculpteur* (скульптор) тощо.

Можна констатувати, що в ХХІ столітті сексизм усе ще присутній у медійному дискурсі, – який, нагадаємо, є дзеркалом суспільних процесів, – проте поряд з іменниками чоловічого роду також зустрічаються "ожіночені" варіанти, про що свідчать такі приклади:

(1) "Sympathisant avec un policier, Ioula Timochenko, *député* de l'opposition, invite a la *désobéissance civile*" [Le Figaro, 26/11/2004; виділено нами].

(2) "La *numéro* 2 de l'opposition, la *députée* Ioulia Timochenko, avait fait savoir jeudi que les partisans de Iouchtchenko s'opposaient a ce que cette *réforme* s'applique avant les prochaines *législatives*, *prévues* pour 2006" [Libération, 04/12/2004; виділено нами].

(3) "Le *président* ukrainien, Viktor Iouchtchenko, a *limogé*, jeudi 8 septembre, le gouvernement de la *première ministre*, Ioulia Timochenko" [Le Monde, 08/09/2005; виділено нами].

Як видно з прикладів (4), (5) та (6), інколи іменник вживається у чоловічому роді, проте йому передує артикль жіночого роду та/або він супроводжується означенням, що має форму жіночого роду:

(4) "La *chef* du gouvernement, Ioulia Timochenko, a pour sa part adopté la politique de l'autruche, se voyant immédiatement accuser par le camp *présidentiel* d'intelligence avec Moscou" [Libération, 09/09/2008; виділено нами].

(5) "En guerre contre la corruption qui gangrène son pays, Ioulia Timochenko, la *Première ministre* d'Ukraine, demande la *tête* du maire de Kiev" [Libération, 05/04/2008; виділено нами].

(6) "Ioulia Timochenko, l'*actuelle Première ministre*, a demandé au *président* de la République, Viktor Iouchtchenko, de dissoudre le Parlement afin d'obtenir enfin "une coalition viable" [Libération, 08/07/2006; виділено нами].

Це є свідченням нестабільності парадигматичних форм іменників, що позначають назви професій та посад, у сучасній французькій мові.

Інший спосіб утворення жіночого роду іменників на позначення назв професій та посад полягає в додаванні до вихідної форми іменника в чоловічому роді іменника *femme* (жінка), як-от на шпальтах видання *Le Figaro*:

(7) "En Europe de l'Est, Ioulia Timochenko a йтй la premiure femme premier ministre d'Ukraine" [Le Figaro, 19/05/2008; виділено нами].

Варто також зазначити, що упродовж 2004–2009 рр. іменники жіночого роду, що позначають назви професій та посад, майже не використовувались журналістами-телевізійниками усіх проаналізованих каналів (TF1, France 2, France 3, France 5, Canal +, M6, Arte).

Таким чином, загальна тенденція свідчить про поступове утворення жіночого роду іменників, що позначають назви професій та посад, у сучасній французькій мові. Проте, варто підкреслити нерівномірність використання новітніх форм у проаналізованих щоденних та щотижневих друкованих виданнях. Газети *Libération* та *Le Monde* часто вживають фемінізовані форми (e.g. *la députée*, *la parlementaire*, *la ministre*, *la Premiure ministre* присутні повсюдно, за винятком останньої, яку ми не знайшли на шпальтах *Le Monde*), тоді як *Le Figaro*, *L'Express* та *Le Nouvel Observateur* більш схильні до вживання "немаркованих форм нейтрального чоловічого роду", як їх прийнято називати у Французькій академії [2]. Цю відмінність можна пояснити традиційними та консерваторськими позиціями видань правого спрямуванням, тоді як журналісти лівих видань полюбують виступати у якості новаторів.

У контексті сказаного вище цікавим видається той факт, що єдине вживання словосполучення "*Premiure ministre*", яке нам вдалося знайти на шпальтах *Le Figaro*, представляє Юлію Тимошенко у якості головної героїні порнографічного фільму, знятого в Росії. Зважаючи на контекст оповіді, автор статті Олександр Седр, очевидно, не цурався жодних способів підкреслення жіночності української Залізної леді:

(8) "Il assure que l'idée lui est venue apris avoir vu la premiure ministre ukrainienne et le präsident gйorgien monter ensemble a bord d'un hйlicoptere" [Le Figaro, 12/08/2005; виділено нами].

Жіночий рід іменника *Прем'єр-міністр* використовується тут у досить знецінюваному контексті, що може надати йому негативної чи то навіть пейоративної конотації. Як зазначає французька дослідниця Анн-Марі Удбін, "кожна така пейоративність спрямована в єдиному напрямі [проти жінок], ми розуміємо, що у таких випадках вона є наслідком швидше зовнішніх ідеологічних впливів (...), а не власне лінгвістичних факторів" [Houdebine 1998, 35].

У якості висновку ми хотіли б зазначити, що, незважаючи на непохитність соціальних образів жінки-матері та жінки-дружини,

сьогодні ми є свідками "найбільшої революції, яку переживає наша західна цивілізація з часів свого заснування" [Elias 2000, 16], а саме створення жінками їхньої власної соціальної ідентичності, одним із наслідків якого є модифікація існуючих колективних та індивідуальних уявлень з приводу жінок.

На нашу думку, описані тенденції у процесі утворення жіночого роду іменників на позначення назв професій, посад та роду занять, є тому незаперечним доказом, оскільки на сьогодні вони несуть за собою низку не лише лінгвістичних, а також, і можливо, в першу чергу, символічних та ідеологічних питань.

1. Штейнберг Н.М. Грамматика французского языка, ч.1. / Надежда Максимилиановна Штейнберг. – СПб: Ленинградское отделение Учпедгиза, 1959. – 370с. 2. Académie française: <http://www.academie-francaise.fr/langue/index.html> 3. Elias Norbert. Les transformations de la balance des pouvoirs entre les sexes. Etude sociologique d'un processus a travers l'exemple de l'Etat romain antique // Source: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/polix_02952319_2000_num_13_51_1103 4. Femmes et médias. Actes du XVème congrès de l'Union Professionnelle Féminine, Toulon, 4-8 octobre 1995 / Sous la direction d'Evelyne Serdjenian. – Paris: L'Harmattan, 1997, 184p. - P.101-110. 5. La féminisation des noms de métiers en français et dans d'autres langues / Sous la direction de Anne-Marie Houdebine-Gravaud. – Paris: L'Harmattan, 1998. – 196p. – P.1–39 6. Moteur de recherche (articles de presse): www.factiva.com

Филатенко И. А., к. филол. н., докторант
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОНСТИТУТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ РЕЧЕВОГО СОБЫТИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ МАСС-МЕДИА

У статті розглядаються конститутивні ознаки мовленнєвої події в масмедійному політичному дискурсі. Зокрема, фокусується увага на специфіці її локалізації, ролі суб'єкта та ін.

Ключові слова: подія, мовленнєва подія, масмедійний політичний дискурс.

В статье рассматриваются конститутивные признаки речевого события в массмедийном политическом дискурсе. В частности, фокусируется внимание на специфике его локализации, роли субъекта и др.

Ключевые слова: событие, речевое событие, массмедийный политический дискурс.

The article is devoted to description of basic distinctive features of speech event of political discourse in mass-media. Attention focuses on specific localization of speech event, subject's role, etc.

Key words: event, speech event, political discourse in mass-media.

Осмысление понятия "событие" (далее также – С.) в языкознании представлено в работах, выполненных в русле различных парадигм: лингвофилософской, лингвопрагматической, психолингвистической, коммуникативной и др. Закономерно, что экспликация и описание свойств С. естественным образом предопределяется той "оптикой", которую используют исследователи, соответственно, данный феномен получает различные интерпретации. Однако в некоторых изысканиях пунктиром проходит мысль об особой природе С., представленного в тексте. В частности, В.З. Демьянков указывал на существование особого типа события – текстового, определяемого им как "интерпретация отрезка текста в его контексте" [Демьянков 1983, 322], или же, по мнению Н. Д. Арутюновой, как гипотетическая интерпретация референтного события [Арутюнова 1999, 505]. (См. также некоторые замечания в этой связи А. А. Леонтьева [Леонтьев 2003, 84].)

Полагаем, что событие реального мира, преломленное сквозь призму дискурса (в частности – средств массовой информации), нашедшее вербальную репрезентацию в его коммуникативном пространстве, предстаёт в другой ипостаси, приобретает новые характеристики. Такое событие будем называть **событием речевым** (далее также – РС). (Подчеркнём, что употребляем данный термин не в том значении, которое сформулировал Т.А. ван Дейк [Дейк 1988, 122].) Описание РС в политическом дискурсе масс-медиа предполагает выявление конститутивных признаков, определяющих его специфику.

С. как онтологическая категория, по мнению философов, не соотносится с активным деятелем, может свершаться без участия постороннего наблюдателя, но в то же время выступает сферой взаимной принадлежности бытия и человека [Хайдеггер 1993, 269]. Вместе с тем оно может быть доступно наблюдению субъекта, ждущего, планирующего, предсказывающего его [Подорога 2008, 778]. Согласно лингвофилософской концепции Н. Д. Арутюновой,

событие хоть и отвлечено от агенса, но в нём должны принимать участие люди [Арутюнова 1999, 509]. РС предполагает **обязательное наличие субъекта**, то есть того, кто познаёт, мыслит и действует. Его активная деятельность становится необходимым условием, реализация которого делает событие доступным, постигаемым. Такой субъект, с одной стороны, выполняет функции актуализатора события реального мира ("третьего", "свидетеля", "судии" в терминологии М. М. Бахтина [Бахтин 1975]) и одновременно является создателем феномена иного порядка. В этом смысле субъектом является *адресант*. С другой стороны, масс-медиа как канал, обеспечивающий информационное взаимодействие, предполагает обязательное наличие двух и более участников, которые вступили в контакт. В данном случае между отправителем и получателем непосредственная интеракция состояться не может в силу особенностей такой коммуникации. По замечанию М. Мерло-Понти, в живом диалоге "между мной и другим устанавливается общая территория, мое и его мышление сплетается в единую ткань.... Если я предоставляю ему в пользование мои мысли, то он взамен побуждает меня мыслить" [Мерло-Понти 1999, 451]. Полагаем, что в условиях массмедийной коммуникации осуществляется подобное "побуждение" *адресата* к размышлениям, познанию, соответственно, и он становится субъектом РС.

Спецификой СМИ определяется и характеристики субъектов речевого события в массмедийном дискурсе. Он не только предстаёт в двух ипостасях адресанта и адресата. Каждая из них может являть собой а) человека как носителя каких-либо свойств, индивида (журналист, политик; читатель / зритель) и б) консолидированную группу лиц (журналистское сообщество, политическая сила; массовая аудитория).

В целом РС существует, так как в мире *есть человеческое сознание*. В отличие от факта, этот признак не свойственен для С. как онтологической категории, поскольку наличие субъекта, способного к охвату всех стадий его свершения, необязательно, но он является существенным для события речевого.

Описывая особенности **локализации речевого события**, под которой традиционно понимается ограничение какого-либо действия или явления определенными пространственными пределами, следует отметить следующее. В естествознании, в частности в модели мироустройства И. Ньютона, пространство мыслилось как геометризованное, однородное и непрерывное. Однако будучи

одной из важнейших бытийных категорий, которая воспринимается и дифференцируется человеком, "организуется вокруг человека, ставящего себя в центр макро- и микрокосмоса" [Гак 2000, 128], оно нашло осмысление и в философской науке, и в других гуманитарных парадигмах. В их системе координат "физическому" пространству противопоставляются специальные, которые касаются фундаментальных измерений мира человека и выражают их в специфических нестрогих параметрах.

Согласно Н. Д. Арутюновой, событие относится к сфере жизни человека [Арутюнова 1999, 508]. РС также **вовлечено в жизненное пространство** людей и не мыслится вне его пределов. Оно "локализуется" не в безграничном мире, а в специфических областях жизнедеятельности общества. В частности, речевое событие, представленное в массмедийном политическом дискурсе, во-первых, относится к **сфере политики**. Политический процесс в специальных исследованиях трактуется либо 1) как результат сложения политических воль, интересов, ценностей разных субъектов, либо 2) как *событийная сторона политической жизни*, возникновение и последовательность политических событий, в которых воспроизводятся, создаются и изменяются политические структуры, реализуются политические интересы и ценности людей. Таким образом, политическое событие может быть рассмотрено как одна из наиболее значимых категорий политики, в пределах которой проблему завоевания, удержания и использования государственной власти невозможно решить без коммуникативной составляющей. Соответственно, реализация политического процесса предполагает освещение С., представляющих интерес для его субъектов: рядовых граждан, политических лидеров, политических элит, политических организаций и др. Так РС неизбежно оказывается в силовом поле политической жизни социума.

Во-вторых, рассматриваемое речевое событие локализуется и в **массмедийной сфере**. Согласно немецкому социологу Н. Луману, реальность масс-медиа имеет две стороны, две формы существования. Так называемая реальная реальность средств массовой информации состоит в протекающих в них и пронизывающих их коммуникациях, с помощью которых система воспроизводит саму себя [Луман 2005, 8]. Вторая реальность – наблюдаемая, она есть то, что для других выглядит как реальность, то, что конструируют СМИ. Отмечая в данном случае бытование РС в массмедийной сфере, мы понимаем под последней реальную

реальность (в терминологии Н. Лумана). В фактически протекающих операциях вещания, печати, коммуникациях подготовки этих процессов С. реального мира, прошедшие предварительный отбор, получают вербальное представление и являются в ином качестве – событий речевых.

В современном мире и политическая, и массмедийная области жизнедеятельности общества находятся в тесной взаимосвязи, поскольку политический процесс во многом переносится в информационное поле. Масс-медиа стали не только средством передачи информации, активными участниками политической жизни, но и акторами, играющими определяющую роль в политических отношениях. Это даёт основание политологам утверждать, что в политике обозначилось новое явление, получившее название политико-медийного процесса [Балынская 2009], который, по сути, явился результатом её медиатизации. Такие выводы учёных, безусловно, служат свидетельством органичности вовлечённости РС в обе названные сферы.

Вместе с тем тот факт, что лишь через медиальную инсценировку политической жизни адресаты черпают информацию о ней, делает наиболее естественной "средой обитания" речевого события специфическое *дискурсивное пространство*. Оно определяется исследователями как пространство социального взаимодействия, вербализуемое средствами того или иного языка [Казыдуб 2006, 242]. Дискурсивное пространство масс-медиа организует "наблюдаемую реальность" (в терминологии Н. Лумана), формирует "символическую сферу" (в терминологии У. Липпмана), конструирует массмедийную политическую картину действительности. Событийная природа жизни общества, а также желание современного человека "потреблять" С. неизбежно помещает речевое событие в центр этого пространственного образования.

Событие как онтологическая категория внеположно воле человека, который, однако, может ожидать, планировать [Подорога 2008], но далеко не всегда в состоянии обеспечить или предотвратить его наступление. Оно самопроизвольно. Люди не в состоянии полностью предугадать вероятный результат С. Человек, даже будучи инициатором события, всё же его не вершит. РС в массмедийной политической коммуникации показывает иную связь с субъектом. По мнению исследователей, происходящее в реальности становится общественным событием только в силу отображения

масс-медиа. Какое из С. реального мира пройдет отбор и будет включено в "повестку дня", а затем отражено в СМИ, *зависит* от их субъектов. Они могут руководствоваться различными мотивами, преследовать разные цели, но в целом такое событие должно отвечать редакционной политике и специфике средства массовой информации. Уже сам выбор "сырья для новостей" является целенаправленным действием. Вербальная репрезентация события в масс-медиа безусловно показывает зависимость от воли, разума, эмоций субъекта, поскольку он выступает её автором. Он сознательно, намеренно создаёт событие речевое. В этом смысле РС **контролируемо**.

Возможность контролировать процесс создания РС наделяет последнее ещё одним важным свойством: оно **принципиально конструируемо**. Примечательно, что в новейших социологических и политологических исследованиях высказывается идея о том, что не только мир политических событий, но и сами С. конструируются в средствах массовой информации. В частности, отмечается, что в процессе социально-политического конструирования масс-медиа создают определенный тип действительности, составляющими которой являются медиасобытия (точнее – медиаверсии событий), также конструируемые СМИ [Антонов 2004]. В целом, по мнению исследователей, С. не описывается, но создается, учреждается, причём его "изготовление" представляет собой сложный технологический процесс [Сморгунов 2001], [Шатина 2008]. Полагаем, что речевое событие планируется субъектом и выстраивается сообразно его замыслу. Конструирование РС предполагает осуществление ряда операций. Субъект должен *отобрать значимые "признаки события"* (в терминологии А.А.Леонтьева), освещение которых раскроет его суть. При этом реципиент, преследуя свои цели, может остановиться на *нужных для него* аспектах С., тем самым сознательно вводя аудиторию в заблуждение [Леонтьев 2003]. В любом случае от его выбора зависит и вербальная репрезентация события. Далее субъекту необходимо выстроить *логическую последовательность* и установить *причинно-следственные связи* для облегчения "понимания" адресата, а по сути, для создания своей версии события. И, наконец, субъект *выбирает те языковые / речевые средства*, которые наилучшим образом реализуют его интенции. В результате конструируется речевое событие, которое не отображает зеркально С. реального мира при

помощи языка, но является его вербальной репрезентацией, предложенной субъектом.

Отметим, что при выборе определенных элементов из множества, присущих событию, при выстраивании их определённой последовательности осуществляется "структуризация". Соответственно, структурируется и событие речевое. Его **внутреннюю организацию** можно описать при помощи понятия сюжета, или сценария в терминологии когнитивистики. Данная когнитивная структура, представляющая типичное развёртывание одного С., актуализируется в процессе создания РС.

Таким образом, событие реального мира, которое получило вербальную репрезентацию в дискурсе, называем событием речевым. РС, явленное в массмедийной политической коммуникации, обладает рядом свойств. Оно предполагает обязательное наличие субъекта и существует постольку, поскольку в мире есть человеческое сознание. РС вовлечено в специфическое (негеометризированное) жизненное пространство людей и не мыслится вне его пределов. Оно "локализуется" в политической и массмедийной сферах жизнедеятельности общества, а также занимает центральное положение в дискурсивном пространстве масс-медиа. РС обнаруживает зависимость от воли, разума и эмоций субъекта, и в этом смысле оно контролируемо. Принципиальная возможность конструирования речевого события предопределяет его внутреннюю организацию. Названные свойства РС не составляют закрытый список, но в целом определяют его специфику.

1. Антонов К. А. Телевизионные новости в массово-коммуникационном процессе: социологический анализ механизмов социально-политического конструирования: автореф. дис. на соискание уч. степени д. социол. наук /К. А. Антонов. – Кемерово, 2009.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и производные от него значения / Н. Д. Арутюнова // Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – 504 с.
4. Балынская Н. Р. Специфика участия средств массовой информации в политическом процессе современной России: автореф. дис. на соискание уч. степени д.полит. наук / Н. Р. Балынская. – Екатеринбург, 2009. – 32 с.
5. Дейк Т. ван Анализ новостей как дискурс / Т. ван Дейк; пер. с англ. // Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1988. – 312 с. – С. 111 – 160.
6. Демьянков В. З. "Событие" в семантике, прагматике и в

координатах интерпретации текста / В. З. Демьянков // Изв. АН СССР. Серия литературы и языка. – 1983. – Т. 42. – № 4. – С.320–329.

7. *Казыдуб Н. Н.* Дискурсивное пространство как фрагмент языковой картины мира (теоретическая модель) / Н. Н. Казыдуб. – Иркутск: ИГЛУ, 2006. – 216 с.

8. *Леонтьев А. А.* Психолингвистические особенности языка СМИ / А. А. Леонтьев // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – С. 66–88.

9. *Луман Н.* Медиа коммуникации / Н. Луман. – М.: Логос, 2005. – 276 с.

10. *Мерло-Понти М.* Феноменология восприятия / М. Мерло-Понти; пер. с фр. – СПб.: Ювента; Наука, 1999. – 605 с.

11. *Сморгунов Л. В.* Гуманитарные технологии и формирование политического события / Л. В. Сморгун [Электронный ресурс] // Гуманитарные технологии и политический процесс в России. Сб. ст. / Под ред. Л.В. Сморгунова. – СПб., 2001. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/728>.

12. *Подорога В. А.* Событие // Философия. Энциклопедический словарь. / Под. ред. А. А. Ивина. – М.: Гардарики, 2008. – С. 778 – 781.

13. *Хайдеггер М.* Время и бытие: Статьи и выступления / М. Хайдеггер; пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – 447 с.

14. *Шатина Н. В.* "Политическое событие" как область интерпретации российского экспертного сообщества / Н. В. Шатина // Вестник Российского государственного гуманитарного университета. – 2008. – № 1. – С. 217– 226.

Філатова О.О., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НОВІ НОМІНАЦІЇ У СФЕРІ СПА-ІНДУСТРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена дослідженню основних принципів та способів номінації нових реалій та явищ у світі спа-індустрії. Практичним матеріалом для дослідження стали тексти, присвячені спа-процедурам, аналітичні огляди причин появи нової тенденції в індустрії краси та здоров'я та шляхів її швидкого поширення, матеріали сайтів присвячених продажам спеціальної продукції для спа-процедур.

Ключові слова: номінація, словосполучення, складне слово, афіксація.

Статья посвящена исследованию основных принципов та способов номинации новых реалий и явлений в мире спа-индустрии. Практическим материалом для исследования стали тексты, посвященные спа-

процедурам, аналитические обзоры причин появления новой тенденции в индустрии красоты и здоровья и путей их быстрого распространения, материалы сайтов посвященных продажам специальной продукции для спа-процедур.

Ключевые слова: номинация, словосочетание, сложное слово, аффиксация.

The article is dedicated to the research of the main principles and ways of nominating new phenomena in spa-industry. The practical material is represented by the texts dedicated to spa-treatment, analytical reviews of the core factors that influenced the rise of the new tendency and ways of its rapid spread, sites about selling-out special products for spa-treatment.

Key words: naming unit, word combination, compound, and affixation.

Середина ХХ та початок ХХІ століття характеризуються глобалізаційми процесами в усіх галузях, зокрема в науці, техніці та медицині. Одним з напрямів, який здобуває все більшої і більшої популярності по усьому світу є індустрія краси та здоров'я. Відбулася переоцінка цінностей, серед яких на перше місце було висунуто охорону навколишнього середовища та оздоровлення націй. Такий переворот характеризується появою нового слова – *healthism*, що позначає сучасний напрям, свідому відмову від кваліфікованої медичної допомоги та пошук альтернативних, власних методів та способів для лікування та профілактики хвороб. Засоби масової інформації, кіно та телебачення створили іконічні образи, ідеали здорових та успішних жінки та чоловіка. Усе це перетворило здоров'я людини з права, на обов'язок, що призвело до появи нових концептів, таких як *wellness*, *spa* та *fitness*.

Актуальність статті відображається в швидкому розвитку англійської мови та постійній появі нових реалій і їх назв. Теоретична значущість статті проявляється в необхідності пояснення та відображення способів та методів утворення назв нових реалій на відображення концепту "HEALTHISM".

Spa-salon, spa-resort, spa-centre, spa-hotel, spa-cosmetics – широко використовуються в різних друкованих виданнях, проспектах, рекламі, Інтернеті. Історично відомі чотири основні версії походження слова *spa*. Відповідно до першої версії *spa* – це акронім від латинського "*Sanus per Aquam*" або "*Sanitas pro Aqua*", що в перекладі означає "здоров'я за допомогою води" або "здоров'я через

воду". Це поняття відомо ще з часів Стародавнього Риму, де для зцілення хвороб використовували термальні джерела та приймали термальні ванни. Такий метод оздоровлення став називатися *SPA*. Відповідно до другої версії, слові *spa* слід вважати афезію від латинського слова "*spagere*", яке перекладається як живити, розпилювати.

Іншою версією появи слова є географічна, відповідно до якої *spa* походить від назви невеликого красивого бельгійського міста *Spa*, у якому в 14 столітті були вперше знайдені термальні джерела. Така трансформація власного імені у загальне має назву семантичного неологізму.

Назва *SPA* може також походити від слова *espa* валлонської мови (однієї з мов на території Бельгії), яке в перекладі означає "фонтан".

Сучасний спосіб використання корисних цілющих властивостей води та інших природних ресурсів для покращення зовнішнього вигляду людини та її внутрішнього психологічного стану набуває усе більшої популярності. Терміни *spa*, *wellness* та *healthism* перетворилися на справжні "ключові слова доби", як визначає популярні реалії та їх номінації Є. А. Карпіловська. Саме ці слова стають основою для створення складних та складених номінацій [Карпіловська 2009, 22]. Такі нові сфери суспільного життя знаходять активне відображення в мові, адже вони, за визначення Є. А. Карпіловської пов'язані зі культурними процесами, створенням нових цінностей та ідеалів. Екстралінгвістична потреба у вираженні нових понять є вирішальною в розвитку системи словотвору та продуктивності окремих моделей. Відбувається відбір тих моделей, які здатні найбільш адекватно відобразити нове явище [Царев 1984, 78].

Відображення та називання низки нових реалій, які з'явилися після поширення слова *spa* у засобах масової інформації, у розмовній мові, здійснюється переважно через складні слова та словосполучення, які ми визначаємо як продуктивні моделі словотворення XX та XXI століття.

Створення салонів краси стало справжнім світовим прибутковим бізнесом. Саме тому з'являються такі номінації із елементом *spa*-, які відображують сучасні тенденції до перетворення засобів догляду за собою в потужний бізнесовий ресурс: *spa industry*, *spa business*, *spa market*, *spa marketing*, *spa schools*, *spa policy*, *spa economy*:

With employment and revenue experiencing strong growth rates, this report provides timely updates to enable businesses competing in and

supporting the spa industry to benchmark and improve their performance as the industry continues to develop. (www.spamarketingtools.com)

Як і кожний бізнес, спа-індустрія має свої власні стратегії, напрямки, та кампанії, що відображається в таких номінаціях як *spa business strategies, spa marketing campaigns, tools, tips, courses, spa marketing ideas, spa marketing plan, spa industry strategies, spa industry study*:

Don't dismiss time-honored solutions that increase your company's public profile, these simple spa marketing ideas... such as sponsoring a humanity event or outfitting a local minors sport team. You'll get your name notably recognized, and that's what counts. (www.spatrade.com)

У всьому світі створюються спеціальні асоціації спеціалістів у сфері індустрії краси, так звані *Spa Associations*, центральне місце серед яких посідає *International Spa Association (ISPA)*. Існують також спа-асоціації в таких країнах світу, як Австралії (*ASPA*), США, Таїланді, Новій Зеландії, Великобританії тощо. Такі об'єднання створюються для надання допомоги та консультацій усім тим, хто прагне розпочати, або вдосконалити свій бізнес у сфері спа. Фахівці беруть участь у щорічних конференціях (*Global Spa Summits*), на яких представляються звіти про річні прибутки (*spa revenue*), продажі послуг та продуктів (*spa sale*) спа-індустрії. На таких зборах традиційно окреслюються основні тенденції, які будуть популярними в наступному році, так звані *spa trends*:

Day spa revenues, in particular, dropped sharply even as more day spas opened. (www.spamarketingtools.com)

Global Spa Economy Estimated at \$225 Billion A Year According To First-Ever Study Unveiled at 2008 Global Spa Summit. (www.spamarketingtools.com)

Окремий статус отримують також і люди, які працюють у спа-салонах. Відповідно до сучасних тенденцій словотворення, назви професій також утворюються із використанням елемента *spa*: *spa owner, spa manager, spa director, spa team, spa employee, spa professional, spa expert, spa therapist*.

The spa owners offered more incentives to retain loyal customers and at the same time earn more revenue. (www.articlesbase.com)

"Call it a holistic spa," suggested a spa therapist. (<http://spajournal.net>)

У сучасних текстах та брошурах, присвячених спа-індустрії, з'явилися нові номінації на позначення людей, який відвідують спа-процедури. Таких людей називають *spa-going public, spa lover, spa-*

goer, spa client, spa visitor, spa guest, spa traveler, а процес оздоровлення в салонах отримав назви *spa-going* та *spa-ing*:

Spa-going has become so mainstream that the face of the spa-goer will now continue to reflect the wider global population. (<http://spas.about.com>)

Social spa-ing has led to mobile spa businesses popping up offering home and corporate visits. (<http://www.salonprofit.net>)

Іменник *spa* за конверсією утворив дієслово (to *spa*):

One guest may golf; the other may "spa". (<http://spajournal.net>)

Популярність такого способу оздоровлення, як *спа-процедури*, стає причиною появи нових професій та особливого ринку праці, спрямованого на пошук та працевлаштування спеціалістів галузі *спа*: *spa employment, spa job, spa job seeker, spa employers, spa recruitment agency*:

Welcome to the specialist spa recruitment site for the international spa industry where spa job seekers and spa employers meet [<http://spa-jobs.com>].

Слово *spa* використовується для створення нових слів та понять, що підкреслює його продуктивність, наприклад '*spa-like*' *services, spa-inspired tastes*:

Doctors in private practices are providing 'spa-like' services to patients to ease and soften harsh clinical treatments.

З розвитком *спа-індустрії* поширюються різноманітні *спа-процедури* (*spa procedures, spa treatments, spa operations*), такі, як наприклад *spa manicure, spa pedicure, aromatherapy, massage* і т. ін. Створюються цілі програми та пакети, у яких описуються усі можливі процедури та їх поєднання. Такі брошури отримують назви *spa menu, spa package, spa package manual*:

The spa menu is long and varied, featuring several varieties of massage, including Swedish and Balinese, as well as a host of facials and treatments for nails and body, yoga sessions in the Zen Garden, and just about any sybaritic pleasure the imagination conjures. (<http://spajournal.net/01/australia.html>)

Наслідком поширення *спа-процедур* в усьому світу стала поява спеціальних типів *спа-установ*, які пропонують свої послуги на певних умовах. Серед найбільш популярних видів *спа-салонів* варто зазначити наступні: *day spa, medical spa, medi-spa, online-spa, destination spa, intelligent spa, club spa, beauty spa, mobile spa, ecospa / eco spa, mineral spring spa, amenity spa or resort spa, hospital spa, dental Spa and/or spa dentistry, urban spa, casino spas*:

Look for a growing number of traditional spas to hop on the eco spa bandwagon -- both from an operational and marketing standpoint.

Усі вище згадані типи *спа-салонів* можна поділити на *pure spa* та *hybrid spa*. Перший тип пропонує лише *спа-догляд*, другий –

комбінацію спа-процедур з іншими оздоровчими процедурами, такими як фітнес і т. ін.

The concept pure spa is on a decline and the concept of hybrid spa is increasingly taking its place. (www.articlesbase.com)

Розвиток спа-бізнесу дав поштовх для появи та поширення супутніх товарів, які використовуються під час різноманітних спа-процедур, а також для підтримання отриманого ефекту від одного сеансу до іншого. Такі товари відображаються номінаціями *spa products, spa/salon items*; і придбати їх можна у *spa shops, spa boutique*.

Існування такої масштабної, міжнаціональної, всесвітньої індустрії краси та здоров'я призвело до створення принципів так званої філософії спа – *spa philosophy*. Як і будь-яка сфера або галузь, в індустрії спа існують свої власні правила та норми поведінки, які окреслені таким поняттям, як *spa etiquette*, який включає основні поради та рекомендації до того, як зробити відвідання спа-салону ефективним та приємним:

Follow the spa rules and you'll be fine. Here are some spa etiquette tips to make your visit pleasurable and relaxing, as it is meant to be. (<http://www.great-spa-vacations.com>)

Особлива увага у спа-салонах приділяється не лише зовнішньому піклування про тіло та обличчя клієнта. Значну роль у покращенні самопочуття відіграє правильне та збалансоване харчування. Така сучасна тенденція до застосування різноманітних дієт знайшла своє відображення і у спа-бізнесі. Страви, які подають між спа-процедурами, називаються *spa cuisine, spa-inspired food*, яку готують *spa chefs*. Школи, у яких навчають правильному харчуванню називаються *spa culinary schools* в яких проводять *spa cooking classes*. Допоміжними засобами під час приготування такої їжі можуть стати спеціально розроблені *spa cookbooks*.

Led by Nestle's new Spa Cuisine line, convenient spa-inspired food will become everyday fare in American homes and work places. Americans will look to spa cookbooks, spa cooking classes, and spa chefs for healthy recipe ideas. (<http://spas.about.com>)

Спа-індустрія стрімко увійшла в наше життя. Усе більшої популярності серед молоді набувають так звані *spa parties, spa honeymoons та romantic spa vacations*. Створюються цілі агентства, які займаються забезпеченням усіх охочих цими послугами:

These fun and creative glamour girl party ideas – including spa party invitations, decorations for home spa parties, recipes, spa party games, and

more – will have all your guests feeling like they've landed in your favorite resort and spa! (<http://party.kaboose.com/spa-party.html>)

Спа-індустрія, на відміну від індустрії *wellness*, спрямована на покращення зовнішнього вигляду людини не через наполегливі фізичні тренування, а через приємні, розслаблюючі процедури, такі як *aromatherapy*, *aerotherapy*, *balneotherapy*, *heliotherapy*, *hydrotherapy*, *chromotherapy* (*color therapy*, *colorology* or *cromatherapy*), *stone therapy*, *phytotherapy*, *chocolate therapy* та ін. У таких номінаціях основа грецького походження – **therapy**. З її допомогою в цих іменниках реалізується так звані "інструментальні відношення" [Клименко 2008, 138]. Представлені вище іменники є "прикладом часткового детермінування слів. Використання запозиченої основи, яка виражає спільну ідею споріднених слів дає ключ до розуміння спільного значення членів одного кореневого гнізда" [Клименко 2009, 105]. Першою частиною представлених вище номінацій на позначення різних видів терапії в індустрії спа, є власне тип процедури, той продукт, за допомогою якого і відбувається лікування або профілактика. Традиційно для позначення таких продуктів використовуються слова грецької (*aroma*, *aer*, *hydra*, *phyto*, *chrom*) або латинської мови (*balneum*).

Окрім слова терапія, можна виділити ще одну продуктивну основу грецького походження, за допомогою якою створюється велика частка споріднених слів – **cryo**. Ця основа вказує на зв'язок з поняттям льоду, низьких температур, наприклад *cryo-sauna*, яка широко використовується у спа-індустрії для проведення процедур омолодження та покращення стану шкіри. Іншими прикладами використання продуктивного префікса **cryo-** можуть стати наступні номінації зі сфери індустрії краси та здоров'я: *cryosurgery*, *cryogenic chamber therapy*, *cryovac*, *cryoburn*, *cryosystems*.

Найбільш поширеною спа-процедурою є масаж – *massage treatment*, *massage therapy*. Відповідно до типів, розрізняють: *aromatherapy massage*, *back massage*, *face massage*, *vacuum massage*, *vibratory massage*, *roll massage*, *pulsed massage*, *point massage*.

Проведення процедури масажу перетворилося на справжній бізнес, індустрію, яка отримала назву *massage business*, *massage industry*. Поширення популярності масажу вивело його зі звичних спеціалізованих салонів та кімнат (*massage cabinets*, *massage centers*, *massage clinics*). Майже кожен готель включив масаж до переліку своїх додаткових послуг, масаж можна замовити додому або

викликати спеціаліста до офісу. Такі новітні тенденції отримали назви *mobile massage*, *in-home massage*:

Florida mobile massage service offering in home massage and chair massage in Miami, Orlando, Fort Lauderdale, West Palm Beach and Tampa [<http://bodywelltherapy.com>]

Особлива увага приділяється також товарам, які використовуються під час процедури масажу, так звані *massage products*. Їх назви утворюються, переважно, шляхом зазначення форми, технічних характеристик – *multifunctional massage rod*, *vibrating massage belt*, *vibration plates*, *electron massage instrument*; а також використання слова *massage* для уточнення функції окремого продукту та відокремлення його від подібних, наприклад: *massage cushion*, *massage lotion*, *massage oil*, *massage pillow*, *massage hot stone*, *massage cream*, *thermal massage bed*, *massage belt*, *line controlling massage shoes*, *plastic massage comb*, *3D massage chair*. Особливу групу назв складають номінації товарів спеціалізованого використання. У цьому випадку назва включає лексичні одиниці, які позначають ту чи іншу частину тіла, на яку спрямовується дія приладу: *head massager*, *eye care massager*, *foot massage machine*, *foot warmer massager*.

Часто в каталогах та рекламних проспектах до назви продуктів включається прикметник з позитивною конотацією, що підвищує увагу та бажання здійснити покупку, наприклад *luxury massage chair*, *top deluxe massage chair*, *crazy fit massage chair*.

Успіх будь-якого салону, його привабливість для клієнтів забезпечується не лише висококваліфікованими спеціалістами та якісною супутньою продукцією. Серед необхідних предметів можна назвати спеціальні столи, крісла, стільці, душові кабінки, сауни та ванни, які мають бути зручними та комфортними для клієнта. Продуктивним методом створення назв таких столів та стільців є словосполучення із зазначенням основних технічних та функціональних характеристик: *Empress multifunction spa table*, *Golden Touch Multipurpose Bed*, *Chelan Infrared Room*, *Olympic Infrared Room*, а також розмір, наприклад для однієї людини (*Flamingo Spa Cocoon*), або декількох осіб (*3 Person Sauna*, *Royal Sauna C*).

1. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80-90 років XX століття / Ю. А. Зацний – Запоріжжя: РА "Тандем – У", 1997. – 396 с. 2. Карпіловська Є.А. Конструювання складних словотворчих одиниць / Є.А. Карпіловська. – К.: Наукова думка, 1990. – 155с. 3. Карпіловська Є.А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори

системної рівноваги // Мовознавство : науково-теоретичний журнал / Ін-т мовознавства ім.Потебні О.О.; Укр.мовно-інформ. фонд НАН України. – Київ, 2008. – № 2/3. – С. 148-158. 4. *Карпіловська Є.* Семантична стратифікація сучасного українського лексикону // Українське мовознавство : міжвідомчий науковий збірник / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – Вип. 39. – С. 19-25. 5. *Квеселевич Д.И.* Интеграция словосочетания в современном английском языке. / Д. И. Квеселевич. – К.: Вища школа, 1983. – 84с. 6. *Клименко Н.Ф.* Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н.Ф. Клименко. – К.: Наукова думка, 1984. – 252с. 7. *Клименко Н.Ф.* Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови // Мовознавство : науково-теоретичний журнал / Ін-т мовознавства ім.Потебні О.О.; Укр.мовно-інформ. фонд НАН України. – Київ, 2008. – № 2/3. – С. 136–147. 8. *Клименко Н.Ф.* Термінування і детермінування в процесах інтелектуалізації сучасної української мови // *Studia linguistica* : збірник наукових праць / КНУТШ. – К.: "Київський університет", 2009. – Вип. 3. – С. 100–107. 9. *Мешков О.Д.* Семантические аспекты словосложения английского языка / О.Д. Мешков. – М.: Наука, 1986. – 209с. 10. *Царев П.В.* Продуктивное именное словообразование в современном английском языке / П.В. Царев. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1984. – 225с. 11. *Crawford R.* Healthism and the medicalization of everyday life. – *Int J Health Serv*, 1980 – Vol. 10(3). – P. 365-88.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. www.spamarketingtools.com;
2. www.spatrade.com;
3. www.articlesbase.com;
4. <http://spajournal.net>;
5. <http://spas.about.com>;
6. <http://www.salonprofit.net>;
7. <http://www.great-spa-vacations.com>;
7. <http://party.kaboose.com/spa-party.html>;
8. www.spaindex.com;
9. www.indianetzone.com;
10. www.aromaweb.com;
11. www.chisuk.org.uk.

Фісяк І.Є., асп.,
Східноєвропейський НУ імені Лесі Українки

ДИНАМІКА ВІДОБРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню фразеологічних одиниць німецької мови, які об'єднані спільним значенням "міжособистісні відносини". Зокрема, у статті розглядаються особливості семантичної структури ФО, визначальні риси їх приналежності до певного типу

міжособистісних відносин, специфіка відображення у ФО людських емоцій, а також аналізуються основні фактори утворення емотивного та семантичного компонентів фразеологічних одиниць.

Ключові слова: міжособистісні відносини, фразеологічна одиниця, емоція, почуття.

Статья посвящена исследованию фразеологических единиц немецкого языка, которые объединены общим значением "межличностные отношения". В частности, в статье рассматриваются особенности семантической структуры ФЕ, определяющие черты их принадлежности к определённым типам межличностных отношений, специфика отображения в ФЕ человеческих эмоций, а также анализируются главные факторы образования эмотивного и семантического компонентов фразеологических единиц.

Ключевые слова: межличностные отношения, фразеологическая единица, эмоция, чувство.

This article is devoted to the research of German phraseological units combined by the common meaning of interpersonal relations. The peculiarities of semantic structure of the phraseological units and their belonging to the definite types of interpersonal relations, specific of human emotions' reflection are considered in the article. The main factors of the creation of the emotive and semantic components of the phraseological units are analyzed.

Key words: interpersonal relations, phraseological unit, emotion, feeling.

Фразеологічні одиниці є багатством лексичного складу мови. Саме вони можуть робити висловлювання колоритно та емоційно забарвленим, наповненим прямим та прихованим змістом, контекстуально доречним. Предметом нашого дослідження є семантична група фразеологічних одиниць (далі ФО), які позначають міжособистісні відносини.

Міжособистісні відносини є поняттям доволі широким, що охоплює, залежно від виду класифікації, не одну групу людських взаємин, таких як: офіційні та неофіційні, ділові та особисті, раціональні та емоційні, субординаційні та паритетні. Крім того, міжособистісні відносини можуть бути як позитивними, так і негативними та мати різне емотивне забарвлення.

Міжособистісні відносини є вагомим чинником у формуванні культури особистості, світогляду, ментальності, певних життєвих

поглядів, відношення до оточуючого суспільства та обставин. Завдяки розвитку сформована особистість, або особистість, яка ще тільки формується, є складником суспільних відносин, а відтак – структурним елементом нації, народу. Оскільки людина є соціальною істотою, потреба у спілкуванні зростає з кожним роком її життя. Саме у взаємодії з іншими, подібними собі, людина черпає певні необхідні життєві знання, формує досвід, виконує різноманітні суспільні функції, досягає успіхів у навчанні, висот у кар'єрному рості. Крім того, будь-які особисті досягнення чи невдачі повинні бути оцінені та схвалені у колі близьких людей, або ж у колі тих, чия думка має важливе значення. Потреба у спілкуванні, взаємних переживаннях підштовхує людину до встановлення контактів з іншими, до створення дружніх чи сімейних відносин, які є результатом міжособистісної взаємодії. Звичайно, при цьому слід врахувати умови розвитку таких відносин, зокрема місце, час та наявність певних обставин.

До проблеми дослідження міжособистісних відносин у прикладному сенсі зверталися М. Обозов, В.Мясищев, Я. Коломінський, Б. Ломов, В. Богословський, М. Березовін, Л. Виготський та інші.

В. Мясищев розглядає міжособистісні відносини, як "цілісну систему індивідуальних, вибіркового, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності". Відносини виникають в результаті міжособистісного спілкування [Мясищев 1998, 80–95]. Міжособистісне спілкування теж може відбуватися на різних рівнях і за різних умов, тому слід згадати про типи міжособистісних відносин та їх учасників. Міжособистісні відносини класифікують також за напрямком: сюди відносять так звану вертикальну та горизонтальну взаємодію. У першому випадку відносини будуватимуться згідно з ієрархією, тобто спілкування з керівництвом, з підлеглими. Наступний вид передбачає взаємодію колег і тих людей, які знаходяться на одному соціальному рівні з ними.

Перш ніж визначити, якими бувають типи міжособистісних відносин, розглянемо фактори, які впливають на продуктивність. У взаємодії партнерів найбільш важливою основою для міжособистісних відносин є емоційна реакція на партнера, ступінь офіційності спілкування та особиста цінність контактів кожного із співрозмовників. Тому цікавими з погляду дослідження емотивного забарвлення є ФО міжособистісних відносин, які належать до групи

особистих. Умовно їх можна розділити на декілька типів: приятельські, дружні, інтимні, сімейні.

М. Обозов пропонує таку класифікацію міжособистісних стосунків: знайомства, приятелювання, товариські, дружні, інтимні, подружні, родинні, деструктивні. Вона спирається на кілька критеріїв: глибину стосунків, вибірковість щодо партнерів, функції стосунків [Обозов 1990].

Та оскільки ФО є здебільшого відбитком народної ментальності й фольклору, найцікавішими з дослідницького погляду є усе-таки ФО, що відображають відносини неформального типу, тобто дружні, сімейні, відносини між коханими. Вони показують не лише стан та характеристику відносин, а відображають динаміку їхнього розвитку/занепаду, стають не лише носієм інформації, а й інструментальним наповненням висловлювання.

В основі такого інструментального наповнення міжособистісних відносин лежить, зокрема, передача почуттів та емоцій. До спроби пояснити та класифікувати їх, або ж більше – передати їх мовними засобами – вдавалося безліч лінгвістів та психологів, а все ж суперечки щодо визначення цих обох понять існують і досі.

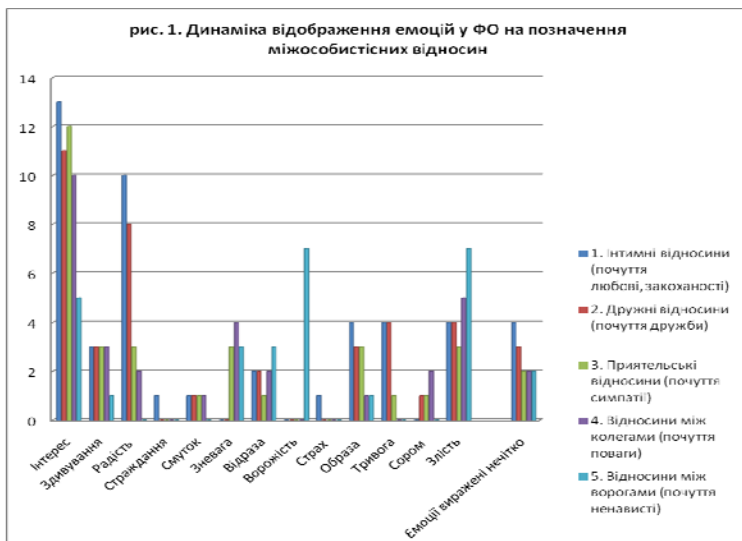
Ізард К. посплює емоції, як "дещо, що переживається як почуття (feeling), яке мотивує, організовує та направляє сприйняття, мислення та дії [Ізард 1980, 27].

Кожен аспект цього визначення є надзвичайно важливим для розуміння природи емоцій. Емоція мотивує. Вона мобілізує енергію і ця енергія в деяких випадках сприймається суб'єктом як тенденція до виконання дії. Емоція керує мисленнєвою та фізичною активністю індивіда, спрямовує його в певне русло. Той, хто охоплений гнівом, не кинеється втікати, а той, хто наляканий, навряд чи зважиться на агресію. Емоція регулює або навіть фільтрує наше сприйняття [Ізард 1980, 27]. Залежно від виду, емоції можуть спонукати людину до різних дій та реакцій: сприймати світ через "рожеві окуляри", або ж навпаки: сприймати усе в чорному світлі, радіти самим звичайним речам, або ж не бачити радості в найкоштовнішому.

Емоція передбачає співпрацю психічного та тілесного. Розглядаючи окремі характеристики цього явища, Ізард виділяє такі риси, як: стійкість/змінність (емоційні стани можуть тривати від декількох секунд до декількох годин та мати різний ступінь інтенсивності) та вродженість/набуття. Визначальний фактор останньої риси є суперечливим питанням, оскільки факт існування генетичних механізмів фундаментальних відносин не означає, що в

емоційному житті людини є деякі компоненти, які нездатні модифікуватися. Навпаки, майже кожна людина, коли дорослішає, навчається керувати вродженою емоційністю, трансформувати її. Так, вроджений механізм проявлення гніву у тварин в природі передбачає оскал, як демонстрацію готовності кинутись на суперника та вкусити, але багато людей у гніві, як представники *homo sapiens*, навпаки, стискають зуби та піджимають губи, ніби намагаються пом'якшити чи замаскувати зовнішнє виявлення гніву. Така міміка, покликана приховати або замінити вроджені типи вираження емоцій, надзвичайно різноманітна у представників різних соціальних груп та культур. Соціокультурні типи та індивідуальний досвід не тільки допомагають людині здобути ті чи інші експресивні навички, але й визначають той взаємозв'язок, який встановлюється між збудником та заданою емоцією, а також детермінують умови поведінки, які цю емоцію супроводжують [Ekman, Friesen, Ellsworth, 1972, 31].

Проте, емоція як окреме явище, не є основою формування того чи іншого виду міжособистісних відносин. Інтимні, приятельські чи дружні відносини є явищем відносно стійким, тому можуть бути побудовані на фундаменті почуттів. І лише залежно від проявів цього почуття та розвитку міжособистісних відносин своє відображення знаходять власне емоції. Наявність емотивної семи у ФО робить висловлювання колоритним, стилістично наповненим та прагматичним.

Матеріалом нашого дослідження є близько 100 фразеологічних одиниць зі спільним значенням "міжособистісні відносини". Виділено п'ять, найбільш експресивних у своїх проявах типів міжособистісних відносин, в основу яких, головним чином, лягло одне із згаданих почуттів: інтимні відносини (почуття любові, закоханості), дружні відносини (почуття дружби), приятельські відносини (почуття симпатії), відносини між колегами (почуття поваги), відносини між ворогами (почуття ненависті). На рисунку 1 експліковано вираження певних емоцій у вербальному спілкуванні, а саме наявність цих емоцій у ФО на позначення заданих типів міжособистісних відносин.

Відомо, що почуття, як явище переважно статичне, у своїй демонстрації або сприйнятті набуває динаміки унаслідок наявності в ньому різного виду емоцій і знаходить своє вираження не лише в діях, а й вербально. Так, інтерес, як емоція, найекспресивніше слугує предметом вираження у ФО різних типів міжособистісних відносин, оскільки є джерелом-збудником, що спонукає осіб до взаємного діалогу. Крім цього ФО, що виражають інтерес, як емоцію, є часто нейтральними щодо своєї приналежності до тієї чи іншої групи міжособистісних відносин, тобто можуть бути присутніми у кожній із них: наприклад, ФО *jemandem die Würmer aus der Nase ziehen (müssen – "jemanden mühsam zum Reden bringen"* (витягувати когось на розмову) присутній для позначення усіх видів п'яти зазначених типів міжособистісних відносин, так само як і *kein Auge von jemandem/etwas lassen* (не спускати очей з кого-н./чого-н.), проте останній у різних групах може сприйматися по-різному, як в позитивному, так і в негативному сенсі. Винятком у цьому аспекті є ФО *ein Auge auf jemanden werfen* (кинути оком на когось), який є, на перший погляд, семантично дуже подібним до попереднього, але відрізняється за сферою виживання, оскільки служить для позначення флірту та доречний лише у сфері любовно-інтимних відносин.

Цікавим є той факт, що ФО на позначення типу любовних міжособистісних відносин є настільки колоритними у своєму емоційному вираженні, що знаходять місце для відображення кожної окремої емоції, навіть тієї, де ФО інших типів міжособистісних відносин зовсім не реалізуються. Під час вираження таких емоцій, як страждання і страх, жоден тип ФО міжособистісних відносин не виявив себе, на відміну від ФО на позначення типу любовних відносин (див. рис.1). Це зумовлюється тим, що деякі ФО одиниці

(залежно від особи, до якої висловлювання адресовано, та взаємності почуттів двох комунікантів) може виражати різні емоції, наприклад: *bis über beide Ohren verliebt sein* (бути закоханим по сам вуха) служить джерелом як радості, так і страждання чи страху.

Стандартною з погляду її приналежності до різних груп міжособистісних відносин є емоція здивування, де майже всі ФО дублюються у кожному з типів інтерперсональної взаємодії, наприклад: *Mund und Nase aufreißen* – "sehr erstaunt sein" (бути дуже здивованим).

Є, звичайно, емоції, домінантні лише у певних групах міжособистісних відносин. Так, радість відображається найчастіше у любовних відносинах (наприклад, *jemanden etwas ins Herz schließen* (здобути чийсь прихильність), а злість та ворожість – відповідно у відносинах між ворогами (наприклад, *kein gutes Haar an jemandem/etwas lassen* – "schärfstens kritisieren" (розкритикувати в пух і прах), *jemandem etwas an den Hals wünschen* – "jemanden verfluchten, verdammen" (проклинати когось). Цікавим є той факт, що ФО, які служать для вираження негативних емоцій та почуттів, рідко бувають полярними, тобто зображають дію, спрямовану від одного мовця до іншого, де один із них обов'язково повинен домінувати (наприклад, *jemandem eins auf die Nase geben* (дати комусь по носі), тоді, як полярність у позитивних емоціях є явищем значно популярнішим та слугує вираженням взаємності один до одного (наприклад, *Herz und Seele sein* (жити душа в душу).

Отже, слід підтвердити той факт, що майже кожна фразеологічна одиниця на позначення семантичної групи "міжособистісні відносини" формується на основі певного почуття та слугує для вираження тої чи іншої людської емоції. Найбільш поширеними у своєму вираженні у ФО емоціями є інтерес, радість, ворожість (лише для вираження відносин між ворогами) та злість. За попередніми дослідженнями дані емоції так само експресивно знаходять своє вираження не тільки вербально, але й невербально. Це ще раз підтверджує, що людські слова на емоційному рівні є відображенням їх дій.

1. Изард К. Эмоции человека: Пер. с англ. М.: Изд. Моск. ун-та, 1980. – 440 с. 2. Мясищев В.Н. Психология отношений. М. – Воронеж, 1998, 363 с. 3. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. – К.: Лыбидь, 1990. – 192 с. 4. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage / Hrsg. Von der

Dudenredaktion. – Mannheim; Zürich: Dudenverlag, 2008. – Bd. 11. – 959 S.
5. Ekman P., Friesen W. V., Ellsworth P. C. Emotion in the human face. – New York, Pergamon Press, 1972. 6. Müller, Klaus. Lexikon der Redensarten. – Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1994.-781S. 7. Redensarten-Index. // <http://www.redensarten-index.de/>

Фоменко О.С.

к.ф.н., доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**НАЦІОНАЛЬНИЙ БРЕНДИНГ
ЯК ПОВІДОМЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ КРАЇНИ
(на матеріалі роману Дж. Барнза *England, England*)**

"...nowadays we prefer the replica to the original."
Julian Barnes, *England, England*

У статті розглянуто мовні засоби дискурсивної конструкції і пародійної деконструкції "англійськості" в романі письменника-постмодерніста Джуліана Барнза "England, England": виявлено і проаналізовано лексичні одиниці, граматичні конструкції і стилістичні прийоми, за допомогою яких повідомляється англійська національна ідентичність.

Ключові слова: національна ідентичність, національний брендинг, "англійськість", культурний символ, бренд.

В статье рассмотрены языковые средства дискурсивной конструкции и пародийной деконструкции "английскости" в романе писателя-постмодерниста Джулиана Барнса "England, England": выявлены и проанализированы лексические единицы, грамматические конструкции и стилистические приемы, с помощью которых сообщается английская национальная идентичность.

Ключевые слова: национальная идентичность, национальный брендинг, "английскость", культурный символ, бренд.

The focus of research is the language used in discursive construction and parodic deconstruction of 'Englishness' in Julian Barnes' postmodernist novel "England, England". The article provides an analysis of lexical units, grammatical constructions and stylistic devices communicating English national identity in the novel.

Key words: national identity, nation branding, 'Englishness,' cultural symbol, brand.

Питання національної ідентичності набуває особливого значення зі зростанням глобалізації комунікативного простору. Глобалізація створює нові можливості для зближення культур, розширення комунікативного простору, горизонтів національних культур, впровадження у повсякденне життя людей нових ідей і технологій. Водночас глобалізація спричиняє багато проблем, деструктивних тенденцій (наприклад, аксіологічного краху, культурного хаосу, втрату звичних життєвих орієнтирів, сформованих упродовж тисячоліть звичаїв, цінностей і вірувань) [Мартьянов 2005, 5]. Тому наприкінці 20-го – початку 21-го століття особливого значення набувають види комунікації, метою яких є повідомлення національної ідентичності, до яких належить національний брендинг [Фоменко 2009].

Національний брендинг традиційно вивчається дослідниками маркетингу, але останнім часом також привертає увагу фахівців інших наукових галузей, зокрема, міжнародних відносин, політології, теорії комунікації, досліджень ЗМК [Kaneva 2009]. Тоді як дослідники національного брендингу зі сфери маркетингу і брендингу розглядають національну ідентичність як одне з джерел економічного прибутку, а міжнародники – як джерело отримання влади, дослідники національного брендингу в сфері комунікації вважають, що національна ідентичність – це не знаряддя економічної вигоди чи політичного впливу, а динамічна система колективних й індивідуальних значень, сформованих під впливом чисельних місцевих і зовнішніх чинників [Aronczyk 2008; Jansen 2008; Kaneva 2007; Roy 2007; Dzenovska 2005], форма уявної ідентифікації у вигляді національних символів і дискурсів, а нація – не лише політичне утворення, а система культурних репрезентацій, через яку відбувається постійне відтворення національної ідентичності як дискурсивної дії [Barker 2001, 124]. Саме тому є доцільним застосовувати до вивчення національної ідентичності дискурсивний підхід.

Повідомлення національної ідентичності відбувається у різних видах дискурсу – політичному, економічному, дискурсі шоу-бізнесу та спорту, рекламному, дискурсі туризму тощо. У даній роботі ми розглянемо, як повідомлення національної ідентичності відбувається у дискурсі художньої літератури.

Мета роботи – розглянути мовні засоби, що використовуються для відображення англійської національної ідентичності ("англійськості") в романі Джуліана Барнза "England, England".

Об'єкт дослідження – національний брендинг як дискурсивне конструювання національної ідентичності, а його предмет – лексичні

одиниці, граматичні конструкції і стилістичні прийоми, що використовуються для повідомлення "англійськості" в романі.

Актуальність роботи пов'язана з розширенням сфери інтересів сучасних лінгвістичних досліджень, до кола яких увійшли такі феномени як мовна свідомість суб'єкта комунікації, національно-культурний простір, національна ідентичність, вивчення яких дозволяє краще зрозуміти взаємозв'язок і взаємовплив мови, культури і свідомості та виявити особливості актуалізації образів національної свідомості в мові.

Сатиричний роман Джуліана Барнза "England, England" [Barnes 1998], у якому відбувається конструкція і пародійна деконструкція "англійськості", насамперед привертає інтерес з боку дослідників, яких цікавить "винахід культурних традицій і сумнівне поняття історичної достовірності" [Nunning 2001, 1].

Роман складається з трьох частин: "England", "England, England" та "Anglia". У першій частині твору, події якої розгортаються на початку третього тисячоліття, ідеться про дитячі спогади головної героїні роману Марти Кочрейн, дитинство якої проходить в англійській сільській місцевості. Один з перших спогадів Марти пов'язаний зі складанням пазлу "Графства Англії". Мирний плін її дитинства порушується, коли батько йде з сім'ї.

Події другої частини твору "England, England" відбуваються у найближчому майбутньому. Сорокарічна Марта працює у компанії ексцентричного магната сера Джека Пітмана. Сер Джек має намір реалізувати амбіційний проект – побудувати на острові Вайт, що в проливі Ла-Манш, величезний тематичний парк з назвою "England, England". У парку площею 384 м² туристи, не витрачаючи багато часу та зусиль, зможуть побачити все, що вважається "типово англійським": королівську родину, Біг Бен, Робін Гуда з його веселими товаришами, білі скелі Дувру та багато іншого, скуштувати "типові" англійські страви і взяти участь у "типово англійських" розвагах. Більш того, все в Англії, Англії буде кращим за оригінал – білі скелі Дувра будуть "біліші" за справжні, універмаг 'Harpods' для зручності буде розміщено всередині Лондонського Тауеру, а королівська родина користуватиметься повагою і любов'ю з боку жителів країни.

Коли проект втілено в життя, він має такий великий успіх, що врешті-решт Англія, Англія стає незалежною державою, членом Європейського Союзу, тоді як справжня, "стара добра Англія" поступово занепадає і відкочується у феодальне минуле.

Події третьої частини роману "Anglia" відбуваються ще декілька десятиліть потому. У ній зображено життя Марти в сільській місцевості Старої Англії. Колись процвітаюча країна перетворилася на аграрну, доіндустріальну державу, що більше не має міжнародного політичного впливу, у той час як Англія, Англія продовжує процвітати.

Ідея, використана в романі, хоча й здається новою, за словами Джуліана Барнза, зовсім не нова. Зокрема, один італійській концерн має намір відбудувати на ста акрах землі старовинний Рим, що матиме назву 'Roma Vetus', і буде навіть кращим за оригінал [цит. по Nunning 2001, 8]. Копії відомих пам'яток – культурних символів різних країн і міст (Ейфелева Вежа, Собор Святого Павла, Статуя Свободи тощо) представлені в Лас-Вегасі, а в Дубаї триває будівництво найбільшого в світі тематичного парку, "The Dubailand", у якому будуть відтворені чисельні визначні пам'ятки світу.

Як видно з сюжету роману, в центрі його уваги знаходиться питання англійської національної ідентичності – "англійськості" ('Englishness'), специфіка вивчення якої полягає в особливій важливості дослідження ідейно-тематичного, образного й мовного рівнів тексту, що пов'язано з соціокультурним дискурсом, що міститься у самому понятті [Меркулова 2010, 223].

Аналіз дискурсу роману свідчить про те, що "англійськість" зображено неоднаково у різних його частинах. У першій частині художнього твору "англійськість" відображено у вигляді метафори - пазлу, головоломки (Англія = сукупність графств). Таке спрощене зображення англійськості національної ідентичності пояснюється тим, що її усвідомлення відбувається крізь призму дитячого бачення: перші спогади Марти пов'язані зі складанням пазлу "графства Англії", і їм притаманні простота і наївність. Англія для дівчинки – це лише сукупність її складових частин (графств, регіонів), які в дискурсі роману виражені топонімами (назвами графств і, в окремих випадках, регіонів Англії): "... she would usually work her way round the coastline – Cornwall, Devon, Somerset, Monmouthshire, Glamorgan, Carmarthen, Pembrokeshire (because England included Wales – that was the bulgy old lady's stomach) – all the way back to Devon, and then all in the rest, leaving the messy Midlands till last, and she would get to the end and a piece would be missing. Leicestershire, Derbyshire, Nottinghamshire, Warwickshire, Staffordshire – it was usually one of them – whereupon a sense of desolation, failure, and disappointment at the imperfection of the world would come upon her, until Daddy, who always seemed to be hanging

around at this moment, would find the missing piece in the unlikely place. What was Staffordshire doing in his trouser pocket?"

Утім, незважаючи на уявну простоту, відповідь на запитання, що таке "англійськість", не є однозначною. Як бачимо з вищенаведеного уривку, про недосконалість уявлення про Англію, її спрощену репрезентацію у вигляді суми графств, свідчить як спогад Марти про те, що якийсь з елементів пазлу постійно губився ("*...and she would get to the end and a piece would be missing*"), так й опис емоційного стану дівчинки, здійсненого за допомогою лексики з негативною конотацією ("*a sense of desolation, failure, and disappointment at the imperfection of the world would come upon her*"), а також те, що помилкове включення до складу Англії Уельсу, компенсується його описом за допомогою метафори з негативною конотацією *the bulgy old lady's stomach*.

У другому розділі роману "англійськість" постає як більш складний конструкт, як сукупність англійських національних культурних символів – відомих особистостей, видатних архітектурних споруд, традицій тощо. Намір використати найголовніші символи Англії з метою отримання економічної вигоди відображено за допомогою метафори *diamond* (укр. "ромб"): сер Джек обирає острів Вайт для створення тематичного парку завдяки його формі у вигляді ромбу, що відразу активізує у свідомості магната інше значення цього слова, "діамант": '*...Look at her, snuggling into the soft underbelly of England. The little cutie. The little beauty. Look at the shape of her. Pure diamond, that's what struck me straight away. A pure diamond. Little jewel. Little cutie.*'

Доказом того, що сер Джек вживає іменник *diamond* у двох значеннях, є використання у реченні синоніму цього слова, *jewel* (укр. "коштовний камінь, скарб"). Більш того, сер Джек персоніфікує острів, використовуючи по відношенню до нього займенник жіночого роду *her* і метафорично описуючи його розташування по відношенню до Англії, наче немовляти, що притулилося до матері (*snuggling into the soft underbelly of England*).

У другому розділі твору відбувається конструювання "англійськості" згідно канонів національного брендингу, який, як комунікативна стратегія [Aronczyk 2008, 42], складається з таких етапів: оцінка (Eng. Evaluation), підготовка (Eng. Training), ідентифікація (Eng. Identification) і повідомлення (Eng. Implementation/Communication) [ibid., 49]. Хоча в романі детально

описані всі чотири етапи, зупинимося на двох останніх – ідентифікації і повідомленні "англійськості".

З метою з'ясувати, *що саме* жителі різних країн світу асоціюють зі словом "Англія", проводиться асоціативний експеримент, у результаті якого визначено основні п'ятдесят символів "англійськості" ("fifty quintessences of Englishness") [Barnes 1998, 86-88]:

1. ROYAL FAMILY	25. LONDON TAXIS
2. BIG BEN/ HOUSES OF PARLIAMENT	26. BOWLER HAT
3. MANCHESTER UNITED FOOTBALL CLUB	27. TV CLASSIC SERIALS
4. CLASS SYSTEM	28. OXFORD/ CAMBRIDGE
5. PUBS	29. HARRODS
6. A ROBIN IN THE SNOW	30. DOUBLE-DECKER BUSES/ RED BUSES
7. ROBIN HOOD AND HIS MERRIE MEN	31. HYPOCRISY
8. CRICKET	32. GARDENING
9. WHITE CLIFFS OF DOVER	33. PERFIDY/ UNTRUSTWORTHINESS
10. IMPERIALISM	34. HALF-TIMBERING
11. UNION JACK	35. HOMOSEXUALITY
12. SNOBBERY	36. ALICE IN WONDERLAND
13. GOD SAVE THE KING/QUEEN	37. WINSTON CHURCHILL
14. BBC	38. MARKS & SPENCER
15. WEST END	39. BATTLE OF BRITAIN
16. TIMES NEWSPAPER	40. FRANCIS DRAKE
17. SHAKESPEARE	41. TROOPING THE COLOUR
18. THATCHED COTTAGES	42. WHINGEING
19. CUP OF TEA/ DEVONSHIRE CREAM TEA	43. QUEEN VICTORIA
20. STONEHENGE	44. BREAKFAST
21. PHLEGM/ STIFF UPPER LIP	45. BEER/ WARM BEER
22. SHOPPING	46. EMOTIONAL FRIGIDITY
23. MARMALADE	47. WEMBLEY STADIUM
24. BEEFEATERS/ TOWER OF LONDON	48. FLAGELLATION/ PUBLIC SCHOOLS
	49. NOT WASHING/ BAD UNDERWEAR
	50. MAGNA CARTA

Як бачимо, англійські культурні символи виражені як власними (*Shakespeare, Magna Carta*), так і загальними назвами (*shopping, breakfast*). Хоча переважна більшість номінацій – це конкретні іменники, велика частина яких є англійськими культурними реаліями – всесвітньо відомими англійськими брендами (*double-decker buses, pubs, London taxis, thatched cottages, beefeaters*), у списку головних символів "англійськості" також зустрічаємо абстрактні назви (*imperialism, phlegm, hypocrisy*). Переважна більшість культурних символів Англії – це лексичні одиниці з позитивною або нейтральною конотацією, проте деякі з них, насамперед ті, що позначають стереотипи поведінки англійців, мають негативну конотацію: *perdify, emotional frigidity, not washing, whingeing* тощо.

Варто зазначити, що складання переліків культурних символів "англійськості" – так званих "Eng-lists", притаманне багатьом дослідникам англійської національної ідентичності [Medhurst 2007, 40]. На нашу думку, не менш важливим є контекст, у якому вживаються культурні символи, який здатний кардинально вплинути на їхню конотацію і ставлення до них з боку адресата, як це відбувається у романі Джуліана Барнза.

На етапі повідомлення "англійськості" починається "корекція" образу Англії: все негативне відразу відкидається спеціальною комісією очолюваною самим сером Джеком, яка вирішує, які аспекти "англійськості" мають бути презентовані на острові, а які ні.

Повідомлення "англійськості" здійснюється у романі через співставлення з іншими ідентичностями. Як відомо, національна ідентичність – це продукт соціальної взаємодії, що виникає з діалектичного взаємозв'язку індивіда та суспільства, "результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу, певний ступінь отождолення себе з ним і відмежування від інших етносів" [Данилюк 2010, 294], тому усвідомлення власної ідентичності неможливе без порівняння з іншими.

Співставлення "англійського" і "неанглійського" здійснюється упродовж усього твору. Зокрема, це відбувається в описі інтер'єру будинку сера Джека: "*Now he stood in the exact centre of his double-cube snuggery, beneath the Murano chandelier and equidistant from the two Bavarian hunting-lodge fireplaces, при згадці його партнерів: "Most people assumed that Cabot and Albertazzi were Jerry's transatlantic and Milanese associates*", а також під час розповіді про візит одного з фінансових консультантів проекту: "*The finest tax-deductible minds were brought in to address the project's co-ordinating committee. The*

French intellectual was a slight, neat figure in an English tweed jacket half a size too big for him; with it he wore a pale blue button-down shirt of American cotton, an Italian tie of flamboyant restraint, international charcoal wool trousers, and a pair of tasselled French loafers." Відтопонімні прикметники (*Bavarian, Milanese, French, American*), топоніми (*Murano*), екзотичні антропоніми (*Albertazzi*) створюють тло, яке підкреслює штучність "англійськості", яку намагається відтворити на острові сер Джек.

У романі все, що входить до поняття "англійськість", чітко відмежовується від усього "неанглійського" та разом від усього девіантного. Зокрема, це відбувається при виборі страв, які туристи (яких називають "Відвідувачами") матимуть змогу скуштувати на острові. Схвалення отримують страви, чиї назви мають безсумнівні маркери англійськості, що переважно представлені топонімами (назвами англійських графств, міст, районів міст), відтопонімними прикметниками, антропонімами: *"ROAST BEEF of Old England was naturally approved on the nod by the Gastronomic Sub-Committee, as were Yorkshire pudding, Lancashire hotpot, Sussex pond pudding, Coventry godcakes, Aylesbury duckling, Brown Windsor Soup, Devonshire splits, Melton Mowbray pie, Bedfordshire clangers, Liverpool Christmas loaf, Chelsea buns, Cumberland sausages, and Kentish chicken pudding."*

Натомість усі "не англійські" страви відкидаються. Англійській національній ідентичності протиставляються валлійська і шотландська ідентичності, маркерами яких є відтопонімні прикметники-складові гастронімів. Разом з тим комісією забраковано всі страви, назви яких в процесі еволюції набули нових, небажаних, переважно сексуальних, конотацій: *"The Sub-Committee banned porridge for its Scottish associations, faggots and fairy cakes in case they offended the pink dollar, spotted dick even when renamed spotted dog. Devils-and angels-on-horseback were in; toad-in-the-hole and cock-a-leekie out. Welsh rarebit, Scotch eggs, and Irish stew were not even discussed."* У цьому випадку протиставлення здійснюється не лише за допомогою прикметників, а й на рівні дієслів, адвербіальних фраз і фразових дієслів: *approved on the nod / banned, were in / out*, а згадування поряд з сексуально-експліцитними лексичними одиницями гастронімів – маркерів "шотландськості" і "валлійськості", які "навіть не обговорювалися", вказує на їхній нижчий статус порівняно з англійською ідентичністю.

Окрім "типового" англійського меню, необхідної "корекції" також зазнають: національний характер англійців, персонажі англійської

історії, факти з історії Англії, англійські традиції тощо. Це здійснюється, зокрема, за допомогою протиставлення, яке відбувається як на рівні одного речення, так і в межах цілого текстового відрізка (діалогу), як, наприклад, у цьому уривку, де порівнюється образ "типових англійців" – мешканців острова зі стереотипним образом англійців, отриманим у результаті асоціативного експерименту: *"... we seem to be forgetting that one of the oldest lures in this business is to advertise the people. The warm, friendly, natural people. Irish eyes are smiling, we'll keep a welcome in the hillsides and all that stuff.' ...It's really, how do we advertise the English? Come and meet representatives of a people widely perceived, even according to our own survey, as cold, snobbish, emotionally retarded, and xenophobic. As well as perfidious and hypocritical, of course."*

Завдяки протиставленню прикметників з протилежними значеннями – *warm / cold, emotionally retarded; friendly / xenophobic; natural / snobbish, hypocritical*, наголошується неправдоподібність, фальшивість Англії, Англії.

У процесі з'ясування суті "англійськості" здійснюється протиставлення звичок і стереотипів поведінки англійців і так званих "неанглійців" (*non-English people*): *'People don't go on holiday to make friends.'* *'I think you're wrong there, actually. All the surveys we've done suggest that other people, that's to say non-English people, frequently regard making friends on holiday as a bonus – dare I say it, an enrichment of their lives.'* *'How quaint.'* *Mark gave a disbelieving laugh and danced his eyes over Sir Jack's impassive bulk, looking for clues. 'Is that what they'll be coming to the Island for? All this top dollar and long yen is going to chummy up to our low-cost labour, exchange Polaroids and addresses and all that. ... No, I'm sorry, I can't handle it.'*

У цьому уривку протиставляється менталітет туристів – "неанглійців", у даному випадку американців і японців, на що імпліцитно вказують назви валют двох країн (*top dollar, long yen*), менталітетові англійців, яким притаманні стриманість, зверхність, небажання вступати в контакт з іншими [Fox 2004].

Як з'ясовується під час реконструкції важливих, на думку учасників проекту, фактів і подій англійської історії, багато з них сприймаються по-іншому сучасною людиною і тому також потребують "корекції", як-от імідж Короля, коханка якого, згідно сучасних англійських законів, є неповнолітньою: *"– and obviously I would have to check, but her career as King's mistress did start at a relatively tender age, so we might have to factor in the child-sex angle.' ...*

'Disastrous,' said Sir Jack. 'I have always run family newspapers.' 'We could make her older,' suggested Martha brightly, 'lose the children, lose the other mistresses, and lose the social and religious background. Then she could be a nice middle-class girl who ends up marrying the King.'

Вживання фраз з дієсловом 'to make' (укр. "робити") по відношенню до іменника на означення істоти (коханки Короля) ще раз експліцитно підкреслює штучність "англійськості", створеної командою сера Джека.

Небездоганними є також інші персонажі англійської історії. Зокрема, зазнає фіаско один з "атракціонів" парку – вечеря з Семюелом Джонсоном, що має назву "The Dining Experience with Dr. Johnson" – керівництво парку отримує безліч скарг на поведінку і зовнішній вигляд "Д-ра Джонсона". У роздумах про те, на кого краще замінити Доктора Джонсона, з'ясовується, що не так легко знайти видатного англійця, якому не були б притаманні ті чи ті людські слабкості: *"Should they hire a new Johnson? Or rethink the whole Dining Experience with a different host? An evening with Oscar Wilde? Obvious dangers there. Noel Coward? Much the same problem. Bernard Shaw? Oh, the well-known nudist and vegetarian. What if he started imposing all that on the dinner table? It didn't bear thinking about. Hadn't Old England produced any wits who were ... sound?"*

Ключовим словом цього уривку є прикметник *sound* (укр. "психічно здоровий, не божевільний"), що знаходиться у сильній, фінальній позиції, і виділений за допомогою пунктуації (паузи), вживання якого ставить під сумнів можливість створення на острові ідилічного образу Англії.

Важливу роль у сатиричному змалюванні "англійськості" в романі відіграє стилістичний прийом переліку. Зокрема, відсутність логіки в переліку основних атрибутів "англійськості", згадування поряд один з одним чисельних англійських брендів: персонажів, артефактів, подій з різних епох, а також їхнє вживання у незвичному контексті призводить до нагромадження у невеликому за обсягом текстовому відрізьку великої кількості англійських культурних символів, внаслідок чого створюється комічний ефект, внаслідок чого весь проект стає схожим на фарс:

"...on a west-facing cliff top topiarists had trimmed Great Scenes from English History which shone as a black frieze against the setting sun. They had a half-size Big Ben; they had Shakespeare's grave and Princess Di's; they had Robin Hood (and his Band of Merrie Men), the White Cliffs of Dover, and beetle-black taxis shuttling through the London fog to

Cotswold villages full of thatched cottages serving Devonshire cream teas; they had the Battle of Britain, cricket, pub skittles, Alice in Wonderland, The Times newspaper, and the One Hundred and One Dalmatians. The Stacpoole Marital Memorial Pool had been excavated and planted with weeping willows. There were Beefeaters trained to serve Great English Breakfasts; Dr Johnson was choosing his lines for the Dining Experience at The Cheshire Cheese; while a thousand robins were acclimatizing to perpetual snow. Manchester United would play all its home fixtures at the Island's Wembley, the matches being replayed immediately afterwards at Old Trafford by substitute teams, who would produce the same result. They had failed to get any members of Parliament; but even half-trained, a bunch of resting actors were proving indistinguishable from the real thing. The National Gallery had been hung and varnished. They had Brontë country and Jane Austen's house, primeval forest and heritage animals; they had music-hall, marmalade, clog and Morris-dancers, the Royal Shakespeare Company, Stonehenge, stiff upper lips, bowler hats, in-house TV classic serials, half-timbering, jolly red buses, eighty brands of warm beer, Sherlock Holmes, and a Nell Gwynn whose physique countered any possible whisper of paedophilia. But they did not have Buck House."

Незважаючи на те, що на невеликому за розмірами острові вдалося розмістити велику кількість англійських брендів, образ Англії Англії залишається недосконалим. Так само, як і в першому розділі роману, йому чогось бракує, у даному випадку – Букінгемського палацу.

Таким чином, дискурсивне конструювання "англійськості" в романі Джуліана Барнза "England, England" має два виміри – "горизонтальний" (Англія як сукупність графств) і "вертикальний" (Англія як сукупність культурних символів). У першому випадку маємо справу з географічною ідентичністю, вираженою топонімами, у другому – з культурною ідентичністю, відображеною різними видами власних назв (антропонімами, топонімами, назвами споруд, брендів тощо), загальними (конкретними, абстрактними) назвами, в тому числі з негативною конотацією.

Культурні символи – бренди Англії є ключовими одиницями дискурсивного конструювання "англійськості" в романі.

Брендинг англійської національної ідентичності відбувається за допомогою лексичних (одиниці з негативним, протилежним значенням), граматичних (протиставні конструкції) і стилістичних засобів і прийомів (метафора, протиставлення, перелік).

Подальші дослідження відображення національної ідентичності в мові можуть здійснюватися у порівняльному аспекті (приміром, англійська vs. американська ідентичність, відображення "англійськості" у різних видах дискурсу тощо).

1. *Мартинов В. Ф.* Альтернативное пространство глобализации / В. Ф. Мартинов // Диалог культуры и перспективы социокультурной глобализации в современном обществе: Сборник научн. статей / Под ред. В.Ф. Мартинова. – М.: Логос, 2005. – С. 5-10. 2. *Фоменко О.С.* Національний брендинг як явище сучасного комунікативного простору (на матеріалі англійської мови) // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. X (135). – С. 80-88. 3. *Kaneva N.* Nations as Brands: Towards an Agenda for Research and Critique / Nadia Kaneva. Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, Marriott, Chicago, IL, May 21, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: http://www.allacademic.com/meta/p300004_index.html 4. *Aronczyk M.* "Living the Brand": Nationality, Globality and the Identity Strategies of Nation Branding Consultants / Melissa Aronczyk // International Journal of Communication, 2008. – № 2. – P. 41-65. 5. *Jansen S.C.* Designer nations: Neo-liberal nation branding - Brand Estonia / S. C. Jansen // Social Identities, 2008. – Vol. 14 (1). – P. 121-142. 6. *Kaneva N.* Meet the "New" Europeans: EU Accession and the Branding of Postcommunist Bulgaria / Nadia Kaneva // *Advertising & Society Review*, 2007. – Vol. 8 (4). 7. *Roy I. S.* Worlds Apart: Nation-branding on the National Geographic Channel / I. S. Roy // *Media, Culture & Society*, 2007. – Vol. 29 (4). – P. 569-592. 8. *Dzenovska D.* Remaking the nation of Latvia: Anthropological perspectives on nation branding / D. Dzenovska // *Place Branding and Public Diplomacy*, 2005. – Vol. 1 (2). – P. 173-186. 9. *Barker C.* Cultural Studies and Discourse Analysis: a dialogue on language and identity / C. Barker, D. Galasinski. – London & Thousand Oaks: Sage, 2001. – 192 p. 10. *Barnes J.* England, England / Julian Barnes. – London: Picador, 1999. – 266 p. 11. *Nünning V.* The Invention of Cultural Traditions: The Construction and Destruction of Englishness and Authenticity in Julian Barnes' England, England / V. Nünning // *Anglia*, 2001. – № 119. – P. 58-76. 12. *Меркулова М.Г.* "Английскость" в отечественном литературоведении: теоретическое осмысление и изучение понятия / М.Г. Меркулова, Е.Г. Сатюкова // Гуманитарные исследования.- Астрахань: Издательский дом "Астраханский университет". – 2010. – № 4 (36). – С. 221-226. 13. *Aronczyk M.* "Living the brand": Nationality, globality and identity strategies of nation branding consultants / Melissa Aronczyk // International Journal of

Communication, 2008. - Vol. 2. - P. 41-65. 14. *Medhurst A. A. National Joke: Popular Comedy and English Cultural Identities / Andy Medhurst.* - New York, NY and London: Routledge, 2007. - 228 p. 15. *Данилюк І.В.* Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір: Монографія / Іван Васильович Данилюк. - К.: "САММІТ-КНИГА", 2010. - 432 с. 16. *Fox K. Watching the English: The Hidden Rules of Behaviour / Kate Fox.* - Hodder, 2004. - 424 p.

Хаврусь М.А., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ІДІОМ З БОТАНІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню джерел походження ідіом із ботанічним компонентом в англійській мові.

Ключові слова: джерела походження, ідіома, ботанічний компонент

Статья посвящена исследованию источников происхождения идиом с ботаническим элементом в английском языке.

Ключевые слова: источники происхождения, идиома, ботанический компонент

The article is devoted to the investigation of the origins of the idioms with the botanical component in English.

Key words: origins, idiom, botanical component

Постановка наукової проблеми в загальному вигляді, її актуальність. У процесі історичного розвитку лексики в цілому і її окремих слів спостерігаються настільки серйозні фонетичні, граматичні й семантичні зміни, що в деяких випадках неможливо з погляду сучасної людини встановити, звідки походить те чи інше слово, та чи інша його форма. Саме завдяки етимологічним дослідженням стає можливим встановлення первинного значення лексичної одиниці, його вмотивованість, що дає змогу зовсім по-іншому подивитися на практику повсякденного спілкування.

Мета статті полягає в дослідженні джерел походження ідіом із ботанічним компонентом в англійській мові, а також визначенні найпродуктивніших із них.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки актуальним є саме історичний підхід до організації роботи із фразеологічним матеріалом, а саме з'ясування складних шляхів виникнення фразеологізмів. Етимологічний елемент відбиває конкретні історичні факти та події, особливості етнокультури народу як елементу мовно-національної картини світу.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що його результати можна використати в процесі викладання курсу лексикології сучасної англійської мови, під час проведення спецкурсів і спецсемінірів з тем фразеологія, класифікація фразеологізмів та джерела виникнення фразеологічних одиниць в англійській мові.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивченням проблем співвідношення лінгвістичних та культурологічних факторів утворення та вживання фразеологічних одиниць різного ступеня складності займається значна кількість науковців, серед яких – А. І. Арнольдов, С. А. Жаботинська, О. Кульчицький, Ж. Н. Маслова, С. С. Солодка, Т. З. Черданцева, С. С. Шумбасова та ін.

Виклад основного матеріалу. Етимологія – розділ мовознавства, який вивчає походження слів. Завдяки давнім текстам, порівнянню слів зі словами інших мов, етимологія відновлює їх історію, а саме пояснює, як вони виникли у мові, їхнє джерело, зміну їхнього значення, вимовляння та написання, а також як ці всі аспекти еволюціонували з часом [McWhorter 2009, 8].

Словниковий запас будь-якої мови безперервно поповнюється новими одиницями. Серед найцікавіших – фразеологізми, які найчастіше утворюються на основі когнітивних процесів, її ставлення до чогось. Людина номінує щось нове, незнане вже засвоєним, відомим, і одним з найбільш використовуваних джерел є природа, а саме її флора.

Значна частина ідіоматичного фонду кожної мови пов'язана з **античною культурою**. До англійської вона принесла наступні лексичні одиниці: *rest (sit) in one's laurels* (лавр був символом перемоги та статусу в Давній Греції. Дохристиянські греки асоціювали його з Аполлоном. Причиною цього є міф про те, що бог покохав німфу Дафну, яка перетворилась на лавр щойно Аполлон наблизився до неї. Бог відрізав гілку, щоб носити як вінок, та проголосив дерево священним. Із цього міфу постала традиція дарувати лавровий вінок переможцю на Олімпійських іграх). На основі такого символу виникли й інші ідіоми: *gain laurels, look to*

one's laurels [IWP, 2012]. *Bear the palm* (в Древній Греції існував звичай нагороджувати переможця в змаганнях пальмовою гілкою). Така символіка стала основою й інших фразеологізмів: *give the palm to smb.*, *yield the palm to smb.*, *its palmy days* [AI, 2012]. *Spill the beans* (ідіома походить від звичаю голосування в Давній Греції. Білі боби символізували голос "за", а чорні – "проти". Голосування мало бути однотайним, тому, якщо суддя розсипає боби до кінця голосування, а в ньому є чорний – воно припиняється). *Full of beans* (за часів римлян коней годували бобами, після чого вони були бадьорими та повними енергії) [PP, 2012]. *A bed of roses* (у давньогрецьких і давньоримських багатіїв існував звичай вкривати своє ложе пелюстками троянд). *Under the rose* (ідіома походить від латинського вислову *sub rosa*. Походження цього вислову пов'язують з трояндою – емблемою єгипетського бога Хора. Пізніше греки та римляни продовжували вважати Хора богом мовчання та таємниці. У грецькій міфології Афродіта дала своєму синові Еросу троянду, а він передав її Гарпократу богу мовчання, щоб вчинки його матері, а також усіх богів залишалися таємницею. За часів Стародавнього Риму в світлицях на стелі часто малювали троянду, щоб нагадувати присутнім на обіді, що те що сказане напідпитку (*sub vino*) мусить залишатися таємницею (*sub rosa*). У Середні віки троянда підвішена зі стелі означала, що зустріч в кімнаті мала таємний характер і зобов'язувала усіх під трояндою тримати таємницю. Тепер цей вислів часто означає секретні операції або діяльність. Зокрема вислів *sub rosa* в Сполучених Штатах та деяких інших країнах означає операції секретних спецслужб країни) [PP, 2012]. *Apple of discord* (ідіома походить від однойменного давньогрецького міфу) [AI, 2012].

Фразеологізми античного походження мають відповідники практично у всіх мовах світу (наприклад, англ. *apple of discord*, нім. *Apfel der Zwietracht*, ісп. *la manzana de la discordia*, іт. *pomo della discordia*, укр. *яблуко розбрату*, рос. *яблоко раздора*). Крім того, фразеологізми є міжстильовими. Кожен із них викликає певні асоціативні зв'язки, співвідноситься з образами героїв античності, чим обумовлена їх смислова насиченість і експресивність. Вони можуть слугувати чудовим камертоном, передавати почуття та емоції, особисте ставлення, або ж бути тонким натяком. Семантично, серед досліджуваних одиниць переважають фразеологізми з негативною конотацією.

Одним із основних джерел збагачення фразеології мови є літературні твори. "...Аналізуючи джерела ідіоматики, не можна

забувати про те, що література сприяла їх виникненню. У літературі відбувається певний відбір одиниць мови, який міг бути і суб'єктивним. Таким чином, той список ідіом, який ми маємо, є відображенням об'єктивного процесу утворення нових одиниць мови через призму певних її носіїв, які належать, як правило, або до інтелігентності, або до осіб, які мають поетичний дар" [Черданцева 1977, 121].

Англійська мова має значну кількість фразеологізмів, які завдячують своїм походженням літературним джерелам. **Біблія** дала життя таким фразеологізмам: *the tree of life, the tree of the knowledge of good and evil, forbidden fruit, Adam's apple, olive branch, the apple of one's eye, fruit of your loins, the apple of Sodom, under one's vine and fig-tree, flourish like a bay tree, the tree is known by its fruit, root and branch, the root of all evil, the root of the matter, a grain of mustard seed, a crown of thorns, the crackling of thorns under a pot, corn in Egypt, all flesh is grass, sow tares among smb.'s wheat, broken reed* [AL, 2012].

Біблеїзми стали невід'ємною частиною лексичного фонду не лише англійської, а й багатьох інших мов світу. Протягом століть Біблія була найбільш читаною і цитованою книгою в Англії. Не тільки окремі слова, а й цілі ідіоматичні вирази увійшли в англійську мову з її сторінок. Їхня кількість така велика, що зібрати і перерахувати усі було б нелегким завданням. Слід зазначити, що фразеологізми біблійного походження часто не відповідають їх біблійним прототипами. Це пов'язано з тим, що прототип з часом був переосмислений, або ж в ньому міг бути змінений порядок слів, архаїчні форми були відкинуті. Наприклад, у фразеологізмі *gall and wormwood* змінений порядок слів та відкинені артиклі, в порівнянні з біблійним прототипом *the wormwood and the gall* [IWP, 2012].

Серед висловів, чие авторство встановлено, значне місце посідають Шекспіризми: *gild the lily, primrose, a rose by any other name would smell as sweet, the sear the yellow leaf, ginger shall be hot in the mouth* [AL, 2012].

У процесі дослідження зустрілися вислови й іншого авторства, які заслуговують на увагу: *the grapes are sour* (Езоп), *a snake in the grass* (Вергілій), *an ass between two bundles of hay* (Буридан), *cool as a cucumber* (Ф. Бомонт і Дж. Флетчер), *cultivate one's garden* (Вольтер), *out of the woods* (Бенджамін Франклін), *over the walnuts and wine* (А. Теннісон), *the grapes of wrath* (Дж. Хой), *the law of the jungle* (Редьярд Кіплінг), *John Barleycorn* (Роберт Бернс) [AL, 2012].

У сучасній англійській мові існує безліч фразеологізмів, основна функція яких – посилювати естетичний аспект мови. Велика їх кількість склалася у зв'язку зі звичаями, реаліями, історичними фактами, але значна частина англійського фразеологічного фонду так чи інакше виникла завдяки художньо-літературним творам. Твори У. Шекспіра є одними з найбільш важливих літературних джерел за числом фразеологізмів, що збагатили англійську мову. Велика їх кількість стала широковживаною, що свідчить про лінгвістичну геніальність Шекспіра та його колосальну популярність.

Вислови інших письменників, як правило, залишаються цитатами і лише подекуди поповнюють фразеологічний фонд англійської мови, потрапляючи в розмовну мову. Слід також зазначити, що в літературній мові авторські вислови дуже часто вживаються в скороченій, чи зміненій формі (наприклад, з шекспірівського "*What's in a name? That which we call a rose by any other name would smell as sweet*", як правило, вживається лише перше запитальне речення, що породжує у пам'яті решту вислову з ботанічним компонентом, або ж вольтерівське *cultivate the garden*, не вказуючи, хто повинен виконувати дію).

Ще одним дуже важливим джерелом формування ідіом з ботанічним компонентом в англійській мові є **фольклор**: *a rolling stone gathers no moss, can't see the forest for its trees, just as the twig is bent, the tree's inclined, last straw (it is the last straw that breaks the camel's back), no rose without a thorn, the rotten apple injures its neighbours* [AL, 2012].

Прислів'я та приказки є незамінним допоміжним матеріалом для будь-якого висловлювання. Багатозначність, властиве їм типове узагальнення, образне пояснення безлічі аналогічних явищ дозволяють мовцеві влучно і точно охарактеризувати людський вчинок, подію чи явище, встановлюючи моментальний зв'язок між ним та поетичним визначенням, висловленим в прислів'ї. Уміле і своєчасне вживання прислів'я говорить про винахідливість та гострий розум. Говорити прислів'ями зовсім не означає багато їх знати, важливо вчасно і влучно їх вжити.

Ще одним важливим джерелом походження ідіом із ботанічним компонентом в англійській мові є **звичаї та традиції**. Вони збагатили її такими фразеологізмами: *knock on wood* (ідіома походить від давнього вірування у те, що в деревині живуть добрі духи. Стучаючи по дереву, люди повідомляють їх, щоб вони були поруч, просять у них захисту), *old chestnut* (ідіома походить від звичаю їсти

печені каштани та слухати старі історії біля вогню), *pushing up the daisies, turn up one's toes to the daisies, under the daisies* (маргаритки та інші польові квіти є звичними для вшанування пам'яті померлого на цвинтарях), *in the straw* (вираз походить від давнього звичаю класти соломі перед дверима будинку, у якому знаходилась жінка, що мала народити), *find the bean in the cake* (ідіома пов'язана з англійським звичаєм запікати біб в святковий пиріг; той, кому діставався шматок з бобом, оголошувався королем святкової вечері), *bear garden* (ідіома виникла завдяки тому, що першопочатково так називали місця, де публічно травили ведмедів заради втіхи глядачів) [PP, 2012].

Значна група англійський ідіом із ботанічним компонентом відображає побут і заняття людини. Ідіоми з ботанічним компонентом, що пов'язані з професійною діяльністю за своїм походженням, можна віднести до своєрідних термінологічних сполук, багато з яких виконують чи виконували в мові подвійну роль, функціонуючи як терміни, професіоналізми та ідіоматичні сполуки з переносним значенням. З часом деякі з них втрачають зв'язок з реаліями і отримують статус ідіом. Саме з **мисливства** беруть початок такі фразеологізми: *barking up the wrong tree* (ідіома походить від звичаю нічного полювання на єнота з допомогою собак. Іноді єнот може обдурити собак, які кружляють під деревом, голосно гавкаючи та не підозрюючи, що здобич взяла зовсім інший курс), *beat about (around) the bush* (ідіома походить від звичаю полювання на птицю. Мисливці підіймали птахів метаючись біля кущів. Інші учасники полювання у цей час схоплювали сполоханих птахів), *up a gum tree* (оригінальна ідіома – *like a possum up a gum tree*. Мова йде про опосума, який тікає на дерево, якщо його переслідують мисливські собаки. Залежно від точки зору, можна сказати, що опосум – у небезпеці, або ж навпаки – спокійно відпочиває, оскільки собакам його не дістати) [IWP, 2012].

Землеробство займало провідну роль в давнину. На основі нього виникли такі ідіоми: *go to seed, in the tall cotton, measure smb.'s corn by one's own bushel, separate the husk from the grain, grain of wheat in a bushel of chaff, as good as wheat, sow one's wild oats* [AL, 2012].

Торгівля також була одним із важливих занять. Вона породила низку цікавих ідіом: *good wine needs no bush* (за старим звичаєм трактирники вивішували гілки плюща на знак того, що в продажі є вино), *wooden Indian* (розфарбована дерев'яна фігура індіанського вождя, в руках якого іноді були або кілька сигар, чи рушниця. Зазвичай таку фігуру виставляли біля входу в тютюнову лавку) [PP, 2012].

Далеко не останнє місце в Англії посідала й посідає освіта. Традиції, що склались під час **навчання**, також стали джерелом походження ідіом з ботанічним компонентом: *apple-pie bed* (зв'язані простирадло та підковдра таким чином, що заважають лежачому випростатись на повен зріст. Такою була поширена витівка в англійських школах-інтернатах. Зв'язані кінці нагадують загнуті краї яблучного пирога), *spot one's oak* (зовнішні двері в Оксфордському і Кембриджському університетах були дубовими. Якщо вони були закритими, це означало, що гості небажані) [IWP, 2012].

Історія Англії також стала джерелом походження ідіом з ботанічним компонентом в сучасній англійській мові: *the strawberry leaves* (герцогська корона раніше прикрашалася орнаментом у вигляді листя полуниці), *the war of the Roses* (довготривала міжусобна війна тривала в Англії в XV ст. між династіями Ланкастерів та Йорків. В гербі Ланкастерів була червона троянда, а у Йорків – біла), *victory gardens* (города міських жителів Англії часів Другої світової війни) [AL, 2012].

Отже, дослідження етимології фразеологізмів із ботанічним компонентом свідчить про те, що література посідає провідне місце у творенні ідіом з фітоелементом. Звичаї і традиції також принесли нові лексичні одиниці до словникового запасу мови. Таку ж роль відіграли види діяльності людини та антична культура. У результаті розвитку, глобалізації та універсалізації, ідіоми можуть змінювати своє значення, відхилятися від початкового. Це доводить нерозривний зв'язок мови з культурою та неможливість її досконалого вивчення без глибокого і багатоаспектного знання країни, мова якої вивчається.

1. *John McWhorter. Our Magnificent Bastard Tongue: The Untold History of English.* / McWhorter John. – NY: Gotham, 2009. – 256 p. 2. *Черданцева Т. 3. Язык и его образы [Текст] / Т. 3. Черданцева.* – М.: Междунар. отношения, 1977. – 168 с. 3. *Abby Lingvo x5 (CD-ROM).* [Електронний ресурс] 4. *Idioms with Plants.* – 1997–2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.englishclub.com/ref/Idioms/Plants/index.htm> 5. *The phrase finder. Phrases, sayings, idioms and expressions.* – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.phrases.org.uk/meanings>.

**ВЛАСНЕ ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ ПОКУТСЬКО-
БУКОВИНСЬКОГО ГОВОРУ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО
НАРІЧЧЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС
"СОЛОДКА ДАРУСЯ")**

У статті аналізуються власне лексичні діалектизми покутсько-буковинського говору південно-західного наріччя. Визначено їх частоту функціонування у відповідних сферах вживання.

Ключові слова: *діалект, покутсько-буковинський говір, лексичні діалектизми, автоматизоване укладання словника.*

В статье анализируются собственно лексические диалектизмы покутско-буковинского говора юго-западного наречия. Определена частота их функционирования в соответствующих сферах употребления.

Ключевые слова: *диалект, покутско-буковинский говор, лексические диалектизмы, автоматическое укладывание словаря.*

The properly lexical dialecticisms of pokytsko-bykovunsk subdialect of south-west dialect are analyzed in this article. Their using rate is clarifying in the corresponding usage sphere.

Key words: *dialect, pokytsko-bykovunsk sound of talking, lexical dialecticisms, the automatically compiling the dictionary.*

Дослідження у сфері діалектології репрезентують актуальний напрямок сучасного мовознавства. Науковці розглядають діалект як феномен, що визначає культурологічну сутність етносу. Діалектні розвідки представлені в україністиці такими відомими іменами, як Бевзенко С. П. [Бевзенко 1980], Жилко Ф. Т. [Жилко 1955], Матвіяс І. Г. [Матвіяс 1990], Руснак Н. О. [Руснак 2009] та ін.

У статті ставиться завдання виявити та охарактеризувати власне лексичні діалектизми на матеріалі роману Марії Матіос "Солодка Даруся", які й стали об'єктом лінгвістичного дослідження, та визначити сферу їх вживання.

Південно-західне наріччя суттєво відрізняється від південно-східного та поліського своєю граматичною будовою, лексикою, а частково і фонетичною системою, оскільки більше зберігає рис попереднього етапу розвитку української мови, на основі чого в ньому розвинулися і характерні ознаки, відмінні від двох інших наріч. Це пояснюється певними історичними чинниками: відокремленістю місцевості південно-

західних (особливо карпатських) говорів від інших територій країни, враховуючи не тільки їх географічне розташування, але й політичні умови розвитку, що в свою чергу призвело до порівняно меншої інтенсивності міжтериторіальних відношень.

Покутсько-буковинський говір південно-західного наріччя характеризується особливостями організації мови на всіх її рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному.

Відповідно, у лінгвістичній традиції власне лексичні діалектизми визначають як слова, що позначають поняття, яким у літературній мові відповідають інші лексичні одиниці, з іншим планом вираження: жіноча коса – *заплітка*, племінниця – *сестрінка* [Мойсієнко 2012, 90].

Роман Марії Матіос "Солодка Даруся" фіксує широке коло традиційних і сучасних народних назв, що репрезентують різноманітні реалії, дії, пов'язані з економічним, політичним і культурним життям краю Покуття.

Дослідженню матеріалу передувало автоматизоване укладання словника діалектизмів. Текст роману було параметризовано у межах морфологічного модуля Корпусу української мови, який створений у Лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту Філології.

В автоматичному режимі було систематизовано текстовий матеріал роману, на основі якого було сформовано словник лексем з частотою їх вживання (кількісне вживання словоформ у тексті). До кожного слова представлено контекст текстової реалізації цих слів. Укладений в автоматичному режимі словник діалектизмів було доповнено в програмі Access потрібною лінгвістичною інформацією, яка представлена окремими полями.

Відповідно укладений електронний словник представляє діалектну лексику, в якому кожне діалектне слово характеризується за такими ознаками: 1) початкова форма лексеми; 2) частота вживання в кількісному вираженні; 3) контекст вживання [Матіос 2011]; 4) тлумачення за СУМ [Білодід 1970–1980] (якщо воно є); 5) тлумачення за діалектним словником Н.В. Гуйванюк [Гуйванюк 2005] (якщо воно є); 6) тлумачення значення слова в контексті; 7) етимологія слова [Мельничука 1982–2012]; 8) лінгвістичний тип діалектизму; 9) сфера вживання.

Така структура словникової статті дозволяє дати повну характеристику лексики і зрозуміти її виникнення у мовній системі говору.

Приклад словникової статті: 1) *бесаг*; 2) частота 1; 3) *Наговорили ви тут три міхи і двоє **бесаг** чуда* [Матіос 2011]; 4) тлумачення за

СУМ відсутнє; 5) тлумачення за діалектним словником відсутнє; 6) мішок, торбина; 7) було запозичене через польську та чеську з латинської мови *bisaccium* *перекидна торба*, утворене шляхом поєднання двох слів *bis* двічі та *saccus* мішок; 8) власне лексичний тип; 9) побутова сфера вживання.

Систематизація опису діалектної лексики в укладеному словнику дозволила визначити точну кількість власне лексичних діалектизмів – 74 одиниці – та згрупувати їх за сферами вживання.

Соціальна сфера вживання: *баняк* (*1)³ – розмова; *верстак* (*1) – одноліток; *вуйко* (*11) – чоловік; *гарякання* (*1) – розмови; *гата* (*1) – усе;

Сільсько-господарська сфера вживання: *дряпак* (*1) – мітла для замітання вулиці; *обора* (*1) – подвір'я; *ланц* (*1) – ланцюг; *дараба* (*1) – пліт із дерев'яних дощок, драбина.

Побутова сфера вживання: *баняк* (*3) – посудина, горщик; *бесаг* (*1) – мішок; *газда* (*2) – господар; *кацавейка* (*1) – куртка; *коц* (*1) – ковдра; *міщул* (*1) – торбина; *чір* (*1) – собача їжа; *фіранка* (*1) – штора; *відраджувати* (*1) – лагодити.

Фізіологічна сфера вживання: *веремінність* (*2) – вагітність; *гузичина* (*1) – голова; *жолудок* (*1) – шлунок; *дямба* (*1) – уста; *лице* (*1) – обличчя; *проглигнути* (*1) – проковтнути.

Психологічна сфера вживання: *пужати* (*1) – лякати; *стид* (*1) – сором.

Політична сфера вживання: *совіцький* (*1) – радянський.

Військова сфера вживання: *німчуки* (*1) – німецькі солдати, окупанти.

Медична сфера вживання: *бола* (*1) – хвороба.

Зоологічна сфера вживання: *дріб* (*1) – збірна назва домашніх тварин; *кані* (*1) – яструб; *половик* (*1) – різновид яструба.

Ботанічна сфера вживання: *георгіни* (*1) – жоржини; *ружа* (*1) – троянда.

Кулінарна сфера вживання: *кулеша* (*1) – мамалига; *куліш* (*3) – густий суп із пшона.

---

³ *№ – частота вживання лексеми у романі
завсіди (*2) – завжди; *заімпортовуватися* (*1) – затинятися; *лярва* (*1) – хвойда; *обидвоє* (*1) – обоє; *остатній* (*1) – останній; *привішуватися* (*2) – пристосуватися до чогось; *файно* (*4) – добре; *фертик* (*1) – по всьому.

У романі представлена ще одна група власне лексичних діалектизмів, цікава тим, що такі діалектні одиниці не зафіксовані ні словником сучасної української мови, ні словником діалектизмів, і відповідно їх значення встановлювалось за контекстом. Вони характеризують лексичну систему власне роману і можуть бути використані у словнику. Наприклад:

георгіни (*1) – квіти – *Ви, Марійо, у кого георгіни брали, що такі дуже веселі та пишні?*

гузичина (*1) – голова – *Запитала Даруся увечері, коли очі висушли від сліз, а гузичина перестала пекти.*

підфітькуватися (*1) – підійматися – *Бігме Боже, нібито на весіллі "гуцулку" гуляє, крутиться, руки тримає широко, спідниця догори підфітькується.*

дямба (*1) – рот – *Йди, стара курво, до хати, вари чоловікові кулешу і тримай свою дямбу на заперті!*

фіранка (*1) – штора – *Даруся дивилася на те все з вікна почерез фіранок, притулившись чолом до шиби і закривши рот долонею.*

чір (*1) – недоїдки – *Тебе твоя годує таким самим чіром, як пса, а Даруся мені грибочки у боририк кидає.*

вадятися (*1) – радитися – *Іншим разом курка розгребе грядку в сусідському городі – а на другому краю села таздині вже вадяться про цю дурничку.*

веремінність (*2) – вагітність – *1) Веремінність для таздині, що має вінчаного тазду, – це не встид. 2) А Матронка ховала свою веремінність аж до самих злогів.*

відтраджувати (*1) – лагодити – *Вікно Михайло ще два тижні тому відтраджував мельникові, а крупи забрати не встигнув.*

гарякання (*1) – розмови – *Колись, бувало, людське гарякання, безсоромні дівочі писки чи вдоволені парубочі свисти відбивалися від скали на тім - до скали на цім боці, а особливо у дні церковних свят чи сільських набутків; і подвоювала денна або вечірня луна змішані голоси, і стояли вони, мов єдиний чистий дзвін, у долині між горами.*

кані (*1) – яструб – *Дві великі кані, визируючи собі здобич, висіли над Михайловою хатою, що сусідила з Маріїною.*

маланарі - (*1) – учасники новорічного обряду Маланки – *І ці, мініатюрні здалека, розкидані між срібними, блискучими снігами*

темні цятки хат світилися тепер веселими вертепними зіздами; і чорніли між хатами тонкі вервечки колядників і маланкарів, як плетені пастуші батіжки.

Проаналізований матеріал дозволяє зробити висновок, що власне лексичні діалектизми – це своєрідні синонімічні дублети до загальноновживаних слів: *бараболя, барабуля* – картопля, *встид* – сором, *жолудок* – шлунок, *патик* – палиця, *коц* – ковдра, *кані* – яструб, *рупцак* – рюкзак та ін.

Частотне вживання власне лексичних діалектизмів не є однорідним з погляду їх тематичного функціонування у романі. Загалом можна стверджувати, що їх найбільша кількість вживається на позначення різних понять та предметів у соціальній (28), побутовій (21), фізіологічній (8), сільського-господарській (4), зоологічній (4), кулінарній (2), психологічній (2), ботанічній (2), медичній (1), політичній (1) та військовій (1) сферах.

Процес виникнення власне лексичних діалектизмів є надзвичайно складним, та, незважаючи на це, вони становлять чисельну групу в системі діалектної лексики роману. За відсотковим співвідношенням їх продуктивність становить 40 % (74 слова) до загального лексичного складу діалектизмів (196 одиниць). А поняття частоти дозволило визначити особливість їх вживання у тексті роману.

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко – К.: Вища школа, 1980. – 245 с. 2. Етимологічний словник української: У 6-ти т. / За заг. ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982–2012. 3. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови: Посібник для пед. ін-тів / Ф. Т. Жилко – К.: Рад. школа, 1955. – 316 с. 4. Матвіяс І. Г. Українська мова та її говори / І. Г. Матвіяс – К.: Наукова думка, 1990. – 168 с. 5. Матіос Марія. Солодка Даруся. Драма на три життя. Видання сьоме. – К.: Літ. агенція Піраміда, 2011. – 188 с. 6. Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок: монографія / Н. О. Руснак // Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2009. – 447 с.: рис. – Бібліогр.: с. 384–437. – 300 экз. 7. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці, 2005. – 688 с. 8. Словник української мови 1970–1980: Словник української мови: В 11-ти т. / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. 9. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фразеологія: підручник / А.К. Мойсієнко, І.М. Арібжанова, В.В. Коломийцева та ін. – К.: Знання, 2010. – 374 с.

ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті мова йде про особливості політичного дискурсу президентів Франції П'ятої республіки. Пропонується стислий компаративний аналіз граматичних категорій у дискурсі президентів Франції П'ятої республіки: Шарля де Голля, Жоржа Помпіду, Валері Жискар д'Естена, Франсуа Міттерана, Жака Шірака та Ніколя Саркозі.

Ключові слова: президентський дискурс, номінативний дискурс, вербоцентричний дискурс, граматична категорія, Франція П'ятої республіки.

В статье речь идет об особенностях политического дискурса президентов Франции Пятой республики. Предлагается краткий сравнительный анализ грамматических категорий в дискурсе президентов Франции Пятой республики: Шарля де Голля, Жоржа Помпиду, Валери Жискар д'Эстена, Франсуа Миттерана, Жака Ширака и Николая Саркози.

Ключевые слова: президентский дискурс, номинативный дискурс, вербоцентрический дискурс, грамматическая категория, Франция Пятой республики.

This article is about the peculiarities of political discourse of French presidents of the Fifth Republic. We propose a short comparative analysis of the grammatical categories in discourses of French presidents of the Fifth Republic, notably Charles de Gaulle, Georges Pompidou, Valery Giscard d'Estaing, Francois Mitterrand, Jacques Chirac and Nicolas Sarkozy.

Keywords: president discourse, nominative discourse, verbal discourse, grammatical categories, French Fifth Republic.

Починаючи з 1959 року, коли керівником Франції став Шарль де Голль, по теперішній час, коли країна перейшла на новий історичний етап з приходом до влади Франсуа Олланда, президентський дискурс зазнавав змін як з лінгвістичної, стилістичної та риторичної сторони, так і зі змістового боку: у пріоритетах політичних орієнтирів та ідеалів. Президентський дискурс еволюціонував в ногу з часом, підлаштовуючись під економічний стан в країні, нагальні проблеми

та потреби суспільства, загальну політичну картину світу та багато інших мінливих факторів. Однак, одним з найбільших каталізаторів впливу характерних особливостей політичного дискурсу, так само як і президентського, став технічний прогрес, що, починаючи з 70-х років, набрав шаленого темпу, особливо в сфері ЗМІ: радіо, телебачення і, звісно, Інтернету. Усі ці фактори є визначальними при аналізі дискурсу президентів П'ятої республіки в нашому дослідженні.

Нижче ми з'ясуємо особливості граматичних категорій французького президентського дискурсу та їх функціональне значення, починаючи з особливостей вживання іменників та прикметників. Зазначимо, що іменники та прикметники становлять 18,11% загального тексту дискурсу президентів [4].

Проаналізувавши десять найбільш вживаних президентами Франції П'ятої республіки (1958-2012) іменників та прикметників, ми зробили висновок, що президентський дискурс Франції представлений однією спільною для всіх лексичною структурою і, відповідно, концептуальністю, де такі вагомі та патріотичні слова як **"France"** (Франція), **"pays"** (країна), **"Europe"** (Європа), **"gouvernement"** (уряд), **"Français"** (французи), **"peuple"** (народ) тощо, є основою політичного дискурсу всіх досліджуваних нами президентів Франції. При цьому слід звернути увагу, що до цього списку не увійшли такі патріотично забарвлені слова-гасла як **"liberté"** (свобода), **"droit"** (право), **"égalité"** (рівноправ'я) чи **"justice"** (справедливість), **"libéralisme"** (лібералізм), **"communisme"** (комунізм), **"démocratie"** (демократія) тощо. Таким чином, можна сказати, що всі голови держав найчастіше вживають більш нейтральні слова патріотичного характеру [Brunet 1981, 136].

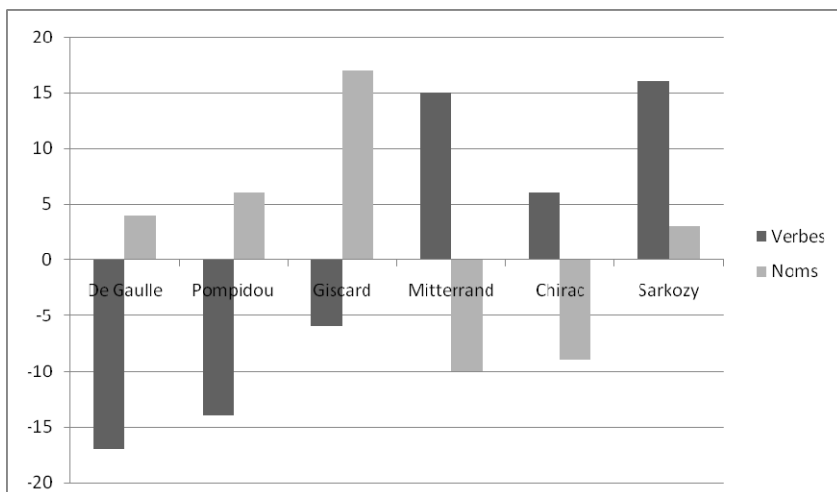
Щодо категорії дієслова, то дослідження показали цілком логічну тенденцію домінування модальних дієслів, таких як **"avoir"**, **"être"**, **"faire"**, **"pouvoir"**, **"vouloir"**, **"devoir"**, **"savoir"** тощо; цікавим же є те, що з часів правління Франсуа Міттерана утворилася тенденція до популяризації вживання дієслів стверджувального характеру, таких як **"dire"**, **"répéter"**, **"croire"**, **"répondre"**, **"resoudre"**, **"affirmer"**, **"penser"** тощо.

"Vous savez, il est temps maintenant, je le dis à tous les médecins, pour qui, je le répète, j'ai beaucoup de respect, qui sont loin, très loin d'être responsables des choses [...], mais je leur dis: le moment est venu de reprendre le dialogue [...]" (*J. Chirac, le 12 décembre 1996, entretien télévisé (TF1)*) [4].

Та увагу тут слід звернути не тільки на частіше вживання дієслів стверджувального характеру, але й на те, що починаючи з 80-х років і дотепер, одночасно сама категорія дієслова, як частина мови, набуває більшої вживаності, що свідчить про переломний момент в риторичі президентського дискурсу.

Якщо раніше, за часів правління де Голля, Помпіду та Жискара д'Естена домінантне місце в їх дискурсі займали іменники, детермінанти та прикметники, то вже під час головування Франсуа Міттерана з'явилася тенденція до частішого вживання дієслів, займенників та прислівників. Така зміна в побудові дискурсу в 1980 роках відбулася різко та неочікувано. Подальша частота вживання дієслів в дискурсі президентів зросла чи не в 3 рази, що можна прослідкувати в наведеній нижче таблиці:

Порівняльна таблиця вживання іменників та дієслів в дискурсі президентів Франції П'ятої республіки (1958-2012)

Як ми бачимо, рубіжний момент в граматичній стратегії побудови президентського дискурсу Франції відбувся на перетині головування Валері Жискара д'Естена та з приходом до влади Франсуа Міттерана (1981р.).

Що ж спричинило такі різкі зміни і чому категорія дієслова набула такої популярності?

Справа в тому, що вживання дієслів надає тексту виступу динаміку. І це, на нашу думку, призводить до того, що президентський дискурс стає дискурсом **політичних "дій"**, що робить оратора більш рішучим та впевненим в очах слухачів. Президент сміливо "стверджує", "закликає", "вірить", "бажає" тощо. Без великої кількості іменників, прикметників та детермінантів політичний дискурс втрачає свої деструктивні властивості, щоб сконцентруватися не тільки на "політичних діях" (дієслова), а й на "модальностях політичних дій" (займенник в ролі підмета, підкріплений дієсловом та прислівником).

Таким чином, аналізуючи граматичну складову дискурсу президентів, ми прослідкували за появою двох основних тенденцій у побудові дискурсу :

- **номінативний дискурс (discours nominal)**

- **вербоцентричний дискурс (discours verbal)**

До номінативного дискурсу відносять такий дискурс, у якому статистично зустрічаються як іменники, так і прилеглі до них частини мови, такі як прикметник та детермінанта. Французьким президентам, що дотримуються номінативного дискурсу, притаманні такі вирази, як: "*la souveraineté populaire*", "*les problèmes sociaux*", "*le peuple de France*", "*la crise pétrolière*", "*les décisions gouvernementales*", "*le chômage de masse*" тощо. Такий вид дискурсу був притаманний де Голлю, Помпіду та Жискару д'Естену [Calvet 2008, 65].

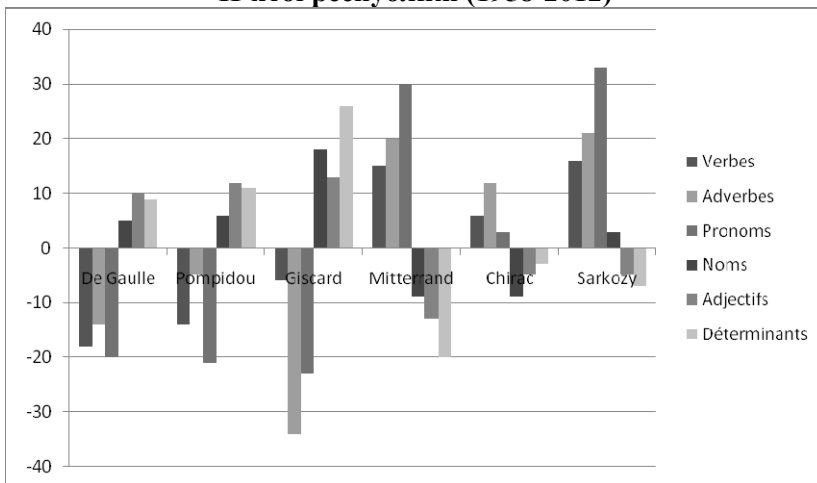
"Pour moi, le problème de demain, c'est une certaine conception de la société, c'est-à-dire une certaine conception, non seulement des rapports sociaux, mais de l'adaptation de la vie des gens à un monde technique nouveau [...]" (G.Pompidou, le 14 avril 1970, entretien accordé à la revue Réalités) [4].

Під вербоцентричним дискурсом ж, навпаки, слід розуміти дискурс, який насичений великою кількістю дієслів так само, як і займенників та прислівників. Наприклад, фрази на кшталт: "*je pense réellement*", "*nous devons travailler plus*", "*il faudra se décider rapidement*", "*je vous en dirais plus*", "*il ne faut pas renoncer*", тощо. Такий дискурс характеризується домінуванням займенників, найчастіше особових, таких як "*je*", (чи "*moi*"), "*nous*", "*vous*", "*on*" та присвійних займенників. Відповідно, такий дискурс використовували Франсуа Міттеран, Жак Шірак та Ніколя Саркозі.

"Lui [Charles Pasqua] pense au passé, moi, je pense également à l'avenir. Je le répète, je crois qu'il faut bâtir l'Europe" (F. Mitterand, le 14 juillet 1994, entretien télévisé) [4].

Розглянемо наведені тенденції в побудові дискурсу в таблиці, що у процентному співвідношенні проілюструє частоту вживання різних частин мови в президентському дискурсі:

Граматичні категорії президентського дискурсу П'ятої республіки (1958-2012)

Постає питання, що ж спонукало до такого розмежування, чому відбулися такі зміни в побудові дискурсу та який вплив "новий" дискурс мав на публіку?

Як ми вже зазначали, дискурс президентів, так само як і будь-який дискурс, є явищем мінливим і має тенденцію до змін та навіть еволюціонування в залежності від часу, ситуації та потреб. І якщо за часів Де Голля та Помпіду телебачення та мас-медіа ще не були настільки розвиненими і не мали такого сильного впливу на аудиторію, то за часів приходу до влади Жискар д'Естена (з 1974 по 1981 роки) технічний прогрес розпочав свій стрімкий зріст, а разом і з тим ситуація в країні та в світі задавали тон новому темпу життя. Воєнні та повоєнні роки давно забулися, Франція жила новими потребами, переймаючись нагальними на той час проблемами, покладаючи нові надії та прагнучи до нових змін. Усі ці чинники призводять і до змін у іміджі та дискурсі голови держави. Президентський дискурс перестає бути настільки "книжковим", тобто описово-поетичним (з лексичної і граматичної точок зору) та **абстрактним**. Франція більше цього не потребує, французький народ

потребує "народного" президента з простим, змістовним та доступним для розуміння дискурсом.

Оскільки з розвитком мас-медіа президент автоматично стає ближчим до народу, він частіше звертається безпосередньо до своїх виборців, звітує про проведену роботу, дає обіцянки, тобто дискурс президента стає більш **прагматичним**. Зрозумівши таку тенденцію, подібного зближення до французького народу намагався досягнути Валері Жискар д'Естен: він частіше відвідує заводи та фабрики, виступає на площах, дає інтерв'ю, бере участь у теледебатах тощо. Яскравим прикладом його спроб "зблизитись із народом" є показовий сніданок з паризькими прибиральниками сміттєвзалища на Різдво в 1974 році [Lequesne, 2008, 80].

Тому цілком логічним є те, що у своїх виступах Жискар д'Естен намагався зберегти той самий імідж, але в дійсності лінгвістична складова його дискурсу зазнала невдачі у спробі "наблизити президента Республіки до французького народу": на практиці дискурс Жискара д'Естена виявляється занадто абстрактним та концептуальним.

"Donc, il ne pouvait pas s'agir et il ne s'agira jamais d'un transfert d'autorité du président de la République vers le premier ministre. Ça signifierait d'ailleurs l'apparition de 2 pouvoirs politiques dans notre pays et peut - on imaginer un instant le déroulement de la politique française si la France devait poursuivre simultanément 2 politiques ? Alors, s'agit - il de l'exercice, de l'activité même du premier ministre ? (Interview de M. Valéry Giscard D'Estaing sur la demission de M. Jacques Chirac et la de M. Raymond Barre comme premier ministre, Paris, le 25 aout 1976) [4].

Отож, як ми бачимо з прикладу та наведеної вище таблиці, у своїх промовах Жіскар д'Естен вдається значно частіше до номінативних складників, аніж до займенників ("*je*", "*vous*", "*nous*"), практична функція яких є найефективнішою для встановлення простого та прямого контакту між мовцем та аудиторією. Це призводить до того, що дискурс д'Естена набуває об'єктивно-абстрактного відтінку.

Разом з тим, такої помилки вже не припустилися його наступник Франсуа Міттеран, Жак Шірак та, звісно, Ніколя Саркозі. У цілому, подібна історична тенденція зміни лінгвістичної стратегії побудови дискурсу була спричинена двома вагомими **чинниками**:

- **політико-історичним** чинником (коли новообраний президент Франції, лідер соціалістичного руху Франсуа Міттеран мав

співіснувати поряд з опозиційною більшістю парламенту на чолі з його головним опонентом, голістом Жаком Шіраком).

- чинником **впливу мас-медіа**, що ніби стирає недосяжну відстань між президентом та народом (президент стає ніби "телезіркою" та його виступи б'ють рекорди серед глядацької аудиторії).

Два наведені феномени спричиняють собою тенденцію до персоналізації та навіть деполітизації публічного образу президента. Таким чином, починаючи з 80-х років, президент Франції стає не просто керівником держави, а й публічною особою, за політичним і особистим життям якої слідкує не тільки вся країна, а й увесь світ. Тому, з того часу, слухач та глядач отримує від президентів такий дискурс, який є не тільки актуальним для французького народу, а й альтернативним та зрозумілим: чіткий, часом плаский, але динамічніший та спрямований на дію, на відмінну від більш статичного, але лексично багатшого дискурсу президентів початку заснування П'ятої республіки.

Таким чином, автоматично дискурс літературний, насичений та аналітичний, поступається місцем комунікативному, практичному та рішуче-вольовому президентському дискурсу.

1. *E. Brunet. Le vocabulaire français de 1789 a nous jours / E. Brunet. – Paris et Genève: Champion-Slatkine, 1981. – 268 p.* 2. *Louis-Jean Calvet. Les mots de Nicolas Sarkozy / Louis-Jean Calvet, Jean Véronis. – Paris : Editions du Seuil, 2008. – 176 p.* 3. *Christian Lequesne. La France dans la nouvelle Europe / Christian Lequesne. – Paris : Presse de la fondation nationale des sciences politiques, 2008. – 160 p.* 4. *A la une: video, radio, audio et publicité - Actualités, archives du jour de la radio et de la télévision en ligne [Електронний ресурс]: <http://www.ina.fr>*

Чалая Е.В., асист.,

Севастопольский национальный технический университет

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С КОМПОНЕНТОМ "МОРСКАЯ ФАУНА" В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье исследуются фразеологические единицы, включающие в себя компонент "морская фауна", в лексических системах английского и украинского языков. Осуществлен количественный и качественный

анализ фразеологизмов, в состав которых входит соответствующий компонент.

Ключевые слова: зооним, зооморфизм, фразеологическое гнездо, мощност фразеологического гнезда.

У статті досліджуються фразеологічні одиниці, до яких входить компонент "морська фауна", в лексичних системах англійської та української мов. Здійснено кількісний і якісний аналіз фразеологізмів, до складу яких входить відповідний компонент.

Ключові слова: зоонім, зооморфізм, фразеологічне гніздо, потужність фразеологічного гнізда.

This article focuses on the phraseological units that include the "marine fauna" component in the lexical systems of the English and Ukrainian languages. The quantitative and qualitative analysis of the idioms with the relevant component is carried out.

Key words: zoonym, zoomorphism, phraseological word family, powerfulness of phraseological word family.

Проблема изучения названий животных в последние десятилетия находится в центре внимания многих исследователей-лингвистов (Фархутдинова, 1987; Парий, 1988; Хачатурова, 1992; Бояринцев, 1996; Гура, 1998; Зубова, 2000 и др.). Необходимость изучения зоонимов в аспекте отражения в них национальной специфики, культуры, традиционного способа жизни народа-носителя языка неоднократно подчеркивалась в ряде работ (Телия, 1996; Карташкова, 1999). Это обусловлено тем, что зоонимы — как отдельные лексические единицы и компоненты устойчивых выражений — широко представлены во всех языках мира и относятся к одним из самых древнейших и распространенных.

В названиях морской фауны, являющихся объектом нашего исследования, отражаются особенности осмысления внеязыковой реальности, когда образы животных наделяются, на первый взгляд, совершенно не мотивированными свойствами. Данный пласт лексики заслуживает особого внимания еще и потому, что он образует специфическую подсистему, внутри которой возникают свои закономерности, требующие специального изучения.

В любом языке закрепляются и фразеологизируются именно те образные выражения, которые ассоциируются с культурно-национальными эталонами, стереотипами и которые при употреблении в речи воспроизводят характерный для той или иной

лингвокультурной общности менталитет.

Вместе с тем, изучение теоретического материала показывает, что, несмотря на распространенность и определенную универсальность зоонимической лексики в языках мира, исследования в этой области нередко носят частный и ограниченный характер, что и обуславливает актуальность работы.

Научная новизна исследования заключается в том, что в нём впервые проведено систематизированное описание такого важного участка лексико-фразеологической системы английского и украинского языков, как названия морской фауны, приписывание свойств которых человеку позволяет выявить важные ценностные ориентиры английского и украинского этносов.

Важной характеристикой, указывающей на реальный вес исследуемой составной единицы лексической системы, является фразеологическая ценность её элементов. Под фразеологической ценностью слова понимается его способность входить в состав разного рода несвободных речений (фразеологизмов, устойчивых сравнений, пословиц и поговорок). [Чжэн Инкуй 2001, 75]

В качестве инструмента, позволяющего оценивать фразеологическую ценность зоонимов, мы используем понятия "фразеологическое гнездо" и "мощность фразеологического гнезда". Фразеологическим гнездом, характеризующим фразеологическую ценность того или иного зоонима, будем называть совокупность фразеологических единиц, в состав которых он входит [Чжэн Инкуй 2001, 75]. Главной характеристикой фразеологического гнезда является его мощность. Мощность фразеологического гнезда определяется количеством составляющих его фразеологических единиц (в широком их понимании). Наименьшей мощностью характеризуются гнёзда, состоящие из одной фразеологической единицы.

Поскольку фразеологическое гнездо выступает в качестве инструмента оценки фразеологической ценности зоонимов, мы построили таблицу, показывающую количественное распределение названий представителей морской фауны с той или иной фразеологической ценностью в исследуемых языках. Таким образом, в английском языке было выявлено 35 гнезд (с мощностью от 1 до 32), объединяющих 106 фразеологических единиц.

Наиболее продуктивными в английском языке оказались слова: *fish* /рыба/ (32 несвободных речения), *oyster* /устрица/ (6 несвободных речений), *whale* /кит/ (6 несвободных речений), *shark* /акула/ (6

несвободных речений), *lobster* /омар/ (5 несвободных речений), *clam* /моллюск/ (4 несвободных речения), *herring* /сельдь/ (4 несвободных речения), *toad* /жаба/ (4 несвободных речения), *loggerhead* /головастая морская черепаха/ (3 несвободных речения), *mackerel* /макрель/ (3 несвободных речения), *barnacle* /морская уточка/ (3 несвободных речения) и *sprat* /килька/ (3 несвободных речения).

Fish - 1) a person of little emotion or intelligence; 2) a person wanted by the police; 3) queer / odd fish; 4) a pretty kettle of fish; 5) all's fish that comes to his net; 6) neither fish, nor fowl; 7) to have other fish to fry; 8) to make fish of one and flesh of another; 9) feed the fishes; 10) all is fish that comes to his net; 11) the best fish are near the bottom; 12) a big fish in a little pond; 13) a cold fish; 14) cry stinking fish; 15) dumb as a fish; 16) fish begins to stink at the head; 17) a fish out of water; 18) the great fish eat up the small; 19) if you swear you will catch no fish; 20) it is a silly fish, that is caught twice with the same bait; 21) land one's fish; 22) a loose fish; 23) a poor fish; 24) there's as good fish in the sea; 25) venture a small fish to catch a great one; 26) swim like a fish; 27) drink like a fish; 28) to be fishy; 29) like a fish needs a bicycle; 30) fish in troubled waters; 31) fish in the air; 32) shooting fish in a barrel.

Oyster - 1) a very uncommunicative person; 2) greyish-whitish color; 3) like an apple to an oyster; 4) close / dumb as an oyster; 5) shut up like an oyster; 6) the world is my oyster.

Whale - 1) a whale at / on smth.; 2) very like a whale; 3) a whale of a...; 4) a sprat to catch a whale; 5) like a beached whale; 6) like kicking dead whales down the beach.

Shark - 1) a blackmailer; 2) a customs officer; 3) a gambler; 4) a loan shark; 5) jump the shark; 6) to swim with the sharks.

Lobster - 1) a soldier of the British army; 2) a simpleton; 3) a clumsy person; 4) a boiled lobster; 5) red as a lobster.

Clam - 1) a reticent person; 2) as happy as a clam (at high tide); 3) shut up like a clam; 4) to clam up.

Herring - 1) drag a red herring across the path; 2) packed like herrings (in a barrel); 3) a red herring (across the trail); 4) dead as a herring.

Toad - 1) a revolting person; 2) a big toad in a little puddle; 3) eat smb.'s toads; 4) toad in a hole.

Loggerhead - 1) a dimwit; 2) to fall to loggerheads; 3) to be at loggerheads.

Mackerel - 1) holy mackerel; 2) mackerel sky; 3) a sprat to catch a mackerel.

Barnacle – 1) a person or a thing that is difficult to get rid of; 2) a person who does not want to change his workplace; 3) an old sailor.

Sprat – 1) a thin, bony person; 2) a worthless person; 3) to give a sprat to catch a mackerel (a herring, a whale).

Некоторые представители морской фауны в английском языке имели фразеологическую ценность меньше трёх, такие как: *frog* /лягушка/ (2 несвободных речения), *crab* /краб/ (2 несвободных речения), *grampus* /дельфин-касатка/ (2 несвободных речения), *kipper* /лосось-самец/ (2 несвободных речения), *limpet* /моллюск-блюдечко/ (2 несвободных речения), *slug* /слизняк/ (2 несвободных речения), *sponge* /губка/ (2 несвободных речения).

В украинском языке было выявлено 21 гнездо (с мощностью от 1 до 17), объединяющее 57 фразеологических единиц. Наиболее продуктивными в данном языке оказались слова: *рак* /рак/ (17 несвободных речений), *риба* /рыба/ (13 несвободных речений) и *слимак* /слизняк/ (3 несвободных речения).

Рак 1) лізти / полізти рачки; 2) бодай рак урачив; 3) вишептатися як рак у торбі; 4) годувати раків; 5) знати, де раки зимують; 6) ні рак ні жаба; 7) пекти / спекти раків; 8) піти (на дно) раків ловити; 9) показати, де раки зимують; 10) рачки лазити; 11) сісти, як рак на міліні (на мілкому); 12) упустити рака з рота; 13) як (коли, доки, поки) рак свисне; 14) як печений (варений) рак; 15) як рак на мілкому (на мілі, на міліні); 16) як раки з мішка; 17) як рак у торбі.

Риба 1) В'яла, млява людина, яка зовні не виявляє своїх емоцій; 2) битися як риба в саку (в сітях, в неводі); 3) битися як риба об лід; 4) велика риба; 5) знов за рибу гроші; 6) ловити рибу в каламутній (мутній) воді; 7) мати на рибу; 8) ні риба ні м'ясо; 9) носом рибу вудити; 10) як риба з водою; 11) як рибі парасолька; 12) мовчати як риба; 13) як риба у воді.

Слимак 1) Безхарактерна, слабовільна, нікчемна людина; 2) як слимак повзти; 3) служба, послушник.

Некоторые представители морской фауны в украинском языке имели фразеологическую ценность меньше трёх, такие как: *амеба* /амёба/ (2 несвободных речения), *оселедець* /сельдь/ (2 несвободных речения), *тріска* /треска/ (2 несвободных речения) и *черепаха* /черепаха/ (2 несвободных речения).

Следует отметить, что идиомы, в состав которых входит морская фауна, более представлены в английском языке, что делает фразеологическую ценность соответствующих названий в данном языке выше. Это можно объяснить тем, что для Великобритании

(островного государства с протяженностью береговой линии в 12,429 км) моря и океаны всегда играли важную роль в хозяйственной и культурной жизни. Тогда как для Украины, расположенной в основном в пределах равнины с протяженностью береговой линии в 2,782 км, роль морской фауны менее важна, что и находит своё отражение в языке.

Одним из самых распространенных видов использования наименования животного для характеристики человека в исследуемых языках является форма сравнения: (в английском языке) *as happy as a clam at high tide; as slippery as an eel; dumb as a fish; as flat as a flounder; blow like a grampus; packed like herrings; cling like a limpet; red as a lobster*; (в украинском языке) *як тріска; неначе черепаха; ніби слимак, як риба в сітях, мов рак у торбі, як оселедіц в бочці, мов карась у вершю*.

Другим видом использования зоонимов является употребление их в функции метафорической характеристики – зооморфизма – значение которой закреплено узуально. Зооморфизмы являются лексико-семантическими вариантами зоонима и противопоставлены ему как составляющие экспрессивного фонда языка и представляющие собой характеристику человека. В значениях зооморфизмов английского и украинского языков нашли отражение бытовые представления человека об общетиповых свойствах реальных животных [Солнцева 2004, 28].

Анализ лексики морской фауны английского и украинского языков показывает, что образное содержание одних зооморфизмов включает в себе ответ на вопрос "какой?". Например, в английском языке: *"eel"* /угорь/ – уклончивый, ненадежный человек, *"gudgeon"* /пескарь/ – "человек, которого легко обмануть", *"jellyfish"* /медуза/ – "бесхарактерный, мягкотелый человек", *"shrimp"* /креветка/ – "слабый, ничтожный человек", *"grampus"* /дельфин-касатка/ – громко сопящий или громко пыхтящий человек, *"sprat"* /килька/ – костлявый человек и др. В украинском языке: "амеба" /амёба/ – "безвольный, бесхарактерный человек", "каракатиця" /каракатица/ – "неуклюжий, кривоногий человек", "сирена" /сирена/ – "красивая, но бездушная женщина", "тараня" /тарань/ – "худой, высокий человек".

Образное содержание других зооморфизмов несет в себе ответ на вопрос "кто?". Например, в английском языке: *"barnacle"* /морская уточка/ – старый моряк, *"fish"* /рыба/ – лицо, разыскиваемое полицией, *"kipper"* /лосось-самец/ – парень, *"lobster"* /омар/ – солдат британской армии, *"shark"* /акула/ – таможенный чиновник,

спекулянт и др. В украинском языке: "слимак" /слизняк/ – служка, послушник, "акула" /акула/ – делец, "п'явка" /пиявка/ – эксплуататор; "сирена" /сирена/ – морская нимфа.

Первая подгруппа – зооморфизмы, связанные с конкретно-личностными характеристиками, квалифицируют качественные индивидуальные свойства личности, которые предполагают относительно широкую вариативность языкового образа. Образный план при этом конкретизирован, развернут.

Образно-ассоциативный комплекс зооморфизмов второй подгруппы, соотносимых с социально-ролевой характеристикой личности, ослаблен, поскольку имеет отношение к обобщенным проявлениям свойств лица, указывающим на профессиональную или социально-групповую принадлежность, что не связывается с эмоциональностью. Можно предположить, что образность в данном случае фигурирует в свернутом виде.

Зооморфизмы охватывают достаточно широкое семантическое пространство, распространяющееся на различные сферы проявления человеческих качеств. Все природные и приобретенные свойства и качества человека соотносятся с оценкой как наиболее яркой разновидностью прагматического значения. Оценка выражает личное, субъективное и общественно закрепленное отношение носителей языка к объекту внеязыковой действительности. Оценочное отношение детерминировано мировоззрением народа-носителя языка, его культурно-историческим опытом и системой существующих в данном коллективе критериев оценки.

При этом различаются положительное и отрицательное отношение и, соответственно, мелиоративное и пейоративное значения слов. Например, есть зооморфизмы, в которых четко прослеживается негативное отношение к определенным качествам человека (в английском языке: *jellyfish* /медуза/ – бесхарактерность; *limpet* /моллюск-блюдечко/ – занудливость; *prawn* /креветка/ – глупость; *kipper* /лосось-самец/ – несамостоятельность; *lobster* /омар/ – неуклюжесть; *loggerhead* /головастая морская черепаха/ – тупость; *shrimp* /креветка/ – слабость; в украинском языке: *тюлень* /тюлень/ – неповоротливость; *триска* /треска/ – худоба; *слимак* /слизняк/ – бесхарактерность; *пічкаур* /пескарь/ – лень; *сирена* /сирена/ – бездушность), а есть и такие, которые отражают положительное отношение к некоторым характеристикам (в английском языке: *whale* /кит/ – мастерство; *triton* /тритон/ – величавость; *tiddler* /колюшка/ – миниатюрность; в украинском языке: *кит* /кит/ – важность). Следует

отметить, что пейоративные значения зооморфизмов в английском и в украинском языках преобладают.

Как указывалось, закрепление ассоциативных признаков в значении зоонима – процесс культурно-национальный. Часто он не подчиняется логике здравого смысла. Из многочисленных и разнообразных ассоциаций, устанавливаемых индивидуально-речевыми актами образного сопоставления, язык закрепляет лишь незначительную их долю. Эти ассоциации подвергаются тщательному отбору в соответствии с нравами и обычаями народа, особенностями его культуры и истории. Образы, лежащие в основе зоометафор, чаще всего прозрачны для данной лингвокультурной общности, они отражают характерное для нее мировидение и миропонимание, и могут не восприниматься полностью или частично представителями другого языкового коллектива [Сорокин, Марковина 1987, 94].

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. К., 1969.
2. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. М., 1967.
3. Соколова Г.Г. Семантические категории фразеологических единиц французского языка / Г.Г. Соколова. – Л.: ЛГПИ, 1984. – 51 с.
4. Солнцева Н.В. Сопоставительный анализ зоонимов русского, французского и немецкого языков в этносемантическом аспекте: дис. канд. филол. наук. – Омск, 2004. – 194 с.
5. Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт классификации лакун как один из способов описания национальной специфики культур // Ю.А. Сорокин, И.Ю. Марковина. – Теория лингвистических классификаций. – М., 1987. – С. 91–97.
6. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слов в языке / В.Н. Телия – М.: Наука, 1981. – 269 с.
7. Удовиченко Г.М. Словник Українських Ідіом. – К., 1968.
8. Чжэн Инкуй. Русские зоонимы в комплексном лингвистическом рассмотрении: дис. канд. филол. наук. – Москва, 2001. – 158 с.
9. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge, 2004.

Чернова А.О., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена вивченню гендерного аспекту соціокультурних репрезентацій, а саме його ролі, функцій та особливостей використання

при створенні французького рекламного дискурсу. Відповідно до цих критеріїв у статті розглянуті лексичний, синтаксичний та фонетичний рівні рекламного дискурсу, оскільки тут гендерні варіювання прослідковуються найчіткіше.

Ключові слова: *гендерний аспект, когнema, рекламний дискурс, соціолінгвістика, соціокультурна репрезентація, стереотип.*

Стаття посвячена изучению гендерного аспекта социокультурных репрезентаций, а именно его роли, функций и особенностей использования при создании французского рекламного дискурса. Согласно этим критериям, в статье рассмотрены лексический, синтаксический и фонетический уровни рекламного дискурса, где гендерное варьирование прослеживается наиболее четко.

Ключевые слова: *гендерный аспект, когнema, рекламный дискурс, социолингвистика, социокультурная репрезентация, стереотип.*

This article is devoted to the study of gender aspect of socio-cultural representations, including its role, functions and features used in the creation of French advertising discourse. In the article according to these criteria the lexical, syntactic and phonetic levels of advertising discourse are presented, where gender variations can be traced more clearly.

Keywords: *gender aspect, kognem, advertising discourse, sociolinguistics, socio-cultural representation, stereotype.*

Із філологічної точки зору реклама – це особлива сфера практичної діяльності людини, продуктом якої є рекламний текст, який насамперед і становить інтерес для лінгвістів. Однак, окрім тексту, будь-яке рекламне повідомлення чи відеоролик містить у собі соціокультурну репрезентацію, яка виступає стрижневим компонентом у процесі створення рекламного дискурсу. Важливу роль при створенні тієї чи іншої соціокультурної репрезентації відіграє гендерний аспект. Саме тому наше дослідження присвячене вивченню гендерного аспекту соціокультурних репрезентацій у французькому рекламному дискурсі на основі популярних французьких глянцевиx журналів за період з 2010 по 2011 роки.

Уперше поняття соціокультурних репрезентацій було використано соціологом Е. Дюркгеймом в кінці XIX століття. Е. Дюркгейм зазначав, що "соціальне життя повністю складається із репрезентацій" [Auger 2003, 19]. Він розробляв ідею домінування колективних стереотипів у суспільстві. За Дюркгеймом соціокультурні репрезентації – це усталені стереотипи і поняття, які

фігурують у людей на підсвідомому рівні, відносячи того чи іншого індивіда до певної соціокультурної спільноти, надаючи йому фіксованого місця у соціумі тієї чи іншої культури. Він зазначав, що суспільство продукує ті чи інші репрезентації, які за певний проміжок часу осідають у людській свідомості та міцно фіксуються в ній. Вони можуть мати історичне, ідеологічне або ж релігійне підґрунтя, трансформуючись з роками.

Послідовник Е. Дюркгейма Серж Московічі у своїх дослідженнях акцентує увагу на тому, що сукупність репрезентацій культури будь-якої країни складає неподільне ціле, яке не можна розкласти на окремі ідеї. Починаючи з 60 років XX століття, саме завдяки С. Московічі поняття соціально-культурних репрезентацій набирає широкого вжитку у соціальній психології. Він наголошує на тому, що нормальне існування людини поза соціумом не можливе: "Індивід – ніщо без суспільства, яке його розвиває і дарує йому поле для розгортання власної діяльності, мрій та долі" [Auger 2003, 22-23].

У своїх наукових працях багато дослідників ототожнюють поняття соціально-культурних репрезентацій із такими поняттями як "відношення" "уява", "стереотипи" та "образи". Однак, ми підтримуємо думку С. Московічі, який зазначає, що поняття соціокультурних репрезентацій є значно ширшим і включає в себе усі вищеперераховані поняття.

С. Московічі виділяє певні риси, якими характеризується та чи інша соціокультурна репрезентація і називає їх "**когнемами**". Ці когнеми він розподіляє на дві групи. Першу групу становлять когнеми, які утворюють ядро кожної репрезентації. Вони надають репрезентації стабільності і саме на них базується її семантичний зміст. Також, центральне ядро виконує подвійну роль: **оціночну** та **прагматичну**.

До другої групи С. Московічі відносить другорядні, або периферійні, когнеми, які, на його думку, є факультативними, оскільки варіюються в залежності від асоціацій, які викликає та чи інша репрезентація, її контекстуальних рис та імпліцитного змісту. Саме завдяки цим периферійним рисам, кожна соціокультурна репрезентація може адаптуватися до будь-якої сфери діяльності і пізніше закріпитися у ній [Boyer 2003, 23]. На нашу думку, саме ці периферійні когнеми найбільш підвладні впливу гендерного чинника.

Соціолінгвістичні елементи становлять невід'ємну частину створення соціокультурних репрезентацій. До них відносяться такі аспекти як вік, стать та класова приналежність. Залежно від цих аспектів

варіюється зміст та репрезентаційний характер реклами, її прагматична спрямованість. Наприклад, реклама дитячих товарів апелює до своїх юних споживачів образами із казок та мультяшними героями, натомість у рекламі для дорослих головний персонаж – це успішна, самореалізована сімейна людина. Однак, основним соціолінгвістичним елементом, на нашу думку, виступає гендерний аспект, оскільки фактор статі є головним при створенні рекламного дискурсу.

Соціолог О. Максимова визначила рекламу як "одну з найбільш агресивних гендерних технологій" [Максимова 2004, 246]. На її думку, соціокультурні репрезентації рекламного дискурсу являють собою символічні відтворення жіночності і мужності, які також передають інформацію щодо характерних особливостей міжособистісних відносин чоловіків і жінок.

Соціокультурні репрезентації не тільки відтворюють, а й посилюють образи гендерного світу. Вони створюють заряджену певним гендерним значенням символіку, що належить до тієї чи іншої статі. Діапазон можливого вибору є досить широким: образи супержінки і суперчоловіка, традиційної жінки, і так далі, демонструють реципієнтам, які шанси чоловіків і жінок у домінуванні та владних структурах. Це дає рекламі додатковий потенціал впливу на аудиторію, якою є весь соціум. Рекламodawці "продають" споживачу суспільно визнану версію соціального світу і відносин у ньому.

Слід підкреслити, що під час розробки реклами найбільш активно обробляється "жіноча" складова, тому що саме жіноча аудиторія є основною мішенню реклами як найбільш імовірні покупці. Жінки розглядаються як група, що більш підвладна рекламному впливу.

Говорячи про рекламний дискурс, ми дотримуємось точки зору, що соціокультурні репрезентації спираються на існуючі гендерні стереотипи, оскільки колективна свідомість стереотипна. Саме стереотипи, у тому числі й гендерні, відіграють суттєву роль під час впливу на свідомість індивідів, на їх уявлення про світ, тому що вони серйозно впливають на внутрішню готовність людини певним чином сприймати явища оточуючого світу, оцінювати їх і діяти щодо них.

Під гендерними стереотипами ми розуміємо, спираючись на трактування А. Кириліної, "культурно зумовлені думки і пресупозиції про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей і їх відображення в мові" [Кирилина 2000, 47].

Досліджуючи лексичний аспект соціокультурних репрезентацій із позиції врахування гендерного чинника, варто підкреслити, що тут

наявний прояв гендерних стереотипів. Так, традиційними жіночими рисами прийнято вважати м'якість та емоційність, чоловікам же приписується раціональність, активність, прагнення домінувати. Тексти жіночої реклами багаті на емоційно-оцінну лексику, насамперед прикметники, малюючи при цьому образ привабливої, активної жінки, яку вабить усе нове. Підставою для цього твердження є той факт, що, якщо спиратися на висновок психологів, жінки більш зосереджені на своєму внутрішньому світі, ніж чоловіки, і тому використовують більше слів, що виражають емоційно-психічний стан людини.

З точки зору аналізу гендерного компонента інтерес викликає метафора, адже, на думку дослідників, саме мова жінок відрізняється метафоричністю. Метафора є улюбленим стилістичним прийомом рекламування косметичних засобів. Мовна образність робить рекламне висловлювання більш наочним і живим. За допомогою метафори відбувається розширення лексичного значення слова та посилюється його експресивний зміст. У мові жінок частіше, ніж у мові чоловіків спостерігається використання й інших тропів: порівнянь, гіпербол, епітетів.

Досить наочно ми можемо простежити використання метафори у жіночій рекламі блиску для губ фірми L'ORÉAL. Закликаючи купити нову помаду фірми L'ORÉAL, рекламодавці зображують чоловіка, який хоче пристрасно поцілувати жінку, однак вона опирається. Уся ця картина доповнюється слоганом: "Mettez sa résistance à l'épreuve!", який несе на собі подвійне стилістичне навантаження. Фразу "Випробуйте його стійкість!" ми можемо трактувати як випробуйте стійкість нового блиску для губ, або випробуйте вашого чоловіка, який не зможе втриматися від поцілунку, побачивши блиск ваших губ.

До використання такого стилістичного прийому як гіпербола звернулася фірма Clarins, запустивши на ринок нову серію кремів для автозасмаги. Clarins малює чоловіка, який несе на руках жінку, оскільки він не може встояти перед її бронзовою шкірою. Ця картина супроводжується слоганом: "Le soleil n'aurait pas fait mieux".

Слід також зазначити, що жінки більше, ніж чоловіки, схильні до використання зменшувальних суфіксів. Ця властивість є характерною рисою жіночого мовного стилю. Застосування цього прийому, дія якого підсилюється використанням стилістично-фонетичного засобу алітерації (повторювання однакових приголосних звуків), надає рекламному дискурсу лагідного звучання.

У рекламі жіночих товарів рекламодавці використовують стилістичний засіб алітерації на м'які приголосні **-m, -l**. Будь-який звук людського голосу і навіть будь-яка літера сама по собі викликають в людській свідомості певні уявлення, асоціації, створюють звукові образи. Наприклад, звук **-l** асоціюється у людській уяві із чимось плавним і легким, а звук **-m** нагадує про щось миле, м'яке, ніжне, одним словом, викликає приємні асоціації, як і слова **mère, mer**. Отже, творці жіночого рекламного дискурсу використовують у даному випадку стереотип, що суто жіночими рисами є м'якість та ніжність.

Яскравим прикладом використання прийому алітерації у жіночій рекламі є, на нашу думку, слоган торгового будинку Le Manège à Bijoux: "Si le prince charmant me cherche, il sait où me trouver."

У рекламі чоловічих товарів також використовуються оцінні прикметники, які на відміну від прикметників, що наявні в рекламі для жінок, є стилістично нейтральними, не виражають емоцій, а тільки характеризують основні якості товару.

Відомий японський автовиробник MITSUBISHI MOTORS зображує свою нову модель авто Pajero Sport поруч із борцем сумо. Борець сумо репрезентує саме японську культуру, а всі ми знаємо, що японські автомобілі одні з найкращих у всьому світі. Така інтерпретація переконує споживачів у високій якості продукту. Така презентація реклами японського автомобіля супроводжується слоганом: "MITSUBISHI PAJERO ÉDITION EXCLUSIVE X-STORM MONSTRUEUSEMENT SURÉQUIPÉ". Таким чином, ми бачимо що прикметник "суперукомплектований" характеризує основні якості товару, він є одночасно і лаконічним, і досить багатозначним.

Отже, ми можемо зробити такий висновок: на думку творців реклами, чоловіки більш прагнуть до раціональності, тоді як жінки зосереджені на своїх емоціях і переживаннях, а тому спостерігаються розбіжності у використанні лексики. Рекламодавець апелює до жіночих почуттів і емоцій, бо, досконало знаючи жіночу психологію, переконаний, що саме цей рекламний хід змусить прекрасну статтю придбати цей товар. У цьому випадку діє стереотип, що жінки насамперед зосереджені на своїй зовнішності. Ну а чоловіків перш за все цікавлять безпосередні якості товару, вони є більш практичними і раціональними під час вибору товару і не піддаються емоціям.

Соціокультурні репрезентації рекламних товарів для чоловіків апелюють до таких маскулінних якостей, як: мужність, сила, енергійність, спортивність, упевненість в собі, витривалість та

харизматичність. Лексичні засоби реклами косметичних засобів для жінок більш метафоричні, експресивні, емоційно марковані, а лексика реклами чоловічих товарів більш лаконічна і скупа.

Не тільки лексика рекламного дискурсу, а й синтаксичні засоби варіюються залежно від гендерного фактора. Насамперед, слід зазначити, що першим із учених звернув увагу на те, що жінки і чоловіки будують свої речення по-різному О. Єсперсен. Наприклад, у мовленні чоловіків можна зустріти складний, заплутаний або, як його називає О. Єсперсен, "рваний синтаксис" [Jespersen 1922, 45]. Пояснюючи думку О. Єсперсена, англійський лінгвіст П. Сміт пише, що чоловік, як правило, вводить одне речення в інше, вкладає їх одне в одне [Smith 1985, 56]. Жіночий же синтаксис – це як "низка перлин", у якій перлини нанизані тісно одна до одної. У жіночому мовленні спостерігається, крім того, зрощення синтаксичних структур, а також еліпсис та інверсія.

Тексти реклами жіночих товарів є більш поширеними, тоді як тексти реклами чоловічих товарів переважно складаються з простих, стислих речень. Для "жіночого" синтаксису характерне використання поширених речень з однорідними членами, які всебічно характеризують рекламований товар. Цей прийом свідчить про те, що жінки більше звертають увагу на різноманітні дрібні деталі, вони потребують, щоб товар був представлений детальніше. До того ж багатослівність і тривіальність традиційно вважаються атрибутами жіночого стилю спілкування. Тексти ж реклами товарів для чоловіків є стислими і лаконічними.

Простоту та стислість слоганів чоловічої реклами ми можемо чітко простежити на прикладі реклами чоловічих парфумів торгової марки AZZARO. Виробник парфумів компанія AZZARO, просуваючи на ринку свій новий аромат для чоловіків під назвою "Chrome", звертається до соціально-культурної репрезентації єдності поколінь. На постері малюється картинка щасливої родини, а саме батько, син та онук, яка супроводжується написом "TANT QU'IL Y AURA DES HOMMES..." Простота і лаконічність цього слогану, свідчить про те що творці чоловічої реклами добре знайомі зі специфікою чоловічого мислення. Рекламодавці акцентують увагу на тому, що саме чоловіки є продовжувачами роду, і якщо не буде чоловіків, то життя на землі зупиниться. А справжні чоловіки використовують парфуми лише від AZZARO.

Таким чином, можна стверджувати, що соціокультурні репрезентації рекламного дискурсу складаються з урахуванням

гендерного чинника: у рекламному дискурсі спостерігається яскрава гендерна стереотипізація суджень стосовно того, що жінки насамперед зосереджені на своїй зовнішності, а чоловіки орієнтовані на активність, прагнення досягти успіху в житті, що рисами жінок є емоційність та експресивність, а чоловікам притаманні нейтральність та раціональність. Гендерні варіювання соціокультурних репрезентацій відбуваються на лексичному, на синтаксичному та на фонетичному рівнях.

У рекламному дискурсі жіночих товарів спостерігається більше застосування тропів (метафор, гіпербол, порівнянь), оцінних прикметників, назв кольорів (особливо специфічних). У рекламі чоловічих товарів також спостерігається використання оцінних прикметників, але таких, які визначають безпосередні властивості товару. На синтаксичному рівні в рекламі жіночих товарів спостерігається широке використання інвертованого порядку слів, синтаксичних еліпсів, окличних речень. Речення реклами жіночих товарів є більш поширеними за синтаксичною будовою, тоді як рекламі чоловічих товарів притаманний прямий порядок слів і стислі речення. На фонетичному рівні гендерні варіювання визначаються превалюванням в дискурсі жіночої реклами алітерації м'яких приголосних, а в дискурсі чоловічої реклами алітерації на тверді приголосні.

1. Кирилина А.В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А.В. Кирилина // Гендер как интрига познания : сб. ст. – М., 2000. – С. 47–80.
2. Максимова О.Б. Гендерное измерение в современном социально-коммуникативном дискурсе: роль рекламы / О.Б. Максимова // Вестник РУДН. Серия: Социология. – 2004. – № 6–7. – С. 246–254.
3. Auger N. LES RÉPRÉSENTATIONS INTERCULTURELLES EN DIDACTIQUE DES LANGUES-CULTURES Enquêtes et analyses / N. Auger, P. Cardies, E. Kotul, M.- Carmen Alén Garabato. – Paris : L'Harmattan, 2003 – 127 p.
4. Boyer H. DE L'AUTRE CÔTÉ DU DISCOURS Recherches sur les représentations communautaires / Henry Boyer. – Paris : L'Harmattan, 2003 – 124 p.
5. Boyer H. STEREOTYPAGE ET STEREOTYPES: fonctionnements ordinaires et mises en scène Tome 1 MEDIA(TISATION)S / Henry Boyer. – Paris : L'Harmattan, 2007 – 298 p.
6. Jespersen O. Language: its nature, development and origins / O. Jespersen. – London : Penguin Books Ltd, 1922. – 320 p.
7. Smith P. Language, the sexes and society / P. Smith. – Basil : Longman, 1985. – 432 p.

СТРУКТУРА МІФІЧНОЇ ІЗОТОПІЇ У ФРАНКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті на матеріалі франкомовних текстів ранньої драматургії М. Метерлінка розглядається структура давньогрецької міфічної ізотопії у межах текстового знакоутворення. Пропонується методика аналізу міфологічного інтертексту у франкомовному художньому тексті.

Ключові слова: лінгвопоетика, інтертекст, міфічна конотація, метаобраз, міфопоетична картина світу.

В статье на материале франкоязычных текстов ранней драматургии М.Метерлинка анализируется структура древнегреческой мифической изотопии в процессах текстового знакопорождения. Разрабатывается методика анализа мифологического интертекста во франкоязычном художественном тексте.

Ключевые слова: лингвопоэтика, интертекст, мифическая коннотация, метаобраз, мифопоэтическая картина мира.

This article is devoted to the study of the structure of Ancient-Greek mythic connotation in texts of the French-speaking author Maurice Maeterlinck. The method of analysis of the mythologic intertext in French literary texts is elaborated.

Key words: linguopoetics, intertext, mythic connotation, metaimage, mythopoetic worldview.

Постановка проблеми. Проведена нами реконструкція давньогрецької міфологічної картини світу [Чистяк 2011] показала, що з пізньоанімістичної тотожності ЛЮДИНА = СВІТ виокремилися два образно-концептуальні локуси: ЗЕМЛІ = МОГИЛИ і НЕБА = СВІТЛА, з яких у добу неоліту сформулювалися два міфопоетичні концепти ДОЛЯ та НЕДОЛЯ, із подальшим виділенням бінарної системи міфопоетичних метаобразів. За першим міфопоетичним концептом закріплено такі метаобрази як ВЕРХНЄ, ПРАВЕ, СТАРШЕ, БЛИЗЬКЕ, СВОЄ, СВІТЛЕ, СУХЕ, ВИДИМЕ, БІЛЕ, ВЕСНА, ЮНЕ, ЗЕМЛЯ (у протиставленні до ПІДЗЕМЕЛЛЯ), НЕБО, ВОГОНЬ, СХІД, ПІВДЕНЬ. За другим – міфопоетичні метаобрази НИЖНЄ, ЛІВЕ, МОЛОДШЕ, ДАЛЕКЕ, ЧУЖЕ, ТЕМНЕ, ВОЛОГЕ, ЧОРНЕ, СТАРЕ, НЕВИДИМЕ, НІЧ, ЗЕМЛЯ (у протиставленні до

НЕБА), ВОДА, МОРЕ, ЛІС, ЗАХІД, ПІВНІЧ, МІСЯЦЬ. Саме окреслені семантичні структури лягли в основу усної фольклорної протонарації, що поєднувала в собі низку рослинних, тваринних, природних, речових і згодом – актантів-персоніфікацій міфопоетичних концептів, а також елементарних предикативних схем, організованих довкола теми смерті-нового народження (із історичними варіаціями в добу пізнього палеоліту, бронзового та залізного віків). У межах такого наративу слушно відзначають наявність міфем (проекція міфічного імені, реалії чи явища) та міфологем (проекції міфічної сюжетної моделі). Таким чином, саме пізньоанімістичні та пізньопалеолітичні міфопоетичні концепти й метаобрази можуть слугувати тим структурно-семантичним ядром, який лежить в основі літературно обробленого давньогрецького тексту. Можна висунути гіпотезу про функціонування у художньому тексті різних рівнів проекції семіотичного ядра міфологічного інтертексту, яке перекодовується у семіотичне ядро авторського тексту в плані актуалізації рудиментів міфологічної семантики у певних текстових структурах.

Виклад основного матеріалу. Найнижчим рівнем семантичних взаємозв'язків авторського гіпертексту й міфологічного інтертексту в плані семантики, вочевидь, виступає семний рівень. Однак зіставлення саме на цьому рівні не здається можливим, оскільки наявна інформація щодо функціонування міфологічної картини світу представлена ширшими текстовими одиницями – міфологічними концептами (ДОЛЯ, НЕДОЛЯ, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ), а також низкою міфопоетичних метаобразів (СВІТЛІЕ, ТЕМНЕ, ВОЛОГЕ, БІЛЕ тощо), що перекодовуються у низку сталих актантів (міфем) та актантних відношень (міфологеми). Виходячи із зазначеного вище, можна припустити, що основним матеріалом для інтертекстуального аналізу в гіпертексті слугуватиме поняття художнього образу як корелята античних міфем, а поняття образної парадигми співвідносне з міфологемою.

Водночас попри те, що розгляд самого поняття художнього образу провадився представниками різноманітних філологічних підходів: мовно-філософського (С. Аверінцев, О. Лосев, О. Потебня), психолінгвістичного (В. Белянін, Л. Виготський, Л. Новіков), лінгвосеміотичного (Ю. Лотман, В. Зарецький, Н. Павлович), лінгвокогнітивного (Н. Арутюнова, О. Кагановська, Л. Белехова), лінгвостилістичного (Ю. Степанов, О. Єфімов, К. Долінін, І. Смушинська), інтертекстуального (Н. Кузьміна, Н. Фатєєва, Ю. Степанов), лінгвопоетичного (В. Виноградов, Г. Винокур,

Н. Слухай), серед інших, воно не набуло у філологічній науці остаточного визначення. Така ситуація пов'язана з широкою дискретністю поняття "художній образ", яке виступає загальним терміном на позначення структур різних рівнів тексту: від фонічного до сюжетно-композиційного, від концептуального до рівня семіозису культури.

Для нашого аналізу ми пропонуємо уточнити поняття "образ" робочим терміном "міфічно конотований вербалізований образ". Ним слушно окреслити групу лексем із номінативною функцією, яка реалізується на обмеженому текстовому матеріалі (в межах однієї пропозиції) і виявляє здатність до актуалізації рудиментів міфічного світовідчуття. Вочевидь, найчастіше ВО представлений інформаційним інваріантом тексту "актант + атрибут + предикат", виділеним Л. Черняховською [Черняховская 1989, 12]. На відміну від поняття "мовленнєвого образу", уведеного О. Єфимовим [Єфимов 1959, 93] на позначення різних видів фігур стилю, стилістична функція міфічно конотованого ВО – міфічна конотація – виступає імпліцитно маркованою й реалізується в текстовому оформленні лише на рівні більших текстових структур. Слушно припустити, що ВО виступатиме гіпертекстуальним аналогом міфема і за такої постановки питання може частково актуалізувати образні парадигми, генеровані міфемами: міфопоетичні метаобрази СВІТЛО, ТЕМНЕ, БІЛЕ, ВОЛОГЕ можуть виявлятися в його структурі й генерувати відповідні семантичні ізотопії структур вищого рівня.

Ці структури вищого рівня можна означити по-різному. Так, їм може відповідати термін "метаобраз", запропонований Ю. Степановим на позначення "загальнішого – безпосередньо невираженого образу", що відповідає "кільком або навіть багатьом словесним образам" [Степанов 1965, 290]. За такої тези, слушно зауважити, що індикторами імені метаобразу виступають повторювані елементи у значенні ВО, а міфічно конотованого ВО (нижче – МКВО) – повторювані елементи у значенні (власне, шляхом ідентифікації міфічно конотованої семантичної ізотопії). Так, метаобраз БІЛЕ імплікуватиме цілу низку МКВО і виступатиме гіпертекстуальним корелятом міфопоетичного метаобразу БІЛЕ як маркера міфологічного концепту ДОЛЯ (доба неоліту). О. Кагановська [Кагановська 2002] слушно відзначає наявність структур вищого рівня відносно метаобразів – текстових концептів різних рівнів, які синтезують ментальний образ дійсності автора твору у мовленнєвій реалізації. Варто додати: аналіз давньогрецької міфологічної картини світу свідчить, що основними міфічно

конотованими мегаконцептами слушно розглядати ЖИТТЯ та СМЕРТЬ. Вони ж можуть генерувати міфічну конотацію міфопоетичної картини світу автора через відповідні структурні відношення між ідентифікованими метаобразами; цими відношеннями можуть виступати актантні схеми як гіпертекстуальні кореляти античних міфологем

Таким чином, *першим етапом* методики виявлення міфічного субстрату в художньому тексті постане ідентифікація ВО гіпертексту, котрі слугуватимуть потенційними маркерами міфопоетичних метаобразів із негативною (міфопоетичний концепт НЕДОЛЯ) чи позитивною (міфопоетичний концепт ДОЛЯ) семантикою. Приміром, ВО "une lampe allumée" /запалена лампа/ [Maeterlinck 2009, 11] може слугувати потенційним маркером міфопоетичного метаобразу СВІТЛО міфопоетичного концепту ДОЛЯ (спільна класема /джерело світла/; під "класемою", згідно з К. Бейлоном і К. Міньйо розуміємо групу сем, що характеризують певне поняття [Baylon 2000, 135]). Наголошуємо, що йдеться саме про *потенційно* міфічно конотовані образи, адже в гіпертексті можливе також функціонування нашарувань недомінантної семантики, що маркує культурно-семіотичні інтертекстеми пізніші відносно до давньогрецького міфологічного інтертексту.

Другий етап дослідження полягатиме в інтертекстуальному зіставленні античних текстів із гіпертекстом, що дозволить виявити низку міфопоетичних дескрипторів (міфем, міфологем, ідеологем), які функціонують у гіпертексті, а водночас слугують медіаторами основних міфопоетичних концептів доби неоліту, а також низки пізньоанімістичних міфопоетичних концептів. Якщо ідентифікація цих останніх шляхом прямого зіставлення з ВО гіпертексту не здається можливою через недостатній рівень узагальнення, то після проєкції семантичних зв'язків ув інтертекстуальної взаємодії їх можна буде ідентифікувати як рудименти давнішої стадії функціонування міфічного світовідчуття. Ми виходимо з того, що контекстуальний аналіз ширшого текстового масиву довкола інвентаризованих потенційно міфічно конотованих ВО у гіпертексті водночас із їхнім інтертекстуальним зіставленням із низкою античних текстів-інтерпретантів, виявить подібності як на рівні сем, так і на рівні ширших семантичних утворень (міфопоетичні метаобрази, міфічно конотовані метаобрази, міфопоетичні концепти). Водночас унаслідок контекстуального зіставлення цих одиниць інтертексту з одиницями вищого порядку в гіпертексті (пропозиції, надфразові єдності як актуалізації метаобразів і

класем) можна буде виявити ті структурно-сюжетні елементи й протоконцептуальні схеми, які лежать в основі текстів-інтерпретантів міфічного субстрату.

Третій етап передбачає інвентаризацію специфічних для гіпертексту на рівні міфічної конотації міфем і міфологем залізного віку, а також семантичних зв'язків доби неоліту та пізнього анімізму, медіаторами яких вони постають. Ці відношення реалізуються у низці міфопоетичних метаобразів (приміром ВОЛОГЕ / СВІТЛЕ) як корелятив міфопоетичних концептів ДОЛЯ / НЕДОЛЯ – для доби неоліту, а також міфопоетичних метаобразів СВІТЛО / ТЕМРЯВА міфопоетичних концептів СМЕРТЬ і ЖИТТЯ відповідно. Одержані результати слугуватимуть базовим структурно-семантичним інваріантом для побудови міфопоетичної картини світу М. Метерлінка. Водночас необхідним нам здається *четвертий етап* дослідження, що передбачає верифікацію результатів, одержаних у ході інтертекстуального зіставлення. Він полягає у виявленні особливостей семантичної ізопоії на синтагматичному рівні гіпертексту – у двох довільно обраних фрагментах тексту драми з метою їхньої кореляції з уже зафіксованими даними при інтертекстуальному аналізі. Аналіз семантичної ізопоії має підтвердити гіпотезу про функціонування у тексті структур вищого порядку – міфічно конотованих метаобразів і текстових концептів, які виступають значущими елементами міфопоетичної картини світу автора. Поняття "семантичної ізопоії" уведене до наукового обігу А. Ж. Греймасом на позначення "повторів деяких семантичних елементів, покликаних уніфікувати елементи мовлення" [Baylon 2000, 135]. При цьому семантична актуалізація значення відбувається як а рівні сем, так і на рівні груп однакових класів сем – семем (термін відповідає "класемі" в К. Бейлона й К. Міньйо та "таксемі" Ф. Растье, що є взаємозамінними). Натомість метод інтерпретативної семантики Ф. Растье пропонує розглядати семантичну ізопоію й на тематичному рівні узагальнення, через обґрунтування наявності "таксемічних тем", "тем галузі", "тем виміру" й "архітем" [Hébert 2001, 124]. Таксемічні теми охоплюють спільні теми для кількох таксем; теми галузі фіксують приналежність груп таксем до певної галузі дійсності; теми виміру імплікують характеристики модального простору як низку типологічних класів-ізопоїв; архітема групи семантичних сполук, що передбачають "розподіл семантичних світів тексту" [Hébert 2001, 126]. Приміром, лексична одиниця "комета" може актуалізувати таксему /тьмяне світло/, таксемну тему "світло на

тлі темряви", тему галузі "небесне світило", теми виміру "темрява" та "світло" й архітеми "життя" та "смерть".

Класифікація тематичних рівнів семантичної ізотопії за Ф. Растье дозволяє поширити методику компонентного аналізу на ідейно-тематичний і концептуальний рівні художнього тексту. За такої постановки питання така ідентифікована нами текстова одиниця як міфічно конотований вербалізований образ постане нуклеарною семою у структурі певної таксеми, а міфічно конотований метаобраз – нуклеарною таксемою у структурі таксемних сем і – на вищому рівні узагальнення – тем виміру, в той час як міфопоетичний концепт у гіпертексті виявиться у структурі архітеми (співвідносної з текстовою одиницею мегаконцепту). Водночас варто зауважити, що подібні спостереження не виключають полівалентності у сполучуваності означених текстових структур у процесі образно-семантичної ізотопії, тож гіпотеза про детермінованість нуклеарних сем міфічно конотованими структурами має пройти детальну верифікацію в ході компонентного аналізу структур обраних уривків тексту (згідно з методами інтерпретації тексту, викладеними у працях В. Виноградова, З. Хованської В. Кухаренко, З. Тураєвої та ін.) із подальшим зіставленням із даними інтертекстуального аналізу.

П'ятий етап дослідження має охопити лінгвопоетичний рівень філологічного аналізу. Єдиної методики лінгвопоетичного аналізу на сьогодні не існує. В. Виноградов визначав поетику як "науку про форми, види, засоби і способи словесно-художньої творчості, про структурні типи і жанри літературних творів" [Виноградов 1963, 206], пов'язану з естетичним фактом. Естетичний вимір художнього тексту Г. Винокур окреслював як низку структур авторської свідомості як складової "нової дійсності" (Г. Винокур) [Винокур 1990, 28] – власне, авторської картини світу. Як слушно відзначила В. Задорнова [Задорнова 1984, 127], роботи В. Виноградова фактично виясняли проблему образу автора, тобто моделі людського відношення до світу, або в новітній термінології – "авторську картину світу" (О. Кагановська, Ф. Растье та ін.), "авторське розуміння відносин між явищами" (І. Гальперін [Гальперин 1981, 28]), "ідейно-художню основу творчості письменника" (З. Хованська), "авторську інтенцію" (З. Тураєва) як складову "ідейно-тематичного змісту тексту" [Тураєва 1986, 57] тощо. Саме ці категорії або їхні кореляти на інших рівнях узагальнення (концептуальна картина світу, міфопоетична картина світу) здаються нам релевантними для прояснення естетичної складової художнього тексту.

Висновки і перспективи дослідження. У межах нашого дослідження лінгвопоетики міфологічного інтертексту слушною для виявлення ідейно-естетичного рівня авторського тексту здається побудова міфопоетичної картини світу М. Метерлінка як моделювальної системи міфопоетично конотованих метаобразів, що виникають шляхом інтертекстуальної взаємодії між міфопоетичним образом світу першого рівня (античні міфеми і міфологеми доби залізного віку як кореляти семантичних тотожностей доби неоліту та анімізму) та міфопоетичним образом світу другого рівня (гіпертекст художніх творів М. Метерлінка), виступаючи фрагментом асоціативно-інтенціонального каркасу авторського образу світу.

1. *Виноградов В. В.* Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 3–201. 2. *Винокур Г. О.* Филологические исследования. Лингвистика и поэтика / Григорий Осипович Винокур. – М.: Наука, 1990. – 452 с. 3. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 140 с. 4. *Ефимов А. И.* Стилистика художественной речи / Александр Иванович Ефимов. – М.: Изд-во Московского гос. ун-та, 1959. – 447 с. 5. *Задорнова В. Я.* Восприятие и интерпретация художественного текста / Велта Яновна Задорнова. – М.: Высшая школа, 1984. – 152 с. 6. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Монографія / Олена Марківна Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с. 7. *Степанов Ю. С.* Французская стилистика / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Высшая школа, 1965. – 355 с. 8. *Тураева З. Я.* Лингвистика текста / Зинаида Яковлевна Тураева. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с. 9. *Черняховская Л. А.* Информационный инвариант смысла текста и вариативность его языкового выражения: автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 "общее языкознание" / Л. Г. Черняховская. – М., 1989. – 35 с. 10. *Чистяк, Дмитро.* Поняття давньогрецького міфологічного інтертексту і методика його аналізу в художньому тексті / Дмитро Чистяк // Мова та історія. – 2011. – Вип. 159. – С. 4-29. 11. *Hébert L.* Introduction à la sémantique des textes / Louis Hébert. – Paris: Honoré Champion, 2001. – 232 p. 12. *Maeterlinck M.* Petite trilogie de la mort: L'Intruse. Les Aveugles. Les Sept Princesses / Maurice Maeterlinck. – Bruxelles: Luc Pire, 2009. – 303 p.

ЯЗЫКОВЫЕ УНИВЕРСАЛИИ И ИЗУЧЕНИЕ МЫШЛЕНИЯ ЛЮДЕЙ

У статті розглядається роль мовних універсалій у дослідженні мислення людей, а також наводяться нові дані психолінгвістики та когнітивної науки про взаємозв'язок мови і мислення.

Ключові слова: мовні універсалії, теорія прототипів, категоризація.

В статье рассматривается роль языковых универсалий в исследовании мышления людей, а также приводятся новые данные психолингвистики и когнитивной науки о взаимоотношении языка и мышления.

Ключевые слова: языковые универсалии, теория прототипов, категоризация.

The paper deals with the importance of language universals in the study of human mind. Some new data of psycholinguistics and cognitive science about the relations between language and mind are given.

Key words: language universals, prototype theory, categorization.

Одной из важнейших задач лингвистики является создание такой теории, которая обозначила бы универсальные черты, характерные для всех языков. В связи с большим разнообразием существующих ныне языков (до шести тысяч) вопрос о том, является ли каждый язык уникальным или всем языкам присущи определенные универсальные черты, всегда был в центре внимания ученых. В 1957 году выдающийся американский лингвист Ноам Хомский совершил революцию в лингвистике, опубликовав свою работу "Синтаксические структуры" [Chomsky 1957], в которой утверждал, что несмотря на непонятный вокабуляр различных языков, все земляне говорят, фактически, на одном языке. Он предложил набор правил для построения предложений языка. Такой подход получил название трансформационной генеративной грамматики, синтаксис стал центром лингвистических исследований. По мнению ученых, появление "Синтаксических структур" стало четвертым главным открытием в языкознании за последние 200 лет после доклада В.Джонса (1786) об исторической лингвистике, статьи К.Вернера об отсутствии исключений из правил звуковых изменений "Eine Ausnahme

der ersten Lautverschiebung" и книги Ф. де Соссюра "Курс общей лингвистики" [Бейлин 2010, 16-17]. Главная идея генеративной грамматики состоит в том, что синтаксические представления в языке имеют два уровня – уровень глубинной структуры (Deep Structure) и уровень поверхностной структуры (Surface Structure), которые связаны между собой посредством трансформаций.

В этот период начинается серьезная работа над языковыми универсалиями, которые долгое время не поддавались научному обоснованию из-за отсутствия адекватной теории. Н. Хомский подчеркивал важность поиска универсальных свойств языка для понимания человеческой природы и мышления человека. Анализируя синтаксис и структуру предложений, Н. Хомский пришел к выводу о существовании универсальной грамматики, лежащей в основе грамматик всех языков, которая присуща людям с момента их рождения [Chomsky 1999]. Согласно Н. Хомскому, "универсальная грамматика – это система, которая генетически определена в начальной стадии и уточнена, отточена, артикулирована в определенных условиях, установленных опытом..." [Chomsky 1999, 14]. Благодаря универсальной грамматике, дети могут понимать и создавать новые словосочетания и предложения, не встречаемые ранее. Для подтверждения своей идеи о биологической предрасположенности людей к языкам Н. Хомский предложил проводить исследования в поисках лингвистических универсалий: "... нет сомнений в том, что должны существовать универсальные принципы, определяющие общую теорию каждого человеческого языка и, вероятно, также большую часть его конкретной структуры. Определение этих принципов является глубочайшей проблемой современного лингвистического исследования" [Chomsky 1999, 14].

В 1963 году Джозеф Гринберг исследовал тридцать языков пяти континентов, сосредоточив внимание на порядке слов и морфемах, и обнаружил около тридцати пяти универсальных черт. С тех пор было проведено множество исследований по изучению языков практически каждой части света и были задокументированы сотни универсальных характеристик.

Ученые пришли к выводу, что, очевидно, существуют базовые принципы, управляющие структурой всех языков. Изучение языковых универсалий важно для понимания работы мозга, а также принципов, влияющих на межличностную коммуникацию во всех культурах. Под универсалиями понимают некоторые характерные черты, существующие во всех языках или не существующие ни в одном. Э. Финеган в своей работе "Язык, его структура и

использование" предостерегает ученых относительно языковых универсалий, поскольку хорошо изучены лишь европейские и некоторые неевропейские языки, такие как китайский, японский, хинди, арабский и другие, в то время как относительно языков Африки, Азии, Америки, Океании можно высказывать лишь гипотетические предположения [Finegan 1994, 225].

Семантические универсалии – это правила, управляющие составом вокабуляра всех языков мира. Несмотря на кросс-лингвистические различия, существуют некоторые фундаментальные области вокабуляра, которые подчиняются универсальным правилам. Такими областями являются названия частей тела, животных, а также глаголы сенсорной перцепции. Семантические универсалии обычно имеют дело с так называемыми базовыми терминами, поскольку они морфологически просты, менее специализированы по значению и не заимствованы из других языков в недавнем прошлом. Система местоимений, хотя и отличается от языка к языку, следует одному и тому же набору универсальных принципов. Так, было обнаружено, что все без исключения языки имеют местоимения первого и второго лица, и большинство языков имеют местоимения третьего лица.

Что касается синтаксических универсалий, то они рассматривались, главным образом, относительно порядка слов в предложении. В большинстве языков мира подлежащее предшествует прямому дополнению, объекты, как правило, примыкают к глаголам. В своей книге "Языковый инстинкт: как разум создает язык" американский ученый, работающий в области когнитивной нейрологии Стивен Пинкер, полагает, что следует отбросить две гипотезы: 1) то, что все существующие языки являются потомками одного прото-языка и сохраняют некоторые его черты и 2) то, что языки отражают универсальность мышления [Pinker 1994, 234–235]. Согласно С.Пинкеру, различия среди языков, являются результатом трех процессов, происходящих в течение длительного периода времени: лингвистической инновации, когда образуются новые слова или заимствуются из других языков; способности к обучению, поскольку язык предполагает знание общего кода, и географической изоляции [Pinker 1994, 242–243].

В конце XX века был сделан ряд открытий, касающихся работы полушарий головного мозга. Стало ясно, что раннее представление о доминировании левого полушария при пользовании языком ошибочно, в действительности именно правое полушарие играет важнейшую роль в реализации языковых функций. Специалисты

разных дисциплин – психологии, философии, нейрологии, истории, искусства, образования и, прежде всего, лингвистики – включились в исследования в этой области. С новой остротой развернулась дискуссия о взаимоотношении языка и мышления. Д.Кристал, профессор университета Северного Уэльса, указывает: " ... существует гипотеза, что язык и мысль совершенно отдельные сущности, причем одна зависит от другой. Противоположная гипотеза предполагает, что язык и мысль идентичны, и невозможно отделить мышление от языка. Повидимому, истина находится где-то посередине" [Crystal 1998, 630]. Для подтверждения своего мнения Д.Кристал обращается к гипотезе Сепира-Уорфа, объединяющей оба принципа. Эдвард Сепир (1884 – 1939) и его ученик Бенджамин Ли Уорф, занимаясь вопросами языка и мышления, выдвинули два положения. Первое, известное как лингвистический детерминизм, утверждает, что язык определяет мышление. Второе, которое следует из первого, получило название лингвистической относительности. Оно констатирует, что то, что закодировано в одном языке, может отсутствовать в другом. Б.Уорф объясняет это следующим образом: "Мы рассекаем природу согласно нашему родному языку. Категории и типы, которые мы выделяем из явлений мира, мы не находим там... мир предстает калейдоскопическим потоком впечатлений, которые должны организовываться в нашем уме, то есть лингвистическими системами нашего ума. Мы рассекаем природу, организуем ее в концепты, приписываем ей значения, потому что мы являемся сторонами соглашения организовывать ее подобным образом – соглашение, действующее во всем языковом сообществе и закодированное в образцах нашего языка. Это соглашение, конечно, имплицитно и не констатировано, но его условия абсолютно обязательны..." [Цит. по Crystal 1998, 631]. Вряд ли можно согласиться с подобным утверждением, поскольку в действительности концептуальные различия в языках различных культур не столь велики, чтобы препятствовать взаимопониманию, что подтверждается успешным переводом с одного языка на другой, просто то, что для обозначения какого-либо явления в одном языке требуется одно слово, в другом это же явление описывается несколькими словами.

Что касается положения гипотезы Сепира-Уорфа относительно лингвистического детерминизма, когда язык влияет на мышление и ощущения, оно не вызывает возражений у большинства ученых, поскольку эксперименты показали, что людям легче делать

концептуальные различия, если они соответствуют имеющимся в языке словам и фразам. Интенсивно развивающаяся в настоящее время психолингвистика может найти некоторое подтверждение данного положения гипотезы Сепира-Уорфа.

Американский психолог Э. Рош провела ряд экспериментов со студентами психологами и получила впечатляющие результаты. Студентам предлагалось назвать рейтинг наиболее типичных экземпляров ряда предметов, таких как "Птицы", "Овощи", "Фрукты", "Мебель" и др. Оказалось, что рейтинг экземпляров оказался одинаковым у большинства студентов. Э. Рош пришла к выводу, что люди при распределении предметов по категориям представляют в уме характеристики идеального экземпляра, который Э. Рош назвала "прототипом" [Rosch 1975].

Когнитивная психология занимается вопросами того, как люди приобретают, видоизменяют, используют и сохраняют информацию, связанную с мозгом и разумом. При этом работу мозга и разума часто сравнивают с работой компьютера и программного обеспечения. Лингвистика изучает то "программное обеспечение" мозга, которое имеет отношение к знанию языка. Она занимается изучением принципов организации речи в том виде, в каком они заложены в человеческом разуме. Эти принципы, общие для всех языков, и составляют Универсальную грамматику (Universal Grammar). Различия же между языками являются результатом параметризации (parameterization).

Когнитивная лингвистика рассматривает человеческое мышление и его выражение в языке как тесно взаимосвязанный процесс. В этой связи образование категорий является одним из важнейших когнитивных процессов. Категоризация – это процесс установления категорий в пределах какой-либо классификационной системы. Дж. Лакофф, стоящий у истоков когнитивной лингвистики, придает большое значение изучению категоризации в языке: "...изучение категоризации является ключом к изучению мышления" [Лакофф 2004, 474]. Любая категория – это часть общей системы категорий, напоминающей экологическую систему, в которой лингвистические категории занимают "экологическую нишу", подобно людям, занимающим определенную нишу в природе. Процесс установления категорий внутри экологической системы является категоризацией. Категоризация означает установление концептуальных границ и, тем самым, структурирование неструктурированного мира вокруг нас. Лингвистические категории покрывают лишь малую долю

концептуальних і пов'язані з більш ніж одним концептом. Г. Радден і Р. Дірвен вказують: "Вряд ли можно сказать, что язык отражает реальность. В разных культурах категоризация мира происходит по-разному. Она закладывается в лингвистические категории, что объясняет отличные значения в кажущихся, на первый взгляд, эквивалентах разных языков" [Radden and Dirven 2007, 5].

1. Бейлин Дж. Краткая история генеративной грамматики. /Дж. Бейлин// Современная американская лингвистика: фундаментальные направления. Под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секериной. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010, сс. 13–57.
2. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении. /Дж. Лакофф. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792с.
3. Chomsky N. Syntactic Structures. /N. Chomsky. – The Hague: Mouton, 1957. – 117с.
4. Chomsky N. The Language Faculty. /N. Chomsky//Reflections on Language. Ed. by S. Hirschberg and T. Hirschberg. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1999. С.9–16.
5. Crystal D. Language and thought. /D. Crystal. //Language Readings in Language and Culture. Ed. by V.P. Clark, P.A. Eschholz, A.F. Rosa. – New York: St. Martin's Press, 1998. С.629–632.
6. Finegan E. Language, its structure and use. /E. Finegan. – New York: Harcourt Brace College Publishers, 1989. – 574с.
7. Pinker S. The Language Instinct. /S. Pinker. – New York: W. Morrow and Co, 1994. – 494с.
8. Radden G. and Dirven R. Cognitive English Grammar. / G. Radden and R. Dirven. – Amsterdam: John Benjamins, 2007. – 374с.
9. Rosch E. Cognitive representations of semantic categories. //Journal of Experimental Psychology, 104. С. 192–233.

Чорна Н. В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ "ГРА" У НОВЕЛІ ХУЛІО КОРТАСАРА "LAS BABAS DEL DIABLO"

Статтю присвячено дослідженню мовних засобів вираження текстового концепту "гра" у постмодерній новелі Хуліо Кортасара "Las babas del diablo" у комунікативному ракурсі. Текстові концепти постмодерного художнього дискурсу характеризуються мовними й композиційними структурами, ключовими словами та концептуальними метафорами. Представлений текстовий концепт виступає як комунікативна стратегія побудови постмодерного художнього дискурсу, як основний елемент сучасного концептуального мислення.

Ключові слова: постмодерний художній дискурс, концептуальна картина світу, текстовий концепт, художній образ.

Стаття посвячена дослідженню мовних засобів вираження текстового концепта "гра" в постмодерній новелі Хуліо Кортасара "Las babas del diablo" в комунікативному ракурсі. Текстові концепти постмодерного художественного дискурсу характеризуються мовними та композиційними структурами, ключовими словами та концептуальними метафорами. Представлений текстовий концепт виступає як комунікативна стратегія формування постмодерного художественного дискурсу, як основний елемент сучасного концептуального мислення.

Ключевые слова: постмодерный художественный дискурс, концептуальная картина мира, текстовый концепт, художественный образ.

This article focuses on analysis of language means expression of the textual concept "play" in the postmodern short story "Las babas del diablo" of Julio Cortázar in the communicative foreshortening. The concepts of postmodern literary discourse are characterized by separated words, word combinations, texts fragments, conceptual metaphors. The main textual concept is presented as the communicative strategy to form the postmodern Literary discourse, as the main element of modern conceptual thinking.

Key words: postmodern literary discourse, conceptual world picture, textual concept, image.

Постмодерний художній текст не може бути правильно інтерпретованим поза межами соціокультурного контексту, і тому ми розглядаємо його з урахуванням трьох складників комунікації: адресант – текст – адресат, оскільки він наділяється смислом як оповідачем, так і реципієнтом. Ефективність та актуалізація постмодерного дискурсу залежить від того, наскільки збігаються комунікативно-когнітивні параметри адресанта та адресата. Концептуальну організацію будь-якого художнього твору можна визначити шляхом дослідження образів, концептуальних референтів, текстових концептів. Текстовий концепт визначений як кодоване мовленнєво-розумове утворення змістового плану, зумовлене багатосмисловою напруженістю художнього тексту, характеризується надкатегоріальністю й імплікує сукупність ознакових рис художнього твору [Кагановська 2003].

Рівень текстового концепту є першорядним завдяки метакомунікативній та метамовній функціям, що стають важливою

ознакою розвитку жанрово-стильової системи художніх текстів постмодерного періоду. Концепт є засобом вираження стислої інформації яку, несе в собі художній образ, характеризується експресивністю, емоційністю, напруженістю й реалізує текстове виявлення та розкриття художнього образу у постмодерному тексті, що зумовлює **актуальність наукової статті**.

Мета полягає у тому, щоб спробувати вирішити комунікативно-когнітивні проблеми аналізу латиноамериканського постмодерного дискурсу саме з лінгвістичних позицій, аналізуючи концепти не як когнітивні процеси, а як основний зміст тих чи тих семем. Концепти позначають не тільки самостійними словами, але й сполученнями слів, фрагментами тексту, структурними компонентами тексту. У науковій статті ми звертаємось не тільки до словникового значення слова, але до його функціонування в художньому просторі постмодерного тексту.

Об'єктом дослідження обрано постмодерну новелу сучасного латиноамериканського письменника Хуліо Кортасара "Las babas del diablo".

Новизна полягає в постановці проблеми, запропонованих методах дослідження та відібраному матеріалі.

Концептуальний аналіз охоплює сферу світу речей (реальної картини світу), світу мови (вербальної картини світу) та світу ідей (концептуальної картини світу). При цьому відбувається осмислення когнітивно-мовної системи автора на більш високому абстрактному рівні – рівні побудови цілого тексту. Оскільки художній текст розуміється як створена його автором картина світу, що відбиває своєрідність його сприйняття дійсності та світогляду, то, читаючи художній текст, ми можемо реконструювати типові риси індивідуально-авторської картини світу. Когнітивна модель – це образ авторської свідомості, що відкривається читачем-дослідником на основі тих вербальних акцентів, які автор розставив у тексті. У нашій науковій статті ми досліджуємо індивідуально-авторську картину світу в межах виділення базових концептів постмодерного художнього твору. З цією метою ми здійснили вибірку та лінгвокогнітивний аналіз сильних позицій тексту й ключових слів – лексичні одиниць-виразників певного смислу, що слугують для підтримання основної суті тексту, та аналіз синтаксичного рівня постмодерного художнього наративу. Семантичний та структурно-наративний аналіз постмодерних новел Хуліо Кортасара дозволяє нам виділити такі типові постмодерні текстові концепти іспаномовного художнього дискурсу – *гра, лабіринт, бібліотека, дзеркало, книга, острів, час, нескінченність, сходи, сон, випадок*. Оскільки ключові слова містять у собі згорнуту інформацію,

яку несе художній текст, вони отримують концептуальне навантаження і стають концептуальними складниками. Останні об'єднуються в текстові концепти, які, взаємодіючи один з одним та складаючи концептуальні простори й моделі, актуалізують особистісні смисли автора [Кагановська 2003, 130].

Концепт "гра" має свої етапи розвитку. Концепт "гра" як одиниця людської суб'єктивної ментальності, як набір смислів, з яких складається етно-специфічна мовна картина світу, характеризується так: гра є добровільна дія чи заняття, що здійснюється в певних часових і просторових межах за вільно прийнятими, можливо, обов'язковими правилами, має обмежену власними межами мету й супроводжується почуттями напруги й радості, а також усвідомленням перебування в "іншому бутті", відмінному від повсякденного життя [Гейзінга 1994, 39].

У сфері культури ми визначаємо гру як величину, що існувала ще до появи самої культури й супроводжувала, проймала її від першопочатків аж до цієї фази культури, у якій ми живемо нині. Ми переконуємося, що гра присутня скрізь як цілком визначена й відмінна від буденного життя якість. Великі, архетипічні види людської діяльності від самого початку вже пройняті грою. Мова є найпершим і найвищим інструментом, який творить людина аби спілкуватися, навчати, наказувати і грати. Мова дозволяє людині розрізняти, визначати, констатувати, йменувати речі, формуючи номінативну здатність. За назвою кожного абстрактного поняття ховається метафора, а якщо не метафора – то гра словами. Мова є складовою прототипічної концептуальної схеми розгортання цього концепту.

Діапазон вираження концепту "гра" в сучасних європейських мовах загалом дуже широкий. У сучасному художньому дискурсі поняття гри охоплює дедалі ширшу сферу. Саме поняття швидкого руху часто було конкретним вихідним пунктом для семантичного розвитку багатьох "ігрових" слів. Наше уявлення про гру повсякчас тяжіє до ослаблення, асоціюється з легкістю, напругою, непевністю можливого наслідку, регулярною змінністю, свободою вибору тощо. Вирази на кшталт "утягти у гру", "вибути з гри", "опинитися поза грою", "гра уяви" тощо свідчать про те, що семантика ігрового поняття стирається, стає невиразною. Це відбувається через метафоричне перенесення самої ідеї гри на інші види діяльності, через спонтанне розчинення поняття гри в неусвідомленій іронії [Гейзінга 1994, 102]. Особливий інтерес, із семантичного погляду, викликає англійське *play, to play*. Етимологічно це слово походить від англосаксонського *plega, plegan* і має значення: швидкого руху, жесту, стискання рук, плескання в долоні, гри на музичному інструменті та всіх видів тілесної активності. В іспанській

мові слово – *juego, jugar* – означає дозволя, виконання певних функцій, маніпуляції: *actividad recreativa que se realiza bajo determinadas reglas* (juego de azar / suerte; juego de manos; juego de rol; juego de sociedad), участь у спортивній діяльності, азартні ігри, секретні наміри (*Descubrieron su juego y no pudo llevar a cabo el plan previsto*), гру на музичному інструменті, ризик тощо. Етимологічно це слово походить від латинського слова *iocus* (*broma, diversión*). Найчастіше вживається з дієсловами *andar, entrar, estar, poner* або їхніми еквівалентами. "Juego – 1. Acción que se realiza como diversón o entretenimiento: *A los niños les encanta el juego.* 2. Actividad recreativa que se realiza bajo determinadas reglas: *Los crucigramas son juegos de ingenio.* 3. Práctica de actividades recreativas en las que realizan apuestas: *El juego ha arruinado a mucha gente.* 4. Participación en una diversión, en un entretenimiento o en un deporte: *Sin entrenamiento no se puede tener buen juego.* 5. Participación en un sorteo o en un juego de azar con el fin de ganar dinero: *Hagan juego, señores, la ruleta se va a poner en movimiento.* 6. Conjunto de elementos que se usan o se combinan para un determinado fin: *Toma un juego de llaves para que vengas a casa cuando quieras.* 7. Combinación de elementos que generalmente produce un efecto estético: *El juego de luces de este espectáculo es muy vistoso.* 8. Disposición con la que dos elementos están unidos de manera que puedan tener movimiento sin separarse: *Esa puerta tiene roto el juego del gozne.* 9. Movimiento que tienen estos elementos: *La inflamación del tendón no me permite el juego de la rodilla*", як визначається у словнику [Diccionario de uso del español actual clave 2003, 1055].

Дослідник Й. Гейзінга називає такі прояви поняття гри: напруга, рівновага, балансування, контраст, варіативність, розв'язок, вирішення. У реальний світ гра приносить тимчасову й обмежену довершеність. Ігровий простір – це своєрідний порядок, штучний світ, створений людиною. Гра – штучний, "можливий світ", який створюється людиною, що є концептуальною базою для породження й функціонування постмодерного художнього дискурсу [Гейзінга 1994, 53].

В оповіданні Хуліо Кортасара "Las babas del diablo" для розгортання текстового концепту "гра" характерним є реалізація текстуальної стратегії "втрачений автор". Суб'єкт оповіді є невизначеним: "*Nunca se sabrá cómo hay que contar esto, si en primera persona o en segunda, usando la tercera del plural o inventando continuamente formas que servirán de nada.*"; "*Ya sé que lo más difícil va a ser encontrar la manera de contarle, ...*"; "*... nadie sabe bien quién es el que verdaderamente está contando, si soy yo o eso que ha ocurrido o lo que estoy viendo ...*" [Cortázar 2002, 229]. Окреслюється поліфонічний художній світ, де оповідь ведуть три особи одночасно – перша особа

"viva", друга особа "muerta", і третя класична. Залежно від того, яка особа веде мову, сюжет змінюється, одна історія перетворюється на іншу, змінюється позиція автора. Руйнується традиційна зв'язність художнього дискурсу на рівні синтаксису: "*Si se pudiera decir: yo vieron subir la luna, o: nos me duele el fondo de los ojos, y sobre todo así: tú la mujer rubia eran las nubes que siguen corriendo delante de mis tus sus nuestros vuestros sus rostros*" [Cortázar 2002, 231]. Синтаксис оповідання тяжіє до великих конструкцій із різними видами зв'язку, що є імітацією плину асоціацій героя-оповідача. Правила пунктуації подекуди не дотримані. Оповідь не є лінійною, текстуальні складові можуть змінюватися: "*... he empezado por esta punta, la de atrás, la del comienzo, que al fin y al cabo es la mejor de las puntas cuando se quiere contar algo*", "*Ya sé que lo más difícil va a ser encontrar la manera de contarle, y no tengo miedo de repetirme*" [Cortázar 2002, 232]. Письменник пропонує структуру відкритого твору, що характеризується поліфонічністю, події якого можуть розгортатися в полі можливостей, створюючи амбівалентні ситуації, відкриті для вибору.

Гра є обмеженою певними часовими і просторовими рамками. Однією з найважливіших ознак гри є просторове відторгнення ігрової діяльності від повсякденного життя. Для неї виокремлюється певний замкнений простір. Там, усередині цього простору, відбувається гра, панують її правила. Гра починається й закінчується в певний момент. Поки гра триває, у ній панує рух, зміна, черговість, поступовість, об'єднання і відокремлення. Також гра набуває усталених форм як явище культури і може бути повторена знову. Зіграна одного разу, вона залишається в пам'яті як новий витвір дискурсу. Гра може передаватися далі, стає традицією. Повторюваність є характеристикою внутрішньої структури гри. Майже в усіх розвинених ігрових формах є елементи повтору й чергування. Ідеться про часове обмеження. Ми не можемо впевнено сказати, у якому часі існують персонажі, він є вільним і цілком залежить від сприйняття його читачем. В оповіданні час асоціюється з вітром, тобто час – це вітер, тому є невизначеним, характеризується різкими поривами, особливою свободою, яка не залежить від людини: "*el viento se llevaba las palabras*"; "*Todo el viento de esa mañana (ahora soplaba apenas, y no hacía frío)*", "*...por la disponibilidad parecida al viento*" [Cortázar 2002, 239].

Гра характеризується також обмеженням у просторі. Будь-яка гра відбувається в межах свого ігрового простору, визначеного заздалегідь матеріальними чи ідеальними засобами, за домовленістю гравців. Ігровими просторами за своєю формою і функцією можуть бути – сцена, кіноекран, арена цирку, картярський стіл, художній текст, часове коло,

як у романі Г.Гарсія Маркеса "Cien años de soledad", відлюдний острів, як у багатьох творах А.Б. Касареса ("El gran Serafin", "La invención de Morel"), тобто відчужені місця, відокремлені, обгороджені, освячені території, де діють особливі, власні правила. Усе це ніби тимчасові світи серед світу звичайного, створені для відправлення окремого, замкненого в собі дійства. Що стосується простору, то він визначається насамперед матеріальними маркерами – самим існуючим текстом як матеріальним предметом та маркерами "можливих світів", тобто ментальними світами, які виникають саме при читанні художнього тексту [Ryan 1991, 79].

Концепт "гра" представлений такими лексемами: *simetría, rey, tedio, impresión, azar, felicidad*, що дозволяє створити семантичний простір художнього образу. Наприклад: "*Nadie, al juzgar esa novela, se niega a descubrir que es un juego; es lícito recordar que el autor no la consideró nunca otra cosa*"; "*Dejá de paz la guitarra, que hoy te espera otra clase de contrapunto*", "... *un vertiginoso y continuo juego de impresiones brevísimas*" [Cortázar 2002, 23, 57, 349].

Аналіз лексики на наративному й концептуальному рівнях та аналіз стилістичної репрезентації художніх образів дозволяє виділити такі текстові концепти в художньому дискурсі Хуліо Кортасара:

1. ДЗЕРКАЛО, що розкриває художній образ двійників: "*Lo escribimos como una medalla es al mismo tiempo su anverso y su reverso que no se encontrarán jamás, que solo se vieron alguna vez en el doble juego de espejos de la vida*" [Cortázar 2002, 184]. Концепт представлений метафорами: *es doble juego de la vida, es repetición, es azar de los encuentros, es territorio inseguro*.

2. ДВІЙНИКИ як продовження теми дзеркала. Людина дивиться у дзеркало і бачить своє відображення, свого двійника, який існує в іншому вимірі: "*Desde su lado de la medalla Javier sólo pudo decir que sí, que se quedaría esperando, como si de alguna manera supiera ya que la carta sería breve y gentil y no, inútil recomenzar algo perdido, mejor ser solamente amigos; en apenas líneas un abrazo de Mireille*" [Cortázar 2002, 184], "*Luc era yo, lo que yo había sido de niño, pero no se imagine como un calco*" [Cortázar 2002, 92].

3. СОН як інший світ, інша реальність: "*De alguna manera todo quedó como suspendido en el aire, entre nosotras, y los paseos en góndola son, es sabido, exhumadores de semisueños, de nostalgias y de recuerdos arrepentidos*" [Cortázar 2002, 53], "... *y era como si cesáremos distante y a la vez curiosamente fija, la cara de alguien que se ha inmovilizado en un momento de su sueño y rehúsa dar el paso que lo devolverá a la vigilia*" [Cortázar 2002, 14]. СОН як фантастичний світ: "*Sus conquistas – como un*

sueño, las olvida al despertar cuando los aplausos lo traen de vuelta, a él que anda tan lejos viviendo su cuarto de hora de minuto y medio", "era la seguridad, el encuentro, como en algunos sueños, ¿no te parece?, cuando todo está resuelto" [Cortázar 2002, 240].

4. ГРА як комунікативна стратегія побудови іспаномовного художнього дискурсу постмодерну: "... *sin que Mireille imaginara que él se paseaba con la esperanza de verla salir, así como él se paseaba por juego, por ver si antes de treinta y tres Mireille o una vez más fracaso*", "... *la obligación de coexistir tantas horas por semana fábrica telarañas de amistad o enemistad que cualquier viento de vacaciones o de cesantía manda al diablo*" [Cortázar 2002, 59]. ГРА як сприйняття часу: "*Todo eso que era ya un turbio vacío, un presente pasado de contradictorias recurrencias, llenaba el ir y venir de Javier por el pasillo de las oficinas, veiticinco, veitiseís, veintisiete, tal vez antes de treinte la puerta y Mireille y hola*" [Cortázar 2002, 184]

Джерелами образного простору художнього дискурсу Хуліо Кортасара є текстові концепти – ГРА, ДЗЕРКАЛО, ДВІЙНИКИ, СОН, які відіграють провідну роль при визначенні властивостей лінгвістичних засобів створення художнього дискурсу письменника.

Таким чином, текстові концепти іспаномовного художнього дискурсу постмодерну характеризуються концептуальними метафорами й композиційними структурами, які виявляються шляхом утворення ключового слова та подальшою його трансформацією з набором концептуальних ознак. Лексичні засоби постмодерних текстових концептів відображають соціокультурні, історичні та етнокультурні цінності іспанської мови. У межах постмодерного художнього дискурсу змінюються відношення художнього світу до реальності, що є пов'язаним з прагматикою, із взаємовідношення адресата, адресанта та контексту висловлювання. Гра урівнює в правах дійсне та вигадане, призводить до ситуації необмеженого числа тлумачень художнього твору.

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – [2-е изд., испр.] – М.: Языки русской литературы, 1999. – 896 с. 2. Бурбело В. Б. Лингвистика художественного текста: [учеб. пособие] / Валентина Брониславовна Бурбело, Елена Александровна Соломарская. – К.: УМК ВО, 1980. – 215 с. 3. Воробьева О. П. Семантическое пространство художественного текста: интерпретация мира или мир интерпретаций? / Ольга Петровна Воробьева // Категоризация мира: пространство и время: материалы научной конференции. – М.: Диалог МГУ, 1997. – С. 39–40. 4. Гейзінга Й. Номо

Ludens / Й. Гейзінга. – К.: Основи, 1994. – 241 с. 5. Кагановская О. М. Текстові концепти художньої прози: Когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі франц. романістики середини XX ст.). / Олена Марківна Кагановська. – К.: КНЛУ, 2003. – 292 с. 6. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. / Елена Самойловна Кубрякова – М.: РАН, 1997. – 326 с. 7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – К.: Полтава "Довкілля", 2009. – 711 с. 8. Diccionario de uso del español actual clave. – [6 ed.]. – Madrid : Ediciones S.M., 2003. – 2048 p. 9. Ryan M.L. Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory. – Bloomington: Indianapolis, Indiana Univ. Press, 1991 – p. 168; 10. Turner M. The Literary Mind / M. Turner. – New York – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 187 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

11. Cortázar J. Los relatos. Pasajes / Julio Cortázar – Madrid : Alianza Editorial, 2002. – 299 p.

Шамиур М.А., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СИНХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ "ЛЮБОВ" У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

У статті дається визначення концепту "любов" у трактуванні сучасних носіїв китайської мови, визначається місце універсального емоційного концепту "любов" у свідомості представників китайського етносу, здійснюється аналіз основних номенів-вербалізаторів цього концепту у китайській мові.

Ключові слова: концепт, любов, китайська мова, номен-вербалізатор, психолінгвістичний експеримент, асоціативний експеримент

В статье дается определение концепта "любовь" в трактовке современных носителей китайского языка, определяется место универсального эмоционального концепта "любовь" в сознании представителей китайского этноса, анализируются основные номены-вербализаторы данного концепта в современном китайском языке.

Ключевые слова: концепт, любовь, китайский язык, номен-вербализатор, психолингвистический эксперимент, ассоциативный эксперимент

In this article the definition of the concept of love given by modern Chinese language users, the place of the universal emotional concept of "love" in the consciousness of the Chinese ethnos, the main nomen-verbalizers of this concept in modern Chinese language are being analyzed.

Key words: concept, love, Chinese, psycholinguistic experiment, associative experiment, verbalization

Любов – лінгвокультурний емоційний концепт, що має універсальний характер. У мовній реалізації він характеризується наявністю кількох номенів-вербалізаторів та семантичною дублетністю. Емоційні концепти зараховують до універсальних, оскільки саме емоції є "інтегральною частиною, яка робить представників різних етносів схожими один на одного" [Можейко 1999; Мягкова 2000; Шаховський 1996].

У якості універсального концепту любов присутня у всіх етнічних лінгвокультурах. Ціла низка подібних концептів належить до констант культури. Хоча кількість культурних концептів є незначною, духовна культура суспільства та мовна картина світу значною мірою можуть бути представлені цими концептами.

Культурні концепти – це, перш за все, ментальні сутності, у яких відображається "дух народу", що і визначає їх антропоцентричність – орієнтованість на духовність, суб'єктивність та особистість носія етнічної свідомості [Воркачев 2003].

Асоціативний експеримент (від лат. *associato* – поєднання, *experimentum* – досвід) – це методика, спрямована на вияв асоціацій, які склалися в індивіда у його попередньому досвіді. [Горошко 2001, 57]

"...Спостереження над складом і співвідношенням асоціативно-вербальних мереж різних мов також можуть наблизити нас до розуміння особливостей бачення світу та його оцінки у національній мовній свідомості [Горошко, с. 191]". Тому (вільний) асоціативний експеримент вважається ефективною методикою, на основі якої можна виявити накопичені у результаті попереднього досвіду асоціації носія мови (О. І. Горошко, О. О. Залевська, Ю. О. Караулов, Ю. О. Сорокін, Н. В. Уфімцева та ін.). [цитата за Мізін 2009, с. 273].

Розрізняють три види асоціативного експерименту: 1) вільний, 2) спрямований та 3) ланцюговий. [Мізін 2009, 272] Варто зазначити, що наш експеримент має вільний характер, оскільки реакції у ньому не обмежуються певними критеріями. Визначення виду психолінгвістичного експерименту упереджує можливу некоректність у тлумаченні його результатів, оскільки інколи декларується вільний

асоціативний експеримент, а насправді проводиться спрямований [Мартінек 2007 , 219]. Можливі також змішані види асоціативних експериментів, коли респондент отримує завдання відповісти певною кількістю реакцій-означень на стимул-іменник [Бутенко 1989]. Однак відомо, що кожний вид асоціативного експерименту має певні нюанси аналізу його результатів. [Мізін 2009, 274]

Проаналізувавши об'єктивізацію концепту "любов" у площині філософсько-релігійних та художніх творів, ми виявили, що концепт "любов" у китайській етнічній свідомості є розчиненим у асоціаціях та дифузним. Він реалізується низкою номенів-вербалізаторів, кожен з яких має семантичне значення любові, а також має певні конотативні відтінки. До таких вербалізаторів ми зараховуємо лексеми 爱 (ài), 情 (qíng), 心 (xīn), 恋 (liàn), 宠 (chǒng), 亲 (qīn), 忠 (zhōng), 好 (hào), 慈 (cí), 欢 (huān).

У сучасній китайській мові основною лексичною одиницею на позначення концепту "любов" є ієрогліф 爱 (ài) або двоскладове слово 爱情 (àiqíng). У науковій картині світу поняття, що позначається цією лексемою є полісемантичним, до його семантичної структури входять такі визначення:

1) 对人或事物有很深的感情 duì rén huò shìwù yǒu hēn shēn de gǎnqíng (глибокі почуття до когось або чогось);

2) 喜欢 xǐhuan (вподобати щось);

3) 爱惜; 爱护 àixī; àihù (оберігати, проявляти турботу);

4) 常常发生某种行为 ; 容易发生某种变化 chángcháng fāshēng mǒuzhǒng xíngwéi; róngyì fāshēng mǒuzhǒng biàn huà (мати схильність, здібність, потяг, пристрасть до чогось; певна зміна може відбутися легко). [汉语大辞典, с. 115]

Серед значень любові-міжособистісного почуття у лексикографії виділяють за об'єктом:

1) **кохання еротичне – 恋爱 (liàn'ài):** "男女相互爱慕" (nán-nǚ xiānghù àimù) "взаємна прихильність між чоловіком та жінкою";

2) **любов батьківська, братерська 亲爱 (qīn'ài):** "密切关系" (mìqiè guānxì) "близькі стосунки";

3) **гарне ставлення 友爱 (yǒu'ài):** "友好亲爱" (yǒuhǎo qīn'ài) "дружнє ставлення";

4) **любов до ближнього 博爱 (bó'ài):** "指对人类普遍的爱" (zhǐ duì rénlei pǔbiàn de ài) "гуманність та милосердя". [汉语大辞典, с. 115]

Загальновідомим є факт, що внутрішня форма ідеографічних ієрогліфів зумовлена поєднанням значень його складників. Для встановлення значення ієрогліфа звернемося до словника "说文解字" (shuōwénjiězì) – "Тлумачення простих та пояснення складних ієрогліфів". "说文解字" – перший етимологічний китайський словник. Його автор Сюй Шень (许慎) – китайський філолог епохи правління династії Хань. Відмінною рисою словника є пошукова система за "ключовим" принципом. Поява цього словника датується приблизно I ст. н. е., до його складу увійшло біля 10 000 ієрогліфів. Окрім тлумачення значення ієрогліфів, у ньому пояснювалась їх структура [Яхонтов1980,494].

У "说文解字" традиційний ієрогліф на позначення любові тлумачиться так: "愛" складається з чотирьох елементів – "爪"(zhǎo) – кігті, "秃宝盖"(tūbǎogài) – дорогоцінна кришка, "心"(xīn) – серце, "友"(yǒu) – дружба. [说文解字, с.57] Таким чином, можна приспустити, що сутність любові виходить із "友"(yǒu), що позначає "朋友"(péngyǒu) – друг. "朋"(péng) – близька людина та "友"(yǒu) – людина зі спільними прагненнями та ідеалами. Тобто, люди, що об'єднанні спільними цілями та ідеалами. Над ключем "友"(yǒu) є три складники: "爪"(zhǎo) – кігті, "秃宝盖"(tūbǎogài) – дорогоцінна кришка, "心"(xīn) – серце. Їх спільне значення – схопити серце. Таким чином, значення ієрогліфа "愛" наступне: заволодіти серцем людини (чоловіка або жінки), що має спільні з тобою ідеали та наміри.

Номен 情 (qíng) також є полісемантичним, він має такі визначення:

- 1 情绪 ; 感情 qíngxù; gǎnqíng (емоції; почуття);
- 2 对异性的欲望 duì yìxìng de yùwàng (потяг до протилежної статі);
- 3 爱情 àiqíng (кохання);
- 4 人的正常心理 rén de zhèngcháng xīnlǐ (звичайна, буденна людська психічна діяльність);
- 5 情况 qíngkuàng (обставини, ситуація);
- 6 私人间的情份和面子 sīrén jiān de qíngfen hé miànzi (прихильність та значущість між людьми);
- 7 思想感情所表现出来的格调 ; 趣味 sīxiǎng gǎnqíng suǒ biǎoxiàn chūlái de gédiào; qùwèi (манера прояву інтересу та почуттів; зацікавленість). [说文解字, с.223]

У "说文解字" надається наступне тлумачення ієрогліфа 情 (qíng): він складається із двох ключів "心"(xīn) – серце та "青"(qīng) – глибокий, насичений. Отже, мається на увазі глибина почуттів, що йде від серця. [说文解字, с.241]

Дослідження фразеологічних уявлень про кохання, тобто діахронічний аспект культурного концепту, можна доповнити синхронічним, що ґрунтується на реакціях опитування інформантів на чотири питання: 1. Які відчуття викликає у вас слово"爱情" (àiqíng)? 2. З чим / ким для Вас пов'язане слово"爱情" (àiqíng)? Оцініть його за шкалою погано/ нейтрально / добре. 3. Які образи викликає у Вас слово"爱情" (àiqíng)? 4. Надайте власне визначення"爱情" (àiqíng).

Зіставлення фразеологічних та сучасних уявлень уможливило виявлення динаміки та загальної тенденції змін національного менталітету. Можна припустити, що культурний концепт є інерційним до тої ж міри, що і національний менталітет, одиницею якого він являється, оскільки для руйнації когнітивних, аксіологічних та поведінкових стереотипів, які утворюють етнічну свідомість, зміни кількох поколінь або просто зміни життєвих обставин недостатньо.

Наскільки відомо, у статистиці для отримання валідних результатів необхідно отримати мінімальний обсяг вибірки у дві тисячі одиниць. Тим не менш, результати опитування п'ятдесяти інформантів, хоча і не надають підстав для категоричних висновків, але все-таки дозволяють виокремити певні загальні спрямованості у зміні семантичного поля культурного концепту.

Частка суб'єктивності інтуїції носіїв мови перекривається за рахунок використання інтуїції певної кількості інформантів, чим знижуються суб'єктивні психолінгвістичні показники. Кількість інформантів нами вважається достатньою, бо існує думка, що реакції людей значною мірою збігаються, тому число інформантів може бути 30 або навіть менше [Мартінек 2007, 158].

Всі буденні визначення кохання [Кон 1989, 141] висвітлюють одну або кілька сторін, ознак, проявів любові, обмежуючись ними, тобто видають частину за ціле. До того ж, визначення ці даються не у формі дефініцій, шляхом перерахування існуючих ознак поняття, а переважно у вигляді "інтерпретації" [Карасик 1996, 61-64] – тлумачення ознак, які мають значення у особистому досвіді інтерпретатора.

Відповіді респондентів у значному ступені є багатofакторними, у них наводиться більше одної семантичної ознаки: на п'ятдесят

відповідей на кожне питання припадає відповідно сімдесят одна відповідь на перше питання, дев'яносто вісім на друге, вісімдесят одна на третє, сорок чотири на четверте.

Як для епістемології кожної окремої науки найбільш вагомими є "теорії середнього рівня", що дозволяють систематизувати її основні поняття [Фрумкіна, с. 56], так і для "концептології кохання", очевидно, особливу цінність мають теоретичні узагальнення, які дозволяють робити висновки щодо специфіки світогляду носіїв наївної свідомості. Ці узагальнення характеризуються певною абстрактністю, що дає їм можливість "піднятися" над окремими семантичними ознаками, у той же час вони є достатньо конкретними для того, щоб ідентифікувати початки, покладені в основу формування певного семантичного блоку.

Таким чином, перш за все виокремлюється блок "жертвність", до якого включені ознаки, пов'язані із "семантичним дублетом" кохання – милістю/милосердям: жертвність, терпимість, готовність прощати, довіра, відданість, повага, піклування, відповідальність, доброта, ніжність. Наступний семантичний блок – "антропоцентричний", який включає семантику, що стосується уявлень про кохання як про пошук другої половини, про кохання як про взаємодоповнення (розуміння, гармонія, взаємність); блок "бажання", утворений ознаками "хотіти / бажати" (потяг, прагнення, пристрасть); "нігілістичний" блок, до якого відносяться ознаки, які заперечують існування або цінність кохання; блок "насолота" (насолота, задоволення, відсутність негативних емоцій, щось гарне) і блок "гарне ставлення" (симпатія, гарне ставлення).

Опитування респондентів довело, що любов – почуття, насправді, інтимне: дехто з різних причин відмовився від відповідей на запитання. Це, можливо, пов'язано із тим, що формулюючи своє визначення кохання, людина оприлюднює свої уявлення про найпотаємніші життєві цінності. Ті ж, хто дав відповіді, майже не згадували дефініційно значущі ознаки поняття "кохання", називаючи переважно ознаки енциклопедичні та імплікативні, які часто зовсім не фігурують у науковій парадигмі.

Зіставлення семантичних ознак, згаданих у відповідях респондентів, із реалізацією концепту кохання у китайських фразеологічних одиницях чен'юй свідчить, в першу чергу, про значні відмінності в області периферійної семантики, що може бути наслідком як еволюції самого концепту, так і неспівпадіння мовних жанрів.

Тим не менш, виразним є превалювання блоку "жертвовність", а якщо взяти до уваги, що із "ціннісною ядерністю" пов'язана семантика "дезидеративного блоку" – бажання/прагнення визначається саме цінністю об'єкта та нею ж індукується, то очевидним є те, що основні семантичні параметри концептуалізації кохання у китайській мовній свідомості принципово не змінилися.

Отже, любов є універсальним концептом, тобто властивим більшості мов. Поява таких універсалій, на думку когнітологів, спричинена обмеженістю людської фізіології, тобто наявністю лише п'яти органів чуття, що певним чином впливають на сприйняття навколишньої об'єктивної реальності, створюючи підґрунтя для спільного емпіричного досвіду представників різних етносів.

З іншого боку, умови існування представників різних етносів спричиняють певні варіації сприйняття, обробки, переробки та засвоєння інформації про навколишній світ. Особистий емпіричний досвід індивіда за типових для певного етносу умов з часом набуває узагальненості, що виражається у процесах категоризації та впливає на концептуалізацію дійсності представників даного етносу. Таким чином, навіть такий, здавалося б, універсальний концепт, як "любов", під дією зовнішніх чинників, що впливають на сприйняття навколишньої реальності та формування етносвідомості, має істотні варіації вираження та сутнісного значення у представників різних націй.

1. Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Н.П. Бутенко. – Львів: Видавниче об'єднання "Вища школа", 1989.; 2. В.І. Войтко. Асоціативний експеримент // Короткий психологічний словник / За ред. проф. В.І. Войтка. – К.: "Вища школа", 1978.; 3. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т. 17, вып.2 /С. Г. Воркачев. - Краснодар, 2003 - С. 268–276.; 4. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е.И. Горошко– Харьков: Изд. группа "РА – Каравелла", 2001. – 320 с.; 5. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты / В.И. Карасик – Волгоград-Архангельск, 1996. – 385 с.; 6. Кон И.О. Дружба: Этико-психологический очерк / И.О. Кон. – М.: Политиздат, 1989. – 255 с.; 7. Мартінек С. Передмова / Мартінек С. Український асоціативний словник. В 2 т. – Т. 1. Від стимулу до реакції. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. - С. 7-15.; 8. Мізін К. Національна мовна свідомість крізь призму компаративно-асоціативних концептополів:

психолінгвістичний експеримент // Наукові записки. Серія: Філологія. Збірник наук. праць./К. Мізін. – Вінниця: Вінницьк. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2009. – Вип. 11. – С. 271-275.; 9. Можейко М. А. Любовь // Новейший философский словарь / М.А. Можейко. Минск, 1999. С. 383–397.;10. Мягкова Е.Ю. Эмоционально- чувственный компонент психологической структуры значения слова: Монография / Е.Ю. Мягкова. – Курск : Изд-во КГУ, 2000. – 112 с.; 11. Фрумкина Р.М. "Теория среднего уровня" в современной лингвистике // ВЯ /Р.М. Фрумкина. – Волгоград, 1996. – №2. – 150 с.; 12. Шаховский В. И. Эмоциональные культурные концепты: параллели и контрасты / В.И. Шаховский. Сб.: Языковая личность: культурные концепты. - Волгоград: Волг. гос. пед. ун-т, 1996.;13. Яхонтов С.Е. История языкознания в Китае (I тыс. до н.е. – I тыс. н.е.)/С.Е. Яхонтов // История лингвистических учений: Древний мир. –Л.:Наука, 1980. – 528 с.; 14. 汉语大辞典。上海辞书出版社。2010 年。(Великий словник китайської мови (30 000 слів). Лексикографічне видавництво Шанхая, 2010.); 15. 说文解字。许慎。复旦大学出版社。2006 年。266 页。("Тлумачення простих та пояснення складних ієрогліфів"/Етимологічний словник./Сюйшень. Шанхай: університет Фудань, 2006. – 266 с.).

Шевченко Л.І., д. філол. н., проф.,
Дергач Д.В., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МЕДІЙНІ КОНСТАНТИ МАСОВОЇ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ: КОЛОРИСТИКА

У статті аналізується семантика колоративів у текстах мас-медіа як комунікативної сфері вербалізації масової свідомості.

Ключові слова: семантика колоративу, мовна символіка, стиль масової інформації, мовна свідомість.

В статье анализируется семантика колоративов в текстах масс-медиа как коммуникативной сфере вербализации языкового сознания.

Ключевые слова: семантика колоратива, языковая символика, стиль массовой информации, языковое сознание.

The article deals with the problem of color semantics in mass-media texts as communicative sphere through the language consciousness' verbalization.

Key words: *semantic of colorname, language symbolics, mass-media style, language consciousness.*

Проблематика актуальних досліджень колористики визначає фахові напрямки з питання, окремим сегментом якої є аналіз колористичної функціональності.

В ієрархії наукових тем, які опрацьовує сучасна філологія, колористика посідає чи не найперше місце: про вербалізацію кольору пишуть як про особливу предметну сферу (А. Вежбицька, Р. Фрумкіна, Н. Бахіліна, Г. Арнольд, В. Кульпіна), кольоропозначення аналізують в аспекті лексикологічної проблематики, стилістичних і, вужче, естетичних функцій слова (В. Москович, І. Гете, О. Кулько, С. Ларькова, О. Головіна). Врешті, словесний вимір кольору часто є структурним і дослідницьким компонентом у працях, присвячених спеціальним філологічним питанням – ономастиці (О. Суперанська, В'яч. Вс. Іванов), фразеології (О. Зубач, О. Праченко, Н. Зав'ялова), граматиці (В. Іваровська, В. Краснянський) та ін.

Широко аналізують колір також і з точки зору його екстралінгвальної мотивації, зокрема в галузі психолінгвістики (Ф. Шемякін, А. Василевич, Л. Іванов, Л. Урванцев, І. Кулікова, Т. Вендіна, І. Бреус, К. Андреева, А. Тимофеева), нейролінгвістики (М. Ніколаєнко, В. Родіонов).

Українське мовознавство уповні відбиває особливості пошукових парадигм сучасної філологічної науки. Можна говорити про історичну традицію аналізу словесної колористики, пов'язану з іменами національних філологів – Л. Ставицької, Н. Слухай, В. Калашника, О. Огук, А. Белової, Л. Хавкіної, Л. Шулінової, О. Хом'як, А. Калетнік, Т. Козак, Н. Сукаленко, І. Бабій, О. Складенко, Ю. Ус, Н. Сагаровської, Т. Венкель, О. Кудрі, О. Васильєвої, Л. Домилівської, А. Слухай та ін.

Потенціал словесної колористики актуалізується в першу чергу в контексті пізнавального моделювання світу як вихідних опозицій свідомості (К. Леві-Строс), визначення словесної колористики як інтегральної характеристики сучасного соціуму, його свідомості, культурного простору модерного часу, впливів на психологію і світосприймання людини екстра- й інтралінгвальних мотивацій кольоропозначень. Відповідно лінгвістичне, ширше – гуманітарне знання, корелюючись із такими підходами, окреслює власну об'єктність аналізу.

Колористичні форми, зокрема в мас-медіа, виявляються вихідними для подальшого розвитку мови, естетичної свідомості й, передусім, розуміння процесів національного мовомислення.

Мас-медіа як достатньо пізня форма функціонування мови вибудовані на комунікативних пріоритетах, які власне й зумовлюють специфіку цієї сфери суспільного спілкування. Питання мовних особливостей і функціональних характеристик названої сфери в науці розглядаються з погляду розвитку стильової парадигми як результату впливу екстра- та інтралінгвальних чинників. Екстралінгвальними (вихідними) для ЗМІ є важливі критерії, мотивовані з точки зору соціальної, політичної, культурної еволюції національного простору, що, відповідно, зумовлюють динаміку сфери масової інформації. Відтак, і дослідницька увага, враховуючи геополітичні та глобалізаційні процеси в сучасному світі, зосереджується навколо аналізу численних ресурсів масової комунікації – узагальненого постійного джерела активно поновлюваної інформації, здатного, зокрема через слово, формувати / впливати на переконання й ціннісні орієнтири людини / соціуму.

До уваги також беруться внутрішні ресурси мовних одиниць, можливість їхнього сполучення в межах чітко визначених конструкцій, синтагм, які є традиційними для мови мас-медіа. Розглядаються особливі процеси, позначені соціальною, культурною, психологічною зумовленістю, що, безсумнівно, впливають на характер статичної і динаміки стилю масової інформації.

Відповідно, мас-медіа постає як специфічна комунікативна реальність із різного типу засобами й механізмами маніпуляції масовою мовною свідомістю, що враховує комплекс потреб і запитів суспільства в конкретний період його розвитку. У такому разі, окрім типових, загальних пріоритетів еволюції світу, ЗМІ часто фіксують і ті, які визначають особливий контекст національного світосприйняття, що у випадку зі словесною колористикою реалізується в соціальній моді на колір.

Колористика, як відомо, символізована з константами національної свідомості, а отже, відповідний асоціативний ресурс кольору є сталим, відбитим як постійна атрибутивність простору, часу, почуттів, об'єктного світу (*білий* – світло, ясність, чистота та ін., *чорний* – темрява, сум, але й родючість та ін., *зелений* – життя, молодість, свіжість, спокій та ін., *синій* – простір (небесний, морський), спокій та ін., *червоний* – краса, яскравість, але й кров, агресія та ін., *жовтий* – сонце, світло, родючість, жито, стиглий хліб

та ін.): *білий сніг, жовте колосся, зелене листя, червона калина, червоне яблуко, червоний мак, синє море, блакитне небо та ін.*

У текстах мас-медіа активно вживаються й інші метафоричні конструкції, в семантиці яких переосмислюються характеристики об'єкту в аспекті їх кореляції з основними завданнями комунікації. У такому разі акцентується увага на специфіці видозміни значення: *отримати жовту / червону картку - мати жовту / червону майку лідера; зелене світло / зелена вулиця - червоне світло; світлий погляд / світла посмішка - чорна / темна душа, темна аура та ін.* Такі функціональні антонімічні пари поглиблюють природу традиційних протиставлень, закладених у семантиці колоративів *білий / чорний, світлий / темний та ін.*

Не менш репрезентативними для сфери масової інформації можна назвати й функціональні перифрази, найбільш пов'язані з вербалізацією індивідуальної свідомості, що впливає на мовну свідомість колективу. Основним показником цього процесу вважається закріпленість таких словосполучень (онімної та апелятивної природи) у різних типах масової комунікації: *Червона планета, Зелений континент, Чорний континент, Білий континент, жовта нація, блакитне паливо, чорне золото та ін.* Часто в подібних випадках використовується ширший контекст, який і визначає семантичні та функціональні характеристики кольорів, як правило пов'язані з реалізацією його емоційно-експресивного потенціалу: *білі мухи* (літають білі мухи; білі мухи в голові), *біла смерть* (у значенні або цукру, або солі), *білий як смерть, блідий як смерть* ("блідий" виступає у функції номінації кольору), *жовтий як чума, коричнева чума* (фашизм), *чорний вівторок* (атрибуція 11 вересня 2001 р. - трагічного дня в історії США), *чорний понеділок* (в англomовній традиції розмовна форма назви понеділка – першого дня після канікул) та ін.

Серед перспективних моделей семантико-синтаксичної деривації, використовуваних у ЗМІ, можна назвати і сталі в традиціях літературної мови фразеологізми: *Білий дім, сірий кардинал, чорний генерал, чорний лебідь, білий лебідь, біла ворона, білий янгол, зелені берети та ін.*

Актуальною мотивацією введення колоративів у медійний текст є знаковий для сучасного світу чинник соціальної моди на колір, який у свою чергу розширює колірну палітру сфери ЗМІ і функціонально-стилістичну парадигму окремо узятих кольорів : *червона доріжка,*

червона ікра, рожевий слон, рожеві окуляри, рожевий гламур, біло-фіолетова корова, білий лімузин, чорний бумер та ін.

У контексті мовної динаміки, варіативності в сучасній медіасфері варто говорити про розширення семантичної парадигми, зокрема кольору, як інтралінгвальну відповідь на реалії об'єктивного світу. Так, константними, концептуалізованими для масової мовної свідомості українців, що вербалізується в мас-медіа, можна з упевненістю вважати кольори-символи, зокрема, певної політичної сили: біло-блакитний (Партія регіонів), біло-червоний (Блок Юлії Тимошенко), червоний (Комуністична партія), помаранчевий (Наша Україна), малиновий (Соціалістична партія), біло-зелений (Партія зелених) та ін.

Загалом лексико-семантичний, функціональний потенціал колоративів визначає їх еволюцію, специфіку набуття ними додаткових конотацій у контексті динаміки компонентів національної культури. За спостереженнями науковців, найбільш трансформованими щодо значення у процесі розвитку мови, масової свідомості можна вважати традиційні кольори (білий, чорний, червоний, зелений, синій), що в мас-медіа набувають особливих семантичних специфікацій, мотивованих, більшою мірою, соціокультурним, а не естетичним контекстом. Серед основних оцінних компонентів семантики кольорів у літературній мові можна спостерегти тенденцію: позитивні конотації, як правило, має білий колір, негативні – чорний; як позитивні, так і негативні конотації бачимо у значенні червоного, синього, зеленого й жовтого кольорів.

Оскільки мас-медіа звернені до колективної свідомості, гра з базовими кольорами породжує варіативність результатів комунікативних ефектів, впливів на мову. Вони мають певну функціонально-стильову маркованість, звернену передусім до масової мовної свідомості, почасти – маніпуляцію нею. Для маніпулювання мовною свідомістю (а отже, й людиною) знання механізмів впливу завдяки активізації кольорового сприйняття є важливим. За умови знання структури етнічної мовної свідомості й цивілізаційного досвіду, в якому сформоване і формується суспільство, технології впливу завдяки кольору є, на наш погляд, ефективними й однаково використовуються у слов'янських ЗМІ. Зрозуміло, з урахуванням конкретної історії та культури кожного народу. Як відомо, символізація кольорів є неоднаковою, часом полярною в різних етномовних картинах світу, і завжди складно структурованою, особливо коли йдеться про базові кольори.

Увага лінгвістів до мовних репрезентацій варіативності сформулювалася як традиція описових підходів, що зосереджені на фіксації мовних явищ та їх парадигматичному представленні. У час накопичення знань про мову її рівні та ієрархію відношень між мовними одиницями названий підхід, безумовно, систематизує фахові знання та є виправданим.

Проте наступний етап дослідження мовної реальності, пов'язаний із намаганням "прочитати" онтологічну зумовленість і еволюцію мовної свідомості, виявив недостатність ідей та інструментарію описового методу, зосередженого на фактах і мовних даностях, сприйнятих лише безпосередньо. Невипадково вже у ХХ ст. формуються численні напрямки й персоніфіковані теорії, що розв'язують фундаментальну лінгвістичну проблематику в міждисциплінарних контекстах. Сугестія знання й можливості створюваних у перехрещенні міждисциплінарних підходів нових методологій дозволяють заглибитися у природу мовної рефлексії, мовної номінації, мовної функції та мовної еволюції. Антропологічний вимір філології, так часто декларований і не завжди фахово аргументований, актуалізується та культурно окреслюється в новому, концептуально сформульованому аналізі.

Повною мірою заявлена позиція стосується опозитивності, варіативності – явища, однаково важливого як для природничого, так і для гуманітарного знання. Опозитивна симетрія плюса (+) – мінуса (-), земного тяжіння – невагомості, полюсів планети, періодів доби й року, анатомічної кореляції частин тіла живих істот та ін. чи синхронії – діахронії, конкретного – абстрактного, власного імені та загальних назв та ін. – сутнісно опозитивності різного масштабу, але природа цих явищ коректно може з'ясовуватися лише в методологіях синтезу наукового знання.

Опозиція колористики в мовній свідомості сучасних соціумів спирається на ієрархічно вибудовану систему кореляцій, що є співмірною, якщо розглядати її функціонально. Передусім ідеться про сформовану історично систему семантичних, аналогових для різних мов протиставлень.

Функціональний ресурс колоративних одиниць активно реалізується передусім в динаміці їх семантики, еволюція якої має бути інтерпретована історією культури та традицій. Осмислення екстралінгвальних характеристик цього явища, зокрема колористики, використовуваної у сфері масової інформації, свідчить про домінантну функцію названого впливу на мовну свідомість нації.

1. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая ; Пер. с англ. Отв. ред. М.А. Кронгауз ; Вступ. ст. Е.В. Падучевой. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с. 2. *Желязкова В.* Визначення мовних концептів кольору методом асоціативного експерименту / Вікторія Желязкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика. – Херсон, 2009. – Вип. 9. – С. 300–304. 3. *Кульпина В.Г.* Лінгвістика цвета. Термины цвета в польском и русском языках / В.Г. Кульпина. – М. : Московский лицей, 2001 – 470 с. 4. *Москович В.А.* Статистика и семантика (опыт статистического анализа семантического поля) / В.А. Москович. – М. : Наука, 1969. – 304 с. 5. *Фрумкина Р.* Цвет, смысл, сходство / Р. Фрумкина. – М : Наука, 1984. 6. *Хавкіна Л.М.* Колористика в рекламі як засіб втілення рекламної концепції : функціональні варіанти // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – № 647. – Серія : Філологія. – Вип. 43. – Х. : ХНУ, 2005. – С. 404–408.

Шериньова А.В., асп.,
КНЛУ

КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗОВТОРЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХАЙКУ

У статті розглядаються особливості образотворення в англомовному хайку – жанрі орієнтальної поетичної мініатюри, запозиченому зі східної культури, що активно розбудовується в сучасній західній поезії.

Ключові слова: хайку, метафора, іконічність, образотворення.

В статье рассматриваются особенности формирования образности в англоязычном хайку – жанре ориентальной поэтической миниатюры, заимствованном из восточной культуры и активно развивающегося в современной западной поэзии.

Ключевые слова: хайку, метафора, иконичность, формирование образности.

The article elucidates some features of image-building in English haiku – an oriental miniature genre borrowed from Eastern culture and steadily growing today in contemporary occidental poetry.

Key words: haiku, metaphor, iconicity, image-building.

Англомовний хайку – один із запозичених зі Сходу жанрів поетичної мініатюри, що активно розвивається сьогодні в західному

англомовному світі [Cobb 2011, 4]. Розвиток хайку, що зорієнтований на відмінну від західної образність, у новому культурному середовищі зумовлює певні трансформації характерних для нього механізмів образотворення [Blundell 2011, 47].

Іконічність, що відіграє велику роль в образотворенні японського хайку, вже була предметом наукових студій (див. Hiraga 2005). У нашій статті досліджуються особливості образотворення в англомовному хайку, розглянуті в когнітивно-семіотичному аспекті, що зумовлює **актуальність** обраної теми.

Об'єктом статті є корпус англомовних хайку, а її **предметом** – когнітивно-семіотичні особливості образотворення у таких поетичних мініатюрах. Окремі дослідження іконічності як підґрунтя метафоричної образності у східних хайку з погляду когнітивної лінгвістики [там само] свідчать про доцільність застосування для розгляду специфіки образотворення в англомовному хайку методик концептуального аналізу, зокрема технік реконструкції концептуальних метафор [Lakoff 1980], а також методик когнітивно-іконічного аналізу. **Метою** статті є розкриття особливостей образотворення в англомовному хайку – жанрі, що поєднує в собі західні та східні поетичні образотворчі засоби.

Образотворення в англомовних орієнтальних поетичних мініатюрах визначаємо як процес і продукт дії механізмів візуалізації цілісності поетичного образу, що реалізується на двох рівнях – вербальному (словесному) і концептуальному. **Завдання** цієї статті – розглянути поетичні образотворчі засоби, що функціонують на обох рівнях творення образності в англомовному хайку.

Образотворення на вербальному рівні передбачає залучення до формування образності традиційних для західної поезії тропів та засобів виразності фонетичного, морфологічного й синтаксичного гатунків, напр.:

*a domesticated butterfly
it kisses all the women
I cannot kiss*

Robert Smith [Blithe Spirit 2011, 14]

У хайку британського поета Роберта Сміта створено декілька простих, але оригінальних, і навіть парадоксальних образів – метелика, що "одомашнився" (*domesticated butterfly*), ліричного героя (*I*) та жінок, яких йому, на відміну від метелика, не можна цілувати (*all the women I cannot kiss*). Метелик – це дика комаха, а навіть якщо хтось і тримає його як домашню тваринку, навряд чи останній

свідомо цілує жінок. Тому дієприкметник *domesticated* розглядатимемо як епітет, що вказує на близький зв'язок людини і природи, яку людина постійно прагне приборкати.

Доторк метелика до шкіри жінок метафорично зображується як поцілунок (*butterfly kisses*), який передбачає тілесний контакт двох людей. Відчувається легке розчарування ліричного героя і його іронія щодо такого стану справ – герой ніби протиставляє себе метелику, внаслідок чого народжується іронічна антитеза (*butterfly kisses – I cannot kiss*).

Окрім традиційних образотворчих засобів, в англomовному хайку присутні і ті, що були запозичені з японського хайку і водночас виступають жанровими ознаками хайку в обох мовах, – це сезонне слово, або ж кіго (*kigo*), та межове слово, кірейї (*kireji*) [Swede 2000, 16], наприклад: *The frost is so thick / on the black window: where will / the wild creatures sleep?* (Bill West [Kō 2010, 4]).

У наведеному прикладі слово *frost* – "мороз" – вказує на зиму як найхолоднішу пору року. Віднесеність до пори року у поєднанні з іншими образами хайку породжує загальний поетичний образ холодної, суворої зими завдяки асоціаціям, навіяним словами *frost* ("мороз") і *black window* ("чорне вікно") [Серебряков 2000, 12], а переживання і навіть страх про самотніх звірів (*wild creatures*) підсилюють почуття смутку.

Інколи сезонна віднесеність в англomовному хайку позначається словосполученням або ж розуміється з контексту цілого вірша; така віднесеність може вказувати на інші природні цикли або ж бути розмитою, як у наступному прикладі: *A whole universe / Inside a water drop – / The drained cup* (Rebecca Lilly [Kō 2010, 10]). У цьому хайку відсутній знак-індекс –кіго – як засіб творення поетичного образу певної пори року. Проте можна припустити, що словосполучення *the drained cup* – "осушена чашка" – відносить хайку до літа, коли сонце позбавляє вологи усе живе. Утім, у прикладі присутнє межове слово, позначене пунктуаційно – за допомогою тире, що є достатньо типовим для англomовного хайку. Тире, двокрапка, кома та інші розділові знаки впливають на відношення між образами в хайку: інколи наступний образ метафорично протиставляється попередньому образу, а інколи – взаємодоповнює його [Swede 2000, 16].

Звідси робимо проміжний висновок про те, що образність в англomовних орієнтальних поетичних мініатюрах твориться за допомогою традиційних для західної поезії засобів образотворення (тропів та фігур) на різних рівнях тексту (метафора, епітет, антитеза

та ін.) і включає образотворчі засоби (кіго, кірейї), запозичені з японської поезії, модифікуючи та змінюючи їх певним чином.

Розглянувши поетичні образотворчі засоби в англomовному хайку на вербальному (словесному) рівні, звернімося до особливостей образотворення на концептуальному рівні. Дослідження взаємозв'язку метафори та іконічності як когнітивних операцій, що ґрунтуються на певних аналогіях, допомагає розкрити специфіку концептуальних механізмів образотворення в англomовних орієнтальних поетичних мініатюрах. Зв'язок метафори та іконічності може проявлятися двоюко: з одного боку, моменти іконічності присутні в метафорі, а з іншого, саме метафоричне значення часто надає іконічності формам на різних рівнях тексту – фонологічному, морфемному, структурно-композиційному, візуальному та ін. [Hiraga 2005, 13].

Відома класифікація знаків-ікон, розроблена Ч. Пірсом, спирається на їх поділ на образи-зображення (images), діаграми (diagrams) та метафори (metaphors), в основі чого лежать принципи імітування, аналогії та паралелізму [Short 2007, 25 – 28]. Образи-зображення – це знаки, що відображають найпростіші якості чи ознаки об'єктів реальності, просто імітуючи їх. Знаки, що вказують на відношення між частинами позначуваного, аналогічні до відношень її частин в позначувальному, – це діаграми; а ті, що репрезентують характер об'єкта через паралелізм у чомусь іншому – метафори [там само]. Усі ці різновиди іконічних знаків простежуються на різних рівнях текстів хайку.

В англomовному хайку, що передовсім є віршем про природу, благоговіння та злиття з нею, зв'язок людини з природою репрезентується за допомогою чуттєвих, сенсорних образів [Swede 2000, 20], напр.: *watching / snowflakes drop into the lake / become the lake* (Caroline Gourlay [Lucas 2007, 25]). Наведений хайку включає два конкретні чуттєві образи-зображення – сніжинки (*snowflakes*) та ставок (*the lake*), куди сніжинки падають і розчиняються. Образ-зображення сніжинок одночасно виступає і сезонним словом – кіго, вказуючи на віднесеність цього хайку до зимової пори року. Виділені образи-зображення, незважаючи на свою позірну простоту, ніяк не применшують чарівність мініатюри, а навпаки – підвищують цінність явища, малопомітного в буденному житті.

Жанр англomовного хайку завжди репрезентує певні відношення між декількома образами, утворюючи глобальний образ хайку – діаграматичний гештальт-образ [Jones 2012, 44]. Його структуру

можемо змодельовати як схемний образ (image-schema), що завжди містить певний момент іконічності [Hiraga 2005, 6]. Схемний образ, який структурно відображає відношення між образами попереднього хайку, формуючи образну структуру тривірша в цілому, можна схарактеризувати як Метаморфоза (Transformation) – перетворення сніжинок на воду озера (*snowflakes / drop in the lake / become the lake*).

Третій тип знаків-ікон – метафора – має ускладнену природу, адже передбачає існування не лише знаку та об'єкту, який цей знак представляє, а й наявність паралелізму між ними, що проявляється в семантичних асоціаціях між знаком та об'єктом [там само, 32].

Поетичні тексти хайку можуть бути метафоричними на двох рівнях. З одного боку, вони включають локальні метафори, що репрезентуються вербально, а з іншого, цілий текст може бути прочитаний метафорично як глобальна метафора, наприклад: *plastic pond / the frog jumps / past it* [Cobb 2007, 46]).

"Пластмасовий ставок" (*plastic pond*) виступає локальною поетичною метафорою, що втілює концептуальну метафору ЗАБРУДНЕНІСТЬ Є ЧУЖОРІДНІ ПРЕДМЕТИ/РЕЧІ. Вона входить до складу глобальної метафори хайку, концептуальною базою якої служить метафора ПОРЯТУНОК Є ВТЕЧА (*the frog jumps / past it* [the plastic pond]) – "жаба стрибає повз забрудненого ставка", можливо, у пошуку іншого водоймища. Образ-зображення жаби, що оминає забруднений людською діяльністю ставок, метафорично втілює спроби природи уберегти себе від руйнівної поведінки людини.

Розглянувши іконічні моменти в метафорі, звернімося до того, яким чином метафоричне значення надає іконічності самій формі вірша на фонетичному, синтаксичному та візуальному рівнях.

Є чимало конвенційних метафор, що функціонують як важливі засоби надання формі іконічного значення. Такі метафори М. Хігара називає "граматичними метафорами", тому що вони відображають зв'язок форми та значення в граматичних (морфологічних, словотвірних) та пов'язаних з ними фонологічних категоріях і порядку слів [Hiraga 2005, 41]. Сюди відносимо асонанс, алітерацію, риму, ритм та ін., в основі чого лежать концептуальні метафори БІЛЬШЕ ЗНАЧЕННЯ – ЦЕ БІЛЬШЕ ФОРМИ, СХОЖІСТЬ ВМІСТУ – ЦЕ СХОЖІСТЬ ФОРМИ і под. [там само, 41, 48].

Наприклад, у проаналізованому нами хайку про жабу звук /p/, який алітерується у тривірші чотири рази, що є виявленням концептуальної метафори БІЛЬШЕ ЗНАЧЕННЯ – ЦЕ БІЛЬШЕ ФОРМИ, може імітувати звук стукоту по пластмасі, а також звук

пустоти, що його взято на більш абстрактному рівні. Граматичні метафори функціонують на макрорівні тексту, тому можуть бути віднесені до глобальних метафор [там само, 48].

Отже, особливості образотворення в англomовному хайку полягають у поєднанні поетичних образотворчих засобів, запозичених зі східної, японської поезії (сезонне слово, межовий момент), які виступають водночас і жанровими характеристиками хайку, модифікуючись певним чином завдяки специфіці англійської мови, як і власне західного типу письма, та поетичних засобів, традиційних для західної поезії – тропів та стилістичних фігур (епітет, метафора, іронія, антитеза та ін.). Дослідження зв'язку метафори та іконічності дозволяє розкрити особливості образотворення в англomовному хайку на концептуальному рівні.

Перспективи наших подальших досліджень складає питання лінгвокультурологічного навантаження образності та образотворчих засобів англomовного хайку – жанру, що сьогодні активно розвивається в Європі, Америці та Австралії і поступово стає самостійним поетичним жанром [Higginson 1996, 9].

1. *Серебряков Д.* Хайку. Японская поэзия XVI-XVII веков / Дмитрий Серебряков, Юлия Зартайская. — СПб.: Издательский дом "Нева", 2000. — 383 с.: ил. 2. *Blundell, Colin.* Where do You Stand? // *Blithe Spirit. Journal of the British Haiku Society* (ed. by Colin Blundell). 2011. — Vol. 21. No. 1. — P. 47–54. 3. *Cobb, David.* Is There A *Gendai* In Your Nest? // *Blithe Spirit. Journal of the British Haiku Society* (ed. by Colin Blundell). — 2011. — Vol. 21, No. 4. — P. 4–5. 4. Gilbert R. Kigo and Seasonal Reference: Cross-cultural Issues in Anglo-American Haiku [Електронний ресурс] / Richard Gilbert. Режим доступу: <http://www.iyume.com/kigo/kigo-cross-cultural-issues.htm>. 5. Higura K. M. Metaphor and Iconicity: A Cognitive Approach to Analyzing Texts / Masako K. Higura. — New-York: Palgrave Macmillan, 2005. — 261 p. 6. *Higginson J. William.* The Haiku Seasons: Poetry of the Natural World / William J. Higginson. — Tokyo, New York, London: Kodansha International, 1996. — 171 p. 7. *Jones, Noragh.* When the Puppet Cuts Its Strings // *Blithe Spirit. Journal of the British Haiku Society*. — 2012. — Vol. 22, No. 1. — P. 44–47. 8. *Lakoff G.* Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. — Chicago: The University of Chicago Press, 1980. — 241 p. 9. *Short, T. L.* Pierce's Theory of Signs / Thomas L. Short. — Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 374 p. 10. *Swede, George.* Towards a Definition of the English Haiku / George Swede // *Global Haiku: Twenty-Five Poets World-Wide*; ed. by George Swede and Randy Brooks. Oakville, Ontario: Canada and Mosaic Press, 2000. — P. 14–33.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. *Cobb, David*. *Veter se obrne = A Shift in the Wind* / David Cobb; [v slovenščino prevedla Slavica Šavli = translated into Slovene by Slavica Šavli ; spremna beseda Jim Kacian = foreword Jim Kacian]. – Ljubljana ; Društvo Apokalipsa, 2007. – (Zbirka Haiku = Haiku Series ; 2007, 1). 12. *Blithe Spirit*. *Journal of the British Haiku Society* (ed. by Colin Blundell). – 2011. – Vol. 21, No. 4. – 78 p. 14. *Kō*. *Haiku Magazine in English*. – 2010. – Vol. 25, No. 4. – 46 p. 13. *Lucas, Martin*. *Stepping Stones: A Way Into Haiku* / Martin Lucas. – Essex: British Haiku Society, 2007. – 192 p.

Шмігер Т.В., к. філол. н., доц.,
Львівський НУ імені Івана Франка

ПЕРШІ СПРОБИ РЕЦЕПЦІЇ ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В АНГЛОМОВНОМУ СВІТІ

Автор розглядає рецепцію давньої української літератури в англійських перекладах упродовж XVIII-XIX сторіч. Зібрано джерела про переклади релігійних, епічних та поетичних жанрів української літератури XI-XVIII сторіч. Подано інформацію про перекладачів.

Ключові слова: давня українська література; переклади англійською мовою; XVIII-XIX сторіччя.

Автор исследует рецепцию древнеукраинской литературы в английских переводах на протяжении XVIII-XIX веков. Собраны источники о переводах религиозных, эпических и поэтических жанров украинской литературы XI-XVIII веков. Наведена информация о переводчиках.

Ключевые слова: древнеукраинская литература; переводы на английском языке; XVIII-XIX века.

The author studies the reception of Early Ukrainian Literature in English-language translations in the 18th to 19th centuries. The article contains sources about the translations of religious, epic and poetic genres from the Ukrainian literature of the 11th to 18th centuries. It also comprises information about the translators.

Key words: Early Ukrainian Literature; English-language translations; 18th-19th centuries.

Давня українська література до англійського читача потрапляла двома шляхами, а вірніше під двома марками – власне "давня

українська" і також "давня російська". Приємно відзначити, що новітній "Оксфордський путівник з перекладів англійською мовою" старокиївське письменство подає саме в частині української літератури, а в частині російської літератури робить відсилання на українську [The Oxford Guide... 2000].

Перші англомовні переклади творів, які належать українцеві, пов'язані з іменем Теофана Прокоповича. Церковна реформа, яку розпочав Петро I, а проводив Т. Прокопович, зацікавила англійців. Дженкін Філіпс (Jenkin Thomas Philipps, дата смерті – 22 лютого 1755 р.) переклав за посередництва німецької мови "Першу науку отрокам" Т. Прокоповича, яку видав під заголовком "Російський катехизм" двічі – 1723 і 1725 р. [Theofan Prokopowicz 1723, 1725]. Капелан британської факторії в Росії Томас Консет (Thomas Consett, 1677?-1730) підготував двотомовик матеріалів про стан і правила Російської церкви 1729 р. [The present state... 1729], куди увійшли, зокрема, "Духовний регламент" (розроблений за участю Т. Прокоповича) [Новіший переклад: The Spiritual Regulation... 1972] і твори Т. Проковича "Слово на похвалу імператора Петра Великого", "Слово на погріб Петра Великого", "Слово на погріб Катерини Олексіївни" та "Про смерть Петра Великого, імператора російського, коротка повість". Щоправда ім'я Т. Проковича прямо не називається, а вказується лише церковний титул. Тут також уміщено слов'янський і латинський тексти поезії Стефана Яворського "Митрополита рязанського та муромського слізне з книгами прощання" (стор. 448-451).

Релігійну тему продовжує переклад "Православного сповідання віри" ("Катехизис"), який початково уклав латинською мовою Петро Могила за участю Ісаї Трофимовича-Козловського. "Сповідання" схвалили на Київському соборі Української церкви 1640 р., на Помісному Соборі Православних церков в Яссах 1642 р. і затвердили вже грецьку редакцію 1643 р. чотири Вселенські Патріархи – Партеній Константинопольський, Йоаникій Олександрійський, Макарій Антіохійський, Паїсій Єрусалимський. Саме цей твір став основою віровчення для усього православного світу. 1645 р. Петро Могила видав скорочену версію українською та польською мовами ("Малий Катехизис"), а 1662 р. в Голландії вийшов повний грецький текст. "Сповідання" багато перекладалося європейськими мовами, і англійський переклад з'явився 1762 р. [Peter Mogilas 1762]. Про перекладача відомо не багато [Lodvill or Ludville, Philip 1893]. Філіп Лодвіл (Philip Lodvill або Ludville, дата смерті – 14 березня 1767 р.) – богослов, уродженець Оксфордширу, регулярно відвідував російську

церкву. Ознаки української ідентичности з оригіналу збережено амбівалентно: українська церква називається або російська (Russian church), або Малої Росії (Church of Little Russia), Київ транскрибовано через польську мову (Kiow).

Переклади частин "Повчання дітям" Володимира Мономаха знаходимо в "Лекціях з історії східної церкви" [Stanley 1861] релігійного діяча й оксфордського професора Артура Пенрина Стенлі (Arthur Penrhyn Stanley, 1815-1881) та в "Історії Росії для молоді" [Dole 1881] американського письменника й перекладача Натана Гаскела Доула (Nathan Haskell Dole, 1852–1935). Популярність Мономахового твору, мабуть, викликав той факт, що його написав сам князь, а не професійний літератор.

Опосередкований стосунок до української літератури має апокриф "Книга Еноха" (інші назви: "Книга секретів Еноха", "Слов'янський Енох", "Другий Енох" – на відміну від ефіопського, "першого" "Еноха"). Оскільки арамейський текст давно втрачено, то англійський переклад [The Book... 1896] зроблено з віднайденого староукраїнського рукопису [Напр. див.: Книга Еноха 1896], використовуючи доповнення з інших відомих рукописів. Перекладач – відомий британський славіст Вільям Ричард Морфілл (William Richard Morfill, 17 листопада 1834 р. – 11 листопада 1909 р.), який зробив чимало й для українознавства [Зорівчак 1984].

Цілеспрямоване відкриття літератури старокиївської доби належить все-таки ХХ сторіччю. 1902 р. перший американський професор слов'янських літератур – за походженням євреїв з Білостоку (тоді – Гродненська губернія Російської імперії, тепер – Білостоцький повіт Республіки Польща) – Лео Вінер (Leo Wiener, 1862–1939) підготував двотомову антологію російської літератури, перший том якої представляє період від найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст. [Wiener 1902]. Видання підготовлено за всіма академічними вимогами: вступ з оглядом наявної суміжної літератури, передмова з нарисом історії російської літератури, три частини перекладів ("Найстаріший період", "Фольклор", "Вісімнадцяте сторіччя") та покажчик імен, назв і предметів. Автори розміщені у хронологічному порядку та супроводжуються біографічними нотатками.

"Найстаріша частина" відкривається перекладом Договору з греками 911 р., узятого з "Повісті врем'яних літ", й доходить до кінця ХVІІ ст. Через розмір антології твори представлені або короткі, або уривками. Серед авторів старокиївської доби та їх епігонів в антології подані:

Договір русичів з греками 911 р.,
Лука Жидята "Повчання до братії",
"Руська правда" (уривки),
Іларіон "Слово про закон і благодать" ("Похвала Володимирові"),
Володимир Мономах "Повчання дітям",
Ігумен Данило Паломник "Житіє і ходіння Данила, руської землі ігумена" ("Про світло небесне, що спадає на гріб Господній"),
Кирило Турівський "Слово на першу неділю після Пасхи",
"Повість врем'яних літ" Нестора ("Хрещення Володимира та всієї Руси"),
Київський літопис ("Похід Ігоря Святославовича проти половців"),
"Слово о полку Ігоревім" (повний текст),
Знаціоналізований апокриф "Мандрівка Богородиці по муках" (уривки),
Данило Заточник "Слово" (уривки),
Серапіон Печерський (Володимирський) "Перше слово",
"Повість про царя Соломона й Китовраса" (апокриф).
Таке представлення дає досить повний опис літератури цього періоду. Зрозуміло, що "руський" всюди перетворилося на "російський", а Київська Русь аж ніяк не розглядається як окреме, відмінне політичне утворення ніж Московія, хоча у примітках постійно рясніє вказівками на Київ і київську школу письменства.
З літератури XVIII ст. українство у російському геополітичному дискурсі представлено іменами Теофана Прокоповича (уривок з "Духовного регламенту" та "Слово на погріб Петра Великого"), Василя Капніста (уривки з комедії "Ябеда", неповний прозовий переклад поезії "Обухівка" та віршовий переклад поезії "На смерть Юлії") та Андріяна Грибовського (уривок із його спогадів "Записки про Катерину Велику"). Усі згадані переклади належать Л. Вінеру, за винятком Капністової поезії "На смерть Юлії" [Kapnist 1823], яку переклав британський поліглот, письменник, дипломат, політекономіст, четвертий губернатор Гонг-Конгу Джон Боврінг (John Bowring, 17 жовтня 1792 р. – 23 листопада 1872 р.). Стверджують, що Дж. Боврінг знав 200 мов і міг говорити 100 мовами, а тому він чимало перекладав, зокрема народні пісні більшості європейських націй. Його зацікавлення иноземними літературами реалізувалося в антологіях "Твори російських поетів" (1821-1823), "Стародавні поезії та пісні Іспанії" (1824), "Твори польських поетів" (1827), "Сербська народна поезія" (1827) та

"Поезія угорців" (1830). 1843 р. він переклав й опублікував "Короледвірський рукопис".

Найбагатша історія перекладів у видатної пам'ятки словесности – "Слова о полку Ігоревім", що нотує бібліографічний покажчик славіста, доктора філософії Генрі Купера-молодшого [Cooper 1978].

Перший переклад [The Song of Prince Igor 1898] з'явився 1898 р. пера Юда Йоффе (1873, Бахмут (тепер – Артемівськ, Донецька обл.) – 1966, Нью-Йорк). Він закінчив Катеринославську гімназію, з 1891 р. перебував в США. Навчався в Колумбійському університеті (загальна філологія та індоевропейські мови) і став спеціалістом з мови їдиш.

1900 р. з'явився переклад Гектора Мунро [The Song of the Expedition 1900]. Це був неповний прозовий переклад з німецького перекладу Г. фон Павкера 1884 р. і частково з осучасненого російського тексту, як зазначає сам перекладач. Британський письменник і журналіст Г. Мунро (1870, Ак'яб (Сітве), Бірма – 1916, битва на Соммі, Франція) більш відомий під псевдонімом "Сакі". Майстерність його сатиричних оповідань прирівнюють до таланту О.Генрі та Дороти Паркер.

Подальші здобутки англومовної літератури в галузі давньої української літератури виглядають здебільшого або спорадичними, або хвилеподібними. Такий стан відображає і процес вивчення давньої української літератури (вона до XIX сторіччя частково призабулася, і її довелося відкривати наново навіть на українських теренах), і процес становлення славістики в англومовному світі (зазвичай завдяки діяльності еміграції, яка за походженням була різна – українська, російська, єврейська). Англومовний читач початку XXI сторіччя уже може укласти більш-менш цілісне бачення давньоукраїнського літературного процесу, хоча ще бракує чимало перекладів. Найбільшої похвали заслуговує Гарвардський проєкт (започатковано 1987 р.), і якщо його таки доведуть до кінця, попри теперішню сповільненість, то це буде найгідніша презентація українського письменства, яка безперечно відкриє шлях до нового етапу досліджень.

1. *Зорівчак Р.* Українознавчі інтереси В.Р. Морфілла: До 150-річчя від дня народж. ученого // Всесвіт. – 1984. – № 11. – С. 161-165. 2. Книга Еноха (Із полтавського рукопису ігумена Геннадія з поч. XVII в.) // Апокріфи і легенди з українських рукописів / Зібрав, упорядкував і пояснив І. Франко. – Львів : Наукове товариство імени Шевченка, 1896.

– Т. 1: Апокрифи старозавітні. – С. 39-64. 3. *Cooper H. R. Jr.* The Igor Tale: An annotated bibliography of 20th century non-Soviet scholarship on the ‘Slovo o polku Igoreve’ / Columbia University. Department of Slavic Studies. – White Plains, N.Y. : M. E. Sharpe ; London : Mansell, 1978. – P. [6], 130. 4. *Dole N. H.* Young Folks’ History of Russia. – Boston : Estes and Lauriat, 1881. – P. 99-101. Книга перевидавалася кілька разів. 6. *Kapnist.* On Julia’s Death / Transl. by J. Bowring // Bowring J. Specimens of the Russian Poets = Російська антологія: With introductory remarks. Part 2. – London : Printed by Thomas Davison, 1823. – P. 187-188. 7. Lodvill or Ludville, Philip // Dictionary of national biography / Ed. by Leslie Stephen [and Sidney Lee]. V. 1-[63] Abbadie-[Zuylestein. And Supplement, v. 1-3, Abbott-Woodward]. – London : Smith, Elder, & co., 1885-1901. – Vol. 34. – P. 67. 8. [Peter Mogilas]. The Orthodox Confession of the Catholic and Apostolic Eastern-Church / Faithfully translated from the originals [by Philip Lodvill]. – London, [1762]. – 206 p. 9. [Theofan Prokopowicz.] The Russian catechism, composed and published by order of the Czar. To which is annex’d, a short account of the church-government, and ceremonies, of the Moscovites / Transl. by Jenkin T. Philipps from a German translation. – London : printed for J. Downing; C. King; Mr. Stokoe; and W. Meadows, [1723]. – [2], viii, 106p.; [Theofan Prokopowicz.] The Russian catechism, composed and published by order of the Czar. To which is annex’d, a short account of the church-government, and ceremonies, of the Moscovites / Transl. by Jenkin T. Philipps from a German translation. – London : printed for J. Downing; C. King; Mr. Stokoe; and W. Meadows, 1725. – [4], xiv, 96p. 10. **Stanley A. P. Lectures on the history of the Eastern Church : with an introduction on the study of ecclesiastical history. – London, 1861. – P. 313-314. Книга перевидавалася кілька разів.** 11. The Book of the Secrets of Enoch / Transl. from the Slavonic by W. R. Morfill; Ed., with Introduction, Notes and Indices by R. H. Charles. – Oxford : Clarendon Press, 1896. – xlvii, 100 p. Згодом книга перевидалася. 12. The Oxford Guide to Literature in English Translation / Ed. by P. France. – Oxford ; New York et al. : Oxford University Press, 2000. – P. 219-220, 582. 13. The present state and regulations of the Church of Russia: In 2 vols. / Transl. from the originals in the Slavonian and Russian languages by Thomas Consett. – London : printed by S. Holt, 1729. – [4], lxxvi, 455, [1] p. Перевидання: For God and Peter the Great: The Works of Thomas Consett, 1723-1729 / Ed. by J. Cracraft. – New York : Columbia University Press, 1982. – 44, lxxviii, 461 p. У Вступі до перевидання зібрано інформацію про життя й творчість Т. Консета. 14. The Song of Prince Igor’s Band / Transl. by J. A. Joffe; Revised by B. Palmer // Stories from the Classic Literature of Many Nations / Ed. by B. Palmer. – New York ; London : Macmillan, 1898. – P. 196-200.

1. The Song of the Expedition of Igor, Prince of Sieverski / Transl. by H. H. Munro // Munro H. H. The Rise of the Russian Empire. – London : Grant Richards, 1900. – P. 67-69.

2. The Spiritual Regulation of Peter the Great. Transl. and ed. by Alexander V. Muller. – Seattle ; London : University of Washington Press, 1972. – xxxviii, 150 p. – (Publications on Russia and Eastern Europe of the Institute for Comparative and Foreign Area Studies; no. 3).

3. Wiener L. Anthology of Russian Literature: From the Earliest Period to the Present Time: In 2 parts. – New York ; London : G. P. Putnam's Sons, 1902. – Vol 1.: From the Tenth Century to the Close of the Eighteenth Century. – xvii, 447 p. Перевидання: Wiener L. Anthology of Russian Literature: From the Earliest Period to the Present Time: In 2 parts. – New York : Benjamin Blom, 1967. – Vol 1.: From the Tenth Century to the Close of the Eighteenth Century. – xvii, 447 p.

Штиченко І.Ю., асист.,
Інститут філології КН імені Тараса Шевченка

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ (СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНІ ВИМІРИ)

У статті висвітлюються проблеми класифікації латинських фразеологізмів із соматичним компонентом з точки зору їх семантичних характеристик.

Ключові слова: антична мовна картина світу, фразеологічна одиниця, соматична фразема, соматизм.

В статье рассматриваются проблемы классификации латинских фразеологизмов с точки зрения их семантических характеристик.

Ключевые слова: античная языковая картина мира, фразеологическая единица, соматическая фразема, соматизм.

The article focuses on the classification of the phraseology with somatic components in Latin and on the meaning of idioms.

Key words: ancient linguistic picture of the world, idioms, somatic idiom, somatic component.

Незважаючи на досить широкий спектр фразеологічних досліджень у сучасному мовознавстві, багато питань залишається нерозв'язаними і сьогодні. Серед них – проблема принципу

класифікації фразеологічних одиниць та їх семантичних властивостей.

Сучасний етап дослідження фразеології характеризується підвищеним інтересом мовознавців до лінгвокогнітивного аспекту, що, у свою чергу, допомагає вирішити низку проблем, пов'язаних з питанням "мова і культура". Вивченню фразеологічних одиниць з точки зору "мовних картин світу" присвячено роботи таких дослідників як І. Голубовська, О. Селіванова, Ю. Солодуб, Р. Хайруліна, О. Забуранна, А. Пам'єс Бертран, О. Андрейченко, О. Нагорна та ін. Власне соматичні фразеологізми розглядалися як на матеріалі окремих мов (української (О. Андрейченко, О. Селіванова), німецької (І. Задорожна), іспанської (О. Толстова), англійської (Н. Андрейчук), естонської (Ф. Вакк), так і у зіставному аспекті: німецька та українська (І. Грицюк), англійська та російська (О. Семушина), французька та російська (І. Городецька), слов'янські мови (Р. Вайнтрауб), романські мови (Н. Стрілець) тощо.

Соматичною фразеомою ми називаємо фразеологічну одиницю, ключовим ономасіологічним компонентом якої виступає соматизм (назва частини тіла чи органу людини та тварини).

Причина продуктивності використання соматичних лексем у творенні одиниць вторинної номінації (за даними досліджень Р. Вайнтрауба, фразеологічний фонд будь-якої мови містить близько 30 % соматичних фразеологізмів [Вайнтрауб 1975, 162]), вбачається у широкій розгалуженості їх семантичної структури, що зумовлена їх архаїкою (соматичні лексеми, як відомо, належать до найдавніших пластів лексики).

Саме цей клас фразеологічних одиниць виявляє значну схожість із фразеологією як споріднених, так і неспоріднених мов, оскільки в них відображається багатовіковий досвід людини в освоєнні та перебудові навколишнього світу, який вона сприймає, в першу чергу, завдяки органам чуття (зору, слуху, нюху, дотику та смаку). Людське тіло, як найбільш знайомий і досліджений об'єкт спостережень, виступає засобом орієнтації в просторі. Свою оцінку явищ навколишньої дійсності людині також зручніше співвідносити з частинами власного тіла.

У ході нашого дослідження було зафіксовано 40 різних за ступенем продуктивності соматичних лексем-компонентів у складі близько 400 латинських фразеологізмів, виділених методом суцільної вибірки із ряду перекладних словників та збірок латинських фразеологізмів: manus (61), pes (54), oculus (43), auris (26), os

(osculum) (26), caput (vertex) (21), corpus (18), digitus (15), lingua (15), cor (14), tergum (14), latus (13), facies (9), cornu (9), venter (abdomen) (9), unguis (7), dens (6), brachium (6), os (5), supercilium (4), barba (4), cauda (4), lana (4), articulus (4), capillus (coma) (4), (genu (3), ala (3), bucca (2), pilus (2), pollex (1), labium (1) penna (1).

Логічно, що ступінь частотності соматичних компонентів у складі фразеологічних одиниць напряму залежить від усвідомлення необхідності та від ступеня задіяності певних частин тіла, органів та рецепторів у процесі світосприйняття та світопізнання, у процесі життєдіяльності людини.

Розглянемо детальніше семантичні особливості латинських фразеологізмів із найбільш частотними соматичними компонентами. Найширшим спектром значень вирізняється соматичний компонент *manus* (рука, кисть), що пов'язано з полісемією самої лексеми, стосовно якої у словниках фіксуються такі основні значення як "рука", "почерк", "лапа", "влада", "сила", "насильство", "загін". Усі ці значення репрезентовані у фразеологізмах: *ad manum esse* бути наготові, під рукою; *lex in manibus* – закон сили; *in manus venire* – потрапити під владу тощо. На розповсюдженість чи очевидність предметів та явищ вказують звороти *in manibus esse* – бути поширеним; *inter manus esse* – бути очевидним. Негативне забарвлення мають фразеологізми *compressis manibus* – склавши руки; *ne manum quidem vertere* – не ворухнути і пальцем; *alicui manum adire* – обдурити, ошукати когось (пор. укр. обвести навколо пальця); *sibi manus offerre* – накласти на себе руки. І, навпаки, позитивну оцінку людини та її діяльності бачимо у наступних фразеологізмах: *manu fortis* (promptus) – відважний, хоробрий; *manum ultimam* (summam/extram) imponere – завершити, закінчити щось; *in manibus habere* – цінувати, любити, працювати, творити; *excipere aliquem manu et complex* – приймати когось в обійми (пор. рос. с распростёртыми объятиями).

Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *pes* в першу чергу репрезентують рух: *pede claudo* (досл. кульгавою ногою) – повільно; *per pedes apostolorum* (досл. стопами апостолів) – пішки; *penetrare pedem intra aedes/portam* – заходити в дім; *pede aequo* (pedibus aequis) – стрімко, на всіх вітрилах; *pedem inferred* – входити, вступати; *pedibus (pede) ire* – іти пішки; *pedem trahere* – шкутильгати; *excipere se in pedes* – зіскочити; *in pedes se excipere* – кинутися бігти. Негативне забарвлення мають такі вирази: *esse (jacere) sub pedibus alicujus* – бути під чиеюсь владою; *sub pedes*

ponēre – *зневажати*; per me ista trahantur pedibus – *як на мене, нехай воно згорить*. На противагу їм виступає позитивно забарвлений фразеологічний зворот pede secundo (felīci) – *милостиво, прихильно або в добрий час*. Зі значенням "страх" зустрічаємо такі фразеологізми: anīmus in pedes decīdit – *душа в п'яти увійшла*; timor pedibus alas addit – *страх надає ногам крила*.

Компонент *ocūlus* у складі фразеологізмів окрім спектру зорового сприйняття (ad ocūlos (досл. перед очима) – *наглядно*; ocūlis, non manibus – *для очей, а не для рук (тільки для споглядання)*; aliēna vitia in ocūlis habēmus, a tergo nostra sunt – *чужі вади бачимо, а свої не помічаємо*; homīnes amplius ocūlis, quam auribus credunt – *люди більше вірять очам, ніж вухам* (пор. укр. краще один раз побачити, ніж сто раз почути)) також характеризує психо-емоційний стан людини: in ocūlis alicujus esse – *бути палко закоханим*; in ocūlis ferre (gestāre) alīquem – *пристрасно кохати когось*; alīquem plus ocūlis amāre – *кохати когось понад усе* (досл. більше за власні очі); ocūlos demittēre (in terram figēre) – *опустити очі (потупити погляд)*; pascēre ocūlos alīqua re (capēre fructum ocūlis ex alīqua re) – *насолоджуватись виглядом (видовищем) чогось*; mundi ocūlus (sol)!; ocūle mi! – *ласк. світло очей моїх!* Значення "догляд", "турбота" фігурує у наступних фразеологічних зворотах: ocūlus magistri sagīnat equum (досл. *око господаря годує коня*) (пор. укр. гладь коня вівсом, а не батогом); ocūlus domīni fertilissīmus in agro – *без ока господаря не обійдеться і найвроджайніша нива*.

Велика кількість фразеологізмів має у своєму складі компонент *auris* як орган слуху: homo durae auris (досл. *людина тугого вуха*) – *глухувата людина*; in aurem dicēre – *говорити на вухо (таємно)*; auribus accipēre (досл. *дізнатись вухами*) – *вислухати*; adhibēre (dare/praebēre) aures – *прихильно, з увагою слухати* й антонімічний йому вираз audīri non secundis auribus – *бути вислуханим холодно, з байдужістю*. Знання того, що саме ділянки, розміщені у моторній та слуховій зоні відповідають за просторову та часову організацію пам'яті, сприяло виникненню такого фразеологічного звороту як aurem vellēre (pervellēre) (досл. *вщипнути за вухо*) і синонімічного йому ad aures venīre (досл. *прийти до вух*) із значенням "нагадувати". Оцінку психо-емоційного стану людини спостерігаємо у виразах: aures arrigēre (досл. *підняти вуха*) *насторожитися* чи arrectis auribus (досл. *піднявши вуха*) (пор. рос. ушки на макушке); auribus teneo lūrum (досл. *тримаю вовка за вуха*), тобто перебуваю у безвихідному становищі.

Таким чином, розглянувши у загальних рисах основні соматичні конституенти, приходимо до висновків, що в латинській соматичній фразеології можна виділити шість основних тематичних груп:

1. Різноманітні функції частин тіла людини та тварини в алегоричному осмисленні (очі – як орган зору, рука – як орган дії, вухо – як орган слухового сприйняття інформації тощо): *manibus pedibusque* (досл. руками й ногами) – з усіх сил; *pedem inferre* – *входити*; *supra caput esse* – *бути над головою (загрожувати)*; *claudere os* – *закрити рота (замовчати)*; *aliquem in ora habere* (досл. мати когось на вустах) – *згадувати про когось*; *lingua dux pedis* – *язик веде ногу* (пор. укр. язик до Києва доведе);

2. Фразеологізми із соматичним компонентом, які вказують на емоційно-психічний стан людини (на позначення як позитивних, так і негативних емоцій): *buccas inflare* – *сердитися*; *caput cinere conspergere* (досл. посипати голову попелом) – *горювати, тяжко сумувати*; *plus oculis amare* – *кохати більше за власні очі*; *mihi anima in naso est* (досл. у мене душа в носі) (пор. укр. душа в п'яти увійшла) та синонімічний йому вираз *animus in pedes decidit*; *supercilia ad frontem tollere* – *звести брови (здивуватися)*; *domere supercilio nubem* (досл. розгладити чоло) – *відкинути смуток, повеселішати*. У цій групі розкриваються такі поняття людського буття як радість, щастя, відчай, страх, любов, ненависть тощо;

3. Соціальне буття людини. У межах цієї ідеографічної групи виокремлюються такі тематичні поля: 1) стосунки людей у соціумі (*manus manum lavat* – *рука руку мие*; *pedem alicui opponere* – *протидіяти комусь*; *piscis primum a capite foetet* – *риба починає смердіти з голови*; *ante barbam doces senes* (досл. ти до бороди вчиш старців) – *не вчи вченого*; *de lana caprina rexari* – *сперечатися через козячу вовну (через дрібниці)*); 2) поведінка людини (*pennas incidere* – *підрізати крила*; *alicui manum adire* – *обвести навколо пальця, обдурити когось*; *os ducere* – *робити гримаси, кривлятися*); 3) суспільне становище людини (*ad manum esse* – *мати за душею*; *vertices principiorum* – *найвищі начальники*; *nilhil ad manum erat* – *у нас не було ні копійки*); 4) трудова діяльність людини (де чітко проглядаються опозиційні тематичні групи "працелюбство" та "ледацтво") (*ne manum quidem vertere* – *ані пальцем не поворухнути*; *compressis manibus* – *склавши руки*; *sine labore non erit panis in ore* – *без роботи не буде і хліба в роті*; *domi sedet, lanam ducit* – *вдома сидить, вовну пряде* (про спосіб життя римської матрони);

4. Якісна характеристика людини (позитивна чи негативна оцінка): caput cucurbitae habēre (досл. мати голову як гарбуз) – *бути нетямущим*; malae linguae esse – *бути злослівним*; rhinocerōtis nasum habēre (досл. мати ніс як в носорога) – *бути хитрим*; auricūlas asīni quis non habet? – *У кого ж не буває вісячих вух*, що співзвучне виразу *ergāre humanum est* (людині властиво помилятися); de lana sua cogitāre (досл. думати про свою вовну) – *думати лише про свої справи, бути незворушним*;

5. Фізичні та фізіологічні характеристики людини (de nare loqui – *говорити в ніс, гугнявити*; homo durae auris (досл. людина тугого вуха) – *глухувата людина*; digiti tympanici (Hippocrati) – *пальці Гіппократа* (як клінічний симптом; пальці у вигляді барабанних паличок); orbus pedum (досл. позбавлений ніг) – *безногий*; pedem trahēre (досл. тягнути ногу) – *шкутитьгати*; ossa et pellis (cutis) totus est – *він весь кістки та шкіра*; facies Hippocratica – *обличчя Гіппократа* (обличчя помираючої людини); crescēre corpore (=corpus facēre; in corpus ire) – *розповніти, погладшати*; corpusculum facēre – *жарт. відростити пузо*; corpus amittēre – *худнути*; qui post terga reliquit sexaginta annos – *той, хто прожив* (досл. має за плечима) *60 років*; in ventrem crescēre (досл. в живіт рости) – *роздуватися, ставати опуклим, огрядним*; sanguinem frigēre (досл. кров холодити) – *бути холоднокровним*;

6. Просторово-часові характеристики (ab imis unguibus ad verticem (sumum) – *від кінчиків нігтів до потилиці* (пор. укр. з голови до ніг); a vertice (досл. з голови) – *згори (до низу)*; res ante oculos (in/sub oculis) (досл. на очах) – *перед очима, на виду, у присутності*; ante os (in ore/ante ora/per ora) esse (досл. бути перед вустами) – *бути перед очима*; brevi manu – *швидко*; diurna manu nocturnaque – *удень і вночі*; longa manu – *повільно*; per manus (досл. через руки) – *із покоління в покоління, із рук в руки*; ad manum intuēri – *розглядати зблизька*; nec caput, nec pedes habēre (досл. не мати ні голови, ні ніг) – *не мати ні початку, ні кінця*; ad latus esse (досл. бути під боком) – *знаходиться поруч*; in omne latus – *в усіх напрямках*; a tergo – *позаду*; post tergum (досл. за спиною) – *в тилу*; ad pedes stare – *стояти в ногах (біля лежа)*; a capillo usque ad unguēs (ab unguicūlo ad capillum) – *з голови до ніг*.

Дослідження внутрішньо-семантичних зв'язків і відношень у соматичній фразеології дає нам підстави констатувати, що їй властиві варіантність лексемного складу чи граматичних форм фраземи, синонімічні та антонімічні відношення, рідше –

полісемантичні (напр. *bos in lingua* (досл. бик (назва монети) на язичку) – це і продажні свідки чи підкупні судді, і язик, що зацікавив; *manus manum lavat* – рука руку мие, як в прямому значенні, так і в переносному). Саме полісемантичні відношення впливають на розмитість рамок запропонованої вище тематичної класифікації фразеологізмів із соматичним компонентом, які, з одного боку, характеризуються величезною кількістю розгалужень семантичних значень, що виходять далеко за межі полісемії власне соматичної лексики як ядра фразеологізму, а з іншого – виступають носіями культурно-національної конотації.

Соматична фразеологія латинської мови демонструє антропоцентризм людського світосприйняття та світопізнання, висвітлює найрізноманітніші концептосфери, виступає важливим складником культурного коду етносвідомості та репрезентує значний фрагмент античної мовної картини світу.

1. *Бабичев Н.Т., Боровский Я.М.* Словарь латинских крылатых слов. – 3-е изд., стер. – М.:Рус. яз., 1988. – 960 с. 2. *Вайнтрауб Р.М.* Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках (к вопросу о сравнительном изучении славянской фразеологии)//Труды Самарканд.ун-та им. А.Навои. Новая серия. Вып. № 288. Вопросы фразеологии IX. – Самарканд, 1975. – С. 157–162. 3. *Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь. М., 2005. – 1096 с. 4. Золота латина: 2000 латинських крилатих слів/ Авт.-укл. В.Д. Литвинов. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2010. – 232 с. 5. Латинська фразеологія: Словник-довідник/ Авт.-уклад. П.І. Осипов. – К.: Академвидав, 2009. – 344 с. 6. *Литвинов В.Д.* Латинсько-український словник. – К.:Українські пропілеї, 1998. – 712 с. 7. *Селіванова О.О.* Нариси з української фразеології (психологнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія/ О.О. Селіванова – К.- Черкаси:Брама, 2004. – 276 с. 8. *Цимбалюк Ю.В., Краковецька Г.О.* Крилаті латинські вислови. – К.:Вища школа, 1976. – 191 с.

Шуляк С.А., к. філол. н., доц.,
Уманський ДПУ імені Павла Тичини

ТЕКСТОВЕ ОБРАМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті досліджено функціонування зачинів і закріпок як елементів текстового обрамлення українських замовлянь. Проаналізовано конструкції, які виступають у ролі зачинів та закріпок.

З'ясовано специфіку вживання символічно-образної мови замовлянь та розглянуто магічно-міфологічне значення окремих слів у межах контексту.

Ключові слова: українські замовляння, зачин, закріпка, контекст.

В этой статье исследовано функционирование зачинов и закрепов как элементов текстового обрамления украинских заговоров. Проанализированы конструкции, выступающие в роли зачинов и закрепов. Выяснена специфика использования символично-образной речи заговоров и рассмотрено магично-мифологическое значение некоторых слов в контексте.

Ключевые слова: украинские заговоры, зачин, закреп, контекст.

The functioning of introductions and consolidations as the Ukrainian charms texts framing elements are investigated in the article. The constructions which serve as the introductions and consolidations are analyzed. The specificity of the charms symbolic-figurative language usage is described and the magic-mythical meaning of separate words in the range of context are considered in the article.

Key words: charms, introduction, consolidation, context.

Фольклорні тексти ставали предметом розгляду таких дослідників, як М.К. Дмитренко, В.В. Жайворонок, І.Є. Руснак, Н.М. Москаленко, П.В. Мацьків, О.А. Молодичук, Ю.Л. Мосенкіс, О.А. Остроушко, М.І. Редьква, З.С. Василько, В.В. Галайчук, І.Ю. Круть, О.В. Слюсарева, В.К. Соколова, М.В. Філіпчук та інші мовознавці. Фольклористи та історики сперечаються про те, який із різновидів замовлянь є історично первинним: замовляння-звертання, замовляння-моління, замовляння-описи ритуальних дій – або ж так звані "епічні" замовляння: цілісна, зв'язана оповідь, де персонажами виступають магічні істоти (втілення хвороб, природні духи, в християнізованих версіях – Бог, Богородиця і святі) [Українські замовляння 1993, 13].

Для замовлянь характерні саме стійкі ритуальні зачини (переважно звертання або формули типу "Встану... і піду...") та спеціальні закінчення-"замки" (що підтверджують міць замовлянь) [Українські замовляння 1993, 22]. Але саме зачини й закінчення легко виокремлюються із замовлянь, а отже, існують у них досить автономно. Їх ніби винесено у затекстовий простір: у *дотекст* і в *післятекст* самих замовлянь. Внутрішньо ж, іманентно замовляння "безначальні" та "безконечні" [Українські замовляння 1993, 23].

Мета нашої розвідки – дослідити особливості функціонування зачинів і закріпок як елементів текстового обрамлення українських замовлянь. Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: проаналізувати конструкції, які виступають у ролі зачинів та закріпок, з'ясувати специфіку вживання символічно-образної мови замовлянь та розглянути магічно-міфологічне значення окремих слів у межах контексту.

Беручи до уваги наукову працю О.А. Остроушко [Остроушко 2002, 78-80], у якій досліджуються типи зачинів та закріпок в українських замовляннях та проаналізувавши різні тексти, фіксуємо такі типи зачинів:

1) формули привітання, наприклад, до сонця як найдавнішого божества, символу верховної влади [Дмитренко 2011, 117]: – **Добрий день тобі, сонечко ясне. Ти святе, ти ясне-прекрасне; ти чисте, величне й поважне; ти освіщаєш гори і долини і високі могили, – освіти мене, рабу Божу, перед усім миром християнським...**[Ви, зорі-зориці 1991, 219]; а також до Івана берега: **Добридень, Іван Берег, наповняєш землю травою, береги водою, а рибу лускою. Наповни мою (масть) корову Божою росою** [Ви, зорі-зориці 1991, 245] та ін;

2) молитовні зачини: **Отче наш...** Святий Кузьма і Дем'ян свічки світять, архістратій Михайл погасає. Щоб так погас пристріт новорожденому рабу Божому (ім'я) із рук, із ніг, з плечей, з карих очей [Ви, зорі-зориці 1991, 52]; **Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь...**[Ви, зорі-зориці 1991, 69]. М. К. Дмитренко зазначає, що традиційний світогляд українців наближує святих до себе, залучає їх до земної праці; Бог Отець, святі не далекі, трансцендентні щодо людини, їм притаманні усі людські риси [Дмитренко 2011, 343], як-от: **Отче наш...** Сиділа пресвятая Богородиця на синім морі, на білім камені. Шила, вишивала, ниточка урвалася, (ім'я) новорождений, молитвенній кров унялась [Ви, зорі-зориці 1991, 83]. Щодо сидіння (у наведеному вище прикладі сиділа пресвятая Богородиця), то це – класична поза центру. Центр – осереддя влади і повноважень; тому дана поза майже завжди має в замовляннях значення царственості [Українські замовляння 1993, 298].

Зустрічаємо конструкції, які "генетично пов'язані з обрядами жертвоприношення. Вони вимагають ритуального піднесення, яке частіше виливається в годування міфічних істот, від яких залежить здійснення бажання" [Соколова 1982, 15], наприклад: – **Горобці-молодці, / Летіть за високі гори, / На Чорне море. / На тім Чорнім морі є острів, / На острові – червона калина. / Червону калину**

дзьобайте, / На Чорне море поглядайте, / а моїх соняшників / – Не займайте! [Ви, зорі-зориці 1991, 295]

3) спонукальні формули – прохання про допомогу зі звертанням на початку: *Господи Боже, поможи! / І Мати Божая, й Божіє хранителі / На поміч мені станьте! / Хреста на голову покладати, / На груди й на плечі класти, / Щоб не вадило сонцю, воді, землі, / Мечу, дверям, стінам, столам / І всім православним. / Господи поможи!* [Ви, зорі-зориці 1991, 16]; *Святій архангели, архистратиги – / Божі мучителі! / Станьте мені до помочі – / Всякі хвороби на віск виливати...* [Ви, зорі-зориці 1991, 17]; *Господи, поможи! / Божая мати, ангели-хранителі / Будуть охороняти, / На поміч мені і моєму чаду / Злого духа відганяти...* [Ви, зорі-зориці 1991, 18];

4) Конструкції, які повідомляють про словесні дії мовця, фіксують факт моління, звертання за допомогою: *Господу Богу помолюся, Пречистій поклонюся... Київськіє печерськіє святиє! Небеськіє! Очистіть душу Панаса (ім'я того, кому шепеться вода) од буйного вітру, злого чоловіка, лихого раба* [Ви, зорі-зориці 1991, 50]; *Я до тебе приступаю в святий понеділок, не з своїми словами, а з Божими молитвами...* [Ви, зорі-зориці 1991, 37]; *Творче, создателю всяческих, / Боже, діла рук наших / Ко славі Твоїй починаєм. / Поможі, Боже, і всі святі / Станьте мені в помочі, / Миколай, Божий угодник ...* [Ви, зорі-зориці 1991, 38].

5) "формули чудесного огороження" – складні безсполучникові конструкції з предикативними частинами, у яких констатується наявність, перебування магічної істоти в певному місці щодо мовця: – *Іду я між люди, правою ногою ступаю. Протів мене Пресвятая богородиця йшла, і в руки ключа брала, і моїм ворогам пащеки й ялта замикала, і ризами своїми мене прикривала, Господа Бога на поміч за мене благала. Сонечко в личко, місяць у плечі. Зорою підпережусь, ворогів своїх ніколи не боюсь* [Ви, зорі-зориці 1991, 312]. Класифікація символічних діянь у замовляннях не може здійснюватися за принципом *словника*, а можлива лише у вигляді *шкали*: поступового наростання чи убуття наявності [Українські замовляння 1993, 289]. Так і в наведеному вище прикладі визначаємо, що чим ближче наближається той, за допомогою до кого звертаються, тим сильніший його вплив.

6) стійкі формули замовлянь, як-от говорять, коли гадина укусить: *В першій разі лучшій часі. "Над муковим полем, там стояла груша, а в той груші цариця Єлина. Царице Єлине, закажи*

своїм тридев'ять дванадцятим сестрицям по колючому і по болючому; а як не закажеш, то ми тому чоловіку скажемо, що в неділю вози маже і дрова рубас; то вон вас посіче і порубас!". Як укусить, тричі переговорити і дмухнуть по разі і плюнуть [Ви, зорі-зориці 1991, 290].

7) поєднання зазначених вище формул у різних комбінаціях: *Господи, благослови мні, рабу Божію сіє слово говорити і в добрий кінець привести* [Ви, зорі-зориці 1991, 291]; *Господу Богу помолюся і святому Миколаю, святому Михайлу і святій пречистій, святому Вознесенію, святій Покрові і святому Юрію, і тебе прошу, краснеє сонце, і тебе прошу, ясний місяцю, і вас прошу, зорі-зірниці – Божі помічниці, і тебе прошу, голочко: одверни злих собак од мого скота, і тебе прошу – царя Давида і кротості твоєї, – стань ти мені в поміці* [Ви, зорі-зориці 1991, 293].

Розглянемо закріпки як один з елементів текстового обрамлення українських замовлянь, де у їх ролі виступають такі мовні конструкції.

1. Слово "амінь", яке в ряді випадків тричі повторюється: *Де ти узався, туди собі йди, а тут тобі не коронитися, не веселитися, не боліти, не крутити, не шуміти, не буйнувати, болю не мати, час тобі покидати, час виступати. Як та свята земля спить, як ті вікна сплять, щоб і ти заснув від ниньки до віку. Амінь, амінь, амінь* [Ви, зорі-зориці 1991, 37].

Слово "амінь" фіксується й у позиції після інших видів закріпок: *Бігли три дівчини, вирвали три очеретини та заткнули три жерели рабу Божому Івану. Амінь* [Українські замовляння 1993, 63]; *Ішла Пречиста понад синім морем і золотим ціпком підпиралася. Назустріч їй святій Петро. "Куди ти, Пречиста, йдеш?" – "Іду туди, де бились три брата, іду кров замовляти". Рана стулилась, кров повернулась, пречиста назад повернулась. Амінь!* [Українські замовляння 1993, 58]. Святі у замовляннях багато ходять, мандрують. У мотиві мандрів переплелася декілька міфознаків, наприклад дороги як випробування [Українські замовляння 1993, 298].

2. Конструкції на позначення тривалості (вічності) дії замовляння: *Добрий день тобі, сонечко ясне! Ти святе, ти ясне-прекрасне; ти чисте, величне й поважне; ти освіщаєш гори, і долини, і високі могили, – освіти мене, рабу Божу, перед усім миром: перед панами, перед попами, перед царями, перед усім миром християнським – добротою, красотою, любощами й милощами; щоб не було ні лютішої, ні милішої од раби Божої народженної, хрещеної, молитвяної Марії. Яке ти ясне,*

величне, прекрасне, щоб і я така була ясна, велична, прекрасна перед усім миром християнським. **На віки віків, амінь** [Українські замовляння 1993, 34]. Від кого те є, хай той і плаче, / А рождений, хрещений (Дмитрик) / Хай буде веселим, славним, здоровим, / Як ангел Божий. / Хай ангел Божий доглядає / Цього родженого (Дмитрика), / Як Бог у своєму царстві, / Аби дитина була веселою / **На віки віків** [Ви, зорі-зориці 1991, 199]. На тобі плаксивці, / Нидрімливці, нисонливці, / А дай моїй дитині сон / Зі всіх сторон, / І спання до білого дня, / До смеркання, / Від смеркання до сіяння, / **Від сіяння до Божого взихання** [Ви, зорі-зориці 1991, 197].

3. Конструкції зі ствердженням допомоги вищої небесної сили: *Шила Божжа Мати киян-море / золотою голкою, шовковою ниткою, / у раби Божої (...) рану зашивала, / кров замовляла. / Рану зашила і кров зупинила. / Не мій Дух – Господній Дух / Не мої слова – від господи Бога слова. / **Я із річчю – Бог із поміччю** [Ви, зорі-зориці 1991, 92]; Йшли ліки через три ріки і лози рубали, і рожу саджали, [вона] не прийнялась і кров унялась. Пускали водяную, пускали молошную і крівавую, замовляну і порубану, прибитую і порізану; своїм духом обіймаю, святого Бога упоминаю, святого Миколая Чудотворця; так же я сеї крові не пускаю, так же я греблю гачу, і денно, і полуденно, і нічну, і зірочную, і місячну; **чоловік з духом, а Бог з поміччю** [Ви, зорі-зориці 1991, 93]; **Я словом, Господь із помошю** [Ви, зорі-зориці 1991, 114]; **Я з мовою, а Господь з помочою** [Ви, зорі-зориці 1991, 202].*

Зрідка в тексті така конструкція вживається як зачин: *Помощ моя от Господа, сотворишого небо і землю. Їхав св. Юрій на вороних конях, на чотирьох колесах: коні розбіглись, колеса розкотились по синьому морю, по чистому полю* [Ви, зорі-зориці 1991, 137].

4. Спонукальні прохальні конструкції: *Молодик – мов бик, / У морі купався, / Та й нам показався. / Йому золоті роги, / А нам воли та корови, / Йому ж на сповня, / А нам на здоров'я. / **Дай, Боже, Тебе випроводити, / А другого діждати** [Замовляння 2007, 85]. Понеділок з вівторком, середа з четвергом, п'ятниця з суботою, неділенька – удовиця, який сон мені присниться? **Дай мені, Боже, того повидать, з ким мені вік вікуват** [Українські замовляння 1993, 49]; *Щоби ся мав, як свята земля. Щоби вас Бог не опускав. Щоб тебе щастя ся тримало. **Най вас Бог споможе. Най вас Бог благословить. Дай, Боже, здоров'я. Дай, Боже, щастя. На щастя, на здоров'я, на щасливу долю*** [Українські замовляння 1993, 50].*

Отже, в українських замовляннях функціонують такі типи зачинів: формули привітання; молитовні зачини; спонукальні формули; конструкції, які повідомляють про словесні дії мовця; складні конструкції, у яких констатується перебування магічної істоти в певному місці щодо мовця; стійкі формули замовлянь та поєднання вищеназваних типів. Щодо закріпок, то вони втілені у слові "амінь" та зафіксовані у таких мовних конструкціях: на позначення тривалості дії замовляння; на ствердження допомоги вищої небесної сили та ін. Слід зазначити, що мова замовлянь віддзеркалює накопичений протягом багатьох століть народний досвід у галузі психології, медицини та інших сфер людської діяльності.

1. Ви, зорі-зориці...Українська народна магічна поезія: (Замовляння) / Упоряд. М.Г. Василенка, Т.М. Шевчук; Передм. М.Г. Василенка. – К.: Молодь, 1991. – 336 с. 2. *Дмитренко Микола*. Символи українського фольклору: Монографія. – К.: УЦКД, 2011. – 400 с. 3. Замовляння / упоряд., передмова, примітки М.К. Дмитренка. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2007. – 124 с. (Серія "Народна творчість". – Кн. 9). 4. *Остроушко О. А.* Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь: Дис ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет / Оксана Андріївна Остроушко. – Дніпропетровськ, 2002. – 201 с. 5. *Соколова В.К.* Заклинания и приговоры в календарных обрядах // Обряды и обрядовый фольклор / Отв. ред. В.К.Соколова. – М.: Наука, 1982. – С. 11–25. 6. Українські замовляння / Упоряд. Н.М. Москаленко. Автор передмови та коментаря М.О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.

Юдко Л. В., ст. викл., здобувач,
Національна академія СБ України

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ "ТОЛЕРАНТНІСТЬ"У РІЗНИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

У статті йдеться про мовну толерантність як реалізацію концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ засобами мови. Досліджено прагматичний аспект концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ (ТОЛЕРАНТНОСТЬ, TOLERANZ) в дискурсах спецслужб України, Росії, Німеччини.

Ключові слова: прагматика, комунікативна стратегія, інтенція.

В представленной статье речь идет о языковой толерантности как реализации концепта ТОЛЕРАНТНОСТЬ средствами языка. Исследованы прагматические аспекты концепта ТОЛЕРАНТНОСТЬ (ТОЛЕРАНТНОСТЬ, TOLERANZ) в дискурсах спецслужб Украины, России, Германии.

Ключевые слова: прагматика, коммуникативная стратегия, интенция.

The given article addresses the communicative tolerance as realization of concept TOLERANCE by linguistic means. Pragmatic aspects of the concept TOLERANTNIST (TOLERANCE, TOLERANZ) in the discourses of special services of Ukraine, Russia, Germany are investigated.

Key words: pragmatics, communicative strategy, intention.

Постановка проблеми. Головним напрямком сучасних досліджень *ТОЛЕРАНТНОСТІ* як лінгвокультурного концепту є вивчення уявлень суспільства про толерантність, способи вербалізації концепту та значення для комунікації (Б. Аболин, С. Воронова, І. Давиденко, О. Тищенко).

На сучасному етапі розвитку мультикультурного суспільства зростає науковий інтерес до питань комунікативних (дискурсивних) стратегій толерантності, які частково відображені в роботах таких авторів: М. Гловінський [2003], Н. Купина [2005], О. Михайлова [2001, 2004], Й. Стернин [2003], Н. Формановська [2003] та ін.

Мета статті полягає в дослідженні прагматичного аспекту концепту *ТОЛЕРАНТНОСТІ* (*ТОЛЕРАНТНОСТЬ, TOLERANZ*) у дискурсах спецслужб України, Росії, Німеччини.

Завдання статті – визначити засоби та прийоми реалізації концепту *ТОЛЕРАНТНОСТІ* у досліджуваних дискурсах.

Наукова новизна полягає у визначенні прагматичного аспекту концепту *толерантність* та його ролі в дискурсивних стратегіях спецслужб України, Росії, Німеччини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лінгвісти, які займаються питанням толерантності, йдуть, зазвичай, "від зворотного", тобто вивчають проблему прояву агресії в різних типах дискурсу: Ю. Щербініна [2004], В. Жельвіс [2000], С. Голєв [2003], Н. Муравйова [2004] розглядають проблему "мовна агресія – толерантність" із позицій лінгвістичної конфліктології, тобто на основі поняття мовно-мовленнєвого конфлікту.

У представленій статті мовна толерантність розглядається як реалізація ціннісного аспекту концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* мовними та мовленнєвими засобами.

Ціннісна характеристика є важливим складником концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* як соціально-культурного гештальту, що визначає конструктивний вектор у комунікативному поліетнічному просторі, особливо як одиниця дискурсу спецслужб, що і представляє **актуальність** нашої статті.

Прояви мовної толерантності пов'язані з вербалізованою (або імпліцитною) негативною оцінкою об'єкта висловлювання. Передбачається взаємозв'язок і зворотна залежність агресивності і толерантності висловлювання. Імпліцитна мовна агресія і експліцитна толерантність розглядаються як різні рівні одного висловлювання.

Л. Синельникова стверджує, що "толерантність та інтолерантність відіграють суттєву роль в організації мовлення. Дискурсивна функція цих категорій проявляється в процесі комунікації" [Синельникова 2005, 44].

Й. Стернин вважає "комунікативну толерантність однією з граней когнітивної категорії толерантності, тобто складовою частиною толерантності взагалі як компонента концептосфери народу,... що проявляється в спілкуванні та об'єктивується спілкуванням. Комунікативний аспект толерантності є складником когнітивної свідомості нації...", оскільки "комунікативна поведінка народу зазвичай демонструє помітну національну специфіку навіть у народів із близькими культурними традиціями" [Стернин 2004]. Науковець називає "комунікативну категорію одиницею комунікативної свідомості народу – тобто тією частиною свідомості, яка відповідає за спілкування, ... концептом високого рівня абстракції, що визначає той чи інший аспект комунікативної поведінки народу" [там же]. Структурними елементами комунікативної категорії, за Й. Стерниним, є такі ментальні (когнітивні) одиниці: "прескрипція – обумовлене сутністю концепту (категорії) загальне, максимально узагальнене правило, що визначає характер комунікативної поведінки; установка – конкретна комунікативна рекомендація, що впливає з тієї чи іншої загальної прескрипції" [там же].

Погоджуємося з Й. Стерниним, що "інформаційною складовою концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* є визначення *толерантності* та історико-культурні відомості про це поняття, а прескрипційний складник концепту утворюють приписи щодо здійснення принципу

толерантності в поведінці і спілкуванні: переважання безконфліктної тематики спілкування; мінімізація проблемності побутового міжособистісного спілкування; небажаність публічного обговорення розбіжностей; недопущення відкритого протистояння; прагнення уникнути суперечок; зменшення емоційності в суперечці; необхідність уникати категоричності висловлювання незгоди" [Стернин 2004].

Мовна толерантність є продуктом взаємодії негативної або нейтральної інтенції адресанта і загального принципу толерантності (комплексу мовних і мовленнєвих норм). Іншими словами, на глибинному рівні висловлювання агресія (чи негативна оцінка) адресанта в результаті дії мовних і мовленнєвих норм трансформується у висловлювання, що відповідає цим нормам. Такі трансформації є прийомами мовної толерантності, тобто прийоми актуалізації концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ*, що здійснюються засобами мови. Імпліцитна мовна агресія і експліцитна толерантність є різними рівнями одного висловлювання і, відповідно, мають ідентичні засоби вираження, мають загальну інтенцію – приховати негативне ставлення, викликати в адресата необхідну реакцію.

Прагматичне завдання мовної толерантності полягає в "приглушенні" інструментальної мовної агресії, тобто коригуванні початкової інтенції суб'єкта висловлювання. Засобами мовної толерантності є такі, що знижують експресивність, афективність та інтенсифікацію висловлювання. Концепт *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* має прагматичну спрямованість: служить пом'якшенню негативної оцінки або вуалюванню агресивності початкових інтенцій адресанта, іншими словами, є допоміжним засобом для досягнення поставленої адресантом мети комунікації.

У дослідженні ступеню "толерантності" тексту та виявлення способів її вираження, необхідно зіставити план змісту і план вираження тексту, тобто: 1) встановити негативну інтенцію автора, яка полягає в прагненні представити об'єкт висловлювання в негативному світлі, або нейтральну інтенцію автора, яка унеможливує негативну оцінку об'єкта висловлювання; 2) виявити способи та засоби, які використовує адресант із метою вуалювання своєї негативної інтенції або пом'якшення негативної оцінки та надання своєму висловлюванню коректної або м'якшої форми, що відповідає лінгвокультурним нормам цього співтовариства.

До імпліцитних засобів вираження негативної оцінки можна віднести: протиставлення концептів, які мають культурне, соціальне,

ідеологічне значення та які ділять учасників описуваних подій на "своїх" і "чужих", із властивими їм конотаціями; прийом контрасту – протиставлення діяльності "своїх" і "чужих"; посилення на авторитетні джерела. Такі прийоми дозволяють авторові не виражати своє особисте негативне відношення до адресата, тобто проявляти толерантність і апелювати до даного концепту реципієнта.

Реалізація концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* на рівні речення відбувається за допомогою граматичних (синтаксичних і морфологічних) та лексичних засобів. Прийоми, що ґрунтуються на використанні синтаксичних засобів, зводяться до деперсоналізації позиції автора і зниження категоричності висловлювання. Використання засобів морфологічного рівня також спрямовано на зниження категоричності висловлювання і пом'якшення негативної оцінки.

До прийомів, що актуалізують концепт *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* за допомогою лексичних засобів, можна віднести зниження категоричності оцінки і евфемізацію. Зниження категоричності оцінки реалізується прямою вказівкою на суб'єктивність оцінки, деінтенсифікацією і вираженням відносної істинності пропонованої оцінки. До засобів евфемізації відносяться: збільшення референційної невизначеності і зниження категоричності констатації факту.

Мовна толерантність є продуктом взаємодії негативної або нейтральної інтенції адресанта і принципу толерантності (комплексу мовних і мовленєвих норм, що вимагає шанобливого ставлення до об'єкта висловлювання, незважаючи на негативне відношення до нього). У ході вербалізації початкова негативна або нейтральна інтенція адресанта відповідно до принципу толерантності, що діє в якості своєрідного фільтру, зазнає певної трансформації.

Мовна толерантність є сукупністю згаданих вище трансформацій. Тип дискурсу, у рамках якого відбувається реалізація інтенцій адресанта, також накладає певні обмеження на можливість реалізації початкових інтенцій. Досліджуваний нами дискурс спецслужб можна охарактеризувати таким чином: автор медіатексту дистантно (з точки зору простору і часу) взаємодіє з масовою різномірною аудиторією з метою інформування, переконання, надання аудиторії інтерпретації поточних подій, тобто для реалізації *ідеологічної функції*.

Цю тезу можна підтвердити таким матеріалом:

Укр. *Констатуючи, що політичним структурам різної спрямованості цього дня вдалося зберегти громадський спокій та налаштувати своїх прибічників на утримання від зіткнень та*

силових акцій, Служба безпеки висловлює свою вдячність усім організаторам та учасникам заходів за стриманість, виваженість та толерантність, розуміння неприпустимості переведення ідейних суперечностей у площину силового протистояння [http://ssu.kmu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id].

Рос. В целом усилия Центра будут направлены на поддержание толерантной (мировоззренчески устойчивой) среды обитания, выявляющей нацеленные на насилие радикально-экстремистские проявления [http://lubyanka.ru/terrorism/control/2008/11/18/control_14319.html].

Нім. Eine wichtige Rolle bei der Festigung des Verfassungskonsenses und der Stärkung der Zivilgesellschaft spielt das vom Bundesministerium des Innern und dem Bundesministerium der Justiz am 23. Mai 2000 gegründete "Bündnis für Demokratie und Toleranz – gegen Extremismus und Gewalt". Das "Bündnis" bündelt und mobilisiert die gesellschaftlichen Kräfte gegen jegliche Form des Extremismus, der Fremdenfeindlichkeit und der Gewalt. Eine seiner wichtigsten Aufgaben besteht darin, zivilgesellschaftliches Engagement für Demokratie und Toleranz zu vernetzen und bekannt zu machen [http://www.verfassungsschutz.de/download/SHOW/vsbericht_2010.pdf].

Аналіз матеріалу підтверджує, що в дискурсах спецслужб України, Росії, Німеччини використовується прагматичний потенціал концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* з ідеологічною метою. При цьому використовуються згадані вище прийоми: апеляція до соціально значущих концептів (укр. – громадський спокій, вдячність, протистояння; рос. – устойчивой среды обитания, насилие; нім. – Zivilgesellschaft, Demokratie, Extremismus, Gewalt) та протиставлення (укр. – структурам різної спрямованості, утримання від зіткнень та силових акцій, стриманість(виваженість, толерантність) - ідейних суперечностей, розуміння неприпустимості; рос. – толерантной – радикально-экстремистские; нім. – Demokratie und Toleranz – Extremismus und Gewalt, деперсоналізація позиції автора, вказівка на суб'єктивність оцінки (укр. – Служба безпеки висловлює ...; рос. – усилия Центра будут направлены...; нім. – das "Bündnis" bündelt...), зниження категоричності висловлювання (укр. – констатуючи, висловлює свою вдячність; рос. – в целом...; нім. – eine seiner wichtigsten Aufgaben) тощо.

Отже, прагматичну функцію концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* можна визначити таким чином: комунікативна стратегія, що сприяє ефективному досягненню комунікативної мети шляхом вуалювання

початкових негативних інтенцій адресанта (взуалювання інструментальної агресії) або пом'якшення вираження негативної оцінки. Це комунікативна толерантність. Толерантність проявляється у зниженні категоричності, емоційності, експресивності, інтенсифікації висловлювання.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо порівняльний аналіз комунікативних стратегій концептів *ТОЛЕРАНТНІСТЬ*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ*, *TOLERANZ* у відповідних лінгвокультурах.

1. *Купина Н.А., Михайлова О.А.* Лингвокультурологические проблемы толерантности // Толерантность в современной цивилизации: Материалы международной конференции. – Екатеринбург, 2001. – С. 50–69.
2. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
3. *Синельникова Л. Н.* Концепт *толерантность* в проекции на современное общественное сознание // Наукові зап. Луганського нац. педагогічного університету. Сер. "Філологічні науки". Концептологія: світ – мова – особистість. – Луганськ, 2005. – Вип. VI. – С. 44.
4. *Стернин И.А.* О понятии коммуникативного сознания // Культура общения и ее формирование. – Воронеж, 2001. – Вып. 8. – С. 21.
5. http://ssu.kmu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=43095&cat_id=46439&mustWords=%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C&searchPublishing=1
6. http://www.verfassungsschutz.de/download/SHOW/vsbericht_2010.pdf
7. http://lubyanka.ru/terrorism/control/2008/11/18/control_14319.html

Янушевич М.,

КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТОСФЕРА "МОРАЛЬ" У КИТАЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ

Стаття присвячена висвітленню важливого фрагмента китайської концептуальної картини світу. На базі концептуального аналізу фразеологічних одиниць китайської мови визначаються основні засоби категоризації релігійного-філософського світобачення китайців.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концептосфера, концепт, фразеологічні одиниці.

Статья посвящена важной части китайской языковой картины мира. На основе концептуального анализа китайских идиом

определяются основные средства категоризации религиозно-философского мировоззрения китайцев.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концептосфера, концепт, фразеологические единицы.

The article is devoted to an important part of Chinese conceptual world picture. Basing on the conceptual analysis of phraseological units of Chinese language it defines principal means of religio-philosophical world outlook of Chinese nation.

Keywords: cognitive linguistic, conceptsphere, concept, phraseological units.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується докорінною зміною базисної наукової парадигми, поворотом до розгляду мовних явищ під антропоцентричним кутом зору. Визначається тенденція досліджувати мову у нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. Антропоцентричний підхід до мови, що сягає ідей В. фон Гумбольта, передбачає більш масштабне осмислення функцій мови, вихід за межі вузько-раціонального, прагматичного трактування її призначення. Мова як умістилище духу народу, як результат постійної розумово-оцінної діяльності певного етносу може відкритися не стільки інструментальному, скільки філософському погляду, здатному охопити й осмислити духовну сутність національної мови як унікального витвору етносу [Голубовська 2004, 5].

Ключовим категоріям когнітивної лінгвістики – концепту, концептосфері, мовній картині світу – присвячено значну кількість праць українських і закордонних мовознавців (Н. Арутюнова, А. Вежицька, Дж. Лакофф, Ч. Філмор, Дж. Тейлор, С.А. Жаботинська, О.О. Селіванова, О.С. Кубрякова, Г.І. Кустова та ін.) Н. Зубкова та С. Соломіна трактують *концепт* як поняття повсякденної філософії, що є результатом взаємодії ряду факторів, таких, як національна традиція, фольклор, релігія, ідеологія, життєвий досвід, образи мистецтва, відчуття й система цінностей. Концепти утворюють "своєрідний культурний шар, що є посередником між людиною і світом" [Зубкова, Соломіна 2009, 224].

За визначенням О.С. Кубрякової, *концепт* – це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної

системи й мови мозку...усієї картини світу, відбитої в людській психіці [Кубрякова 1996, 90].

Для розуміння універсальних і етноспецифічних компонентів структури певного концепту важливим виступає поняття *національної мовної картини світу* (НКМС). Як зазначає І.А. Голубовська, НКМС – це виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого у цьому світі [Голубовська 2004, 29]. Менталітет є одним із основних факторів, які визначають мовну картину світу. До менталітету можна віднести і культурну спадщину, і релігійні уподобання, а також традиції та звички. Оскільки НКМС передбачає світосприйняття та світорозуміння, варто звернутися до філософсько-релігійного бачення світу китайців.

Однією із основних релігійно-філософських течій Китаю є конфуціанство. За теорією конфуціанства, у світі існувала тріада: небо – людина – земля, де небо і земля завжди розглядалися, не як "щось у собі", а тільки по відношенню до людини. *Антропоцентризм* конфуціанської етики не тільки не припускав перенесення норм людської моралі на взаємовідносини з живою природою, але, більше того, розглядав їх як виняткову прерогативу людської культури, її розпізнавальну властивість. Відносини між *культурою (людиною)* та *природою (небом)* у конфуціанській культурі будувалися зовсім не на рівноправній основі [Воркачев 2001, 64-72]. Тому, незважаючи на те, що перші конфуціанці закликали уникати крайнощів та дотримуватися принципу "золотої середини", в усьому дотримуючись рівноваги двох начал, досягти повної єдності та гармонії на практиці виявилось майже недосяжним.

Окрім конфуціанства, широкого розповсюдження набули буддизм та даосизм, які також посіли важливе місце у релігійно-філософському житті китайців.

Представники даоської філософської течії пропонували відкинути антропоцентризм, що проповідувався конфуціанцями, а разом із тим забути про своє індивідуальне "я", поринаючи у вир буття і в блаженному стані "самозабуття" (кит. 自忘) повністю розчинитися у світі природи.

У цій статті ми сконцентрували увагу на етичних концептах, які є онтологічною базою формування моделі поведінки людини у концептуальній картині світу китайського етносу.

Серед концептів, що мають відношення як до народу, так і до індивіда, особливе місце займає концепт *мораль* (кит. 德), аналіз якого дозволяє реконструювати поведінкову картину світу, краще зрозуміти мотивацію дій як окремого індивіда, так і всього народу. Безперечний інтерес становить вивчення реалізації зазначеного концепту в мовній картині світу, зокрема, у такому її фрагменті, як фразеологічна картина світу. Цей інтерес пояснюється тим, що більшість фразеологічних одиниць, у яких вербалізуються складові елементи концепту *мораль*, завдяки своїй образності не тільки репрезентують види поведінки людини та національні стереотипи поведінки, а й історію, культуру, побут, соціально-економічне життя, менталітет, образ мислення народу, особливості його мови. Основними семантичними компонентами концепту *мораль* є "благочестя", "добро", "мораль, моральні принципи, моральні якості".

За основу дослідження були взяті фразеологічні одиниці китайської мови. Саме вони відтворюються у тому ж вигляді, у якому закріпилися у мові. Це ті осередки мови, що несуть у собі відбиток певної епохи. Тому не дивно, що саме фразеологічні одиниці допоможуть нам дійти до істинного значення концепту *мораль*.

Аналізуючи етимологію ієрогліфа 德, А.С. Мартинов зробив важливе наукове відкриття, довівши, що Конфуцій частково десакралізував його значення, перенісши цю категорію у сферу людських відносин. Перемістивши категорію 德 з сакральної сфери у сферу людських відносин, Конфуцій різко підвищив авторитет *цзюньцзи* (кит. 君子, *шляхетна людина*) та збільшив його можливість співучасті в управлінні державою [Диброва 1982, 219–222]. Поєднання в одній людині таких якостей, як *жень* (кит. 仁 – *гуманність*), *вень* (кит. 文 – *освіченість*), *хе* (кит. 和 – *миролюбство, гармонійність*) і *де* (кит. 德 – *моральність*), зробило образ *цзюньцзи* еталоном морального ідеалу для всіх народів ареалу побутування конфуціанської морально-етичної доктрини.

Периферійна зона концепту *мораль* містить ціннісні та прагматичні складники, а також додаткову семантичну ознаку "відповідність/ невідповідність дій, способу життя людини прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам", яким відповідає інтерпретаційна частина – "висновки" з когнітивних ознак. Наприклад: 畏威怀德 *wèiwēihuáidé* ("боятися слави, не забувати про добро") – "треба уникати слави (бо вона псує людину) і бути доброю людиною.

Основною лексичною одиницею на позначення концепту *мораль* є вербалізатор 德. У науковій картині світу поняття, позначене цією лексемою, визначається як "досягнутий навчанням та самовдосконаленням внутрішній стан етично досконалої особистості, за своїм змістом близький до категорії *жень* (кит. 仁 – *гуманність*), але такий, що виник у процесі суворого самообмеження (кит. 克己)", "позначення таємного внутрішнього духовного стану", "доброї якості та вищого дару".

Розглянемо фразеологізми, у яких вербалізується концепт *мораль*. Шляхом суцільної вибірки зі словників Чень'юй, Чень'юй, розміщених на китайських освітніх сайтах глобальної мережі Інтернет [8, 9] було знайдено 41 фразеологічну одиницю, у яких вербалізується концепт *мораль*. З них шляхом частотного аналізу було вибрано 18 найбільш вживаних. Вказані фразеологізми було згруповано за спільними когнітивними ознаками, які реалізуються у семантиці вказаних фразеологічних одиниць-вербалізаторів концепту *мораль*.

Один із центральних семантичних компонентів концепту *мораль* – "*благочестя*" – актуалізується у контексті низки фразеологізмів, які наводимо нижче. Слід зазначити, що запропонований нами переклад семантичного компоненту "*благочестя*" саме як "*благочестя*" визначається китайським коментарем до наведених фразеологізмів [Диброва 1982, 97], [Мартінов 2001]. Китайським коментарем компонент 德 у наведених фразеологізмах визначається як "道德" – "*благочестя*".

- 1) 仁义道德 rényìdàodé – "гуманність та **благочестя**";
- 2) 进德修业 jìndèxiūyè – "удосконалювати **благочестя** та покращувати здобутки" – "самовдосконалюватися";
- 3) 明德惟馨 míngdéwéixīn – "довершене **благочестя** розливає пахощі", "велике **благочестя**";
- 4) 德艺双馨 déyìshuāngxīn – "поєднання **благочестя** та мистецького хисту";
- 5) 积德累仁 jīdélěirén – "накопичувати **благочестя**, зберігати гуманність";
- 6) 至德要道 zhìdéyāodào – "найвище **благочестя** та мудрість";
- 7) 无德而称 wúdéérchēng – "нема **благочестя** – нічого згадувати";
- 8) 德配天地 dé pèitiāndì – "велике **благочестя**, що поєднує небо і землю".

Семантичний компонент "добро" актуалізується у фразеологізмах:

- 1) 感恩戴德 gǎn`ēndàidé – "бути вдячним за благодіяння", "глибоко вдячний за **добро!**" (етикетна фраза);
- 2) 以德报怨 yǐdébàojuàn – "платити **добром** за зло";
- 3) 以德报德 yǐdébàodé – "платити **добром** за **добро**";
- 4) 以怨报德 yǐjuàn bàodé – "платити злом за **добро**";
- 5) 畏威怀德 wèiwēihuáidé – "боятися слави, не забувати про **добро**";
- 6) 以德服人 yǐdéfúrén – "нести людям **добро**".

Семантичний компонент "мораль, моральні якості, моральні принципи" актуалізується у фразеологізмах:

- 1) 二三其德 èrsānqíde – "нестійкі **моральні принципи**";
- 2) 爱人以德 àirényǐde – "піклуватися про людей, керуючись **моральними принципами**";
- 3) 好生之德 hàoshēngzhíde – "**моральні якості**, що зберігають життя".

Аналіз семантики концепту *мораль* засвідчує його виразну конотованість, передовсім позитивно-оцінну маркованість. Лексичне значення, притаманне його вербалізаторам, такі їх характеристики, висока частотність вживання, аксіологічна маркованість, ключовий характер для духовності даного лінгвокультурного ареалу, забезпечують цілісність досліджуваного етноконцепту.

Отже, етичний концепт *мораль* належить до констант китайської культури, або національних культурних концептів, оскільки визначає таку споконвічну рису етносвідомості китайців, як пошук моральних принципів, які б визначали поведінку людини у соціумі та, в більш узагальненому плані, – могли б унормувати відношення *людина – людина та людина – природа*. На цій ментальній базі, що була сформована під впливом конфуціанської та даосько-буддистської традиції, ґрунтується одна із найголовніших значущих одиниць у мовно-концептуальній картині світу китайського етносу. Тлумачення концепту *мораль* як етичного концепту передбачає визначення низки концептуальних смислів, мотивованих за згаданими сценаріями, та етнокультурного компоненту в його структурі. Лише сукупність таких смислів, відповідним чином концептуалізованих у мові, дозволяє змодельовати цілісний національно-культурний концепт *мораль* та визначити його пріоритетне значення у культурологічній концептосфері.

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72. 2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. – К.: Логос, 2004. – 284 с. 3. Диброва Е. Н. Парадигматические и синтагматические отношения в лексике и фразеологии. – Ростов-на-Дону, 1982. – 97с. 4. Зубова Н. С., Соломіна С. М. Компаративний лексико-семантичний аналіз фразеологізмів з композитом "intervention" (на матеріалі французької мови) // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство : [міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва]. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – Вип. IV. – С. 224–230. 5. Кацюба Л. Б. Культурологический аспект пословиц (на материалепословиц о труде) // Фразеология в аспекте науки, культуры, образования. Тезисы докладов международнойнаучно-практической конференции. – Челябинск, 2001. – С. 219–222. 6. Кубрякова Е.С. Концепт Текст. / Е.С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996 – 245 с. 7. Мартынов А.С. Конфуцианство. Лунь юй. – Спб., 2001. – Т.2. – 384 с. 8. 【歌功颂德】从知道找来了一些有"德"的成语供大家学习使用// 百度贴吧. — 网站: <http://tieba.baidu.com/p/263125366> 9. 小学生实用成语分类大全[电子资源] // 北京小升初—中国教育在线小学频道. — 网站: http://xiaoxue.eol.cn/yu_wen_9125/20111020/t20111020_696485_10.shtml.

Янчук С.Я., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕОРІЯ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються сучасний стан, основні проблеми та перспективи розвитку теорії військового перекладу в Україні. Висвітлюються основні проблеми розвитку теорії військового перекладу та пропонуються способи їх вирішення.

Ключові слова: *теорія та практика військового перекладу, наукова школа військового перекладу, військово-термінологічна комісія.*

В статье рассматриваются современное состояние, основные проблемы и перспективы развития теории военного перевода в Украине. Освещаются основные проблемы развития теории военного перевода и предлагаются способы их решения.

Ключевые слова: теория и практика военного перевода, научная школа военного перевода, военно-терминологическая комиссия.

The article reviews the current state, main problems and prospects of development of the Military Translation Theory in Ukraine. The main problems of the Military Translation Theory are highlighted and the ways to address them are suggested.

Keywords: Theory and Practice of Military Translation, Research School of Military Translation, military terminology committee.

Інформатизація майже усіх сфер життєдіяльності українського суспільства призвела до багатьох позитивних зрушень у військовій справі. Значний прогрес відзначаємо у таких напрямках лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України (далі – ЗСУ) як мовна підготовка, тестування та сертифікація мовної компетенції військовослужбовців, перекладацька лінгводидактика, тлумачна та перекладна лексикографія. Це підтверджується аналізом стану військової мовної підготовки у вищих навчальних закладах України, який проведено Б.І. Шуневичем. Б.І. Шуневич дійшов висновку про те, що станом на 2011 рік "...в українських ВВНЗ і ВНЗ створено умови для підготовки кадрових офіцерів-перекладачів, які успішно справляються зі своїми обов'язками в Україні й за кордоном" [Шуневич 2011, 106]. На жаль, не можемо констатувати подібний поступ у розвитку теорії військового перекладу (далі – ТВП).

Виокремлення ТВП з її власними завданнями, предметом і об'єктом, методологією і методами дослідження є доведеним фактом, і його доцільність уже не викликає сумніву. На цьому наголошує видатний перекладознавець сучасності – професор Карабан В.І.: "...чи можлива та доцільна теорія військового перекладу як окрема спеціальна теорія. Моя відповідь – так, тому що цей вид перекладу характеризується своїми значними особливостями у плані як жанрів текстів, так і принципів, закономірностей та труднощів перекладу" [Карабан 2012, 31].

На даному етапі розвиток ТВП стимулюється інтенсифікацією залучення ЗСУ до заходів міжнародного військового співробітництва, відбувається накопичення теоретичного та емпіричного матеріалу з основних європейських та східних мов, систематизуються (з одночасним пошуком українських перекладних відповідників) іншомовні термінологічні бази військової галузі, закладається

теоретична база такої практичної діяльності як лінгвістичне забезпечення ЗСУ.

На наше глибоке переконання, військовий переклад (далі – ВП) є наріжним каменем лінгвістичного забезпечення участі ЗСУ у заходах міжнародного військового співробітництва, адже усі ці заходи потребують професійного перекладацького супроводу. У свою чергу, професійний перекладацький супровід таких заходів, як миротворчі й антитерористичні операції та міжнародні військові навчання, залежить від стабільної військово-термінологічної та лексикографічної роботи, військово-спеціальної мовної підготовки, лінгводидактики ВП, а також науково-дослідницької роботи у цих напрямках. Практика військового перекладу у наш час немислима без глибоких знань теорії і осмислення специфічних рис ВП. Динаміка ВП вимагає швидких перекладацьких рішень, а теорія озброює військового перекладача методикою пошуків необхідних еквівалентів та перекладацьких відповідників, окреслює алгоритм перекладацького процесу, знайомить із новими мовленнєвими жанрами та типами текстів і т.п. Усе це дозволяє вирішувати практичні завдання раціональніше і швидше, що має неабияке значення у стресових умовах роботи військового перекладача. Таким чином, теорія і практика військового перекладу повинні мати не просто тісний взаємозв'язок між собою, але ще і доповнювати одна одну.

Наша стаття не претендує на доповнення ТВП, а радше є загальним оглядом стану розробленості ТВП в Україні на даний час; спробою осмислення проблем та труднощів, які уповільнюють розвиток ТВП; окресленням можливих шляхів вирішення існуючих проблем та подолання труднощів; намаганням привернути увагу як цивільних, так і військових фахівців до потреб військового перекладу.

Вочевидь, ще рано говорити про системну взаємодію теорії і практики ВП, як і про окрему школу ВП в Україні. Хоча визнання доцільності заснування такої школи неодноразово декларувалися вітчизняними науковцями [Балабін 2007, 43], але справжнього прогресу у цьому напрямку поки не спостерігаємо. Так, В.С. Петрухін, у своїй доповіді про стан і перспективи вивчення ВП в Україні, стверджує про паралельну роботу двох основних шкіл ВП: 'львівську школу' серед представників якої В.С. Петрухін називає уже покійних Василька Є.І. та Храмовича О.Ф., а також ряд викладачів, які продовжують читати курс військового перекладу і практично займаються ним та 'київську школу', яку "...представляє колишній начальник кафедри військового перекладу, нині –

начальник Військового інституту КНУ ім. Т.Шевченка, кандидат філологічних наук, професор В.В. Балабін та його сподвижники" [Петрухін 2011]. На нашу думку, ще рано говорити про існування будь-якої окремої школи ВП. Така позиція пояснюється тим, що нечисленні наукові роботи з ВП виконані на базі Школи західноєвропейських мов, літератур та перекладу, заснованій професором Шаровольським І.В. у Київському університеті в 1906 році. Вузьке коло відомих представників згаданої наукової школи, а саме: професори Чередниченко О.І., Карабан В.І та Кияк Т.Р. виступали керівниками та/або першими опонентами дисертаційних досліджень, які присвячені проблемам ВП. У цьому контексті також необхідно згадати професора Зорівчак Р.П., яка також опонувала дві кандидатські дисертації з ВП.

Проблематика теорії та практики ВП в Україні неодноразово підіймалася у публікаціях сучасних дослідників ВП. Так, О.В. Юндіна у статті "Теорія та практика військового перекладу в Україні" (2007 р.) стверджує, що "...часто робочі матеріали залишаються усередині силових структур, адже письмові документи, нотатки, записи переговорів можуть бути не призначені для вивчення широкою спільнотою. У цьому випадку факт практики військового перекладу залишиться відомим лише вузькому колу людей, у першу чергу, перекладачам" [Юндіна 2007, 44]. Такий брак уваги з боку науковців-філологів до запропонованої нами проблематики пояснюється тим, що взірці, бланки й оригінали бойових документів не потрапляють у мережі з відкритим доступом, а якщо і потрапляють в Україну, то залишаються в межах доступу доволі вузького кола людей, які причетні до заходів міжнародного військового співробітництва. Ми повністю поділяємо думку згаданої дослідниці, більш того, спробуємо обґрунтувати таку позицію наступними фактами.

Перше дисертаційне дослідження проблем ВП виконано В.В. Балабіним у вересні 2002 року, який захистив кандидатську дисертацію на тему "Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу" [Балабін 2002]. Безпосереднім матеріалом дослідження (крім статей 101 лексикографічного джерела) були також численні письмові нотатки, анкети, аудіо- та відеозаписи розмов, доповідей, брифінгів, інформаційних повідомлень американських військовослужбовців, які здійснювались з дозволу інформантів.

Другим науковим доробком стало дисертаційне дослідження П.А. Матюші на тему: "Франкомовні та румуномовні назви

військових структур в українському перекладі" [Матюша 2008]. Матеріалом дослідження слугували друковані та електронні французькі, бельгійські, канадські, румунські та молдовські тексти військової тематики, військові періодичні та довідково-інформаційні видання за період від 2000 до 2007 року.

Тема третього дисертаційного дослідження: "Лексико-семантичні трансформації у військовому перекладі (на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції). Ця робота виконана М.Б. Біланом у 2010 році. Матеріалом дослідження слугувала збірка документації сухопутних військ ЗС Франції та її переклад українською мовою [Білан 2010].

Четверте дисертаційне дослідження ВП належить автору цієї статті. Матеріалом дослідження слугували: 1) військова документація в оригіналі та перекладі, а саме: тексти документів бойового управління багатонаціональних миротворчих контингентів, службової кореспонденції, інформаційно-довідкових та інформаційно-аналітичних матеріалів, а також військових і цивільних періодичних видань, які висвітлюють перебіг миротворчих місій та воєнно-політичну обстановку у зонах конфліктів; 2) словникові статті спеціалізованих лексикографічних видань [Янчук 2011].

П'яте (і поки що останнє) дисертаційне дослідження з ВП виконав Дзись Б.А. Тема дослідження: "Лексико-стилістичні та граматичні особливості перекладу штабних документів бундесверу українською мовою." Матеріалом дослідження обрано сучасну оригінальну німецьку військову штабну документацію та статuti збройних сил Німеччини, які регламентують здійснення діловодства в службових інстанціях бундесверу [Дзись 2011].

Як бачимо, матеріали дослідження згаданих кандидатських дисертацій з ВП не є відкритими для широкого загалу науковців, і вони були зібрані дослідниками під час стажувань, штабної перекладацької роботи, багатонаціональних військових навчань та миротворчих місій. Ці факти не лише підтверджують істинність висновків О.В. Юндіної про важкодоступність актуального матеріалу для широкого кола дослідників-перекладознавців [Юндіна 2007, 44], а й наводять на невтішні думки про те, наскільки закритою для наукового загалу є військова справа. Завісою військової таємниці вкриті результати роботи постійно діючого семінару з ВП у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, про який сповіщає В.В. Балабін у статті "Проблеми мовної підготовки в Збройних Силах України" [Балабін

2007, 43]. Згаданий 'постійно діючий семінар' міг би слугувати в якості довгоочікуваної платформи для обміну досвідом серед фахівців з ВП, але жодної інформації стосовно роботи цього семінару не знайти ні на минулій версії офіційного сайту Військового інституту, ні на поточній.

На цей час ТВП найґрунтовніше викладена у фундаментальній праці Г.М. Стрелковського "Теория и практика военного перевода: Немецкий язык" [Стрелковский 1979]. У цьому переконанні ми одностайні з професором Нелюбіним Л.Л., корифеєм ВП, який підкреслює, що у працях Г.М. Стрелковського ТВП є своєрідною конкретно-жанровою маніфестацією функціонально-прагматичної концепції перекладу [Нелюбин 2009, 36]. Це ще раз засвідчує нагальну потребу інтенсифікації дослідницької роботи у царині ВП.

Викладені вище положення, а також релевантні дані, які були отримані в результаті власного дисертаційного дослідження, дають змогу зробити наступні висновки.

1. Незважаючи на пошук дослідницької роботи з ВП за останні роки, яка вилилась у вагомі дисертаційні дослідження, передчасно говорити про справжню і дієву систему роботи із узагальнення емпіричного матеріалу, якого в достатку у військових, але який є майже недоступним для зацікавленого кола вітчизняних перекладознавців. Також не можемо замовчувати фактичну втрату безцінного досвіду військових перекладачів, які повертаються із закордонних стажувань, навчання у ВВНЗ інших країн чи багатонаціональних миротворчих місій.

2. Огляд сучасних лексикографічних, дидактичних, військово-публіцистичних, юридичних джерел у сукупності із оригіналами та перекладами текстів військової тематики виявив відсутність механізмів унормування й стандартизації військово-політичної та військово-спеціальної термінології. Такий стан пояснюється двома взаємопов'язаними факторами: відсутністю узагальненої теоретичної концепції для усебічного перекладознавчого аналізу фахової мови військовиків та об'єднання зацікавлених науковців військової та мовознавчої галузей знань у централізовану школу військового перекладу із постійно діючим військово-термінологічним комітетом. Створення єдиного авторитетного органу для унормування й стандартизації перекладних відповідників іноземної військової термінології (при цьому не обмежуючись лише англійською мовою), вочевидь, прискорить гармонізацію створюваної нині вітчизняної системи військово-політичної термінології із системою

стандартизації та кодифікації НАТО, що в свою чергу сприятиме усуненню із вокабуляру українських військових перекладачів великої кількості узвичаєних перекладацьких хиб, покручів, термінів-дуплетів та невдалих кальок з мов-посередників, які призводять до непорозумінь із представниками збройних сил інших країн.

3. Інтенсифікація лексикографічної і термінологічної роботи у ЗСУ протягом останніх двох десятиріч безумовно є позитивною тенденцією, але результати огляду спеціалізованих лексикографічних джерел свідчать про системні недоліки у цій роботі. Так, ми виявили значну кількість перекладацьких хиб дво- та багатомовних словників і глосаріїв, які призводять до узвичаєння в українській мові помилкових військових термінів. Основними причинами цього є: неадекватний переклад, недотримання термінологічного стандарту перекладачами-лексикографами, відсутність координації зусиль замовників та виконавців термінографічної та лексикографічної роботи.

На нашу думку, розв'язання цього комплексу проблем необхідно розпочати зі створення військово-термінологічної комісії на кшталт тієї, яка була заснована при шкільному відділі Генерального Штабу УНР у 1918 році. Така комісія може бути створеною при Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка і складатися із провідних фахівців мовознавчих дисциплін та військової справи. Основне завдання Комісії – здійснювати мовно-термінологічну експертизу військових словників, глосаріїв, термінологічних баз даних, а також текстів підручників і посібників з військового перекладу та військово-спеціальної мовної підготовки, що виходитимуть з грифом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

1. *Балабін В.В.* Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В.В. Балабін. – К.: Логос, 2002. – 314 с. 2. *Балабін В.* Проблеми мовної підготовки в Збройних Силах України / Віктор Балабін // Наука і оборона: щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України № 2, 2007. – С. 42-46. 3. *Білан М. Б.* Лексико-семантичні проблеми військового перекладу / Білан М. Б. – К.: Логос, 2010. – 244 с. 4. *Дзись Б. А.* Лексико-стилістичні та граматичні особливості перекладу штабних документів бундесверу українською мовою [Дисертація]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Дзись Богдан Андрійович; М-во освіти і науки, молоді та спорту України; КНУТШ. – Київ, 2011. – 275 с. 5. *Карабан В.* Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)? / В'ячеслав Карабан // Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 26–31. 6. *Матюша П.А.* Франкомовні

та румуномовні назви військових структур в українському перекладі [Дисертація]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Матюша Павло Анатолійович // КНУТШ. – Київ, 2008. – 260 с. 7. *Нелюбин Л.Л.* Переводоведческая линводидактика: учеб.-метод. пособие / Л.Л. Нелюбин, Е.Г. Князева. – 3-е изд., перераб. и доп. М.: Флинта: Наука, 2009. – 320 с. 8. *Петрухін В. С.* До проблеми військового перекладу: стан і перспективи його розвитку в Україні / Віталій Петрухін // Електронний журнал семінару "Теорія і практика військового і технічного перекладу" кафедри іноземних мов Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ejournal.svirsoft.com/zasidannia/2/dopovidi/Petruhin.doc> 9. *Стрелковский Г. М.* Теория и практика военного перевода: Немецкий язык / Стрелковский Г. М. – М.: Воениздат, 1979. – 272 с. 10. *Шуневич Б.* Стан військової мовної підготовки у вищих навчальних закладах України / Богдан Шуневич // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. – 2011. – № 10. – Вип. 2. – С. 105-108. 11. *Янчук С.Я.* Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО [Дисертація]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Янчук Сергій Ярославович; М-во освіти і науки, молоді та спорту України; КНУТШ. – Київ, 2011. – 277 с. 12. *Юндіна О.* Теорія та практика військового перекладу в Україні / Олена Юндіна // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К. : КНУ, 2007. – Вип.41: Іноземна філологія. – С. 42–44.

Ящук А. К., асп.,

НаУ "Києво-Могилянська академія"

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "БАТЬКІВЩИНА" В ПОЕЗІЇ М.Т. РИЛЬСЬКОГО 1910-1929 та 1941-1950 рр.

У статті розглянуто два варіанти концепту БАТЬКІВЩИНА у творчості М.Т. Рильського 1910-1929 та 1941-1950 років. Показано структуру та зміст концептів.

Ключові слова: *концепт, ознаки концепту, вербалізація.*

В статье рассмотрены два варианта концепта РОДИНА в творчестве М.Ф. Рильского 1910-1929 и 1941-1950 годов. Показана структура и содержание концептов.

Ключевые слова: *концепт, признаки концепта, вербализация.*

The article deals with two variants of the concept MOTHERLAND in the poetry by M. Rylsky of 1910-1929 and 1941-1950. The structure and contents of the concepts are shown.

Key words: *concept, concept feature, verbalization.*

Лінгвістичний аналіз концептів як найбільш універсальної системи смислів дає змогу виявити специфіку вербалізації концепту в мовній картині світу конкретного письменника, описати механізми відбору лексичних, фразеологічних, граматичних та інших засобів репрезентації різних етнокультурних понять у його поетичній мові. Саме тому актуальність дослідження поезії Максима Рильського з використанням підходів когнітивної лінгвістики видається нам безсумнівною. Переживши глибоку внутрішню трансформацію від захоплення "народницькими" поглядами до розуміння включеності української культури до складу європейської, Рильський став жертвою насильницького насадження комуністичної ідеології, ба більше, був змушений стати її речником; втім, соцреалістичний дискурс не заволодів поезією Рильського тотально. Відтак, когнітивний (зокрема, концептуальний) аналіз поетової творчості дасть змогу простежити зміни в сприйнятті Рильського одного з базових для світобачення та самоусвідомлення феноменів – БАТЬКІВЩИНА, окреслити, яким чином відбувалися трансформації поетового мовлення, а отже і свідомості. Матеріалом для дослідження стали збірки М.Т.Рильського 1910–1929 років – ці книжки вийшли друком у часи, коли на творчість письменника практично не впливала ідеологічна (само)цензура – та збірки 1941–1950 років – книжки, що писалися під час Великої вітчизняної війни та одразу після неї, коли ідеологічний вплив на письменника був надзвичайно сильним. Відтак, порівняння способів вербалізації концепту БАТЬКІВЩИНА видається нам цікавим і показовим саме на прикладі названих збірок.

Розпочинаючи аналіз, визначимо основні поняття, якими оперуватимемо в тексті. Концепт услід за З.Поповою та Й.Стерніним визначаємо як "дискретне ментальне утворення, базову одиницю мисленнєвого коду людини, що має відносно впорядковану внутрішню структуру, є результатом пізнавальної (когнітивної) діяльності людини та суспільства, що несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, що відображається, про інтерпретацію цього явища у суспільстві та про ставлення суспільної свідомості до цього явища чи предмету" [Попова, Стернін 2007, 22]. О.Кубрякова підкреслює, що "концепти виникають у процесі побудови інформації про об'єкти та їхні властивості..." [Кубрякова 1997, 90], а отже для розуміння змісту концепту важливо визначити його ознаки. Ознаками концепту ми називатимемо основні класи значень, що не перетинаються і

характеризують зміст концепту з різних перспектив. Ознаки концепту здебільшого зумовлені культурним досвідом мовця (про це зокрема писав Ю. Степанов [Степанов 1997, 40]), а у випадку Рильського ознаки концепту в певні періоди творчості були ще й ідеологічно зумовленими. Структуру та зміст концепту описуватимемо у спосіб, що його запропонували З. Попова та Й. Стернін: вважатимемо, що концепт складається з чуттєвого образу, інформаційного наповнення та інтерпретаційного поля, а зміст концепту можна зобразити у вигляді поля когнітивних ознак із ядром, ближньою та дальньою периферією, залежно від інтенсивності вираження тієї чи тієї ознаки [Попова, Стернін 2007, 66].

У поезії М. Рильського концепт БАТЬКІВЩИНА вербалізовано майже одним і тим самим набором лексем-іменників в обох періодах творчості. Для періоду 1910-1929 років це лексеми *Україна, країна, край, земля, поле, степи, села, лан, гай*; для періоду 1941-1950 років — *Батьківщина, Україна, край, земля, лан, поле, родина, гніздо*. Образний компонент структури концепту вербалізовано лексемою *земля*, інформаційний компонент — лексемами *Батьківщина, Україна, країна, край*, інтерпретаційна складова концепту — лексеми *поле, лан, степи, села, гай, родина, гніздо*.

Хоча набір лексем-вербалізаторів у двох аналізованих періодах творчості Рильського майже однаковий, інтенсивність їхнього вживання різоче відрізняється. Якщо в поезії першого періоду кількість контекстів, у яких вербалізовано концепт БАТЬКІВЩИНА, сягає лише тридцяти трьох, то у другому періоді цих контекстів трохи більше сотні (обсяг поетичного тексту при цьому приблизно однаковий). Пояснити цю відмінність можна кількома причинами: по-перше, у часи війни та в повоєнні роки (на які припадає другий період творчості Рильського) концепт БАТЬКІВЩИНА став особливо актуальним, суспільна й індивідуальна авторська потреба в його прорефлексованості була дуже значною; по-друге, в умовах війни існував серйозний ідеологічний запит на розробку цього концепту. Натомість у ранній творчості М. Рильський, не обмежуваний ззовні ніякими тематичними рамками, приділяв порівняно мало уваги громадянським мотивам. Велику їхню частину зосереджено у першій збірці "На білих островах" (1910), яку п'ятнадцятирічний поет писав здебільшого в руслі народницької тематики кінця XIX століття; звідси особливості змістового наповнення концепту БАТЬКІВЩИНА першого періоду творчості (продуктивність ознаки [стражденна]).

Ознаки концепту БАТЬКІВЩИНА різні в першому та другому періодах творчості поета. Ядро та периферії концепту відрізняються в різні періоди творчості, до того ж досить суттєво, у другому періоді творчості з'являються ознаки, яких не було в першому. Дані про ознаки та частоту їхнього вживання в поезії 1910–1929 та 1941–1950 років наведено в таблиці:

Ознака концепту БАТЬКІВЩИНА	1910-1929 роки	1941-1950 роки
рідна	13	19
стражденна (бідна, кривава, в жалобі, похована, нещасна, стомлена, змучена, закривавлена)	9	2
знайома з дитинства, батьківська	2	4
улюблена (мила, дорога, кохана)	1	3
вільна	1	6
свята	1	1
оновлена, молода	1	4
співуча	1	4
багата (ситна, могутня, велика, пишна, слава)	1	5
красива (світла, промениста, мальовнича, вродлива)	1	6
спокійна	1	-
своя (ця, моя, твоя, наша, народна)	1	25
Радянська	-	13
воскресла, визволена	-	5
мирна	-	1
войовнича	-	1

Як видно з таблиці, найпродуктивнішою ознакою для першого періоду творчості є [рідна]; ця ознака продуктивна також і для другого періоду, однак вона поступається першістю ознаці [своя].

Обидві ці ознаки входять до семантичного поля словникового визначення поняття "батьківщина": "1) Країна стосовно до людей, які народилися в ній та є її громадянами; вітчизна. Місце народження кого-небудь. 2) *перен.* Місце зародження, походження або виникнення чого-небудь" [НТСУМ 2007]. Однак слово "свій" має в семантиці відтінок привласнення, а слово "рідний" — семантику глибинної пов'язаності, а також позитивно маркований емотивно.

У приядерній зоні номінативного поля концепту БАТЬКІВЩИНА в першому періоді творчості перебуває ознака [стражденна]. Більшість контекстів уживань цієї ознаки містяться в поезіях першої збірки Рильського і цілком відповідають її народницько-модерністському настрою. Цікаво, що у другому періоді творчості ця ознака виражена слабко, хоча в часи окупації України (та й у роки після війни) приводів для появи таких контекстів могло бути більше ніж досить. Натомість до ближньої периферії належать позитивні ознаки концепту БАТЬКІВЩИНА: [вільна], [красива], [багата], [воскресла], [співуча]. Це цілком відповідає настанові зображувати радянську дійсність у позитивному ключі, настанові, особливо актуальній у повоєнні роки.

Отже, номінативні поля концепту БАТЬКІВЩИНА такі:

1910-1929 роки	
Ядро	рідна
Приядерна зона	стражденна
Дальня периферія	улюблена, вільна, свята, молода, співуча, багата, красива, спокійна, своя

1941-1950 роки	
Ядро	своя
Приядерна зона	рідна, Радянська
Ближня периферія	вільна, красива, багата, воскресла, співуча, молода, батьківська
Дальня периферія	стражденна, мирна, войовнича

Як видно, спільного між цими двома варіантами концепту небагато. Більшість ознак є в них обох, проте їхнє розташування в

номінативних полях концептів різне. Відтак зміст варіантів концептів відрізняється. БАТЬКІВЩИНА для раннього Рильського рідна і страждання, натомість для поета в часи війни вона своя, рідна, Радянська — і процвітає.

Отже, можемо зробити деякі висновки про природу концепту БАТЬКІВЩИНА у творчості М.Т. Рильського. В умовах вільного самовираження концепт набув для поета рис лінгвокогнітивного утворення, у змісті якого переважала індивідуальна, особистісна складова; натомість у часи посиленого зовнішнього тиску "культури" (ідеології) концепт перетворився на лінгвокультурний феномен, засіб спілкування з "культурою" та її творення.

Вважаємо перспективними подальші дослідження питання про трансформацію концептів у різні періоди творчості М.Т. Рильського.

1. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией Е. С. Кубряковой. — Москва : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. — 245 с. 2. Новий тлумачний словник української мови : у 4 томах. — Київ : Аконті, 2007. — Т.1. 3. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин — Москва : АСТ, Восток-Запад, 2007. 4. Рильський М. Т. Зібрання творів : у 20 томах / М. Т. Рильський — Київ : Наукова думка, 1980. — Т. 1, 3. 4. Степанов Ю. В. Концепты. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. В. Степанов — Москва : Школа "Языки русской культуры", 1997. — 824 с.

ЗМІСТ

Рогач О.О. СТЕРЕОТИПИ НАРОДІВ ЄВРОПИ В АСПЕКТІ ДІАХРОНІЇ.....	3
Романишина О.С. СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ІЄРОГЛІФІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРІВ.....	8
Руда Н. В. КАТЕГОРІЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЕТНОПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	14
Сазанович Л.В. СТЕРЕОТИПІСНІСТЬ У ФОЛЬКЛОРІ: КАУЗАЛЬНА СКЛАДОВА ВЧИНКІВ ПЕРСОНАЖІВ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛОМОВНОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ БАЛАДИ.....	21
Саламаха М. Я. МОРФЕМНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ.....	27
Самусь Ю.І. ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЯ ІДЕЙ КІНЦЕВИХ ДВОВІРШІВ У СОНЕТАХ ШЕКСПІРА ЯК ПРОБНИЙ КАМІНЬ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА...33	33
Сарміна Г.І. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВВІЧЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ШАНТАЖНИХ ЛИСТАХ.....	41
Семілетко В.І. ІНТЕРНЕТ-ТЕРМІНИ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ. ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ.....	44
Сивокозова Вікторія. ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЛУМАЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ.....	55
Сизонов Д.Ю. ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТОНІМІЇ В АКТИВНИХ СЕМАНТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	63
Ситдикова І.В. АНАЛІЗ ФОНОСТИЛІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	69
Скалевська Г. О. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАКТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ.....	76
Скибицька Н.В. НОВІ МОНО- І ПОЛІЛЕКСЕМНІ НОМЕМИ В ЗАГОЛОВКАХ АНГЛІЙСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ.....	82
Славова Л. Л. СТАТУС КОНЦЕПТУ "ПОЛІТИК" У СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНЦІВ ТА УКРАЇНЦІВ (ЗА ДАНИМИ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ).....	88
Сліпченко О. ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ ЧЕН'ЮЙ У ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛЯХ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ.....	97
Смовженко Л.Г. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	110
Старко В.Ф. КЛАСИЧНИЙ ПІДХІД ДО КАТЕГОРИЗАЦІЇ В МОВНО-КОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	117
Сукаленко Т.М., Солодка І.В. ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОВИ.....	123

Суслова М.О. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ІСЛАМ (на матеріалі іспанської та французької мов).....	129
Суховій О.О. КОНЦЕПЦІЯ ПОСІБНИКА ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ	135
Сыромля Н.Н. СИСТЕМНО-СТРУКТУРНАЯ ОРГАНІЗАЦІЯ РУССКОЯЗЫЧНОГО ДЕТСКОГО ЖУРНАЛА УКРАИНЫ КАК РАЗНОВИДНОСТИ МЕДИАТЕКСТА.....	143
Талавіра Н.М. БЕЗАРТИКЛЕВІ ПРИЙМЕННИКОВІ ЗВОРОТИ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ: ДЕСКРИПТИВНА СТРАТЕГІЯ.....	150
Тарасова В.В. ПРОЦЕСИ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ, ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ І ТРАНСТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ АВІАЦІЙНІЙ ФАХОВІЙ МОВІ.....	156
Тищенко О.О. СЛОВОВІРНІ РОДОВІ ВАРІАНТИ НОВОГРЕЦЬКИХ ІМЕННИКІВ	162
Толстова О.Л. МОВЛЕННЄВІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНОМОВНОГО SMS-СЛЕНГУ	169
Торосян О. М. ПАРАМЕТРИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	174
Турчина А.А. ДИСТРИБУЦІЯ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ У СИСТЕМІ ПОВНОЗНАЧНИХ ЧАСТИН МОВИ	180
Угрин Т.В. ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ЖІНОЧОГО РОДУ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙ, ПОСАД ТА РОДУ ЗАНЯТЬ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	187
Филатенко И. А. КОНСТИТУТИВНІЕ ПРИЗНАКИ РЕЧЕВОГО СОБЫТИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ МАСС-МЕДИА	192
Філатова О.О. НОВІ НОМІНАЦІЇ У СФЕРІ <i>SPA-ІНДУСТРІЇ</i> (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	199
Фісяк І.Є. ДИНАМІКА ВІДОБРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН.....	207
Фоменко О.С. НАЦІОНАЛЬНИЙ БРЕНДИНГ ЯК ПОВІДОМЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ КРАЇНИ (на матеріалі роману Дж. Барнза <i>England, England</i>)	214
Хаврусь М.А. ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ІДІОМ З БОТАНІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	226
Харитонова Д.Д. ВЛАСНЕ ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ ПОКУТСЬКО-БУКОВИНСЬКОГО ГОВОРУ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС "СОЛОДКА ДАРУСЯ")	233
Хачатурян Г.Х. ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	238

Чалая Е.В. ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С КОМПОНЕНТОМ "МОРСКАЯ ФАУНА" В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ.....	244
Чернова А.О. ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РЕПРЕ- ЗЕНТАЦІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ.....	251
Чистяк Д.О. СТРУКТУРА МІФІЧНОЇ ІЗОТОПІЇ У ФРАНКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	259
Чобан М.В. ЯЗЫКОВЫЕ УНИВЕРСАЛИИ И ИЗУЧЕНИЕ МЫШЛЕНИЯ ЛЮДЕЙ.....	266
Чорна Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ "ГРА" У НОВЕЛІ ХУЛІО КОРТАСАРА "LAS BABAS DEL DIABLO".....	271
Шамшур М.А. СИНХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ "ЛЮБОВ" У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	279
Шевченко Л.І., Дергач Д.В. МЕДІЙНІ КОНСТАНТИ МАСОВОЇ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ: КОЛОРИСТИКА.....	286
Шершньова А.В. КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗОВТОРЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХАЙКУ.....	292
Шмігер Т.В. ПЕРШІ СПРОБИ РЕЦЕПЦІЇ ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В АНГЛОМОВНОМУ СВІТІ.....	298
Штиченко І.Ю. ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ (семантико-когнітивні виміри).....	304
Шуляк С.А. ТЕКСТОВЕ ОБРАМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ.....	310
Юдко Л. В. ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ "ТОЛЕРАНТНІСТЬ"У РІЗНИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ.....	316
Янушевич М. КОНЦЕПТОСФЕРА "МОРАЛЬ" У КИТАЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ.....	322
Янчук С.Я. ТЕОРІЯ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	328
Ящук А. К. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "БАТЬКІВЩИНА" В ПОЕЗІЇ М.Т. РИЛЬСЬКОГО 1910-1929 та 1941-1950 рр.	335

Наукове видання

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 43

Частина 4

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 20,8. Наклад 100. Зам. № 213-8443.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний.

Підписано до друку 16.04.13

Видавець і виготовлювач

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"

01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43

☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28

e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua

<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02